

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**KUR'AN'A AYKIRILIK BAĞLAMINDA HADİS
ELEŞTİRİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ**

Hazırlayan
FURKAN ÇAKIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. MUHİTTİN UYSAL

KONYA 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Furkan Çakır		
	Numarası	168106031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimler/ Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Furkan Çakır

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Furkan Çakır
	Numarası	168106031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhittin Uysal
	Tezin Adı	Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi" başlıklı bu çalışma 28/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhittin UYSAL	
2	Prof. Dr.	Bilal SAKLAN	
3	Doç. Dr.	Recep TUZCU	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Furkan Çakır		
	Numarası	168106031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimler/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhittin Uysal		
Tezin Adı	Kur'an'a Aykırılık Bağlamında Hadis Eleştirilerinin Değerlendirmesi			

Hz. Peygamber'in irtihali ile beraber İslam dünyasında hayatı anlamlandırma çabası güden pek çok farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Hiç şüphesiz bu anlayışların temelinde Kur'an ve hadis metinlerini anlama gayreti yatıdır. Nassları anlama çabası kimi zaman yapıcı tenkit kapılarını aralarken; kimi zaman ise yapıcı değil, yıkıcı bir karakter göstermiştir. İslam dünyasında var olagelen anlamlandırma çabası modern zamanlara gelindiğinde hadisler üzerinde daha aktif gösterilmiştir. Nitekim hayatın güncel akışından bihaber hareket eden ve hayatını Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi yaşama iddiasında bulunan zümreler de; modernitenin etkisine kapılarak Peygamber döneminden herhangi bir ize ihtiyaç duymayan modern söylemler de hadisi-sünneti hedef tahtasına oturtmuşlardır. Bu çalışmada, gelenekte izleri bulunan; fakat modern zamanda Kur'ancı-Mealci söylemin suistimali ile farklı bir yöne tevcih eden Kur'an'a aykırılık fikri üzerinde durulmuştur. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü ile konunun amaç ve kapsamı izah edilmiş, kaynakları ve yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde Hz. Peygamber'in (s) sünnetinin bağlayıcılığı, ikinci bölümde "Kur'an İslâm'ı" söyleminin tarihsel serüveni, üçüncü bölümde ise Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle tenkid edilen hadislerden örnekler verilmiş, arz neticesinde hadislere sunulan eleştirilerin tutarsızlığına dair bilgi ve deliller ortaya konulmuş ve elde edilen bulgular sonuç bölümünde okuyucuya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Hadis, Kur'ancı, Mealci, Arz

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Furkan Çakır		
	Student Number	168106031002		
	Department	Temel İslam Bilimler/Hadis		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Muhittin Uysal		
Title of the Thesis/Dissertation	Evaluation of Criticism of Hadith in the Context of Contradiction to the Qur'an			

Following the death of the Prophet, many different understandings have emerged in the Islamic world to make life meaningful. There is no doubt that understanding of Quran and Hadith texts is the basis of these perceptions. The effort to understand the Nass, sometimes, has opened the doors of constructive criticism; sometimes it has shown a destructive character and not a constructive one. Understanding efforts in Islamic world has been more active on the hadiths in modern times. As a matter of fact, both the groups, moving unaware of the current conditions of life and claiming to live as in the period of the Prophet, and the modern discourses which don't need any marks from the period of the Prophet by the influence of modernity, turned hadith-tradition into the target. In this study, the idea of contradiction to the Qur'an is emphasized, whose traces goes back to the classical period and which has moved in a different direction with the abuses of the Quranist-Mealist discourse in modern times. The thesis consists of three parts. In the introduction, the purpose and the scope of the subject are explained, the sources and method are mentioned. The first chapter is about the bindingness of the prophetic tradition and the second chapter is about the historical adventure of the discourse of Quranic Islam. In the third chapter, examples of ahadiths criticized on the grounds of contradiction to the Qur'an are given as well as information and proofs about the inconsistency of the criticisms directed to the hadiths as a result of submitting Sunnah to the Qur'an are put forward. The results obtained are presented to the reader in the conclusion part.

Key Words: Qur'an, Hadith, Qur'anist, Mealist, Ard (Submitting)

ÖNSÖZ

Bazı sapkın fırkaları istisna kabul edersek, Sünnet'in, Kur'an'dan sonra İslam'ın ikinci temel kaynağı olduğu konusunda İslam tarihi boyunca Müslümanlar arasında tam bir ittifak olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kur'an, belli âyetlerden oluşmaktadır ve bu konuda sübut açısından bir tartışma yoktur; fakat hadisler için aynı şey söylenememektedir. Öncelikle, gayet tabii olarak hem hadislerin sayısı konusunda bir ittifak yoktur hem de sıhhati konusundaki görüşler farklıdır, fakat bunların hiçbiri, hadislerin göz ardı edilmesi için bir bahane olmamıştır. Zira sonuçta, ilzam edicilik açısından Kur'anla Sünnet arasında "mahiyet" değil, sadece "derece" farkı vardır. Başka bir ifadeyle; eğer Sünnet'le ortaya konan dinî bir hüküm, "sabit ise" ve vahiy tarihi boyunca, Allah'ın aksine bir hükmü (vahyi) yoksa, bunların Allah tarafından din olarak kabul edildiği sonucuna varılmıştır. Bunların, "dinin aslı" olup olmadıkları değil, sabit olup olmadıkları ve hem ilk muhatap ve hem de sonraki nesiller için "delâletleri" tartışılmıştır. Sadece, sünnetle ortaya konan hüküm tespit etmek, daha geniş araştırmaları gerektirmektedir. Nitekim, İslâm dünyasında tek bir hadis üzerine yapılmış tezlerin varlığı bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Kur'an, 23 yıllık, Hz. Peygamberin hayatta olduğu zaman dilimi içinde inen ilahi bir hitaptır. Hz. Peygamber, Sünnet'le dinî hükümler ortaya koyduğunda aynı zamanda Kur'an vahyi inmeye devam ediyordu ve eğer bunların içinde Allah'ın onaylamadığı bir hüküm olsaydı, peygamber mutlaka uyarılırdı. Nitekim böyle bir durumda Hz. Peygamber'in uyarıldığına dair örnekler mevcuttur. Kur'an ile Sünnet arasında bu noktada kategorik olarak bir ayırım yapmanın yanlış olduğu kanaatindeyiz; ancak şu anlamda bir mahiyet farkı kabul edilebilir: Kur'an; sübutü kat'î, delâleti ilk muhataplar için kat'î; sonrakiler için hem zannî ve hem kat'î olan âyetlerden oluşmaktadır. Sünnet'in ise hem sübutu ve hem de delâleti, ilk muhataplar için kat'î, sonrakiler için zannîdir. Başka bir ifadeyle, eğer bir hükmün sünnetle ortaya konduğu sabit ise, onun Kur'anla birlikte "din"den oluşu tartışma dışı kabul edilmelidir. Sadece, Sünnet'in, sonraki nesillere aktarımı, yine çok tabii ve izah edilebilir sebeplerle Kur'anla aynı kesinlikte ve aynı metotla olmadığı için bu noktada,

Sünnet'in sıhhatini tespit sorunu vardır. Nitekim İslami gelenekte de mesele bu bağlamda tartışılmıştır. İslam tarihi boyunca hadislerin sıhhati bağlamında öne sürülen kriterlerden biri de "Kur'ana uygunluk"tur, "Kur'ana aykırı olmamak"tır. Ancak, "Kur'ana uygunluk"la kastedilen, "Sünnet"le ortaya konan hükmün bizzat Kur'anda yer alması ya da Kur'anın lafzına uygun olması" değil, "Kur'anın temel ilkelerine ve felsefesine aykırı olmaması"dır.

Modern dönemlere geldiğimizde bu konudaki anlama ve yorumlama faaliyetlerinin çehresinin hayli değiştiğini görüyoruz. İlk izdüşümüne Hint alt kıtasında "Kur'aniyyun" adıyla rastladığımız bu faaliyetler, İslam dünyasının diğer bölgelerinde daha da ilkesiz, metotsuz ve sistemsiz bir çehreye bürünmüştür. Bu çalışmada bu cereyanın Türkiye'de ortaya çıkan -Kur'ancı-Mealci olarak tanımladığımız- bir kesimini ele alacağız.

Hem tarih boyunca ve hem de günümüzde bu nevi cereyanların ortaya çıkmasının arka planındaki unsurlardan biri de hadislerin sıhhati ile ilgili sorunlar, tartışmalar, tenkitler ve bu bahane ile hadislerin kısmen veya tamamen reddedilmesidir.

Hadislere yönelik tenkid faaliyetleri tarih boyunca çeşitli maksatlarla şu ya da bu ad altında süregelmiştir. Hadisleri anlama konusunda gösterilen gayretler göz önüne alındığında, bu gayretler karşısında tenkid faaliyetlerinin ortaya çıkması pek de beklenmedik bir vâkıa olmayacaktır. Yapılan bu tenkid çalışmalarından birisi de modern zamanlarda fazlaca popüler olan ve sükse yapan "Kur'an'a aykırılık" gerekçesiyle yapılan tenkitlerdir.

Bu tenkid çalışmaları içerisinde ifrat düzeyine ulaşan ve hiç şüphe yok ki son yıllarda en fazla taraftar toplayan çıkış "Kur'an Müslümanlığı" olarak bilinen "Kur'an zaten apaçık önümüzde duruyor, hadislere ne gerek var?" söylemini kendisine ana propaganda malzemesi yapmış olan grupların yürüttüğü harekettir. Çalışmamız, yaşadığımız son asırda "Kur'an bize yeter!" söyleminin yanında, her ne kadar tarihte izdüşümleri söz konusu olsa da modern telakkilere boğulmuş olan Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddedilen hadislerin ve bu konudaki eleştirilerin değerlendirilmesi

üzerine yoğunlaşmıştır. Hadis eleştirilerini değerlendirdiğimiz kimseler, hakikati aramak adına, safiyâne düşünceler ile bu görüşte olanlardan ziyade hadislere olan ön yargılarını "Kur'an'a aykırılık" kılıfı altında sunarak habere dayalı bilgiyi itibarsızlaştırma niyetinde olanlardır.

Kur'an'da buyrulduğu üzere "*Allah kendisinde hiçbir eksikliğin bulunmadığı bir kitap indirmiştir.*"¹ Bu ilâhi kitabı, "*Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik, onun koruyucusu da elbette biziz*"² müjdesiyle muhafaza altına aldığını bizlere beyân etmiştir. Müslümanlar böyle bir ilâhi kitaba sahip olma ayrıcalığı ile bu şahesere en büyük ihtiram ve özeni her daim göstermiştir. Hz. Peygamberin Kur'an'ın tebliğ ve dâveti hususunda -kendisine ulaşan vahyi unutmaya ihtimaline karşı- yaşadığı endişe ve titiz tavrı Yüce Allah tarafından, "*Ey Muhammed vahyi çarçabuk almak için dilini kımildatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir*" ifadesi ile bizlere aktarılmaktadır. Yine Hz. Peygamber'in (s) vahye dışarıdan en ufak bir müdahalede bulunmadığı "*Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık*"³ ayetiyle Allah (c.c) tarafından tasdik edilmiştir.

Eski ihtişamını kaybeden Osmanlı Devleti'nin de son bulması ile XVIII. ve XIX. asırlarda İslâm coğrafyasının çok önemli havzaları işgale uğramıştır. Batı'nın, İslâm âlemi üzerine fen, tıp, matematik ve sair ilimlerde galebe çalması sonucunda ilim erbabı ve aydınlar bu mağlubiyetin en yakın zamanda eski haline dönmesi ve İslâm sancağının yeniden en yüksekte dalgalanması adına bir tecdîd (yenilik) ve ihyâ faaliyetleri başlatmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile madde âleminde görülen eksikliklerin inkılaplar ile çözüme kavuşması hedeflenirken, mânevi atmosferde yeni fikirlerin ortaya çıkması ve gelenekte yapılan yanlışların eleştirilmesi gerektiğini savunan -özellikle Mısır coğrafyasından sesini yükselten- bazı gruplar ortaya çıkmıştır. Bu kimseler İslâm'ın yanlış anlaşıldığı düşüncesi ile öze dönüşün Kur'an ile gerçekleşeceğine inanmış ve Kur'an'ın dili olan Arapçayı bilmeyenlere ulaşmak ve kitleleri aydınlatmak adına meallere müracaat etmişlerdir. Kur'ancı-Mealci söylem diye ifade ettiğimiz grup modern zamanda tezahür etmiş ve sadece meal okuyarak

¹ Kehf, 18/1.

² Hicr, 15/9.

³ Hakka, 69/44-45.

dinin esaslarını öğrenebileceğine inanmıştır. Net bir rakam vermek zor olsa da XX. asrın sonu ile XXI. asrın başında iki yüz civarında meal yazılmıştır. Bilhassa 1980 yılı itibariyle ‘Kur’an’ı daha iyi anlamak’ gibi bir iyi niyetle ortaya çıktığına inandığımız Kur’ancı-Mealci söylemin, doksanlı yıllar itibariyle sesini daha gür bir biçimde çıkartmaya başlaması, kitleleri meal okumaya akabinde geleneği fütursuzca eleştirmeye ve son tahlilde hadis rivayetlerini Kur’an’a arz ederek sıhhatini ölçme yöntemini tercih etmeye sevk etmiştir. Bu hareket yeni bir slogan olarak tercih ettiği "geleneğin eleştirilmesi" söylemi aracılığıyla entelektüel bir kimlikle hareket ederek marjinal İslâm (!) söylemlerine evrilmiştir. Bu popüler kimlik topluma cezbedici gelmiş ve zamanla kendine birçok taraftar toplamıştır.

Vahyin denetimi altındaki Hz. Peygamber’in (s) rivayetlerinin Kur’an ile ters düşmesi ne derece mümkündür? Eğer Hz. Peygamber’in (s) sözleriyle Kur’an arasında bir teâruz söz konusu ise, bunu aşmak mümkün müdür? Bu ve benzeri soruların cevaplarını verdiğimiz bu çalışmamızda Kur’an İslâm’ı söyleminin Kur’an’a aykırılık bağlamında hadis eleştirilerinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü ile konunun amaç ve kapsamı izah edilmiş, kaynakları ve yöntemi açıklanmıştır. Birinci bölümde Hz. Peygamber’in (s) sünnetinin bağlayıcılığı, ikinci bölümde “Kur’an İslâm’ı” söyleminin tarihsel serüveni, üçüncü bölümde ise Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle tenkîd edilen hadislerden örnekler verilmiş, eleştirilerin tutarsızlığına dair bilgi ve deliller ortaya konulmuş ve elde edilen bulgular sonuç bölümünde okuyucuya aktarılmıştır.

Çalışmamız esnasında Hz. Peygamber’in söylemlerinin değerini aklımızdan bir an bile çıkarmadan olabildiğince objektif olmaya gayret ettik. Gereksiz savunma veya eleştirilere girmeden Kur’ancı-Mealci söylemin eleştirisini nezih bir üslup ve anlatımla yapmaya gayret ettik. Kur’an’a aykırılık fikrinin anlaşılması adına ortaya koyduğumuz bu tavır ve gösterdiğimiz gayret vicdan sahibi kişiler tarafından takdir edilecektir diye ümit ediyoruz.

Çalışmanın daha iyi bir noktaya gelmesi için tezimi okuma zahmetinde bulunan Prof. Dr. Bilal Saklan ve Doç. Dr. Recep Tuzcu hocalarıma bilhassa teşekkür ederim. Tezimin konusunu belirleme serüvenine katkı sağlayan Doç. Dr. Ömer Özpınar hocama ve her ne zaman kapısını çalsam çalışmam hakkında tenkîd ve tahlillerde bulunarak çalışmamın daha ileri bir noktaya ulaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Fikret Karapınar hocama teşekkür ederim. Çalışmamızın her aşamasında görüş, tenkid ve katkılarını esirgmeden kelime kelime okuma zahmetine katlanan danışmanım Prof. Dr. Muhittin Uysal'a hassaten şükranlarımı arz ederim.

Çalışmam esnasında gösterdiği engin sabır, hoşgörü ve desteğinden dolayı eşime, tez süresince kendisine ayırmam gereken vakitten mahrum kalan ve küçük yüreğiyle büyük olgunluk gösteren kızıma, maddi-manevi desteklerini hiçbir vakit üzerimden eksik etmeyen anne-babama teşekkürü borç bilirim.

Furkan ÇAKIR

KONYA-2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii

KISALTMALAR	X

GİRİŞ

1. KONUN ÖNEMİ VE AMACI.....	2
2. KONUNUN KAYNAKLARI VE METODU	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNETİN DİNDEKİ KONUMU

1. KUR'AN'DAN DELİLLER.....	5
1.1 Hz. Peygamber'e itaat	5
1.2 Hz. Peygamberin Güzel Örnek Oluşu.....	6
2. SÜNNETTEN DELİLLER.....	8
3. İCMA'DAN DELİLLER	9
4. SÜNNET'İN KUR'AN'I TE'YİT ETMESİ.....	10
5. SÜNNET'İN KUR'AN'I BEYÂN ETMESİ	11
5.1 Kur'an'ın Mücmel-Müşkil Ayetlerini Açıklamak	13
5.2 Kur'an'ın Umumunu Tahsis, Mutlakını Takyîd Etmek.....	14
6. HZ. PEYGAMBERİN TEŞRİ' GÖREVİ	14
7. HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ KUR'AN HAREKETİNİN TARİHİ SERÜVENİ

1. İLK DÖNEM EHL-i KUR'AN HAREKETİ.....	37
2. SON DÖNEM EHL-i KUR'AN HAREKETİ	45
3. TÜRKİYE'DE EHL-i KUR'AN SÖYLEMİ	56
3.1 Hadisleri Tamamen İnkâr Edenler.....	57
3.2 Kur'an'a Aykırılık Gerekçesiyle Hadisleri Reddedenler.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'A AYKIRILIK BAĞLAMINDA HADİS ELEŞTİRİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

1) KUR'AN İSLÂM'I FİKRİNİN DEĞERLENDİRMESİ	82
1.1) Akıl Nakil Önceliğini İlgilendiren Problemler	82
1.2) Anlam-Yorum Önceliğini İlgilendiren Problemler	86
2) KUR'AN'A AYKIRI OLDUĞU GEREKÇESİYLE REDDEDİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRMESİ.....	91
2.1) Allah (c.c) Ahirette Baldırını mı Açacak ?	92
2.2) Peygamberimiz Bir Yahudi Tarafından Büyüdü mü?.....	97
2.3) İslâm Resim ve Ressam Düşmanı mı?	105
2.4) Hz. Âdem ile Hz. Musa Tartıştılar mı ?.....	114
2.5) Altın ve İpek Haram mıdır?	127
2.6) Vârise Vasiyet Yok mudur?.....	135
2.7) Kertenkele Öldürmek Sevap mıdır ?	146
2.8) Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölü Azap Çeker mi?.....	153
2.9) Ureyne Hadisi Kur'an'a Aykırı mı?.....	160
2.10) İslâm Kadın Düşmanlığı Yapar mı?.....	171
2.11) Allah'tan Başkası Gaybı Bilebilir mi?.....	195
2.12) Horoz Melek Gördüğü İçin mi Öter, Eşek Şeytan Gördüğü İçin mi Anırır?	204
2.13) Peygamberimiz Bazılarının Cennetlik Olduğunu Bildirmiş midir?	208
2.14) Peygamberimiz (s) Gemiye Binmeyi Yasaklamış Olabilir mi?	212
2.15) Haksız Yere Öldürülen Herkesin Suçu Kâbil'e Yüklenir mi?.....	217
2.16) Kimse Ameli ile Cennete Giremeyecek mi ?	224
2.17) İffetsizlik Yapan Kadının Durumu Ne Olacak ?.....	230
2.18) Zinâ Eden Maymunların Taşlanması	236
2.19) Zinâ Sonucu Doğan Çocuk Babasına Varis Olamaz mı?	247
SONUÇ	259
BİBLİYOGRAFYA.....	263
ÖZGEÇMİŞ	285

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Madde
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ay.	: Aynı yer
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
bsk.	: Baskı
c.c	: Celle Celâlüh
çvr.	: Çeviri
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
r.a	: Radiyallahu anh

s.	: Sayfa
(s)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thc.	: Tahrîc
thk.	: Tahkik
tlk.	: Ta'lik
trc.	: Tercüme Eden
ty.	: Tarih Yok
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

İslâm ilim geleneğindeki tartışmalar Hz. Peygamber (s) zamanında vahyin kontrolü altında ilerlerken, Hz. Peygamber'in (s) vefatı ile birlikte ortaya çıkan tartışmaların mutlak doğru cevapları olmamış, olamamıştır. Fetih hareketlerinin hızlanması; farklı toplumların örf, âdet, anane ve kültürleri ile tanışan Müslümanların akıllarına yeni sorular ve akabinde de sorunlar getirmiştir. Bu tartışmaları bir ihtilaf olarak değil, İslâm ilim geleneğini zenginleştiren unsurlar olarak görmek gerektiği kanaatindeyiz. Söz konusu tartışmaları hadis ilmi bağlamında asgari düzeye indirmek adına hadis âlimleri isnad sistemini geliştirmiş ve hadis ilminin güvenilirliğini üst düzeye çıkartmıştır. Günümüzde ise -başta kendilerini entelektüel olarak tanımlayan grup olmak üzere- bazı ilim adamları hadis ilminin senetle meşgul olduğunu ve metinle ilgilenmediğini iddia ederek hadis hakkında "itibarsızlaştırma" diye nitelendirilebilecek çabalara girmişlerdir. Söz konusu muhaddislerin metin tenkidinde bulunmadığı iddiasının doğru olmadığını çalışmamız içerisinde göstermeye gayret ettik. Bu çalışmamızda bahsi geçen tartışmalardan sadece bir tanesi olan, ülkemizdeki Kur'ancı-Mealci⁴ söylemin zihin yapısını ve Kur'an'a aykırılık bağlamında reddettikleri hadisleri irdelemeye gayret edeceğiz. Her ne kadar modern bir tartışma konusu olarak görülse de tarihi serüven içerisinde Kur'ancı söylemin yansımaları, yine çalışmamızda üzerinde durulacak önemli konuların başında gelecektir.

Konunun kapsamının geniş olması sebebiyle, çalışmamızda modern çalışmalardan olan Emre Dorman'ın *Allah'a Öğretilen Din*, Kur'an Araştırma Grubu'nun *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din*, İbrahim Sarmış'ın *Rivâyet Kültürü ve*

⁴ Mustafa Öztürk'ün *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur'ancılık* isimli çalışmasında dile getirdiği bu tanımlama çalışmamız içerisinde sıklıkla kullanılacaktır. İlk dönem 'Kur'ancılık' diye tanımlanan bu hareketin Türkiye ekseninde 'Mealcilik' kavramına dönüşümü çalışmamızın ikinci bölümünde ifade edilecektir. Bütüncül bir bakış açısı serdetmesi adına "Kur'ancı-Mealci" ifadelerini sıklıkla birlikte kullanacağız. "Kur'an İslâm'ı", "Kur'ancılık söylemi" gibi tabirlerin yeterli bir tanımlamaya karşılık gelmediği kuşkusuzdur. Çünkü çalışmamızda dinî hükümlerin kaynağını Kur'an'la sınırlandırma eğilimi, konusunda türdeş bir kendilikten ve tek tiplilikten söz etmek mümkün değildir. (...) Bu bağlamda Kur'ancılık gibi nitelemelerin basitleştirici, indirgeyici, hatta vülgarize edici içermelere sahip olduğu da söylenebilir. Bütün bu kusurlarına rağmen çalışmaya konu olan eğilimi her defasında bir satırlık söz öbeğiyle ifade zorluğunu gidermek için söz konusu kısa nitelemeleri biraz da sözden tasarruf saikiyle kullanmak bir bakıma kaçınılmazdır. Bilgi için bkz. (Öztürk, Mustafa, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur'ancılık*, s. 133, 134.)

Yanlış Din Anlayışı, Yaşar Nuri Öztürk'ün *Kur'an'daki İslâm* ile Edip Yüksel ve Mustafa İslamoğlu'nun kitap ve videolarında Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddettikleri rivayetler çerçevesinde incelemeye gayret edeceğiz.

1. Konunun Önemi ve Amacı

Kur'an hidayet rehberi olarak insanları dalalet yoluna sapmadan doğru yolda ilerlemeleri için Allah tarafından Peygamber'e (s) Cebrail (a.s) vasıtasıyla ve muhtelif şekillerle vahyedilmiştir. Hz. Peygamber yaşadığı sürece O'nun etrafında bulunan arkadaşları “bir hata yaparsak hakkımızda bir âyet nazil olur mu?” endişesi ile yaşamış ve Peygamberin (s) izinden (sünnetinden) öğrendiklerini hayatlarının her safhasında yaşamaya gayret etmişlerdir. Hz. Muhammed'in (s) vefatıyla birlikte İslâm'ı daha iyi anlama gayretiyle ilmî tartışmalar olduğu gibi, dini tahrif etmek veyahut suiistimal etmek düşüncesinde olanlar da aynı şekilde boy göstermişlerdir. Kur'an'ı tahrif etme düşüncesinde olan bu kişiler Kur'an üzerinden emellerine ulaşamayınca hadisleri karalamaya yeltenmişlerdir. Kendi görüşünü desteklemek, ırkını övmek, maddi yarar elde etmek, sözüm ona İslâm'a hizmet etmek veya İslâm düşmanlığı yapmak gibi sebeplerle hadis uydurma hareketleri başlamıştır. Hadis uydurma hareketi karşısında "isnat sistemi" geliştirilmiş ve hadis ilmi kendisini her daim muhafaza etme dinimiz göstermişlerdir. Tarih boyunca süregelen hadisin sıhhatini isnad zincirleri ile muhafaza etme amacı ve gayretlerinden çok farklı olarak, senedlerin hiçbir önemi olmadığını iddia eden ve hadis metinlerinin Kur'an metni açısından incelemeye tâbi tutulmasını savunan gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de İslami ilim geleneğindeki amacından çok farklı olarak “Kur'an'a aykırı görülen hadislerin reddedilmesi” gerekçesiyle, popüler bir hareket olarak karşımıza çıkan “Kur'ancı-Mealci” grupların yaklaşımıdır. Hassas bir konu olan arz meselesinin birkaç meal okumuş bireyler tarafından yapılmaya başlanması, bu konunun çalışılmasını elzem kılmıştır. Tehlikenin bu denli büyük olması, konuyu da bu denli önemli bir mesele haline getirmektedir.

1. Konunun Kaynakları ve Metodu

Öncelikle çalışma konumuzun belirli şahıs yahut eserle sınırlandırılmayacak kadar geniş olduğunu belirtmemiz gerekir. Mevzuları mümkün olduğunca özetlemeye ve konumuzla ilgili kısımları ele alıp incelemeye gayret ettik. Bu sebeple kaynaklarımız hadis, fıkıh, tefsir, tarih, siyer gibi İslâmi literatürün hemen her alanına ait eserlerden oluşmaktadır. Bu eserlerden hadis kaynakları olarak; Dârimî (255/868)'nin *es-Sünen*, Buhârî (256/870)'nin *el-Câmiu's-Sahîh*, İbn Mâce (273/886)'nin *es-Sünen*, Ebû Dâvûd (275/889)'un *es-Sünen*, Tirmizî (279/892)'nin *es-Sünen*, Nesâî (303/915)'nin *es-Sünen* kitapları için Kitap (bölüm) adı ve bab numarası; Müslim (261/875)'in *el-Câmiu's-Sahîh*'i için kitap adı ve hadis numarası; Ahmed b. Hanbel (241/855)'in *el-Müsned*'i ve diğer kitaplar için cilt ve sayfa numarası verilmiştir.

Diğer hadis kitaplarından kastımız; Taberânî (360/971)'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, *el-Mu'cemu'l-Evsat* ve *el-Mu'cemu's-Sağîr*'i, Abdürrezzâk (211/827)'in ve İbn Ebî Şeybe (385/996)'nin *Musannef*leri, Kuzaî (454/1062)'nin *Müsnedu's-Şihâb*'ı, İbn Hıbbân (354/965)'in *Sahîh*'i, Hâkim (405/1011)'in *el-Müstedrek*'i, Deylemî (509/1115)'nin *el-Firdevs bi'mesûri'l-hitâb*'ı, İbn Âsâkir (571/1176)'in *Târîhu Medineti Dimeşk*'idir.

Hadis şerhleri içerisinde Hattâbî'nin (388/998) *Meâlim*'i, İbn Abdilberr'in (463/1071) *Temhîd*'i, özellikle İbn Hacer'in (852/1448) *Fethu'l-Bârî*, Aynî'nin (855/1451) *Umdetü'l-Kârî*, Münâvî'nin (1031/1621) *Feyzü'l-Kadîr* adlı eserleri ile İbn Battal'ın (449/1057) *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* bu alanda en çok kullandığımız kaynaklar olmuştur.

Usul-i fıkıh alanında İmâm Şâfiî'nin (204/819) *er-Risâle*'si başta olmak üzere Cessâs'ın (370/980) *el-Fusûl*'u, Debûsî'nin (430/1038) *Takvîmu'l-edille*'si, İbn Hazm (456/1064) ile Âmidî'nin (631/1233) *el-İhkâm*'ları, Serahsî (483/1090) ve Pezdevî'nin (482/1089) *Usûl*'leri müracaat ettiğimiz eserler olmuştur.

Diğer müracaat ettiğimiz kaynaklar ise; Taberî (310/922), Zemahşerî (538/1143), Fahreddin er-Râzî (606/1210), Kurtubî (671/1272), İbn Kesîr (774/1372),

Elmalılı Hamdi Yazır (1361/1942), Tâhir b. Âşûr (1394/1973) ve Mevdûdî'nin (1979) *Tefsir*'leri ile Şah Veliyullah Dihlevî'nin (1176/1762) *Huccetullâhi'l-bâliğa* adlı eserini, Abdülganî Abülhâlık'ın (1403/1983) *Hucciyetü's-Sünne*'sini ve Yusuf el-Karadâvî'nin eserlerini sayabiliriz.

Konumuz bağlamında Ahmet Ürkmez'in "Teori ile Güncel Arasında Hadis/Sünnet İnkârı", Abdullah Aydınlı'nın "Hadis Karşıtlığının Yeni Gereçekleri", Mevlüt Güngör'ün "Kur'an'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer", Salih Karacabey'in "Hadis Vahiy Münasebeti", Selâhaddin Polat'ın "Zayıf Hadislerle Amel", Mustafa Öztürk'ün "İslâmî Kökenciliğin Bir Tezâhürü: Meâlcilik", Kâmil Çakın'ın "Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi" ve Ayhan Tekineş'in "Sünnet'in Sübûtunu Tespitte Kur'an ile Karşılaştırma Meselesi" çalışmaları bizlere yön veren temel çalışmalar olmuştur.

Bu çalışma ile muhteva benzerliği taşıyan çalışmalar arasındaki fark son dönemde meydana gelen Kur'ancı-Mealci söylemler ile sınırlı tutulması, teâruz ve tercih literatürüne değinilmesi, Müşkilü'l-Kur'an literatürü bağlamında arz olunan âyetlerin çelişkili olup-olmadığı hususları kontrol edilmesi vb. hususlardır.

Tezin yazımında yöntem olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzu ve Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen Tez Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Buna göre Türkçe kitap, dergi, makale başlıklarındaki her kelimenin ilk harfi büyük olarak kaydedilmiştir. Dipnot ile bibliyografyada geçen kitap ve dergi adları *italik* olarak; makale adları ve bölüm başlıkları "tırnak" içinde gösterilmiştir. Dipnot ve bibliyografyada şahıslar, tanındıkları isim, nisbe, lakap veya soyadları ile başa alınarak belirtilmiştir. Harf-i tarif (el takısı) mümkün olduğunca az kullanılmaya gayret edilmiştir. Kütüb-i Tis'a'daki kaynak atıflarında hem kaynakların sıralaması hem de içindeki kitap başlığı ve bab numaralarının yazım usulü itibariyle *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-Nebevî'nin* (Concordance) yöntemine uyulmuş; diğer hadis kaynaklara ise cilt ve sayfa numarasıyla atıfta bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNETİN DİNDEKİ KONUMU

Kur'an ve sünnet birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün olmayan bir bütünü iki cüzü gibidir. Sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağıdır. Kur'an; İslâm'ın inançları, ibadetleri, ahlâkı, muâmelatı ve edepleri ile ilgili temel kurallarını ve esaslarını içeren temel kaynaktır. Sünnet, bütün bu konularda Kur'an'ın teorik olarak açıklaması, pratik olarak uygulamasıdır.⁵ Çalışmamızın bu bölümünde kısaca sünnetin dindeki konumundan bahsederek konumuzun bütünlüğünü sağlamayı hedefliyoruz.

1. Kur'an'dan Deliller

1.1 Hz. Peygamber'e itaat

Kur'an, Allah'a itaatin yanı sıra, Resûl'e itaati de emretmektedir. Allah (c.c) âyet-i kerimelerde:

*“Ey inananlar, Allah'a itaat edin ve Resûl'e de itaat edin.”*⁶

*Resûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.”*⁷

*Eğer O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz.”*⁸

*Ve O'na uyun ki doğru yolu bulasınız.”*⁹

*De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”*¹⁰

⁵ Yusuf el-Karadâvî, *Keyfe Neteâmel Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye Meâlim ve Davâbit*, s. 55. (çvr. Bünyamin Erul, *Sünneti Anlamağa Yöntem*, Nida Yay. İstanbul, 2016.)

⁶ ... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ... Nisa 4/59.

⁷ ... مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ... Nisa 4/80.

⁸ ... وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ... Nur 24/54.

⁹ ... وَأَتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ... A'raf 7/158.

¹⁰ ... قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ... Âl-i İmran 3/31.

*Ey inananlar! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Resûlünün çağrısına koşun.*¹¹

*O'nun emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belânın çarpmasından yahut onlarca acı bir azabın uğramasından sakınsınlar.*¹²

*Allah ve Resûlü bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapkınlığa düşmüş olur.*¹³

*Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiği hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar*¹⁴ buyurmaktadır.

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü üzere Kur'an Hz. Peygamber'e itaat etmeyi, Allah'a itaat saymış, söz konusu itaati, doğru yolu bulma, Allah'ı sevme ve O'nun mağfiretini kazanmanın bir yöntemi olarak nitelemiştir. Yüce Allah, emrettiği ve yasakladığı hususlarda O'na uymayı, anlaşmazlığa düşüldüğünde O'nun sünnetine sarılmayı ve bu anlaşmazlık durumunda erkek olsun, kadın olsun müminlere O'nun hükmünü kabul etmeyi emretmiş ve hükmünü hoşnutluk ve teslimiyetle kabul etmeyenin iman etmiş olmayacağı üzerine yemin etmiştir.

1.2 Hz. Peygamberin Güzel Örnek Oluşu

Hz. Peygamber'in mü'minler için güzel bir örnek olduğunu Kur'an bizlere ifade etmiştir.

*“And olsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”*¹⁵

¹¹ Enfal 8/24. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...

¹² Nûr 24/63. ... فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

¹³ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا Ahzâb 33/36.

¹⁴ Nisa 4/65. فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

¹⁵ Ahzâb 33/21. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“Nûn. (Ey Muhammed) And olsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin. Şüphesiz sana tükenmez bir mükâfat vardır Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”¹⁶

Bu ayetlerden şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a. Hz. Peygamber, özellikle iman edenler için güzel bir örnektir. Mezkûr âyette mü'minlerin, “Allah’ı çokça zikredenler” şeklinde nitelenmeleri de oldukça önemlidir. Zikir, Allah’ı hatırlayarak, anarak yaşamak demektir. Allah gaybî bir varlıktır. O’nu bize hatırlatacak somut şeylere ihtiyacımız vardır. Bize Allah’ı öğreten, tanıtan, anlatan, hatırlatan ise Hz. Peygamber’dir. Hz. Peygamber’i görmek, onunla birlikte olmak, O’nun emir ve yasaklarına uymak doğrudan Allah’ı hatırlatma görevi ifâ etmektedir. O’nun vefatından sonra ise bu görevi, yine O’nun sünneti yerine getirecektir.

b. Âyette geçen أسوة kelimesi, örnek alınan kimse için bir isim olarak kullanılır. Yani bu öyle bir kimsedir ki, kendisine uyulur, yaptığı gibi yapılır, önderdir, imamdır anlamına gelmektedir. Bundan dolayı âyetteki في harf-i cerri mübalağa için gelmiştir. Âyetteki ifadenin aslı رسول الله أسوة şeklindedir; fakat في رسول الله أسوة denilmiştir. Allah, Hz. Peygamber’in örnek alınmasını özel, belirli bir vasfına değil, zatına bağlamıştır. Bu açıdan Efendimiz, her yönüyle örnek olmaktadır. Akıllara “Örnek teşkil etme durumu neden vasfına değil de zatına bağlanmıştır?” şeklinde bir soru gelebilmektedir. Çünkü Allah, Resûlünün emir ve nehiy şeklinde vârid olan sözlerine; ayrıca sabır, sebat, şecaat, vb. fiillerine uyulmasını murad etmiştir. Diğer bir ifadeyle, her yönüyle örnek olmasını, bu şekilde kendisine ittiba edilmesini istemiştir.

c. Kalem Sûre’sinde Hz. Peygamber’in yüce bir ahlak üzere olduğu vurgulanmıştır. Bu, Hz. Peygamber’in örnek olma vasfıyla uyum içindedir. Çünkü ancak yüce bir ahlâka sahip olanlar tüm yönleriyle örnek olabilirler.¹⁷ Konumuz ekseninde bu açıklamalar dikkate alındığında şu iki soru önem arz etmektedir:

¹⁶ ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ الخ. Kalem 68/1-4.

¹⁷ Köktaş, Yavuz, *Kur’an’a Aykırı Görülen Hadisler*, s. 19, 20.

1) Hz. Peygamber'e itaat apaçık bir şekilde Kur'an'da emredilirken, nasıl olur da Hz. Peygamberin sadece vahiy aktarma görevi, bir nevi postacı olduğunu söyleyenler kendini Kur'an Müslümanı ismi ile isimlendirebilir?

2) Cenab-ı Allah Hz. Peygamber'in güzel ahlakı ve örnek kişiliğini taklit etmemizi istemese -O'nun yaşantısını, sünnetini değersiz görse- vasıflarını bizlere Kur'an'da anlatır mıydı? Hâşâ Allah Kur'an'da gereksiz şişirme ve övünç ifadelerine mi yer vermiştir?

2. Sünnetten Deliller

Sünnet, sözlükte "bilemek, keskinleştirmek, parlatmak, salıvermek, riâyet etmek, suyu kolaylıkla akıtmak/dökmek¹⁸ şeklinde farklı manalara gelen "سن" kök fiilinden türemiş bir mastar olarak; iyi veya kötü mânada tutulan¹⁹ yol²⁰, topluluk²¹, devamlılık²², sîret²³ gibi anlamlara gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim ayetleri gibi birçok hadis de Hz. Peygamber'e uymanın ve O'na itaatin farz olduğuna işaret etmektedir. Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadis-i şerîfte Hz. Peygamber, *"Reddedenler dışında ümmetimin hepsi cennete girecektir."* buyurdu. Kendisine *"Reddeden kimdir ya Rasûlallah?"* diye sorulunca O (s), *"Kim bana itaat ederse cennete gider. Bana isyan eden ise beni reddetmiş olur"* buyurmuşlardır.²⁴ Bu hadiste Peygamber'e isyan, reddetmek ile eşit görülmüş ve "reddeden" grubun dışında kalanlar cennette, reddeden kimselerin ise ahiretteki konumu bizlere gösterilmiştir.

Yine bir hadislerinde Hz. Peygamber (s) Kur'an ve sünnetin birbirinden ayrılmaz iki parça olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir. *"Size öyle iki şey bıraktım ki*

¹⁸ Sicistânî, *Kitabü Garîbi'l Kur'an*, s. 419; İbn Fâris, *Mücmelu'l-Luğa*, I, 455; Cevherî, *Tâcu'l-Arûs*, II, 1569; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhiti'l-a'zam fi'l-Luğa*, VII, 274; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, I, 463; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 223; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr*, s. 292; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 161.

¹⁹ Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki ilmi'l-usûl*, s. 267.

²⁰ Cevherî, *a.g.e.*, II, 1569; İbn Sîde, *a.g.e.*, VIII, 274; Zemahşerî, *a.g.e.*, s. 462; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, s. 357.

²¹ Ebu'l Bekâ, *el-Külliyât*, s. 498.

²² Şevkânî, *a.g.e.*, s. 67.

²³ Cevherî, *a.g.e.*, a.y; İbn Fâris, *a.g.e.*, ay.; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 225.

²⁴ Buharî, *İ'tisam*, 2.

onlara sarıldığınız müddetçe asla dalâlete düşmezsiniz. Onlar; Allah'ın kitabı ve Nebî'sinin sünnetidir."²⁵

Meşhur Muaz b. Cebel hadisinde bizlere gösterilen metot Kur'an'ın karşısında sünnetin konumu açısından çok önemlidir. Hz. Peygamber: "*Sana çözman için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsin?*" diye sordu. Muaz, '*Allah'ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm.*' dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, '*Eğer Allah'ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsin?*' diye sordu. Hz. Muaz, '*Rasûlullah'ın sünnetine göre hüküm veririm.*' dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu sefer, '*Rasûlullah'ın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?*' diye sordu. Muaz, '*O zaman, kendi görüşüme göre içtihad eder, hüküm veririm.*' dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bundan son derece memnun oldu. Bu memnuniyetini şöyle ifade etti: '*Allah'a hamdolsun ki, Rasûlullah'ın elçisini, Rasûlullah'ın razı olduğu şeye muvaffak kıldı.*'"²⁶

Bu hadise bakan Kur'ancı-Mealci söylem sahipleri bizlere, "Bakın Peygamber 'Önce Kur'an'a bakarım bulamazsam sünnette ararım' diyen Muaz b. Cebel'i destekledi. Demek ki Kur'an varken sünnete gerek yoktur" gibi bir gerekçe ileri sürebilirler. Hâlbuki burada anlatılmak istenilen şey, hemen devamında örneklendireceğimiz gibi "Kur'an-Sünnet ve akıl" sacayaklarına oturmuş İslâm dininde bütüncül bir bakış açısının vazgeçilmezliğini vurgulamaktır.

3. İcma'dan Deliller

Hız. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde bir nine gelerek vefat eden torununun mirasından payını almak istedi. Hız. Ebû Bekir nineye hitaben şöyle dedi: "Senin için Allah'ın kitabında bir şey bulamadığım gibi, bu konu hakkında Rasûlullah'ın bir şey söylediğini de bilmiyorum." Sonra konuyu orada bulunan insanlara sordu ve Muğire b. Şu'be ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Ben Rasûlullah'ın bu gibi bir nineye altıda bir verdiğini işittim.' Hız. Ebû Bekir: 'Peki seninle birlikte başka biri var mıydı?' diye

²⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 93. (İbn Abbas'ın rivâyet ettiği, Zehebi'nin sahih dediği bir hadistir.)

²⁶ Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 404; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 333; Dârimî, *Mukaddime*, 20; Ebû Davûd, *Akdiye* 11; Tirmizî, *Ahkam*, 3; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 180; Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, IV, 130, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 195.

sorunca, Muhammed b. Mesleme bu konuda şahitlik etti ve Ebû Bekir bu hükmü yerine getirdi.²⁷ Bu örnekte gördüğümüz üzere onlar bir konuda ilk önce Allah'ın ayetlerine bakar orada bir sonuç bulamazlarsa sünnete başvururlardı. Kur'anda hakkında bilgi olmayan konu ile muhatap olduklarında bahsi kapatmamış; bilakis Peygamber'in (s) sünnetine müracaat ederek bir sonuca varmayı kendilerine âdet edinmişlerdir. Bu konuyla benzerlik gösteren bir başka örneği Suyûtî (911/1505) *Miftâhü'l-Cenne* isimle eserinde şu şekilde aktarmaktadır:

Hz. Ömer Kûfe kâdılığına Şurayh'ı görevlendirdikten sonra ona şöyle yazdı: "Önce Allah'ın kitabında açıkça bir hüküm var mı, ona bak ve kimseye bir şey sorma! Kur'an'da açıkça bir hüküm bulamazsan o konuda Rasûlullah'ın sünnetine bak, eğer sünnette de açık bir hüküm bulamazsan kendi görüşünle ictihâd et. Âlim ve salih insanlarla istişare etmeyi de unutma!"²⁸ diye tavsiyede bulunmuştur. İslâm âlimleri de bir problemin çözümü için önce Kur'an'a, açık bir hüküm bulunamazsa Sünnet'e başvurma, onda da bir hüküm bulunamazsa içtihadı başvurma hususunda icmâ etmişlerdir. Bu bahisle ilgili birçok örnek vermemiz mümkün iken asıl konumuzdan çıkmamak için bu iki örnekle iktifâ ediyoruz. Çalışmamızın bu kısmında konunun daha iyi anlaşılması adına Kur'an-Sünnet ilişkisinden bahsedeceğiz. Bu ilişkiyi; Kur'an'ın sarîh ifadelerini te'yit, müphem veya mücmel ifadelerini beyân, müşkil ifadeleri tavzih, genel ifadelerini tahsîs ve mutlak ifadelerini takyîd etme çerçevesinde ele alacağız²⁹

4. Sünnet'in Kur'an'ı Te'yit Etmesi

Bu başlıkta, Kur'an'ın getirmiş olduğu hükmün Peygamber tarafından te'yit edilmesi kastedilmektedir. Bunu "Herhangi bir açıklama ve detay vermeksizin, Kur'an'ın getirdiği hükümlerin hadislerle³⁰ desteklenip pekiştirilmesi" şeklinde de tanımlayabiliriz. Kur'an bahse konu olan hükmü ortaya koymuş, sünnet ise bunu te'yit etmiştir.

²⁷ Muvatta, Ferâiz, 4; Ahmed b. Hanbel, I, 327; Dârimî, Ferâiz, 18; İbn Mâce, Ferâiz, 4; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5; Tirmizî, Ferâiz, 10; Beyhakî, *a.g.e.*, VI, 234.

²⁸ Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne fi'l-Ihticaci bi's-Sünne*, s. 77.

²⁹ Hudarî, *Târîhu't-Teşrii'l-İslâmî*, s. 30; Acac, *es-Sünne kable't-Tedvîn*, s. 25, 26.

³⁰ el-Karadâvî, *a.g.e.*, s. 80.

Örneğin; "Bir Müslümanın malı, başkasına onun gönül hoşnutluğu olmaksızın helal değildir"³¹ mânasına gelen hadisi Kur'an'ın "Ey İman edenler! Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Karşılıklı rızaya dayalı ticaret olursa başka!" ayetiyle³² aynı mânayı ifade etmekte olup onu teyit edici niteliktedir. Yine, "İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir, Allah'tan başka ilah olmadığı, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazan orucu tutmak" hadisi,³³ ibadetlerle ilgili olan ayetleri teyit etmektedir.

5. Sünnet'in Kur'an'ı Beyân Etmesi

Hz. Peygamber'in önemli ikinci görevi ise tebyîndir. Zira vahiy çoğu zaman detaylı bilgi vermemektedir.³⁴ Bu fikre karşı "Kur'an her detayı içerir" görüşünü savunan Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din* isimli çalışmasında şöyle demektedir:

"Allah size kitabı detaylandırılmış bir halde indirmişken Allah'ın dışında bir hakem mi arayayım?"³⁵ Kur'an bazılarının zannettiği gibi ana konulara değinerek, yan konular için bizi başka kitaplara, şeyhlere, ilmihallere ya da ünlü hadis kitaplarına havale etmemektedir. Kendisinin detaylandırılmış olduğunu söylemektedir. Eğer bir yasağı, ibadeti Kur'an'da bulamazsak, bu; o yasağın, ibadetin dinimizin bir parçası olmadığı anlamına gelir. Örneğin; ipek giymek veya midye, karides yemek ile ilgili Kur'an'da bir ifade olmaması ipeğin giyilebileceğini, midye ve karidesin yenilebileceğini gösterir. Kur'an'da bir fiilin yapılmamasına dair izah aramak gerekir, yapılması gerektiğine dair izaha ise gerek yoktur. Örneğin; ipeğin giyilmesinin yasak olduğuna dair izahın bulunamaması yeterlidir. Ayrıca ipek giyilebilir mânasında bir ayete gerek yoktur. Bu basit mantığı şu âyetten de anlamaktayız. "Ey iman sahipleri, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur'an indirilirken onları

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 200, XV, 399-400; Beyhakî, *es-Sünen*, VI, 97.

³² Nisâ BA AÛHA ALDİN AMNOLA LÂ TAKLÛLA AMÛALKÛM BİNÛKÛM BİLBAÛİL İLÂ AN TÛKÛN TÛJÂRE EN TRÂÛS MÛNKÛM WOLA TÛQÛLÛLA ANFÛSKÛM İN ALLH KAN BÛK RÛÛMÂ 4/29.

³³ Buhârî, İman, 2; Müslim, İman, 19-22.

³⁴ Yücel, Ahmed, *Hadis Usûlü*, s. 21.

³⁵ أَفَعَبَرَ اللَّهُ أَبْتَعِيَ حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُفْتَرِينَ En'âm, 6/114.

sorarsanız size açıklanır. Allah onları affetti. Allah bağışlayandır, merhametlidir.”³⁶ Allah kullarına güçlük çıkarmak istemediği için birçok konuda açıklama yapmamıştır. Eğer açıklama yapsaydı, o konularda da üzerimizde sorumluluk olacaktı. Allah birçok âyette dinin kolay olduğunu, insanlara güçlük çıkarmak istemediğini söylemektedir. Oysa hadisleri Kur’an gibi dinin kaynağı olarak kabul edenler ve mezhepçiler, sanki unutulmuş gibi Allah’ın açıklama getirmediği konuları kendilerine göre açıklayarak ve bu açıklamaları da Peygamberimiz üzerinden kutsallaştırmaya çalışarak, din adına zorluklar üretmişlerdir. Dinin yasakladığı her şeyin yapılmaması gerekir, ama din her zararlı fiili yasaklamak zorunda değildir, belirli alanlardaki seçimler insanların özgür iradelerine bırakılmıştır.”³⁷

Kur’an Araştırma Grubu’nun bu görüşlerinin temeli Hz. Peygamber’in Kur’an dışında hüküm koyma yetkisinin reddedilmesidir. Fakat burada kendilerine şu soruları sormak istiyoruz: Kur’an gayet açık ve açıklamaya ihtiyacı olmayan bir kitap, peygamber ise siz ve sizin gibi düşünenler nazarında bir "postacı"³⁸ konumunda ise Allah’ın "**Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik,**"³⁹ "**Sana kitabı ancak onlarla, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi açıklayasın diye indirdik,**"⁴⁰ "**Sana zikri (Kur’an’ı) kendilerine indirileni açıklaman için indirdik**"⁴¹ gibi ayetleri⁴² nasıl izah edersiniz? Ayrıca Kur’an’ın Kur’an’la açıklanması O’nun anlaşılması için yeterli olsaydı,⁴³ Allah âyet-i kerîmelerde Kur’an’ı açıklama görevini neden peygambere verdi? Hâşâ Allah abesle mi iştigal etmektedir? Bununla beraber “Kur’an bize yeter” diyenlerin kendileri Kur’an ile yetinmemişler, aksine Kur’an’la ilgili yüzlerce kitap yazmayı maharet kabul

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَسْئَاءِ إِن تُبَدَّ لَكُمْ سَوْكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا جِئَ الْفَرَأْنُ يُبَدِّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ Mâide 5/101.

³⁷ Kur’an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*, s. 31.

³⁸ Bu konudaki görüşler için bkz. "Allah’ın elçisi sadece Allah’ın mesajını iletir" (Shehzada, Kashif Ahmed, *Dinin Kaynağı Olarak Kur’an Yeter mi?* s. 28, 44.) Şimdi Peygamber postacı mı? Allah’ın postacısı mı diyorsunuz? Vallahi Allah’ın postacısı olmak az bir şey değildir (Cevizoğlu, Hulki, *Edip Yüksel “Çöpe At”*, s. 69)

³⁹ İbrahim 14/4. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

⁴⁰ Nahl 16/64. وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

⁴¹ Nahl 16/44. بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

⁴² Ayrıca bkz. Bakara, 2/151; Âl-i İmrân, 3/164; Nisâ 4/113; Cum’a 62/2.

⁴³ Bilgü, İlhan, *Müslümana Din Uydurmak*, s. 14; Benzer ifadeler için bkz. Koç, Mehmet Âkif, Albayrak, İsmail, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, II, 204.

etmişlerdir. Dolayısıyla bu kimseler Kur'an'ın Peygamber (s) tarafından yorumunu kabullenmedikleri halde kendi yorumlarını din olarak takdim etme gayretindedirler.

Kur'an'da Hz. Peygamberin (s) tebyîn görevi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi açıkça âyetlerde zikredilmektedir. “**Biz Kur'an'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık**”⁴⁴ ve “**Sana her şeyi açıklayan Kur'an'ı indirdik**”⁴⁵ gibi ayetleri bağlamından kopararak Kur'an'da her şeyin açık olduğu söyleminin ilmî ve aklî hiçbir değeri yoktur.⁴⁶ Konumuz içerisinde ele aldığımız bu ve benzeri görüşler, Kur'ancı-Mealci söylemin öncelikli problemi olarak tespit edebildiğimiz, “Hz. Peygamber'in Teşri' Görevi” bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

5.1 Kur'an'ın Mücmel-Müşkil Ayetlerini Açıklamak

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı kapalı ifadeleri Hz. Peygamber'in (s) açıklaması olmadan anlamamız mümkün değildir. Örneğin; “namazı kılın, zekâtı verin, haccedin!” gibi ibadetin temel taşları olan ayetlerin “nasıl namaz kılacağız?” sorusunun cevabını bize başka bir âyet vasıtası ile vermediğini görürüz. Burada Hz. Peygamber'in (s) “Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi kılın”⁴⁷ ve “Hacda yapacağınız ibadetleri benden öğrenin”⁴⁸ ifadelerine başvurarak, O'nun sünnetine müracaat ederek mücmel olan âyetin beyânını öğreniriz.

Yine Hz. Peygamber âyetlerde geçen bazı kelimelerin hangi mânaya geldiğini söyleyerek, anlaşılması güç lafızları açıklamıştır. “**Namazlara (özellikle) orta namaza devam edin...**”⁴⁹ âyetini, Hz. Peygamber “*Bu ikindi namazıdır*” diyerek⁵⁰ âyette bulunan kapalılığı gidermiştir. Yine “**Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarcıya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar**

⁴⁴ En'am, 6/38. وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

⁴⁵ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ Nahl 16/89.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, s. 148-150, 192-194.

⁴⁷ Buhârî, Ezan, 18.

⁴⁸ Müslim, Hac, 310.

⁴⁹ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ Bakara 2/238.

⁵⁰ Tirmizî, Tefsir, 3.

orucu tam tutun" âyetinde⁵¹ yer alan beyaz iplik ve siyah iplik ifadesinin, gecenin siyahlığı ve gündüzün aydınlığı⁵² olduğunu Hz. Peygamber haber vermiştir.

5.2 Kur'an'ın Umumunu Tahsis, Mutlakını Takyîd Etmek

Umumun tahsisi; Sünnetin Kur'an'daki genel bir ifadeyi, özele indirgemesidir.⁵³ Örneğin; **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -muttakiler üzerine bir hak olarak- size farz kılındı"**⁵⁴ âyetinde geçen mutlak vasiyet ifadesi, Hadis-i Şerifte **"Kâtile vasiyet yoktur"**⁵⁵ ifadesi ile tahsis edilmiştir. Yine aynı şekilde **"Kadın halası, teyzesi, erkek veya kız kardeşinin kızı üzerine nikâhlanamaz"**⁵⁶ hadisi de buna örnektir.

Mutlak'ın takyîdi; Sünnetin Kur'an'daki mutlak bir ifadeyi, sınırlandırmasıdır. Örneğin; Âyette **"Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması - muttakiler üzerine bir hak olarak- size farz kılındı"**⁵⁷ lafzıyla ifade edilen mutlak vasiyettir. Bu mutlak hüküm Hz. Peygamber'in (s): **"Sen üçte biri vasiyet et, hatta üçte bir bile çok"** ifadesi⁵⁸ ile takyid edilmiştir. Bu da mutlak bir ifadenin sınırlandırılmasına örnek gösterilebilir.

6. Hz. Peygamberin Teşri' Görevi

Hz. Peygamber'in tebliğ ve tebyin görevi hususunda hiçbir ihtilâf bulunmamakla birlikte teşri' yetkisinin bulunup bulunmadığı meselesi özellikle modern dönemde

⁵¹ أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثِ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِنَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِنَاسٍ لِهِنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الصَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْرُوبُوهَا كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ Bakara 2/187.

⁵² Buhârî, Savm, 16; Müslim, Sıyâm, 8; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Sıyâm, 17; Tirmizî, Tefsir, 4.

⁵³ el-Karadavi, *a.g.e.*, s. 80.

⁵⁴ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ Bakara 2/180.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 49; Muvatta, Ukûl, 10; Tirmizî, Feraiz, 17; İbn Mâce, Diyat, 14, Ferâiz, 8; Dârimî, Ferâiz, 41.

⁵⁶ Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37.

⁵⁷ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ Bakara 2/180.

⁵⁸ Buhârî, Cenâiz, 36, Vasâya, 2, 3; Müslim, Vasiyye, 5, 7, 8, 10.

sıkça tartışılmaktadır. Hz. Peygamber'in teşri' yetkisinin bulunduğu inanan birinci grubun delilleri şunlardır:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûl'e, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"⁵⁹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ...

"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan..."⁶⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir" gibi âyetleri⁶¹ kendilerine delil saymışlardır.

Ayrıca fiili olarak Hz. Peygamberin bir kadının halası, teyzesi, kızı, kardeşinin kızı üzerine nikâhlanmasını yasaklaması,⁶² nineye mirastan pay vermesi,⁶³ ehlî (evcil)

⁵⁹ A'raf 7/157.

⁶⁰ Tevbe 9/29.

⁶¹ Nisa 4/59.

⁶² Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37, 39.

⁶³ Muvatta, Ferâiz, 8; İbn Mâce, Ferâiz, 4; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5; Tirmizî, Ferâiz, 10; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 234.

eşeklerin yenmesinin haramlığı⁶⁴ gibi örnekleri Hz. Peygamberin teşri' yetkisi olduğunun delilleri sayabiliriz.

Yukarıda zikredilen âyet ve çok sayıdaki benzerlerinde Hz. Peygamber'e (s) itaat vurgulanmış ve O'nun teşri' yetkisinin altı çizilmiştir. Buna rağmen Kur'ancı-Mealci zümre: "Hadis adıyla önümüze getirilen malzemeyi elbette ki kaldırıp atacak değiliz. Onların çok azının da olsa Hz. Peygamber'e ait olma ihtimali vardır. Ama bu sadece bir ihtimaldir, Peygamber de olsa neticede bir insanın sözüdür ve teşri' yetkisi yoktur" yaklaşımını benimsemiştir. Bu şekilde Kur'ancı-Mealci söylem sahipleri âyetlerde işaret edilen "Peygamber'e itaat" unsurunu hükümden düşürmüş olmakta, yine O'nun teşri' yetkisinin olmadığını söyleyerek Kur'an'a alenî bir iftirâ atmaktadırlar. Kur'an'da Hz. Peygamber'in teşri' yetkisi hususundaki tüm âyetleri bir araya getirerek bütüncül bir bakış açısıyla meseleye bakmaları gerekirken; Kur'an'dan cımbızla çektikleri âyetleri, bağlamından kopartarak, Hz. Peygamber'in teşri' yetkisinin olmadığını iddia etmektedirler. Bu iddia ilmi bir iddia olmayıp, kendilerini Kur'ancı olarak tanımlayan mezkûr kesimin, Kur'an ile teâruz ettiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber (s) vahyin kontrolü ve denetimi altında birtakım hükümler vaz' etmiştir. Yani Sünnet'in Kur'an'da yer almayan bazı konularda müstakil teşri' kaynağı olduğunu söyleyenler, bunu vahiyden soyutlayarak yapmamakta, Hz. Peygamber'in (s) bu noktadaki uygulamalarının da yine vahyin kontrolü ve denetimi altında tasarruflar olduğunu söylemektedirler. Burada Hz. Peygamberin tasarruflarından kastımız, özellikle "dinin tebliği" ile ilgili rivayetlerdir. Yoksa biz Hz. Peygamber'in (s) davranış ve sözlerinin "tümünün" vahyin kontrolü altında olduğunu iddia etmiyoruz.

Peygamberlerin temel fonksiyonu, Yüce Allah'tan aldıkları ilahi mesajları insanlara harfiyen iletmek, açıklanması gerekli noktaları açıklamak ve ilahi vahyi kendi hayatlarında bizzat yaşayarak uygulamaktır. Nitekim Hz. Peygamber de (s) bundan farklı bir şey yapmamış, Kur'an ayetlerini insanlara harfiyen iletmiş, tebliğ etmiş, Kur'an'ın açıklama getirmediği noktalara açıklık getirmiş ve hayatına aktararak

⁶⁴ Buhârî, Zebâih, 28.

pratize etmiştir. Herhangi bir peygamber, Yüce Allah tarafından kendisine verilmemiş bir yetkiyi kullanarak insanlar üzerine teşri' maksatlı hükümler koymaz, koyamaz. Onların yaptığı, Allah'tan aldıkları vahyi, yine Allah'ın kontrolü altında açıklamak ve uygulamaktan ibarettir. Bu vahiylerin bir kısmı kendilerine kitap veya sahife gönderilen peygamberlere indirilen kitapları oluştururken, bir kısmı da bu kitaplar dışında aldıkları ilahi mesajlardır.⁶⁵

Hız. Peygamberin teşri' yönü Kur'ancı-Mealci söylemin içerisinde kaybolduğu bir girdaptır. Bu girdap artçılara neden olmuş ve konumuzun merkezinde duran Kur'an'a arz fikrini peşi sıra gündeme getirmiştir. Kur'ancı-Mealci söylem, "Hz. Peygamber'in (s) hüküm koyma yetkisinin bulunmadığı" iddiasını yine Kur'an'a dayandırmıştır. Bu nedenle Hadislerin Kur'an'a Arzının tam da burada dile getirilmesi gerekmektedir.

7. Hadislerin Kur'an'a Arzı

Rivayetlerin sadece senedinin değil, aynı şekilde metin tenkîdi açısından da değerlendirilmesi gerektiği söyleminin modern zamana sirayet eden en öncelikli konusu Kur'an'a arz meselesidir. "Arz lügatte bir büyüğe takdim etmek, bildirmek, göstermek, durumuna bakmak, izhar etmek, bir şeyin haline bakmak, benzemek" gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁶ Aynı kökten türeyen تعارض kelimesi ise "bir şeyi başka bir şeyle karıştırma, mukabele etme, cihet, yön, taraf"⁶⁷ anlamlarına gelmektedir. İstılâhi anlamda ise teâruz ve tenâkuzun⁶⁸ aynı ve zıt anlamlı olduğunu savunanlar olmuştur. Gazzâli (505/1112) ve İbn Kudame (620/1223) "Teâruz tenakuzdur" derken; Neseffî (710/1310) "Teâruz delille ilgili değildir, hükümlerle ilgilidir. Tenâkuz ise delillerden birini başka bir delille iptal etmektir" demiştir. Tenâkuz ve teâruz ayrımına girmeksizin tanım yapan Pezdevî (482/1089) "Teâruz; birbirine üstünlüğü bulunmayan iki delilin, birbirine zıt iki hükümde bir araya gelmesidir" demiştir.

⁶⁵ bkz. Tahrîm 66/3.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII, 166-168, 178, 186; Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 50.

⁶⁷ Cevherî, *Şihâh*, III, 1087; Zebîdî, *Tâc 'ul-Arûs*, XVIII, 419; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII, 167; Ahmed Ebû Hâka vd., *Mu'cemü'n-Nefâisi'l-Vasît*, s. 804; Firuzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 834.

⁶⁸ Tenâkuz: Bir sözün diğer bir söze uymaması, çelişmesi ve anlam aykırılığı barındırmasına denir. (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 442.)

Hanefilere göre şer’i deliller arasında nefsülemirde teâruz olamaz. Ancak şer’i deliller kişinin cahilliği sebebiyle zahiren müteâruz olabilir.⁶⁹ Zahiren görülen bu teâruzun ortadan kaldırılması için Hanefilerin çözümü nesh, cem’, telif ve tesâkuttur.⁷⁰ Delillerden zaman bakımından daha erken ortaya konulması bilindiği takdirde nesh edildiği hükmüne varılır. Nesh edildiği hükmüne ulaşmak mümkün olmazsa, tercih etmek mümkünse tercih edilir; mümkün değilse cem’ yapılır. Bu deliller ile de teâruz ortadan kalkmazsa deliller sakıt olur ve daha başka delile müracaat edilir.⁷¹

Mütekaddimuna ait hadis usulü eserlerinde metin tenkidi hususunda kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Bunun da etkisiyle teâruz konusuna istisnalar dışında pek girilmemiştir. Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) *el-Kifâye*’de "Haberlerin teâruzu ve teâruzun mümkün olduğu ve mümkün olmadığı rivayetler" ismiyle bir başlık açmış ve bu başlık altında cüz’i de olsa konuya değinmiştir.⁷² İbnu’s-Salâh (643/1245)’ın, uydurma hadisleri tanıma yolları arasında, direkt olarak Kur’an’ın sarih bir nassına muhalefet etmesini saymamış olsa da “metne bakarak hadisin uydurma olduğu emareleri bulunabilir” demesi,⁷³ klasik usul kitaplarımızda metin tenkîdine dair bahislerin bulunması açısından önemlidir. Fakat arz metodunu kullanan âlimlerin neredeyse tamamı müteahhir dönem âlimleridir. Mütekaddim dönem âlimleri neden arz metodunu -arz hadisini eleştirmek dışında- sarih bir şekilde kitaplarında ifade etmemiş veya isti’mal etmemişlerdir, diye haklı bir soru ile karşılaşılabilir. Öyle zannediyoruz ki, bu sorunun cevabı ilk dönem âlimlerinin zihinlerinde Hz. Peygamber’in sünneti ile Kur’an âyetlerinin çelişmesi gibi bir durum mümkün görülmediğinden olsa gerektir. Bununla beraber rical ilmine yoğunlaşmaktan, bu ilmin güvenilirliğine olan inançtan ve popüler bir çalışma alanı olmasından dolayı böyle bir yöntemi tercih etmemiş olmaları gayet tabiidir. Konumuzun bağlamından kopmadan, teâruz-tenâkuz ilişkisi ve klasik hadis usulünde arz konusunda açtığımız bu parantezi kapatarak, arz kelimesinin ıstılâhi anlamdaki kullanımlarına geçmek istiyoruz.

⁶⁹ İbnu’l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli’l-fikh*, s. 362.

⁷⁰ Leknevî, *el-Ecvibetü’l-Fâzıla*, s. 183.

⁷¹ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfu’l-Esrâr*, III, 78; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 224; Serahsî, *Usûl*, II, 13.

⁷² Hâtîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 433.

⁷³ İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 99.

Hadis ilminde arz birçok anlama gelmektedir. Bunları ifade etmek gerekirse;

1) Talebenin, hocasının huzurunda onun rivâyet ettiği hadisleri okuması. “Arzu’s-semâ” ve “arzu’l-kırâat” da denilen bu usulle talebe okuduğu hadisleri hocadan alıp öğrenmiş olur. Bazı âlimler hadis öğrenme (tahammülü’l-hadîs) yollarından biri olan kıraate arz adını verirler.

2) Talebenin herhangi bir yerden elde ettiği veya hocasına ait hadis kitabından istinsah ettiği kendi nüshasını ona vermesi, hocanın da bu kitabı inceledikten sonra talebesine iade etmesi. Bu usul, tahammülü’l-hadîs yollarından biri olup daha çok “arzu’l-münâvele” diye bilinir. Bu çeşit arz, hadis öğreniminde bazı âlimlerce semâ değerinde kabul edilmekle birlikte birçoğunca semâ ve kıraatin altında sayılmıştır.

3) Talebenin öğrenip yazdığı hadisleri, onları kendisine rivâyet eden hocasının (şeyh) veya başka bir güvenilir râvinin hadisleriyle karşılaştırması. Mukabele ve muâraza terimleriyle de ifade edilen bu husus, öğrenilen hadisi rivâyet edebilmek için zaruri görülmüştür.⁷⁴

Kur’an’a arz, iki şekilde algılanmıştır. Bunlardan birine göre arz; “Hadislerin Kur’an ölçüsüne vurulması ve onda aslı bulunmayanların reddedilmesi” anlamına gelmektedir. Ancak İslâm âlimlerinden hiçbiri böyle bir arz metodunu kabul etmemiştir. Diğer tanıma göre ise arz; “Hadislerin Kur’an’daki sarîh ayetlere arzı ve ters düşenlerin sıhhatinin reddi” anlamında kullanılmıştır. İslâm âlimlerinin kastettikleri mana budur. Bu uygulamanın temel felsefesini, Hz. Peygamber’in Kur’an’a aykırı söz söylemeyeceği ve davranışta bulunmayacağı düşüncesi oluşturur. İkinci arz tanımı esas alınarak hadislerin Kur’an’a arzında “Kur’an’a uygun her söz hadis olmayabilir; ancak Kur’an’a ters hiçbir söz merfû hadis değildir” hükmü verilecektir. Kur’anla kastedilen, Kur’an’daki açık ve sarîh nasslar olmalıdır. Kur’an’ın ruhu, Kur’an’ın mesajı, Kur’an’ın perspektifi gibi tanımı ve ölçüleri belli olmayan, içeriği kişiden kişiye farklı şekillerde doldurulabilen kavramlara arz yapılmamalıdır.⁷⁵ Bu açıklamalar doğrultusunda Hayri Kırbasoğlu’nun yapmış olduğu

⁷⁴ Aydınlı, Abdullah, “Arz”, *DİA*, III, 438; Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 27.

⁷⁵ Coşkun, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, s. 211, 212.

“Bir hadisin veya hadis grubunun isnad(lar)ı sahih bile olsa, onun Kur’an’a uygun olup olmadığını da araştırmak demektir”⁷⁶ şeklindeki arz tanımı "Kur’an’a uygun olup olmadığı" ile kastedilenin net olarak izah edilmemesinden dolayı noksan bir tanımdır.

Günümüzde hadise karşı menfî tavır takınanlar, sahih olsun zayıf olsun, hadisin dinî bir değer taşımadığı düşüncesinde olanlar ve hadisin kıymetine inandıkları halde sıhhatine şüphe ile bakanlar şeklinde iki grupta ele alınabilir. Birinci grup, Kur'an dışında bir kaynağa inanmadıkları için, metodik bir kaygıya sahip değildirler. Bunlara göre, hadisin sahih olduğu açıkça tespit edilse bile hiçbir değeri yoktur. İkinci grubun ana problemi, hadisin dinî değeri değil, sıhhatinin tespitinde kullanılan hadis usulüne ait tarihi metotların güvenilirliği meselesidir. Bunlara göre; metne hiç önem vermemiş ve sadece isnad tedkikiyle yetinmiş olan (!) klasik hadisçilerin yöntemleri artık önemini yitirmiştir. Zaten bu tutum nedeniyledir ki, birçok uydurma hadis, sahih muamelesi görmüştür. O halde hadislerin sıhhatini tespit için yeni bir metoda ihtiyaç vardır. Bu arayış temel problemi oluşturduğundan, hadisin sıhhatinin tespitinde en güvenilir kriterin ne olduğu sorusuna, “Kur'an'a arz edilmesi” cevabı verilmektedir.⁷⁷ “Önümüze gelen bir hadisi, sıhhatini tespit etmek için, Kur'an ile karşılaştırmalıyız; şayet Kur'an'a uygunsa sahihtir, aksi takdirde hadisin sahih olmadığına hükmedebiliriz” anlayışı ilk işitildiğinde kulağa hoş gelmektedir. Fakat bu yöntem, bu haliyle bir metodoloji olmaktan uzaktır. Muhtevasında klasik hadis usulü anlayışını ortadan kaldırmak ve Kur’an metnine istediğini söyletebilme arzusunu taşımaktadır.

Burada, “Kur'an'a arz metodu” veya kısaca “arz metodu” diyeceğimiz bu idea, bir yandan Hz. Peygamber ve sahabî uygulamalarından; diğer yandan spesifik misaller ile kuvvetlendirilmeye çalışılmaktadır. Peki, hadis ile Kur’an’ın çelişmesi (ihtilaf) veya çatışması (teâruz) mümkün müdür? Bir Peygamberin, kendisine vahyolunan ilahi mesaja söz veya fiiliyle ters düşmesi, başka bir deyişle, elçinin söz veya fiiliyle, tebliğ ettiği mesaj arasında çelişme ya da çatışmanın bulunması imkânsızdır.⁷⁸ Rasûlullah’ın

⁷⁶ Kırbaşoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 184.

⁷⁷ Her konuda olduğu gibi arz konusunda ifrat ve tefritler ile karşılaşılabilir. Her ne kadar çalışmamız içerisinde eleştirilerimizi sunacak olsak da arz konusuna toptancı bir reddi de benimsememekteyiz. İfrat mahallindeki görüşler için bkz. Joulha, Abdülmennan, Joulha, Munibah; *Sünnet İlahi Vahyin Bir Parçasıdır*, s. 7.

⁷⁸ Çakın, Kâmil, "Hadislerin Kur’an’a Arzı Meselesi", AÜİFD, 1993, XXXIV, s. 237, 238.

hüküm ve açıklamaları Kur'an'dan anladığı esaslara dayandığı için Rasûlullah'ın ne sözü ne de fiili asla Kur'an'la teâruz etmez.⁷⁹

Ehl-i hadis cephesinden Kur'an'a arz konusunda birçok eleştiriye⁸⁰ maruz kalan Ebû Hanîfe (150/767) şöyle der: "Eğer bir kimse, 'Peygamberin her söylediğine inanıyorum, ancak Nebi haksız konuşmaz ve Kur'an'a muhalefet etmez' derse, bu onun Peygamberi tasdik ettiğini gösterir. Şayet peygamber Kur'an'a muhalefet etse ve Allah'a karşı haktan başka bir şey söyleseydi, Yüce Allah, 'Eğer Peygamber, bize karşı Kur'an'a bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalar sonra şah damarını koparırdık, hiçbiriniz de onu koruyamazdınız'⁸¹ kavlince, O'nu kuvvetle yakalar ve şah damarını koparırdı. Allah'ın Resûlü, Allah'ın Kitabına muhalefet etmez. Allah'ın Kitabına muhalefet eden de Allah'ın Resûlü olamaz. Nebî'den, Kur'an'a aykırı rivâyette bulunan kimseyi reddetmek, Peygamberi reddetme ve O'nu yalanlama anlamına gelmemektedir. Bu, ancak Peygamber'den batıl rivayette bulunan kimseyi reddetmektir. Suçlama bu kimseyedir, peygambere değildir. Peygamber'in söylediği her şey, işitmiş olalım veya olmayalım, başımız gözümüz üstünedir. Buna iman eder ve Rasûlullah'ın söylediğine olduğu gibi şehadet ederiz ve yine şehadet ederiz ki, o, Allah'ın nehyettiği bir şeyi emretmez. Allah'ın bağladığı bir şeyi koparmaz (sıla-i rahmi terk etmez). Allah'ın tavsif ettiği bir şeyi O'na aykırı bir şekilde vasıflandırmaz. Şehadet ederiz ki, O, bütün işlerde Allah ile muvafıktır."⁸²

Burada bir parantez açarak Hanefî ulemasının Kur'an'a arz fikrine bakış açısını değerlendirecek olursak, onlara göre Kur'an'a aykırı olan rivâyet muttasıl dahi olsa, mânevi bir inkıta varmış kabul edilir. Mânevi inkıta sadece Kur'an'a aykırı olan rivayetlerde değil, dört ayrı kategoride gerçekleşir. 1) Hadisin Kur'an'a aykırı olması ile gerçekleşir. 2) Hadisin meşhur sünnete muhalif olması ile gerçekleşir. 3) Hadisin

⁷⁹ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ûlûmi'l-Kur'ân*, II, 129; Kasımî, *Kavâidu't-Tahsîs*, s. 33; Subhi Salih, *Mebâhis fi 'ûlûmi'l-Kur'ân*, s. 311; Ayrıntılı bilgi için bkz. Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, s. 25.

⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VIII, 363- 432; İbn Kayyim, *I'lam*, II, 220.

⁸¹ وَلَوْ نَقَوْلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقْوَابِلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ Hâkka, 69/44, 45.

⁸² Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Muteallim*, s. 26-27; Emin, Ahmed, *Duha'l-İslâm*, II, 185-187.

umum-u belva'ya muhalif (şaz) olması ile gerçekleşir. 4) İlk dönemde âlimlerin üzerine icmâ etmemiş olması ile gerçekleşir.⁸³

Bu konuda çalışmamızın kapsamından çıkmamak için bu kadar bilgi vermekle yetiniyor, parantezi burada kapatmak istiyoruz.

Hadislerin Kur'an'a arzı hakkında İmam Şâfiî ise Ebû Hanîfe'nin aksine Hadislerin Kur'an'a arz edilmesiyle sağlama yapılmasının, hadis ilmine aykırı olduğunu ve Sünnetin Kitab'a muhalif olamayacağını ifade etmektedir.⁸⁴ Bu konuda İmam Şâfiî gibi düşünen İbn Hazm (204/819) sahih sünnetle, sarih âyet arasında bir çelişki olamayacağını ifade etmiş, "Şeriatla ilgili bir haber Kur'an'a arz edildiğinde ya Kur'an'ın mücmelini tefsir veya mücmelini beyan eder, üçüncü bir seçenek yoktur" demiştir.⁸⁵ İmam Şâfiî hadislerin Kur'an ile beraber aynı bağlayıcılıkta olduğunu ilk dillendiren kişi olarak kabul edilir.⁸⁶ İmam Şâfiî, Erike hadisini arz hadisini reddeden asıl kaynak olarak görür.⁸⁷ İmam Şâfiî'nin görüşlerini temellendiren şu ifadeleri çok önemlidir:

"Hadis, Kur'an'a muhalif olur ise Rasûlullah'a ait değildir. İsterse o hadisi pek çok râvi rivâyet etmiş olsun. Sana çoğunluğun bildiği hadisi tavsiye ederim, şaz olandan sakın. Çünkü bize, İbn Ebî Kerîme, Ebû Ca'fer'den; o da Rasûlullahtan şunu rivâyet etti: Rasûlullah (s) Yahudileri çağırdı onlara sordu, onlar da Hz. İsa'yı inkâr ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s), "Benden sonra sözlerim yayılacak, size Kur'an'a uygun olarak gelen sözlerim bendendir. Kur'an'a muhalif olarak gelen benden değildir" buyurdu. İmam Şâfiî bu mealde daha başka rivayetleri naklettikten sonra⁸⁸ şu rivayeti aktarır: 'Rasûlullah hasta yatıyordu. Şöyle buyurdu: Ben Kur'an'ın haram kıldığını haram kıldım, Allah'a yemin ederim ki benim adıma herhangi bir şeye yapışmasınlar.'⁸⁹

⁸³ Serahsî, *Usûl-i Serahsî*, I, 360; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, İsmail Hakkı, İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı, s. 93-133; Geniş bilgi için bkz. Tuzcu, Recep, *Hanefî Usulde Hadis -Debûsi Örneği-*, s. 165-209.

⁸⁴ Şafii, *er-Risale*, 316.

⁸⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, II, 81.

⁸⁶ Şafii, *a.g.e.*, 85-105, *İhtilâful-Hadis*, 11-31, *el-Umm*, VII, 275-287.

⁸⁷ Şafii, *er-Risale*, 89.

⁸⁸ Bkz. Keleş, Ahmet, *a.g.e.*, s. 100.

⁸⁹ İmam Şafî, *el-Umm*, VII, 307-308.

Ahmed b. Hanbel (241/855) ise hadislerin Kur'an'a arzını kabul etmezdi. O, "Kur'an'ın zahiri ile hadis reddedilmez, Kur'an'ı tebyin ve tasdik eden sünnettir. Tearuz ise söz konusu olamaz, teâruz var zannederiz, fakat o beyandır"⁹⁰ demiştir.

Klasik Hanefî usulü çerçevesince inceleyecek olursak, umum ve husus itibariyle gerçekleşen bir tearuzdan⁹¹ ziyade sahih bir hadis ile sarih bir âyetin karşı karşıya geldiği anda uygulanması gereken iki çözüm metodu vardır. Bunlardan ilki âyet ile hadis arasında var olduğu zannedilen tearuzu ortadan kaldırmaktır -ki bunlar cem ve te'lif, nesh, tevakkuf ve tercihtir-⁹² ikincisi ise hadisi reddetmektir.

Bu noktada "arz yöntemini kullanan ve usulünün bir parçası haline getiren Hanefî ulemasını tenkit etmeyerek neden modern çağda gerçekleştirilen arz yöntemlerini benimseyen kimseleri tenkid ediyorsunuz?" sorusu akıllara gelebilir. Hanefî uleması "ilmi birikimi" ve kendi prensipleri dahilinde bir "usul" belirleyerek arz işlemi gerçekleştirmiştir. En önemlisi ise Hanefî uleması hadisi devre dışı bırakmak için Kur'an'ı bir silah olarak kullanmayarak bu işlemi gerçekleştirmiştir. Ezcümle, hüsnüniyet ve samimiyet ile Kur'an ve Hadise bütüncül bakma yeti ve yetkisinde olan kimselerin yaptıkları arz ile, bugün Kur'ancı-Mealci söylem sahipleri gibi ilmi yeti ve yetkisi olmadan, değil Kur'an'a ve hadise bütüncül bakmayı, bu alanın alet ilmi olan Arapçayı dahi bilmeyen kimselerin, yaptıkları arz arasında ehl-i ilim nezdinde büyük fark vardır.

Arz'ı gerçekleştirecek kimsenin Kur'an ve Sünnet'e bütüncül bakması kadar hem Kur'an hem de hadiste var olan terbiye sisteminin gereği tadrîci metodu göz ardı etmemesi gerekir. Nâsîh olan bir metinle, mensuh olan bir metin arasında elbette teâruz olacaktır. Çünkü bir hükmün kaldırılması için konulan yeni hüküm kendinden önceki

⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye*, 46; İbn Kayyîm el-Cevziyye, *İ'lamu'l-Muvakkı'in*, II, 293.

⁹¹ Mezhep imamlarının umum-husus konusunda sünnetin Kur'anla tearuzu bağlamında görüşleri şu şekildedir. "Şafîi ve Ahmed b. Hanbel'e göre âmm, içinde aldığı her şeye kat'i olarak delalet etmez. Çünkü tahsisi mümkündür. Bu durumda Kur'an'ın âmmı, sübut yönünden zannî iken, delalet bakımından kat'idir. Çatışma halinde, her ikisi de zannî iken, haberi vahid Kur'an'ın âmmını tahsis eder. Hanefilere göre ise, âmmın delâleti kat'idir. Bu itibarla zannî olan haber, kat'i olan Kur'an'ın âmm ifadesini tahsis edemez. İmam Malik, Kur'an âmmının delaletini zannî kabul etmekte ise de her zaman haber-i vahidle tahsis edilemeyeceği görüşündedir. Ona göre haber-i vahidin Kur'an'ı tahsis edebilmesi için haberin kıyas veya Medinelilerin ameliyle desteklenmesi gerekir. bkz. Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, s. 215, 216.

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü's-Salah, *Mukaddime*, 442.

hükme ya tamamen zıt olması ya da çerçevesini genişletir yahut daraltır olması gerekmektedir.

Hâdiselerin tarihi arka planlarını bilmek hadisleri anlama konusunda bizlere yardımcı olacak diğer bir temel unsurdur. Tarihi arka planı anlaşılammış her metine istediğinizi söyletebilirsiniz.⁹³ Nassların bir hukuk metni formatında değil, yaşanan hayata müdahale formunda söylenmesi sebebiyle tarihi arka planının anlaşılması elzemdir.⁹⁴ Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise olayların tarihi arka planında ne olduğunu bilmek kadar kişinin kendi kalbinde ne olduğunu bilmesidir. İlk etapta hatalı görünen bir rivayeti derhal çöpe atılması gereken bir malzeme gibi görmemek gerekmektedir. Yani bu rivâyet Peygamber (s)’e ait olabilir hassasiyetiyle doğru ve tafsilâtlı araştırmalar yapmanın gerektiği kanaatini taşıyoruz. ‘Her arz teâruz doğurur’ şeklinde bir anlayıştan soyutlanarak, ‘her arz hakikati anlama bağlamında değerli bir yöntemdir’ anlayışına dönüş yapılması gerektiğini düşünmekteyiz.⁹⁵

Kur’ancı-Mealci söylem sahipleri, hadislerin Kur’an’a arzını desteklemek için Hz. Peygamber’in sözlerinden örnekler getirerek, O’nun da Kur’an’a arz işlemini gerçekleştirdiğini iddia etmektedirler. Bu iddia çerçevesinde sunulan örnekler⁹⁶ ise, Hz. Peygamber (s)’in Kur’an’a arz metodunu değil, söylediği sözün Kur’an’dan delilini getirme metodunu benimsemesi olarak kabul edilebilir. Filhakika Hz. Peygamber’in bu beyanları “teâruz” ifade etmemekte, bilakis sünnetin “tebyin” faktörünü ortaya çıkarmaktadır. Hz. Peygamber söylediği söze Kur’an’dan da delil getirerek, Sünnetin Kur’an’ı izah ettiğini bizlere öğretmektedir. Sonuç olarak; Hz. Peygamber’in söylediği bir sözün akabinde Kur’an’dan bir âyet dile getirmesi, O’nun Kur’an’da da var olan sözün aslına vurgu yapmak veyahut o sözü açıklama anlamında olduğu, rivayetler incelendiğinde anlaşılacaktır.

⁹³ Polat, *a.g.e.*, s. 284.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Ali, "Hadis Kaynaklarında Tarihe/Vâkıya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi, Hitit Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009/1, VIII, sayı: 15, s. 135-158.

⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Polat, *a.g.e.*, s. 219, 220.

⁹⁶ Konu ile ilgili örnek rivayetler için bkz. Buhârî, Zekât, 3; Müslim, Zekât, 27.

Bu bağlamda Ebubekir Sifil, irtidat ve zinâ üzerine kaleme aldığı bir çalışmasında, zikrettiği hadislerin Kur'an'a aykırı olduğu gerekçesiyle itirazlar alması üzerine hadislerin Kur'an'a arzı ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır.

“Ulema, Sünnet'le sabit olup, Kur'an'da lafzen yer almayan hususların Kur'an'ın Sünnet'e yaptığı göndermeler dolayısıyla amele konu edilmesi gerektiği gerçeğinden hareketle bu gibi hükümleri birer ‘problem’ olarak değil, ‘dinî hüküm’ olarak telakki etmiştir ve işin aslı da budur. Öte yandan böyle önemli bir metodolojik konuda Kur'an'ın, ‘Sünnet'in Kur'an'a arzı’ noktasında ‘çağdaş’ anlayışı destekler tarzda açık ve kesin bir direktif içermemesi kadar, çağdan çağa değişen bir ‘Kur'an'a uygunluk/aykırılık’ söylemiyle karşı karşıya bulunuyor oluşumuz da üzerinde ayrıca durulmasını hak eden önemde... Kur'an'a aykırı olduğu gerekçesiyle ‘uydurma’ olarak damgalanan hadisler konusunda, ‘tarihsellik’ söylemini bir kenara bırakırsak, bu arkadaşların farkında olmadan yüklendikleri ve fakat taşımaktan da sürekli kaçındıkları önemli bir ‘yük’ var: ‘Bu hadisleri kim, niçin, ne zaman ve nasıl uydurmuştur?’ sorusuna cevap bulmak. Bu noktada sorulması gereken sorular şunlar: Ehl-i Kitap ile ilişkilerini İslâm hukukunun çizdiği sınırlar içinde ‘belli bir mesafede’ tutan bir toplumsal yapıda nasıl olmuştur da Ehl-i Kitap'a ait kimi anlayış ve uygulamalar Müslümanlar arasına bu kadar yaygın ve kolay biçimde sızmış, hadi ‘avam’ı geçelim, ‘âlimler’ tarafından hemencecik benimsenip kitaplara geçirilerek İslâm'ın yegâne hükmü haline getirilmiş, hatta bu da yetmiyormuş gibi ‘hadisleştirilerek’ Hz. Peygamber (s)'e isnat edilmiştir? Sosyo-kültürel ve dinî bakımdan ‘zimmîler’in ya da daha genel anlamda ‘kâfirler’in etkisine bu denli açık, dolayısıyla dinî ve toplumsal dokusu bu derece çürük bir toplumun ‘kendisi’ olmaktan uzaklaşmış olması hasebiyle bize intikal ettirdiği dinî, ilmî, kültürel ve medenî (medeniyete ait) değerlerin sahiciliği iddia edilebilir mi? Sosyolojik olarak bir toplumun bu kadar kısa bir süre içinde bu derece yabancılaşabileceğini söylemek mümkün müdür?”⁹⁷

⁹⁷ Sifil, Ebubekir, (15 Ocak 2004), Kur'an'a Aykırı Hadis Söylemi, Millî Gazete.

Kur'an'a Göre Araştırmalar kitabında Kur'ancı-Mealci söylemi Türkiye'de ilk dillendirenlerden Hüseyin Atay'ın⁹⁸ bu konudaki görüşleri şu şekilde aktarılmaktadır: "Hadis mütevâtir de olsa, yine de Allah'ın sözü olan Kur'an'a denk olamayacağını ve Kur'an'ın daima tercih edileceğini kabul edenlerden yana olduğumu söylemek istiyorum. Kendi tutumuma gelince; Kur'an ana kaynak, Kur'an'da olan bir hükümde hadise gitmeye hâcet yoktur. Çünkü Kur'an'da olan açık hükümler hadisler ile yanlış yorumlanmış, daha doğrusu, önce yorumlanmış ve sonra bu yorumlar hadis sayılmıştır. Sahabenin ve tâbiînin sözlerinin hadis sayılması gibi. Uydurma hadisler ile fıkıh ve hadis kitapları hele tasavvuf kitapları hınca hınç doldurulmuştur."⁹⁹ Atay bu görüşünün Hz. Peygamber'in teşri' fonksiyonunun olmadığı hususunda temellendirmiştir ve "Hayız halinde olan kadının Kur'an okuması ile tavaf yapmasında bir mahsur yoktur" diyecek boyuta taşımıştır.¹⁰⁰

Hüseyin Atay'dan bu konuda en fazla etkilenen Yaşar Nuri Öztürk ise *Kur'andaki İslâm* kitabının önsözünde şu ifadelere yer vermiştir:

"Din adına hüküm ve söz yetkisi yalnız Allah'ındır. Allah, mesajlarını insanlığa vahiy yoluyla kuşkusuz, çelişmesiz, açık, kesin, ayrıntılı bir kitap halinde göndermiştir. Bu kitap Kur'an'dır. Dinin içeriğini, çerçevesini Kur'an çizer. Bunun dışında hüküm kaynağı aramak aldanış, kabullenmekse şirktir, yani Allah'a din koyma konusunda ortak koşmaktır. Kur'an'ın tebliğcisi olan Hz. Peygamber bu ana kaynağın dışında din adına hiçbir şey söylemez ve söylememiştir. O'nun yaptığı, ana kaynağın zaman üstü buyruklarına açıklama getirmek ve o buyrukları canlı örneklerle insan hayatına kazandırmaktır. O halde Hz. Peygamber'e isnat edilen bir söz veya fiil, Kur'an'daki buyruklarla çelişirse o söz veya fiilin Hz. Peygamber'e isnadı kabul edilemez. Bunun aksini söylemek, Allah dışında din sahibi ve koyucusu icat etmek olur ki, bunun Kur'an'daki adı şirktir."¹⁰¹

⁹⁸ Kur'an'a dönüşü Türkiye'de sistematik ve tutarlı bir şekilde işleme ve bunun öncülüğü Hüseyin Atay'a aittir. (Düzgün, Şaban Ali, "*Hüseyin Atay*" *Çağdaş İslâm Düşünürleri* (Editör: Çağfer Karadaş) s. 278.

⁹⁹ Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, IV, 26, 27.

¹⁰⁰ Atay, a.g.e., IV, 149, 150.

¹⁰¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, s. 8.

Görüldüğü üzere Yaşar Nuri Öztürk, arz konusunda Hüseyin Atay ile aynı pencereden bakmış sadece daha cesur ifadeler kullanmıştır. Aynı çalışmanın ilerleyen sayfalarında Öztürk, hadis ilmi ile uğraşan kimseleri de hedef tahtasına koyarak, Kur'an'a arz konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Hadisler ve Sünnet konusunda, biz bir keyfiyet olarak Sünnet’e saygı duyar, bağlılığımızı bildiririz. Ancak Hadis ve Sünnet’le, Hadis ve Sünnet diye ortaya sürülen rivayetleri eşitleyemeyiz. Rivayeti Kur’an süzgecinden geçirir; o süzgeçten onay alanları kabul eder, ötekileri hiç çekinmeden kaldırıp atarız. Allah’ın dinine hizmet ve sadakatin başka bir yolu olduğunu söyleyenlerin samimiyetine asla inanmayız. Hadisçilerin kendi aralarındaki, sahih, müttefekun aleyh vs. gibi terimler Allah ölçüsü değildir. Bizi bağlamaz”¹⁰² diyerek hadislerin sıhhatini belirlemede kriter olarak klasik hadis usulünün bir anlam ifade etmediğini ve sadece Kur’an’a arz yönteminin kullanılması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Sonuç olarak; Kur’an’a arz metodu, etrafındaki kabul veya ret tartışmaları göz ardı edildiğinde bile sadece hadisin sıhhatini belirlemek adına kullanılan metodlardan bir metottur; fakat yegâne metot değildir. Zira hadislerin Kur’an’a arzı faaliyeti tek başına uygulandığında bir dizi sakıncalar doğacaktır. Hadis ilmi içerisinde zahiren Kur’an’a aykırı rivayetler ile karşılaşılabilir; fakat bu karşımıza çıkan her hadisin hangi ortam, hangi durum ve sebepler karşısında söylendiğini araştırmadan “bu Kur’an’a aykırıdır” diyerek hadislerin ilmî değerini küçültmemiz gerektiği anlamına gelmez. Buna müsaade edilemez. Bugün Kur’ancı-Mealci söylemin karşılaştıkları hadisin zahirine bakarak, diline pelesenk ettiği “bu Kur’an’a aykırıdır” iddiası karşısında ilmi bir tutum göstermek epey zordur. Avâmi bir üslupla "Hayır, bu hadisi şu âyetler tasdik ediyor" denilse de Kur’ancı-Mealci’ler; "O âyeti siz yanlış anlıyorsunuz, bu sebeple bu hadis de uydurmadır" demektedir. İlmi liyakati olmayan ve sokak ağzıyla sürdürülen bu üslup ise toplumu birbirinden soyutlamaktan başka bir işe yaramamaktadır. Kur’ancı-Mealci söylem sahiplerinin yaptıkları arzların birçoğunun ise, Kur’an’a değil, meale arz yöntemi olarak nitelendirilmesi gerekir. Arz hususunda mealle yetinmekle kalmayan mezkûr grup, bireysel yorumlarının da olduğu

¹⁰² Öztürk, Yaşar Nuri, *a.g.e.*, s. 139.

bir arz yöntemine doğru gitmektedir. Kur'an'a arz fakat hangi Kur'an'a, hangi anlayışa, hangi ayetlere, hangi dönemde inen ayetlere, hangi nüzul sebepleri ile, hangi hadise kıyasla?

Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddedilen rivayetlerin en önemli problemlerinden bir diğeri ise usul problemidir. Bu ekolün kendi içerisinde belirli kaideleri olmamasının yanı sıra herhangi bir kimseye ilk okuyuşta (!) arz yöntemi ile hadisi reddedebilme imkânı sunulmaktadır. Anlık psikoloji, günlük yaşantı ve toplumsal konumunu göz önüne almadan, rastladığı hadisi aklına gelen bir âyet ile zıtlık gösteriyor diye, o hadisin inkâr edilmesi, basit ve gayr-i ilmî bir yöntemdir. Bu şekilde rivayetleri tenkid ve tahkîr etmeden önce bilinmesi gereken konular vardır. Bunlardan en önemlisi *Müşkil* literatürü diyebileceğimiz bir literatürün varlığıdır. Muhaddislerin, hadislerde problem teşkil eden, çatışıyor gibi görünen hadisler için geliştirdikleri bu literatür hadis sahasına *Müşkilü'l-Hadîs* başlığı altında girmiş, aynı bağlamda Kur'an literatürüne *Müşkil'ül-Kur'an* adı ile girmiştir. Sözgelimi Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddedilen bir hadis, Kur'anda zâhiren teâruz ettiği düşünülen diğeri bir âyetin desteklediği bir hadis olabilmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması adına iki örnek ile üzerinde duracağız.

Rasûlullah (s) buyurdular ki: “Her peygamberin müstecâb bir duası vardır. Her peygamber o duayı yapmada acele etti. Ben ise bu duamı kıyamet gününde ümmetime şefaât¹⁰³ olarak kullanmak üzere sakladım (kullanmayı ahirete bıraktım). Ona inşaallah, ümmetimin şirk koşmadan ölenleri nail olacaktır”¹⁰⁴ hadisini “Kendileri için **Allah'tan başka ne bir dost ne de bir şefaâtçi bulunmaksızın**, Rablerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye, onunla (Kur'an ile) uyar”¹⁰⁵ âyetine arz ettiğimizde uydurma bir hadis olarak algılanabilirken, “**Rahmân'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaât hakkına sahip**

¹⁰³ Şefaât konusunda itirazlar için bkz. Erdeğer, Bülent Şahin, *Kur'an'ın Elçisi Hz. Muhammed*, s. 29-34; Ayrıca bkz. Rivâyet mi Hadis mi Sünnet mi, Düşün Yay. İstanbul, 2017.

¹⁰⁴ Buhârî, Da'avat, 1, Tevhid, 31; Müslim, İman, 198; Bayraklı, Bayraktar, *Kur'ansız Müslümanlık*, s. 47-64.

¹⁰⁵ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ En'am 6/51.

olmayacaklardır”¹⁰⁶ âyetine arz ettiğimizde ise sahih bir hadis olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine hadis-i şerîfte, “Rabbim bana, ümmetinden yetmiş bin kişiyi hesap ve ceza olmaksızın cennete koymayı vaad etti. Her bin ile birlikte yetmiş bin ve Rabbimin avucuyla üç avuç daha...”¹⁰⁷ hadisini “**Hem kendilerine ilahi mesaj gönderilenleri hem de (onlara) ilahi mesajı iletmekle görevli olanları elbet hesaba çekeceğiz**”¹⁰⁸ âyetine arz ettiğimizde uydurma bir hadis olarak algılanabilirken, “**İşte o gün ne insana ne cine günahı sorulmayacak**”¹⁰⁹ âyetine arz ettiğimizde ise sahih bir hadis olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün ilmî usul ve kâideden uzak olan bu yöntem, tek başına kullanıldığında birçok problemi beraberinde getirmektedir. Kur’an’a arz meselesi, hadis ilmi açısından -tek başına yeterli olmamakla birlikte- muhtevâ tenkîdi bağlamında değerli bir ilimdir. Özellikle üzerinde durmak gerekir ki; Kur’an’a arz, rivâyetin sıhhat değeri hakkında klasik hadis usulü olmaksızın hüküm vermemizi sağlayamaz. Böyle bir hüküm verilecek olursa, bu hüküm “usulsüz” ve “asılsız” bir hükümdür. Aktardığımız bilgiler ışığında Kur’an’a arz metodunun tek başına fonksiyonel olmadığı ve diğer tenkid metodları dikkate alınmadan uygulanmak istediği takdirde faydadan çok zarar sağlayacağı görülmektedir.¹¹⁰

Kur’an’a arz fikri İslâm’ın ilk nesillerinden beri seslendirilmiş, fakat günümüze gelindiğinde gelenekten kopmuş ve ilmî hezeyanlar ile karşılaştığımız bir saha haline gelmiştir. Çalışmamız esnasında, arz uygulamasının rivayetlere ışık tutması bakımından kullanılması gereken bir sıhhat yöntemi olmasıyla beraber; suiistimali halinde birçok problemi de içinde barındırdığı görülmektedir. Arz uygulamasının doğru sonuçlar vermesi için bazı şartlar ve problemler ön plana çıkmaktadır.

¹⁰⁶ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا Meryem 19/87.

¹⁰⁷ Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyame, 13; İbn Mace, Zühd, 34.

¹⁰⁸ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ A'râf 7/6.

¹⁰⁹ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ Rahman 55/39.

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çakın, Kâmil, "Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi", AÜİFD, 1993, XXXIV, s. 251- 260.

1) Sahih bir arz uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için evvelâ, Kur'an ve Sünnetin doğru ve bütün halde anlaşılmasının önündeki engellerin kaldırılması gerekir.

2) Arz edilen hadisler ile arz olunan âyetler arasında doğrudan veya dolaylı bir bağlantı olması gerekir. Siyak ve sibakına bakılmaksızın nassların birbiri ile ilintisinin kurulması sonucunda ortaya çıkacak olumsuz tablo rivayetlerdeki problemlerden değil; usul probleminden ortaya çıkacaktır. Örnek verecek olursak; mucize olgusunu Kur'an kabul etmektedir, ama mucize hadislerini “De ki: ben de sizin gibi beşerim” âyetine arz edersek bu yanlış sonuçlar doğuran bir arz uygulaması olacaktır.

3) Arz, ayetlerden elde edilen tefsirlere, te'villere değil; direkt olarak Kur'an metninin kendisine yapılmalıdır.

4) Arzı gerçekleştirecek kişinin Kur'an'daki icaz, nesh, aksâm, mesel, vücuh ve nezâir, müşkil vb. ilimlerde yetkin olması, bununla beraber Kur'an'ın nâzil olduğu toplumun fikri düzeyi, hayat tarzı, eğilimleri vb. tüm tarihsel serüvene hâkim olması gerekmektedir. Bu Kur'an'ın kullandığı hâkim üslûbun, ilk muhatapları tarafından nasıl anlaşıldığını tespit etmek adına önemlidir.

5) Arz edilecek rivayetleri Hz. Peygamber'in hangi vasıfla söylediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Örneğin; Hz. Peygamberin fiilleri hem beşer, hem aile reisi, hem devlet başkanı olması, hem de kendisine mahsus ameller gibi tasnifleri yaparak rivayetleri bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

6) Arz muhkem olan ayetlere yapılmalıdır. Çünkü muhkemât her zaman ve zeminde herkes tarafından aynı anlamda anlaşılabilir, müteşâbihât ise hadislerde mevcut olan benzeri ifadeleri barındırıyorsa ancak o zaman arz için mesned olmalıdır.

7) Kur'an edebî seviyenin en üst basamaklarında olduğu bir zamanda Arap toplumunda, Arapça olarak nâzil olmuştur. Kur'an'ın üstün edebiyat figürleriyle indiği dönemdeki şairlere “bu bir beşer sözü olamaz” dedirtecek cinstendir. Aynı

şekilde Hz. Peygamber “cevâmiü’l kelîm” ve çevresinde kavminin en fasih konuşan bireyidir. Bu yönüyle Hz. Peygamber’in nebevî işaretleri de aynı semantik derinliğini gerektirmektedir. Bu sebeple arz işlemi yapacak kişinin bu semantik alt yapıya sahip olması gerekmektedir.

8) Arz yapılacak olan âyetin nesnel bir anlamı veya yorumu olması gerekmektedir. Ayete muhatap olan öznenin anladığı anlamlar arz için delil teşkil etmez.

9) Kur’an’ın evrensel kaideleri olduğu gibi ilk indiği insanları öncelikle muhatap almasından dolayı tarihsel ifadeler de barındırmaktadır. (Bu asla Kur’an’ın tarihsel çizgide takılı kaldığı anlamı taşımamaktadır.) Aynı şekilde Sünnet-i Nebî de evrensel hükümler barındırdığı gibi tarihsel ifadeler barındırabilir. Bu nedenle arz yapılırken dikkat edilecek diğer bir husus, tarihsel bir ifadenin evrensel bir ifadeye veya evrensel bir ifadenin tarihsel bir ifadeye arzı olacaktır.

10) Kur’an’da gayb ile ilgili haberler mevcuttur; fakat bu haberler ayrıntıları içermezler. Hz. Peygamber de dahil olmak üzere gaybı hiçbir yaratılmış bilmez, fakat Kur’ânî telakkiler doğrultusunda öğreniyoruz ki, Allah dilediği kimseyi bu gaybdan haberdar edebilir. Rivayetler içerisinde oldukça fazla karşılaştığımız bu tür bilgiler Hz. Peygamber’in gaybdan haberdar olabileceği ihtimali akıldan çıkarılmaksızın arza tâbi tutulurlar.

11) Arzın gerçekleştirildiği rivâyet takti’ ile bizlere ulaşmış bir rivâyet ise bu rivâyet için genel bir uydurma hükmü mü verilecektir yoksa kat’ edilmiş hali mi uydurma olacaktır. Yine benzer olarak uzun bir metin ile bizlere ulaşan rivâyetin bir kısmı Kur’an’a aykırı (!) ise, rivâyetin bir kısmı mı uydurma sayılacak yoksa tamamı mı uydurma sayılacaktır. Bu arzın sübjektifliğini göstermek adına cevap verilmesi gereken en önemli soru(n)dur.

Buraya kadar yapılan anlatılardan anlaşılmalıdır ki, Kur’an ve Hadis birbirinden ayrılmaz bir bütündür ve bu bütün içerisinde bir teâruzun ortaya çıkması söz konusu değildir. Yukarıda zikredilen şartlara uyulmuş ve problemlerinden arındırılmış bir arz

uygulaması elbette kabul edilmelidir. Fakat arz uygulamasının, yanında birçok problemi doğurduğu unutulmamalıdır. Çalışmamızın içerisinde sıkça vurguladığımız üzere Kur'an'a arz yöntemi tek başına fonksiyonel değildir ve klasik hadis usulü çerçevesinde öğrenebildiğimiz tenkîd ve tashih yöntemleri ile birlikte kullanılmadığı takdirde var olan faydasından çok zararı ortaya çıkacaktır.

Çalışmamızın bu bölümünde; hadislerin Kur'an'ın karşısında değil, Kur'an'ın yanı başında bir konumda bulunduğu görülmüştür. Allah'ın hiçbir elçisi, Allah'ın öğretilerinin dışında hareket edemez. Bilhassa Hz. Peygamber'in (s) O'na indirilen vahye muhalif bir tavır takındığı takdirde şah damarından yakalanacağı Kur'an tarafından sarîh bir şekilde ifade edilmiştir. Rivayetlerin tarihsel sürecinde yaşanan hadis uydurma faaliyetleri karşısında, hadislerin sıhhat değerini tespit etmek için ortaya konulan Kur'an'a arz yöntemi bugün birileri tarafından suiistimal edilmektedir. Hadislerin Kur'an' arzı belli kaideler çerçevesinde bir "usul"e dayanmaktadır. Bugün ise bu usul ortadan kalkmış ve rivayetler Kur'an'a değil, modern telakkiler altında ezilen heva ve heveslere arz edilmeye başlamıştır. Bu noktada hadislerin Kur'an'a arzının temelinde yatan oryantalist faaliyetler ve tarihi serüven içerisinde "Ehl-i Kur'an" olarak tanımlanan gürhün mealcilik hareketine evrilmesini daha iyi görmek adına, Ehl-i Kur'an hareketinin tarihi serüveni üzerinde durmak istiyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ KUR'AN HAREKETİNİN TARİHİ SERÜVENİ

Kur'an İslâm'ı söylemi mahiyeti ve muhtevası itibariyle sahih bir Kur'an anlayışından ve Kur'anî temellerden yoksundur; zira bu söylemi seslendirenlerin oldukça paradoksal bir Kur'an anlayışı vardır. Bunlar Kur'an'ı rehber bir kitap olmaktan çok, her türlü iş ve oluş konusunda her şeyi kuşatan, âyetler arasında her şeyi hazır halde bulabilecekleri bir kitap olarak görürler. Böyle bir anlayış tarih boyunca insanları Kur'an'da olmayan şeyleri Kur'an'a yüklemeye ve söyletmeye sevk etmiştir. Bilim ve tekniğin son gelişmeleri; demokrasi, cumhuriyet, laiklik gibi çağdaş kuram ve kavramları Kur'an'dan ispatlamak, bu düşüncenin karakteristik özelliğidir. Cehennem alevlerini anlatan bir âyetten bilgisayar teknolojisini istinbat etmek, bu söylemi seslendirenlerin içine düştükleri garabeti anlatmaya yeterli bir delildir.¹¹¹ Kur'an İslâm'ı¹¹² projesi -eğer bir proje olarak değerlendirilirse- bidâyetinde yer yer modern bir proje bazen de köktenci yarı selefi bir öze dönüş hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki veçhesinin de en önemli özelliği tarihi yok sayma kolaycılığına kaçmalarıdır. Sünnet İslâm'ının yahut geleneksel İslâm'ın mefhum-ı muhâlif olarak kullanılan Kur'an İslâm'ı söyleminin aslında tarihî hiçbir dayanağı yoktur. Zira İslâm tarihi boyunca Hz. Muhammed'in örneğini ve önderliğini, vefatından sonra bu örneğin yegâne ifadesi olan sünnetini ve sünnetin yazılı ve sözlü malzemeleri olan hadislerini toptan reddeden, "İslâm Kur'an'dan ibarettir" diyen hiçbir fırka veya grup olmamıştır. Hz. Âişe'nin, Hz. Ömer'in, hatta Hz. Ebû Bekir'in zaman zaman 'hasbünâ

¹¹¹ Popüler bilim dallarının meallerin etkisi açısından öne çıkan bir çalışma da Salih Parlak'ın *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an'ı Kerim Meal-Tefsiri* çalışmasıdır. Bu çalışmanın mahiyeti hakkında bilgi vermesi adına Âdiyât Suresi'ne verdiği meali aktarmanın yeterli olacağını düşünüyoruz. Parlak, sûreyi şu şekilde tercüme etmiştir." (1) Gaz püskürtüp tepkili itiş prensibiyle çalışan roket-motora, (2) Yanma odasındaki basınçla tepkime gösterip ateşleyenlere, (3) Yıldız ışıyormuşçasına saldıran o ışın silahlarına and olsun; (4) Deli edercesine çılgılık, duman vb. paniklemesinde onunla bir vurur, bir çekilir, (5) Onunla bilgi toplar, hedefi ortalarlar. (Parlak, Salih, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerim Meal-Tefsiri*, s. 1224)

¹¹² Hamza Türkmen, *Türkiye'de İslâmcılığın Kökleri* isimli çalışmasında Kur'an İslâm'ı söylemini ifade ederken fazlasıyla iyimser davranarak şu ifadelerde bulunmuştur: "Muharref geleneğin ya da işbirlikçi anlayışların, İslâm'la vasfedildiği veya İslâmî uyanışın 'Siyasal İslam', 'Fundamentalizm', 'Radikal İslam', 'İslâmcılık', terkipleriyle karalanmaya çalışıldığı son dönemlerde, İslâmî kültürü modern ve geleneksel tahrifattan arındırma, Müslümanları sahih bir kimliğe ve tevhidi hedeflere yöneltme azmiyle kullanılmaya başlanan 'Kur'an İslâm'ı' ifadesi kitlelere dinin temel kaynağını göstermek açısından önemli bir imkân oluşturuyordu." (Türkmen, Hamza, *Türkiye'de İslâmcılığın Kökleri*, s. 49.)

kitâbüllah' (bize Allah'ın kitabı yeter)¹¹³ ifadelerinden hareketle bu düşüncenin temellerini başlatanlar, sadece rivâyet istismarcısı olabilir.¹¹⁴

Söz konusu rivâyet istismarcıları gelenekte serdedilen yorumların bir önemi olmadığını, bugün elimizdeki imkânların geçmiş dönemlere nazaran daha ileri bir seviyede olduğunu söylemektedirler. Oluşturdukları bu dayanak ile ilahî kitabı kendi heva ve heveslerine göre yorumlamaktadırlar. Hâlbuki her şeyden önce din; Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'tan oluşan sahih bir gelenektir, bu sahih gelenek göz ardı edildiğinde ortaya herkesin hevâ ve hevesine göre bir din çıkacaktır. Çünkü bir hitabı veya metni anlama ve yorumlamanın, tüm yorum bilimcilerin üzerinde tartışmasız olarak ittifak ettiği ilkeleri vardır. Bunların en önemlilerinden biri; bir hitabın -özellikle bu, şifahi bir hitap ise- doğru anlamı, onun ilk (özgün) muhataplarının anladığı anlamdır. Çünkü hem anlatan (hatip) hem de anlama konumunda olanlar (muhataplar) aynı ortamda bulunuyorlar. Hatip, söylediği herhangi bir şeyin muhataplar tarafından yanlış veya farklı anlaşıldığını fark ettiğinde bunu düzeltip, kastını yeniden ifade edebilir. Muhataplar da herhangi bir konunun anlamı konusunda tereddüt ettiklerinde veya ihtilafa düştüklerinde bunu hatibe sorup, hatibin kastını tam ve doğru olarak öğrenebilir ve bunu teyit ettirebilirler. Bu açıdan Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması konusuna bakacak olursak, Kur'an her ne kadar bugün elimizde bir kitap olarak bulunuyor olsa da aslı itibariyle şifahi bir hitaptır. Üstelik Allah tarafından, vahiy tarihi boyunca gelen İslam'ın son halkası ve tamamlayıcısı olarak gönderilen, peygamberlerin sonuncusu bir peygambere tebliğ edilmesi ve O'nun tarafından açıklanması önemli bir husustur. Bu Peygamber, yanındaki müminler topluluğu ile birlikte -neredeyse ölümüne kadar tümüyle- olağanüstü hâl şartları içinde Kur'anı tebliğ etmiş, söz, fiil ve takrirleriyle kitaptaki herhangi bir hükmün ne anlama geldiğini açıklayan bir hayat sürmüştür. Vahyin anlam bütünlüğü içinde soru işaretleri oluşturmak ve sanki Allah'ın biz insanlardan "ne isteyip ne istemediği" konusunda bir müphemlik varmış gibi iddia ve yorumlarda bulunmak ancak İslami geleneği ve mirası bilmemekle açıklanabilir. Başka bir ifadeyle; Kur'an, 23 yıllık bir zaman dilimi içinde Hz. Peygambere vahyedilmiş, oradaki her hükmün ne anlama geldiği ve bunlarla ne

¹¹³ Bu ifade ile ilgili bkz. Bayraklı, Bayraktar, *a.g.e.*, s. 179, 184.

¹¹⁴ Görmez, Mehmet, *Kur'an İslâm'ı ve Kitâbü's-Sünne*, s. iv.

kastedildiği peygamber tarafından açıklanmış ve söz, fiil ve takrirleriyle de ortaya konulmuş bir kitaptır. Ahkâmla ilgili konular bir tarafa, “insani tavır olarak” peygamberin, Allah’ın rızasına açısından ideal olmayan bir tavır söz konusu olduğunda (ya da peygamberden insan olmanın sonucu olarak böyle bir tavır zuhur ettiğinde), Rabbimiz yüce peygamberini ikaz etmiştir. Abdullah İbn Ümmü Mektûm konusundaki ikaz bunun en çarpıcı örneğidir. Bu itibarla 1400 yıl sonra, İslami geleneği ve kültürel mirası yok sayıp Amerika’yı yeniden keşfetmek edasıyla, bazı şahısların, “Peygamber bile bu söylediklerimizi bilmiyordu” anlamına gelecek yorum, iddia ve tasavvurlarda bulunmaları ya da bunu açıkça ve lafzen ifade etmeseler de söylediklerinden/iddialarından ve –sözde- yorumlama metotlarından bu sonucun çıkması, mukabili olmayan boş bir iddia ve tasavvurdur.

Peki, ilk muhatapların anladığı doğru anlam, tüm zaman ve mekânlarda ve kıyamete kadar geçerli midir; başka bir ifadeyle, bu anlamlardan farklı bir anlama ve yorumlama ortaya konabilir mi, konabilirse hangi şartlarla konabilir ve bunun ölçüsü nedir? Elbette, hiç kimse ilk muhatapların anladığının kıyamete kadar tüm zaman ve mekânlar için geçerli olduğunu iddia edemez; böyle bir iddia en başta İslami geleneğin kendisine ve vahiy devam ederken bile hükümlerdeki tedric, Mekkî ve Medenî sûrelerdeki hükümlerin farklılığı ve nesh vâkiasına aykırıdır.

Nitekim bazıları ne kadar oraya-buraya çekip muhtevasını boşaltmaya çalışırsa çalışsın, Hz. Ömer’in müellefe-i külub, Sevad arazisi vb. konulardaki tatbikatı ve bunun vahyin ilk muhatapları olan sahabe-i kiram tarafından tereddütsüz kabulü bunun apaçık bir ifadesidir. Başka bir ifadeyle; ilk muhatapların anladığından farklı bir anlam veya hüküm ortaya koyabilmek için, ortaya koyduğumuz anlam/hüküm İslami gelenekte mevcut olmasa da İslami gelenek içinde kabul ve izah edilebilir olmalı; İslami gelenek içinde bir temele oturmalıdır. Dolayısıyla Kur’ancı-Mealci topluluğun, kimi grupların istediği gibi bir din ortaya koymak gibi eyyamcı saiklerle, bazı ayetlerin lafızlarını eğip bükmeleri ve Kur’an’a nerede ne zaman ve kime indiği belli olmayan anonim bir kitap muamelesi yapmaları ilmî bir tutum olmayacaktır. Kezâ, ellerine aldıkları Arapça bir sözlükte buldukları bir kelimenin çeşitli anlamlarından canlarının ve hedef kitlenin hoşuna gidecek anlamı tercih edip ayetleri bu doğrultuda yorumlamaları -en hafif ifadeyle- Allah’a karşı edebe mugayir hareket etmektir ve haddi aşmaktır. Çünkü bu insanlar, zaten İslami-sahih geleneğin kendisine müracaat

edip, Kur'an'ın kendisine indiği ve onu tebliğ edip açıklamakla mükellef olan Hz. Peygamberin rehberliğine başvursalar bu tür Alicengiz oyunları yapmalarına hiç gerek kalmayacaktır. Nitekim İslami geleneğe göre, Kur'an'daki bilhassa ahkâmla ilgili herhangi bir âyetin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda makasidü'ş-şeria'ya uygun mutlak ve değişmez ölçü; Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden oluşan ve vahyin inişine ve Sünnet'in ortaya konmasına bizzat şahit olup o atmosferi teneffüs eden sahabe-i kiram ve daha sonraki selef-i salihin yoluyla bize nakledilen, "Yaşayan İslam" diye de tanımladığımız sahih gelenektir.

Sonuç olarak, buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılması gereken şudur: "Din nedir ve Allah'ın razı olacağı ve bizden istediği İslam nelerden ibarettir?" sorusuna cevap almak isteyen ve Kur'andaki herhangi bir âyetin ne anlama geldiğini gerçekten öğrenmek isteyen kişi, açıp Hz. Peygamberin sünnetine bakmalıdır. Peygamber ilgili âyetten ne anlamışsa, konuyla ilgili ne buyurmuşsa ve âyeti nasıl uygulamışsa, işte gerçek din ve Allah'ın razı olacağı İslam odur. Bunu kabul etmeyen veya bunun tersini söyleyen kişi -ağzıyla ne söylesin- peygamberi reddedip, kendi heva ve hevesine uygun bir din icat etmiş ve kendisini Hz. Peygamberin yerine koymuş olur. Elbette ki, hiç kimsenin elinde 1400 yıl önce Hz. Peygamberin hangi âyet hakkında ne söylediğini öğrenecek ya da ellerini uzatıp o tarihi bugüne getirecek sihirli bir değnek yok. Bunun için de kaçınılmaz olarak, bunu bize aktaran sahabe, tâbiin ve sonraki selef-i salihinin aktardığı rivayetlere ve konuyla ilgili yaptığı yorumlara, telif ettiği kitaplara müracaat edilmelidir. Kaldı ki; vahiy asrında inen bu Kitap da herkesi muhatap ve mükellef kabul etmekle birlikte, son tahlilde tek tek fertlere değil, bir peygambere iniyordu ve o fertler Kitab'ı O'nun rehberliğinde anlıyorlardı. Bu itibarla, sonraki asırlarda da bu işte ehil ve uzman kişilerin, mesela mezheplerin veya herhangi bir âlimin rehberliğinde anlamaları ve hayatlarını buna göre düzenlemelerinden daha tabii bir şey olamaz. İşte, bizim, "Din; Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'tan oluşan sahih gelenektir" derken kastımız da tam tamına budur.

Kur'an'cı-Mealcî hareketin tarihsel serüveninin yukarıda izah edilen çerçevede incelenmesi gerektiğini düşünüyoruz. Aşağıda da görüleceği üzere Kur'ancı hareketlerin şaha kalktığı her dönemde temel argüman "Kur'an mübîndir, gelenek kılıfında uydurulan dinden uzak durmak gerekir" olmuştur. Bu bağlamda, Kur'ancı

hareketi “İlk Dönem Ehl-i Kur’an Hareketi”, “Son Dönem Ehl-i Kur’an Hareketi” ve “Türkiye’de Ehl-i Kur’an Hareketi” şeklinde tasnif etmemiz gerekmektedir.

1. İlk Dönem Ehl-i Kur’an Hareketi

Tarihi serüvene baktığımızda Kur’an İslâm’ı söylemi ve hadislerin Kur’an’a arzı meselesinin Hz. Peygamberin vefatının hemen akabinde -lokal de olsa- ortaya çıktığını görüyoruz. Ma’mer b. Raşid’in (153/770) *el-Câmi*’ adlı eserinde Ebû Nadre’den şöyle rivayet edilmiştir:

“Biz, İmrân b. Husayn’la (52/672) birlikte ilim müzakeresiyle meşgul olduğumuz sırada adamın biri çıkıp, ‘Sadece Kur’an’da bulunan konular hakkında konuşun!’ dedi. Bunun üzerine İmrân da şunları söyledi: Doğrusu sen ahmak bir adamsın. Sen öğle namazının dört rekât, ikindi namazının dört rekât olduğu ve bu namazlarda kıraatin cehri yapılmayacağı bilgisine Kur’an’da rastladın mı? Keza akşam namazının üç rekât olduğu ve bu namazın iki rekâtında açıktan bir rekâtında sessiz kıraatin gerekli olduğu bilgisine Kur’an’da rastladın mı? Yine sen yatsı namazının dört rekât olduğu, iki rekâtında açık iki rekâtında sessiz kıraat gerektiği bilgisini Kur’an’da gördün mü? Hâsılı sen bütün bunların tafsilâtını Kur’ân’da bulabilir misin? Bulamazsın, çünkü Allah’ın kitabı mücmeldir, bütün bu hususların tafsilâtını sünnet ortaya koymuştur.”¹¹⁵

A’zamî’ye göre bu akım bölgesel bir akımdır. Özellikle Irak bölgesinde yaygın olan bu anlayıştan, İmran b. Husayn Basra’da olmasından dolayı haberdar olmuştur. İmam Şafî’ nin sünnetin teşri’ fonksiyonunu inkâr edenleri Basra’lı kimseler olarak tanımlaması, bu hareketin Irak’ta intişar ettiğini göstermektedir.¹¹⁶

Bu bağlamda Kur’ancı-Mealci cenah tarafından da sıklıkla kullanılan rivayet “Erîke Hadisi” olarak meşhur olan rivayettir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bana Kur’an verildi, bir de beraberinde onun gibisi (sünnet) verildi. Yakında karnı tok, koltuğuna kurulmuş birisi ‘Size Kur’an yeter, O’nda neyi helal*

¹¹⁵ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, X, 239. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zehebî, *Tezkiretü’l-Huffâz*, I, 3-7; Hâzîmî, *İ’tibâr*, s. 52

¹¹⁶ A’zamî, *Dirâsât*, I, 22; Konu hakkında tartışmalar için bkz. Tuzcu, Recep, *Teşri Süreci Rivayetlerin Kronolojik Değerlendirmesi*, s. 92-98.

buluyorsanız, onu kabul ediniz, O'nda neyi haram bulursanız, onu da haram biliniz' diyecek, *Şunu iyi biliniz ki, Allah Rasülü'nün haram kıldığı da Allah'ın haram kıldığı gibidir.*"¹¹⁷ Hadisin başka bir tarikinde Hz. Peygamber'in Hayber günü yırtıcı turnaklı hayvan ve ehli eşeğin eti ile zimmilerin malı gibi pek çok şeyi haram kıldıktan sonra böyle buyurduğu geçmektedir.¹¹⁸

Erike hadisini ulemanın nasıl anladığını görmek adına hangi bablarda bu hadisi aktardıkları bizler için önemlidir. Bu bağlamda, İbn Hibbân (354/965) *es-Sahîh*'inde bu hadislerin farklı tariklerini sıraladığı bölüme, şu bab başlığını yerleştirmiştir:

ذكر الخير المعرج بان سنن المصطفى (ص) كلها عن الله لا من تلقاء نفسه

"Mustafa (s)'in Sünnetinin Tümü Allah'tandır, Kendi Nefsinden Değildir, Mânasında Revaç Bulan Haberin Zikri"¹¹⁹

Hatib Bağdâdî ise, bunu *el-Kifaye*'de şöyle bir başlık altında sıralamıştır:

باب ما جاء في التسوية بين حكم كتاب الله تعالى وسنة رسول الله (ص) في وجوب العمل ولزوم التكليف

"Allah'ın Kitabının Hükmü ile Rasûlullah'ın Sünnetinin Hükmünün Mükellefiyet ve Amel Bakımından Bağlayıcılıkta Eşit Kabul Edilmesi Hususunda Vârit Olan Rivayetler Bâbı"¹²⁰

Rivâyetin tüm varyantları incelendiğinde, Hz. Peygamber'in birtakım şeyleri haram kıldıktan sonra kendisinin yasakladıklarıyla Allah'ın yasakladıkları arasında bir fark olmadığını vurgulamak için böyle bir şey söylemiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, buna değinmeye neden ihtiyaç hissettiği hususu rivayetlerde yer almamaktadır. Ancak şu ihtimal düşünülebilir: Hz. Peygamber, Hayber'de bir kısım şeyleri haram kılınca bazı kimseler, "Bunlar Kur'an'da yok" diyerek kabul etmek istememiş olabilir. Hz. Peygamber de buyruklarının her birinin Kur'an'da yer alması gerekmediğini, kendisinin haram kıldıklarının Allah'ın haram kıldıkları gibi olduğunu vurgulamak,

¹¹⁷ Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 6; Tirmizî, İlim, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131,132.

¹¹⁸ Bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I, 109; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, I, 24.

¹¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* I, 189.

¹²⁰ Bağdâdî, *el-Kifâye*, 23.

daha kendisi hayattayken ortaya çıkan bu yaklaşımın ileride de görüleceğini haber vermek istemiş olabilir. Sahabenin, Hz. Peygamber'in taabbüdî olmayan ve bazen bir takım siyasi ve toplumsal hedefler gözeterek yaptığı uygulamalarına olan itirazlarını ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Hz. Ömer'in şartların Müslümanların lehine olmadığını düşünerek Hudeybiye'de itiraz etmesi, buna örnek gösterilebilir.¹²¹ Bu bağlamda Hz. Ömer tarafından sunulan itirazlar o kadar çoktur ki, Hz. Ömer'in uyarıları ile eşdeğer gelen ayetlerin sonucunda "Muvafakat-ı Ömer" adıyla bir literatür ortaya çıkarmıştır.

Tekrardan esas konumuz olan Erîke hadisine dönecek olursak; Mehmet Emin Özafşar'ın Erîke hadisiyle ilgili yaptığı bir araştırmaya göre, bu hadisin bütün tarikleri toplandığı zaman, İbnu'l Münkedîr'in (131/748) mürsel rivayeti bir yana, hadisin, iki sahabiye dayandığı görülmektedir. Bunlardan birisi, Hz. Abbas'ın kölesi Ebû Râfi (40/660?), diğeri ise, Mikdam b. Madikerib el-Kindi'dir. Siyer, megazî ve hadis kaynaklarındaki bilgiler, bu hükmün 7/628 yılında vukû bulan Hayber Gazvesi'nde vaz' edildiğini göstermektedir. Fakat gerek Hayber Gazvesi'ni ayrıntılı şekilde anlatan Vâkıdî (207/823), İbn Hişâm (218/833) ve Taberî (310/923) gibi erken dönem siyer ve tarih otoritelerinin Erîke hadisinden hiç söz etmemeleri, gerek bu gazveyle ilgili uzun uzadıya haberler nakleden İmam Buhârî'nin (256/869) Erîke hadisine yer vermemesi ve gerekse bu hadisin yukarıda aktarılan iki farklı varyantını nakleden Ebû Râfi' ve Mikdâm b. Ma'dikerib'in Hayber Gazvesi'ne katılmadığının bilinmesi, bahis konusu hadisin sıhhati hakkında kuşku uyandırmaktadır.¹²² Bu sebeple hadisle ilgili aşağıdaki eleştiriler yapılmıştır:

"Hz. Peygamber'in bu sözleri Hayber'de söylediğini varsayarsak, bu taktirde iki ihtimal söz konusudur. Birincisi; Hz. Peygamber bu sözleriyle, gelecekte bir gün çıkması muhtemel bir anlayışı, ta o zamandan haber vermekte ve kınamaktadır. Hayber savaşı gibi çok önemli bir vâkıanın yaşandığı, Müslümanların şiddetli açlık ve sıkıntı içerisinde bunaldığı bir sırada Hz. Peygamber'in bu konuları gündeme getirmesi muktezay-ı hale aykırı gözükmektedir. İkincisi; o vakit, Hz. Peygamber bir münadi

¹²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 101.

¹²² Özafşar, Mehmet Emin, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmiyât*, I, 1998, sayı: 3, s. 28-29.

kanalıyla yasağı duyurunca, hemen orada itirazların vuku bulduğu, Hz. Peygamber'in de onlara cevap verdiği düşünülebilir. Ne var ki bu da makul değildir. Zira, hiçbir kaynakta, hiçbir biçimde ne böyle bir itirazdan ne de bir karşı çıkmadan söz edilmektedir. Hele hele Kur'an'ı delil getiren bir itirazın esâmesi bile yoktur. Hâlbuki başka zamanlarda değişik vesilelerle Hz. Peygamber'in bazı tasarruflarına itirazların yaşandığı klasik kaynaklarımıza aksetmiştir. Şu hâlde Hz. Peygamber savaş meydanında, cephede koltuğuna oturmuş, Kur'an'ı öne süren bir tasvir ile kendi buyruklarına yöneltilecek bir itirazdan ne diye söz etsin? Burada bir üçüncü ihtimal daha düşünülebilir. O da Hz. Peygamber'in bu sözleri Hayber dönüşü söylemiş olmasıdır. Bunu teyit eden sahih-zayıf hiçbir rivâyet olmadığı gibi, böyle bir varsayım, Ebu Rafi', Mikdam ve İrbad rivayetlerinin bizzat kendisiyle çelişir. Bu kuşku, bir değerlendirmeye göre Erîke hadisinin II. (VIII.) asırda revaç bulan ve bir kısmında Kur'an-Sünnet kıyaslamasından, bir kısmında sünnetin Kur'an üzerinde belirleyici olduğundan (es-sünnetü kâdiyetün ale'l-kitâb), bir kısmında ise hadislerin Kur'an'a arzından bahsedilen polemik türü rivayetler kategorisinde yer aldığını söylemeyi mümkün kılmaktadır. Erken dönem İslâm toplumundaki itikadî, siyasî, sosyal ve kültürel gelişmeler dikkate alındığında bu tür rivayetlerin I. (VII.) asrın ikinci yarısında oluşturulmaya başlandığı söylenebilir ve söz konusu gelişmelere paralel olarak II. (VIII.), hatta III. (IX.) asırlarda bu rivayetlere bazı ilâvelerde bulunulduğu ileri sürülebilir. Zira biz biliyoruz ki; hemen her fırka, her yeni anlayış ya destek ve övgü ya da eleştiri ve yergi içeren ifadelerle hadis-rivâyet kültürüne konu olmuştur. Hatta III. (IX.) yüzyılda derlenen hadis koleksiyonlarında muhtelif itikadî fırkalara reddiye kabilinden özel bölümler açılmıştır."¹²³ Bu bölümlerdeki bütün rivayetlerin hicrî ilk üç asırda hadis taraftarları ile hadis ve rivâyet malzemesine mesafeli duranlar arasındaki gerginlik zemininde üretildiğini söylemek, kuşkusuz mesnetsiz bir genellemedir; ancak en azından bir kısmının bu nitelikte olduğu şüphesizdir.¹²⁴

Mehmet Emin Özaşar'ın, Erike hadisinin söylendiği ortam üzerine kurduğu üç ihtimali de değerlendirmek istiyoruz.

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rifat Fevzi, *Tevsîku's-Sünne*, s. 80

¹²⁴ Özaşar, Mehmet Emin, "Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmîyât*, I, 1998, sayı: 3, s. 29-32.

Birinci ihtimale göre; “Hz. Peygamber bu sözleriyle, gelecekte bir gün çıkması muhtemel bir anlayışı, Hayber savaşı gibi Müslümanların şiddetli açlık ve sıkıntı içerisinde bunaldığı bir sırada, Hz. Peygamber'in bu konuları gündeme getirmesi muktezay-ı hale aykırı gözükmemektedir.” Bizce bu kanaat doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber’e bir itiraz sunuldu ve bu itirazın endişesine kapılarak bu sözü söyledi ise bu O’nun için gayet normal bir hâdisedir. Her türlü açlık ve sıkıntının olduğu bir ortamda bile dinin yanlış anlaşılması ve ileride daha büyük anlayışlara kapı aralama ihtimali Peygamber konumunda bulunan bir kişi için Hayber savaşında yaşanan sıkıntıdan daha büyük bir sıkıntıdır.

İkinci ihtimale göre; “Hz. Peygamber bir münadi kanalıyla yasağı duyurunca, hemen orada itirazların vuku bulduğu, düşünülebilir. Fakat, Hz. Peygamber'in bazı tasarruflarına itirazların geldiği bilinmesine rağmen bu hâdisede hiçbir kaynakta böyle bir itirazdan söz edilmemektedir. O hâlde Hz. Peygamber savaş meydanında, cepheye koltuğuna oturmuş, Kur'an'ı öne süren bir tasvir ile kendi buyruklarına yöneltilecek bir itirazdan ne diye söz etsin? Bizce bu kanaat de doğru değildir. Yukarıda zikredildiği üzere Hz. Peygamber’e gelen eleştiriler birçok defa rivayetlere yansımıştır. Burada söz konusu itiraz alenî bir itiraz değildir. Özafşar’ında ifade ettiği üzere münadi kanalıyla bu yasaklar halka duyurulmuştur. Yani Hz. Peygamber birebir diyalog içerisinde olmadığı için ilânı işiten kimselerin, savaşın verdiği açlık ve sıkıntının da etkisi ile “Bu yasaklar Kur’anda yok” gibi bir tepki gösterilmiş ve bu tepki Hz. Peygamber’in kulağına kadar gelmiştir. Bunun üzerine İslam âlemi ileride daha büyük problemler ile karşılaşmasın diye Hz. Peygamber Erîke hadîsini söylemiş olabilir.

Üçüncü ihtimale göre; “Hz. Peygamber'in bu sözleri Hayber dönüşü söylemiş olmasıdır. Biz bu konuda Mehmet Emin Özafşar ile aynı kanaati taşımaktayız. Böyle bir ihtimal ancak ihtimallerden bir ihtimal olarak kabul edilebilir. Elimizdeki bulgular ile bu ihtimal tenâkuz halindedir. Mehmet Emin Özafşar’ın da ifade ettiği gibi bunlar tamamen ihtimallerdir. Elbette en doğrusunu Allah bilir.

Hadisin senedi ile ilgili itirazlara bir cevap olması açısından Mustafa Genç’in *Sünnet Vahiy İlişkisi* isimli doktora çalışmasında ulaştığı bulguları paylaşmanın önemli olduğunu düşünüyoruz.

“Bazı kaynaklarda, bizzat Mikdâm b. Ma'dikerib'in (87/706), söz konusu rivâyeti, Hâlid b. Velid'den duyduğuna dair kayıtlar vardır.¹²⁵ Taberânî'nin yine Mikdâm'ın Halid b. Velid'den rivâyetinde, “Bir adam, koltuğuna yaslanmış bir vaziyette, *'Biz Allah'ın Kitabında bulduğumuz helalleri helal, haramları da haram sayarız' demesin. Ben size anlaşmalı olduğumuz insanların mallarını haram kılıyorum*” şeklinde bir ibare yer almaktadır.¹²⁶ Şu kadar var ki, bu rivayetlerin hiçbirinde "*Bana Kur'an ve onun bir benzeri/dengi verildi*" ibaresi yer almamaktadır. Ayrıca İbn Hacer (852/1449), Hâlid b. Velid'den (21/642) gelen bu rivayetlerin şaz-münker rivayetler olduğunu ifade etmektedir. Zira bu rivâyetlere göre Halid'in, Hayber savaşına katılmış olması gerekir. Halbuki Halid b. Velid, Mekke fethi senesinde (hicrî 10. yıl) Müslüman olmuştur. Hayber ise hicrî 7. senede fethedilmiştir. Üstelik hadisin senesinde meçhul bir râvi de bulunmaktadır.¹²⁷ Ancak bu konuda sahâbeden İrbâd b. Sâriye es-Sülemî'den (75/694) rivâyet edilen bir diğer rivâyet, Mikdâm'ın, Halid b. Velid'den naklettiği rivayeti destekler mahiyettedir: (İrbâd anlatıyor): "Rasûlullah'la birlikte Hayber'e girdik. O gün Hayber'in azılı lideri Peygamberimize (s) gelerek: *'Ey Muhammed, bizim merkeplerimizi kesme, ürünlerimizi yeme ve kadınlarımıza vurma hakkınız var mı?*' şeklinde serzenişte bulundu. Bunun üzerine Efendimiz (s) öfkeleni ve sahâbenin namaz için toplanmasını emir buyurdu. Sahâbîler bir araya gelip namaz kıldıktan sonra Hz. Peygamber, onlara hitaben şöyle bir konuşma yaptı: *"Biriniz, koltuğuna yaslanmış vaziyette, benim sadece Kur'an'da geçen haramları haram saydığımı mı zannediyor? Dikkat edin! Allah'a yemin olsun ki ben, Kur'an'a denk, hatta ondan daha fazla bir şekilde öğütler verdim, emirler koydum ve birtakım şeylere yasak getirdim. Şüphesiz Allah size, Ehl-i Kitab'ın evlerine, onların izni olmadıkça girmenizi, kadınlarına vurmanızı ve sorumlu oldukları vergiyi size ödedikleri müddetçe- ürünlerini yemenizi helal kılmamıştır.*"¹²⁸ Aslında hadisin hemen hemen bütün varyantlarında, "*Dikkat edin! Rasûlullah'ın haram kıldıkları, Allah'ın haram kıldıkları gibidir*" kısmının devamlı zikredilmesi, "*Bana*

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 89-90; Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 32.

¹²⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 111.

¹²⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 651.

¹²⁸ Ebû Dâvûd, *İmâre*, 33; Ayrıca bkz. Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, I, 400, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 258; Beyhakî, *es-Sünen*, IX, 204; Hatîb, *Kifâye*, s. 9; İbn Abdilberr, *Temhîd*, I, 149.

Kur'an ve onun bir benzeri/dengi verildi" ibaresinin mânasını ihtiva etmesi bakımından önemli bir veri sayılabilir.

Söz konusu hadis bu açıdan irdelendiğinde sonuç olarak şu kanaatlerin oluştuğunu söyleyebiliriz: Birinci ihtimal "*Bana Kur'an ve onun bir benzeri/dengi verildi*" ibâresi, Mikdam'dan iki farklı yolla gelen rivâyetinin birinde (Abdurrahman b. Ebî Avf el-Cüraşî varyantında) zikredilirken, diğesinde (Hasan b. Câbir varyantı) zikredilmemektedir. Buna göre Mikdâm, bazen tam metniyle, bazen de yukarıdaki ibareyi ihtisar ederek hadisi nakletmiş olmalıdır. İkinci ihtimal de Hz. Peygamber'in bu sözleri Hayber'in dışında bir mekân ve zamanda söylemiş olmasıdır. Üçüncü bir ihtimal ise, Mikdâm'ın veya ondan rivayette bulunan Abdurrahman b. Ebî Avf kanalındaki râvilerden birinin hadise, "*Bana Kur'an ve onun bir benzeri/dengi verildi*" ibaresini idrac etmiş olmasıdır.¹²⁹ Ancak bu durumda İrbâd b. Sâriye'nin rivâyetindeki benzer ibarenin de "müdreç" olduğunu söylemek gerekir ki, sahabenin "adalet" vasıfları gereği böyle bir şeye, hem de bir nevi "ittifakla" tevessül etmeleri, mantıklı gözükmemektedir. Netice itibariyle bu hadisin, pek çok sahabî tarafından bilinen bir olayın, değişik mülâhazalarla ihtisar, taktî ve mâna rivâyetine maruz kaldığını; konumuzla ilgili ibaresi ve sıhhati açısından ise, Mikdâm ve İrbâd rivâyetlerine nazaran bir özü ve aslı olduğunu söyleyebiliriz.¹³⁰ Tâbiîn büyüklerinden Mutarrif b. Abdullah eş-Şihhî'e (87/705) birisi tarafından: "Bize Kur'an'dan başka bir şeyden bahsetme!" denilmiş, o da cevaben 'Allah biliyor ki biz, Kur'an'ın yerine geçecek başka bir şey istemiyoruz. Biz, Kur'an'ı bizden iyi bilen (hadisin/sünnetin) peşindeyiz' demiştir."¹³¹

İmam Şafî (204/819), *el-Umm* adlı eserinin "Cimau'l-İlm" bölümünde kelamcılardan hadisleri reddeden biriyle yaptığı tartışmaya yer vermiş, kelamcının öne sürdüğü deliller ile kendi sunduğu delilleri de burada ayrıntılarıyla izah etmiştir.¹³² Geçmişteki tartışmalarla günümüzdeki tartışmalara baktığımızda, hadislere karşı olumsuz tavır takınanların geçmişte olduğu gibi günümüze de rasyonalist (akılcı)

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Genç, *a.g.e.*, s. 139-152.

¹³⁰ Genç, Mustafa, *a.g.e.*, s. 144.

¹³¹ Şâtibî, *Muvâfakat*, IV, 19.

¹³² Şafîi, *el-Umm*, VII, 273.

eğilime sahip oldukları ve itirazların genelde bu akılcı zihniyetten kaynaklandığı dikkatlerimizden kaçmamaktadır.¹³³

İslâm'ın ilk yüzyıllarında birtakım siyasî ve itikadî sebeplerle fitnelerin baş gösterdiği ve buna bağlı olarak hadis uydurma faaliyetlerinin arttığı, uydurma hadislerin çığ gibi büyüdüğü bir vasatta hangi hadislerin sahih, hangilerinin zayıf ve uydurma olduğunu ayırt etme imkân ve istidadına sahip olmayan insanların da bulunabileceğini ve bu insanların, "Kur'an bize yeter" veya, "Bize sadece Kur'an'dan söz edin" diyerek bir nevi Kur'an'a sığınmak zorunda kaldıklarını hesaba katmak ve bu durumu normal karşılamak gerekir. Diğer taraftan, ilk dönemlerde "Kur'an bize yeter" diyen sahâbî ve tâbîîlerin dinî ahkâmın kaynağını Kur'an'a indirgemek, dolayısıyla Hz. Peygamber'in sünnetini reddetmek gibi bir düşünceye sahip olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Kaldı ki, geçmişte hiçbir mezhep sünnetin otoritesini reddetmemiş, belki sadece usul farklılığından dolayı rivayetleri eleştirmişlerdir.¹³⁴

Sonuç olarak; bugün Kur'ancı-Mealci söylem sahiplerine ait olarak tanımladığımız "Kur'an ile yetinme" çerçevesindeki görüşler, Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde hatta yaşadığı dönemde de bir düşünce olarak gündeme gelmiştir. Belirli dönemlerde inkıtaya uğrasa da "Hadisin/Sünnetin dindeki konumu" hep tartışılmalıdır. Bu tartışmalar içerisinde kimi zaman hadislerin Kur'an'a arzı tartışılırken, kimi zaman ise hadislerin toptan inkârı söz konusu edilmiştir. İkinci asrın sonuna kadar bir düşünce temrini olarak gündeme gelen Kur'ancı zihniyet XI. yüzyıla dek yoluna kısık sesle devam etmiş, oryantalist faaliyetlerin de etkisi ile bu tarihten sonra sesini daha gür bir biçimde çıkartmış ve takvimler XIX. yüz yılı gösterdiğinde "hadis inkârcılığı" hüviyetiyle yeniden popüler hale gelmiştir.

2. Son Dönem Ehl-i Kur'an Hareketi

Dinî hükümlerin kaynağını Kur'an'a indirgeme eğilimi son dönem İslâm dünyasında farklı isim(lendirme)ler altında belirli düzeyde popüler olmuştur. Başta

¹³³ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 131.

¹³⁴ Ertürk, Mustafa, "Nebevî Sünnet'in Târihî Gerçeklikteki Konumu Açısından 'Kur'an İslâm'ı Söyleminin İlmî Değeri" *Hadis Tetkikleri Dergisi*, I/1, s. 12, 13.

“rivayet kültürü” olmak üzere, İslâm ilim ve kültür geleneği ve geçmişten bugüne gelen İslâm tedeyyünü (inanç ve uygulama) topyekûn hesaba çekilmeli düşüncesiyle, sorgulamaya tâbi tutulmuştur. Bu zihniyet; daha çok uç ve şâz fikirlere sahip çıkmak, hemen her konuda geleneğe ve cumhura muhalefeti sahih din anlayışının belki de en mümeyyiz vasfı saymak gibi bir usul (!) çerçevesinde hareket etmiştir. Bu hareket marjinal davranış kodlarına sahip bireylerden kendine taraftar bulmuştur. Modernist ve aynı zamanda fundamentalist (köktenci) fert ve grupların da bu sahaya eğilim gösterdiği söylenebilir. Bu teşhisin bir genelleme olduğu yönünde bir itiraz ileri sürülebilir. Kuşkusuz bu itirazda haklılık payı mevcuttur; çünkü bütün genellemeler riskli ve tehlikelidir, fakat bu araştırmaya konu olan eğilim, bütün farklı varyantlarına rağmen ana gövde itibariyle ancak böyle bir genelleme yoluyla betimlenebilir.

“Hint alt kıtasında Seyyid Ahmed Han (1315/1898) ve Aligarh okulunun düşünsel ve entelektüel katkılarıyla XX. yüzyılın başlarında Abdullah Çekrâlevî (ö. 1914) tarafından 1902’de Ehlü’z-zikr ve’l-Kur’ân (el-Kur’âniyyûn: Kur’an’cılar) adıyla kuramsallaştırılan, Mısır’da Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1920) ve Ahmed Subhî Mansûr (ö. 1949) gibi bazı kişilerce ‘İslâm salt Kur’an’dan ibarettir’ söylemiyle daha ekstrem biçimde savunulmuştur. Türkiye’de ise 1970’li yılların ortalarından 1980’li yılların sonlarına kadar İslâmcı entelektüel çevreler nezdinde kendinden söz ettirmeyi başaran mealcilik akımı ile daha yakın bir geçmişte Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Edip Yüksel, Muhammet Nur Doğan, Ferec Hüdür gibi kişiler tarafından ‘Kur’an İslâm’ı’, ‘Kur’an’daki İslâm’, ‘Kur’an’daki din’ gibi retoriği oldukça cazibeli gözükken kimi sloganik kavramlaştırmalarla gündeme taşınmıştır. Öte yandan bilhassa İbn Teymiyye (728/1328) Selefilğine atıflarından dolayı daha masum ve mu’tedil gibi gözükken ve ağırlıklı olarak neo-Selefi çizgideki İslâmcı çevrelerin dillendirdiği ‘öze dönüş’ söyleminde de kısmen ifadesini bulan bu eğilimin tarihî geçmişi oldukça kadîmdir. ‘Kadîmdir’ dedik; çünkü bu eğilim, tarihî süreçteki bütün farklı varyantları ve tonlarıyla sünnet ve hadise son derece mesafeli duran bir zihniyete işaret etmektedir.”¹³⁵

¹³⁵ Öztürk, Mustafa, *Çağdaş Bir Dini Söylem Olarak Kur’ancılık*, s. 137, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, 38.

Hareketin temel düsturlarını önceden belirleyen ve kendisine kaynak teşkil etmek isteyen bu grup Hz. Ömer ve Hz. Âişe gibi önde gelen sahâbenin uygulamalarını zikrederek, kendilerini "hayru'l halef" olarak tanımlamışlardır. Hz. Ömer'e isnat edilen, "Kur'an'la meşgul olun; çünkü o Allah kelâmıdır", "Mescidlerinde Kur'an okurlarken âdeti arı vızıltısı gibi sesler çıkaran kimseler size hadis sorduklarında, onlara mümkün merteye az hadis rivâyetinde bulunun" veya "Onları hadis rivayetiyle meşgul etmeyin" gibi sözleri mezkûr grup tarafından çokça nakledilmiştir.¹³⁶ Hz. Ömer gibi sahâbenin görüşlerini suiistimal ederek, spesifik rivayetler üzerinde uzun konuşmalar yapan bu grup, Hz. Ömer'in gerek siyasi gerekse içtimai hayat çerçevesinde sünnete olan bağlılığı ile ilgili onlarca rivayeti¹³⁷ görmezden gelerek ilmî düzenbazlık yapmıştır.

Kur'ancı-Mealci söylem bununla yetinmemiş Hz. Âişe'nin, "Kur'an size yeter" sözünü naklederek Bektâşilik örneği göstererek, rivayetleri bağlamından koparmaktan bir an bile geri durmamıştır. Hz. Âişe'nin bu ifadesi, Hz. Ömer ve/veya Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'e atfen naklettiği, "Kabirdeki kişi yakınlarının ağlamasından dolayı azap çeker" hadisinin gerçekte ne mânaya geldiği meselesiyle ilgili olarak sarf edilmiştir. Hz. Âişe bu hadisin mü'minlerle değil kâfirlerle ilgili olduğunu söylemiş ve konuyu özetlemek maksadıyla, "(Bu konuda) size Kur'an yeter; zira Allah, 'Hiçbir günahkâr bir başkasına ait günahların cezasını çekmez' buyuruyor" demiştir.¹³⁸

Kur'ancı-Mealci söylemin Kur'an'a arz konusunda kendilerini "hayru'l halef" göstermek adına görüşlerini sahabeye söyletme çabası vardır. Fakat -ifade ettiğimiz üzere- spesifik rivayetleri göz önüne alıp aynı şahısların arz konusundaki tavrına bakılmaksızın istidlal etme çabası, kendilerini müphem bir anlayışa itmektir. Burada bir örnek vermek gerekirse "Kabirdeki kişi yakınlarının ağlamasından dolayı azap çeker" hadisini Hz. Âişe üzerinden anlatarak Kur'an'a arzın bir sahabe yöntemi olduğunu ve doğru bir yöntem olduğunu ifade edenler, yine Hz. Âişe'nin; Hz.

¹³⁶ Dârimî, Mukaddime, 28; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü ashâbi'l-hadis*, s. 88; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VII, 103.

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan el-Bûtî, *Davâbitü'l-Maslaha*, s. 140.

¹³⁸ Buhârî, Cenâiz, 33, 34; Müslim, Cenâiz, 25-27; Ayrıca bkz. Bedreddin ez-Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltiği Eleştiriler* (trc. Bünyamin Erul), s. 36, 37; Ayrıca bkz. Kırbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 178-180.

Peygamber'in "Hesaba çekilen azap görür" dediğini işitince, "Ya Rasûlallah, Allah âyette فَسَوْفَ يُحَاسَبُ جِسَابًا يَسِيرًا ‘Yakında kolay bir hesaba çekilecektir’¹³⁹ buyurmuyor mu?” demeleri üzerine, Hz. Peygamber (s) "Bu amellerin arz edilmesidir, ince hesaba çekilen ise helâk olur" buyurmuştur¹⁴⁰ rivâyetini neden görmezden gelmektedirler?

Görüldüğü üzere arz ciddi ve incelik isteyen bir iştir. Hz. Peygamber'in yanı başında bulunan, sahabenin faziletli ve fakihleri içerisinde yer alan Hz. Âişe bile arzı gerçekleştirirken hata edebilmektedir. Örneklerinden de görüldüğü üzere Hz. Ömer ve Hz. Âişe üzerinden “Kur’an yeterlidir, hadislere gerek yoktur” kanaatini taşıyorlar iddiasını sürdürmek isteyenler, onların sözlerine ve hayatlarına bütüncül bakamamışlardır.¹⁴¹

Tarihi süreç içerisinde kronolojik olarak günümüze doğru gelindiğinde; XIX. yüzyılda Batı'nın gerek asker ve silah gerek bilgi ve teknoloji gücüyle girdiği yerden bir daha çıkmaması, bâtıla hizmet etmesine rağmen muzafferiyetin hep onlarda kalması, Müslümanları bu çok yönlü mağlûbiyet ve geri kalma badiresinden kurtulmanın yollarını aramaya sevk etti. Bu bağlamda tarihten tevarüs edilen dinî ve ilmî miras da masaya yatırıldı. İslâmî ilimlerin ümmeti yeniden dinamizme sevk edecek bir hüviyet kazanması için neler yapılabileceği hususundaki fikir teâtîleri neticesinde bu ilimlerin gerek muhteva gerek metot açısından ihtiyaca cevap vermediği, dolayısıyla köklü bir ıslah ve tecdid gerektiği yönünde hâkim bir kanaat oluştu. İslâm dünyasındaki ıslah-tecdid çağrıları, işgale uğramışlığın da doğrudan etkisiyle ağırlıklı olarak Hint alt kıtası ile Mısır'da yankı buldu.¹⁴² Kur'ancı-Mealci söylemin yankıları 10 asır sonra Hind Alt Kıtası'ndan duyulmaya başladı. Hareketin buradaki lideri ise Seyyid Ahmed Han olmuştu.¹⁴³

Seyyid Ahmed Han, yaşadığı dönemde Hindistan'daki Müslümanların bir kısmının Yahudiler gibi dışa dönük ve şekilci olduklarını, diğerlerinin de Katolikler

¹³⁹ İnşikâk 84/8.

¹⁴⁰ Buhârî, Tefsir, İnşikâk, 1, İlim, 35; Müslim, Cennet, 79, 80.

¹⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Orum, Fatih, *Âyetlerin Başına Gelenler*, İstanbul, 2017.

¹⁴² Alkan, Ahmet Turan, *Ateş Tecrübeleri*, s. 155-156.

¹⁴³ Şaban Ali Düzgün, “Seyyid Ahmed Han'ı daha iyi anlamak için hayatını evreler halinde incelenmesini gerektiğini” ifade etmiştir. (Düzgün, Şaban Ali, *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*, s. 89)

gibi içe yöneliklerini düşünmüştür. Her iki anlayışın da Müslümanların gerçek İslâm'a olan imanlarını zedelediğini ve dinî hayatlarını dejenere ettiğini ileri sürmüştür. Ahmed Han, halka yeni şeyler telkin etmek istediğinde, söz konusu zümrelerin karşı çıkışından yakınan ve modern ilimlerle uzlaşacak yahut onları aşacak bir kelâm ilminin geliştirilmesinin zarûrî olduğuna inanmaktadır. Yine o fıkıh, hadis ve tefsir ilimleriyle bunların dayandığı prensiplerin yeniden münakaşa edilmesi gerektiğini, bu bakımdan Hindistan'ın bir Luther'e ihtiyacı olduğunu iddia etmiştir. Onun bu tür cüretli fikirlerinden, Protestanlık reformuna benzer bir hareketin¹⁴⁴ İslâm dünyasında da meydana getirilmesini arzu ettiği sezilmektedir.

Seyyid Ahmed Han'a göre; "Kur'an en mükemmel prensipleri ihtiva eder ve değiştirilemez. Fakat onun bütün muhtevası dinle ilgili değildir. Kur'an'da bulunan dinî mahiyetteki emirler (ahkâm âyetleri) beş yüz civarındadır. Kur'an'da dünyevî konuların zikredilmesi, onların dinin bir bölümü olduğunu göstermez. Hadisler Kur'an derecesinde mevsuk değildir. Çünkü onların çoğu sonraki nesillere aynen nakledilmemiştir. Sahâbe ve halefleri, naklettikleri hadislerde bizzat Hz. Peygamber'in kullandığı lafızları kullanmayıp kendi ifadeleriyle rivâyet etmişlerdir. Böylece hadis metinleri kitaplara son râvinin ifadesi ile girmiştir. Bundan dolayı, bu râviye kadar Hz. Peygamber'in ifadesinin ne derecede korunduğunu tespit etmek çok güçtür. Râvinin, hadisi ve ifade ettiği mânanın mahiyetini anlayamaması sonucu, asıl metnin tamamen yanlış bir ifadeye bürünmesi de mümkündür. Hadis bilginleri, hadis ricâlinin güvenilir olup olmadığı hakkında tenkitler yürüttükleri halde hadisin metni hakkında tenkitte bulunmamışlardır. Buna göre hadis akıl ve dirâyet yoluyla sabit olmadıkça kabul edilemez."

¹⁴⁴ Necmeddin Gökkır, bahsi geçen sezginin tezahürü niteliğinde şöyle demektedir: "Kur'an'ın Müslümanlar için temel otorite görülmesinden hareket edilerek, yeniden yapılanma yolunda problemleri görülen diğer kültürel ve tarihi unsurlar bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım Batı'da benzer bir tecrübeyi hatırlatmaktadır. Protestanlık sola scriptura (sadece Kutsal Kitap) gibi sloganlarıyla geleneği temsil eden Katolik kilisesine baş kaldırmış ve Kutsal Kitap'ı merkeze alan ve herkesin bu kitabı anlama hakkını teslim eden anlayışıyla Hristiyanlığın modern seküler dünyaya entegre edilmesinde önemli rol oynamıştır. Kur'an'a dönüş hareketinin bu açıdan Protestanlığa benzeyip benzemediği tartışmaya açıktır." (Koç, Mehmet Âkif, Albayrak İsmail, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, II, 205, (Gökkır, Necmettin, "Modern Türkiye'de Kur'an'a Yaklaşımlar"); Ayrıntılı bilgi için bkz. Birışık, Abdülhamid, *Hint Altı Kitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s. 317-395.)

O, bu kanaatiyle hadisin otoritesini kabul etmeyen ve Kur'an'la yetinen bir anlayışı benimsemektedir. Ona göre, İslâm âlimlerinin görüş ve kanaatleri doğru veya yanlış olabilir. Yanlış olması halinde düzeltilir ve bu durum Kur'an'a zarar getirmez. Çünkü Kur'an ıslaha muhtaç değildir.¹⁴⁵

Seyyid Ahmed Han'ın hadis/sünnet üzerine değerlendirmeleri genel olarak ele alınca onun Ignaz Goldziher (1921) ve Joseph Schacht (1969) gibi şarkiyatçılardan etkilendiğini söyleyebiliriz.¹⁴⁶ Sünnetin vahiyle ilişkisinin tarihî kökenlerine dair ortaya atılan iddialar, genelde Peygamber Efendimizin (s) risâlet kimliğiyle ilgili olarak müsteşrikler tarafından öne sürülen şüphe ve vehimlere dayanmaktadır. Bilindiği gibi müsteşriklerin peygamber ve din tasavvuru, münezzel vahiy üzerindeki tahriflerle,¹⁴⁷ kimi zaman "Üzeyir'i ve İsa'yı Allah'ın oğulları sayacak"¹⁴⁸ nispette dinde aşırılığa kaçan, kimi zaman da "Allah'ın peygamberlerini öldürecek"¹⁴⁹ kadar küstahlaşan ve nihâyetinde peygamber vâkîâsını tamamen devre dışı bırakarak "Rahiplerini ve hahamlarını Allah'ın dışında Rabler edinecek"¹⁵⁰ ölçüde dengeyi ihlâl eden seleflerinin etkisiyle oluşmuş, çarpık ve özünde "peygambersiz bir din" tasavvurudur. Bu sebeple Hz. Peygamber'i, son ve değişmez vahyin mübelliğ ve

¹⁴⁵ Öz, Mustafa, Ahmed Han, Seyyid, *DİA*, II, 73-75.

¹⁴⁶ Hadis araştırmalarında, İslâm literatüründe hadis diye sunulan metinlerin Hz. Muhammed'le doğrudan ilgisi bulunmadığı (Muhammedanische Studien, II, 5), sadece siyasi çatışmalar ve fırka ihtilâflarında, tarafların kendi görüşlerini Peygamber'in otoritesiyle destekleme teşebbüsünden ibaret olduğu yolundaki tezini savunurken efsanelerde kullanılan dille bu dilin delâlet ettiği asıl gerçeklik arasında kurulan ilişkiye benzer bir ilgi kurma gayreti içinde bulunduğu göze çarpmaktadır. Ona göre siyasî, içtimai ve akîdevî konularda ortaya çıkan çatışmalar sırasında Müslümanları hadis uydurmaya sevk eden asıl faktör Peygamberin otoritesinden faydalanmaktır. (a.g.e., II, 33; Vorlesungen, s. 37) Bu noktada Goldziher, Hz. Muhammed dönemindeki öğretinin ona özel bir konum vermediğini, Peygamber'in uyarıcı olmaktan başka bir görevinin bulunmadığını, davranışlarının da diğer insanlarınkinden farklı olmadığını iddia ederken (Vorlesungen, s. 21-22) temel aksiyomu gereği Kur'an'da Peygamber'e itaatin gerektiğine ve onda en güzel örneğin bulunduğu işaret eden ayetleri (meselâ bkz. Âl-i İmrân 3/32, 132; el-Ahzâb 33/21) yok sayarak Müslümanların önce Hz. Muhammed'in davranışlarına ilk dönemdeki öğretinin aksine özel bir konum verdiklerini ve daha sonra bunu sonuna kadar kullandıklarını söyler. (Görgün, Tahsin, Goldziher, Ignaz, *DİA*, XIV, 108-109).

¹⁴⁷ مِنَ الَّذِينَ هَانُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لِيَا بِالسِّنِّيهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّ الَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْرَبَ وَلَكِن لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا *Nisa* 4/46; Ayrıca bkz. *Mâide* 5/13, 41.

¹⁴⁸ وَقَالَتِ الْيَهُودُ غَيْرُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهَوْنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى

Tevbe 9/30

¹⁴⁹ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاجِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا قَالَ أَمْسَسْتُمْ أَلْذِي هُوَ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ أَهْبَطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَتَأْوُوا بِغَضَبِ اللَّهِ ذَلِكَ بَأْتَهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ *Bakara* 2/61, Ayrıca bkz. *Bakara* 2/91; *Âl-i İmrân* 3/112, 181; *Nisa* 4/155.

¹⁵⁰ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ *Tevbe* 9/31

mübeyyini bir "Rasûlullah" olarak değil, dinî kimliğinden soyutlanmış sosyal bir reformcu, yaratıcı bir hayal gücüne sahip biri, İsa'yı her çağ ve duruma anlaşılabilir kılmak gayesiyle ona tanıklık etmek için gelmiş, siyâsî ve dinî bir dehâ olarak görmeleri gayet tabiidir. Ancak meselenin, sünnetin kaynağı ve vahiyle ilişkisi cephesinden görünen yönü, müsteşriklerin, Hz. Peygamber'in bu dehâsının bile, geçmiş kültürleri taklit başarısından öte bir anlam ifade etmediği iddiasında bulduklarını göstermektedir. Nitekim bu düşüncüyü ilk defa ortaya atanlardan biri olan Ignaz Goldziher, böyle bir iddiada bulunmaktadır.¹⁵¹

Hadisin akıl ve dirayet yoluyla sabit olmasını isteyen Seyyid Ahmed Han'ın ardından rivâyet kültürünün dinamitlenmesi gerektiğini gündeme getiren Kur'anîyyûn akımının önde gelen siması olarak Tefkîk Sıdkî'yi (1929) görüyoruz. Mısır'da ilk olarak Kur'anîyyûn hareketini dillendiren Mirza Bakir'dir. Ondan etkilenen ve bir tıp doktoru olan Tefkîk Sıdkî, "İslâm Kur'an'dan ibarettir" isminde bir makale yazmıştır. Bu makale *el-Menar* dergisinde yayınlanınca Mısır'da büyük tartışmalara sebep oldu. Sıdkî, makalesinde kendisi gibi düşünenleri "Kur'ancılar" diye isimlendirmiştir. Tefkîk Sıdkî, "Hz. Peygamberin bütün yaptıkları ve söylediklerinin hiçbir bağlayıcılığı yoktur ve sadece yaşadığı asırdaki insanları bağlar; bizler ise Kur'an'dan hüküm çıkararak ihtiyaçlarımızı gideririz. Hz. Peygamberin yerleştirdiği hukuk sistemi, belli bir zamana mahsus hazırlık dönemi şeriatıdır, hakikat Kur'an'dan sadır olur"¹⁵² demiştir.

Çalışmamızın kapsamını aşmaması için Ehl-i Kur'an hareketinin tarihsel serüveninde pay sahibi birçok önemli ismi zikredemiyoruz. Fakat bu hareketin diğer önde gelen bir siması olan Gulâm Ahmed Perviz'den (1985) bahsetmeden geçemeyeceğiz. Pervîz, Resûl-i Ekrem'in otoritesini ve Sünnet'i teorik olarak kabul edip Kur'an'ın en iyi şekilde Rasûlullah tarafından anlaşılabilceğini söylemekle birlikte, Kur'an'ı açıkladığı belirtilen hadislerin sağlam bir şekilde günümüze intikal etmediğini ileri sürer. Bu intikal probleminden ötürü *Makâm-ı Hadîs* adıyla yazdığı bir kitapta ve diğer eserlerinde de Pervîz, hadis ve sünnet malzemesini yok hükmünde

¹⁵¹ Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, s. 89, 90.

¹⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Sıdkî, Muhammed Tefkîk, "el-İslâm hüve'l-Kur'ani vahdeh", *el-Menâr*, IX/7, s. 516-517.

görmüş, eserlerinde hadislere yer vermemiştir.¹⁵³ Pervîz'in vefatından sonra Tulû-i İslâm Hareketi mensupları, aleyhte yayınlar sebebiyle cemaatin sünnet ve hadis konusundaki tavrı hakkında bazı açıklamalar yapmış, mevzû olanların dışındaki hadislerin kendileri için bir kriter sayıldığını bildirmiştir.¹⁵⁴

İlerleyen süreçte Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh gibi şahısların Kur'ancı söylemleri yeniden Kur'ancı hareketleri teşvik etmiştir.¹⁵⁵ Cemalettin Afgâni, Muhammed Abduh'u yetiştirmesi ile övülmüş ve Abduh'un fikir serencamına büyük katkısı olduğu savunulmuştur.¹⁵⁶ Özellikle İstiklal şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un bu iki şahıs hakkında övücü ifadeleri gözlerden kaçmamaktadır. Burada bir parantez açarak Merhum Mehmet Âkif Ersoy'un Kur'ancı düşünceden etkilenip etkilenmediği üzerine yapılan tartışmalara değinmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Her ne kadar “Türkiye’de Ehl-i Kur’an söylemi” başlığı altında bu tartışmalara değinmemiz gerekse de Akif üzerine serdedilen eleştirilerin Afgâni ve Abduh ile bir arada anılmasından dolayı bu konuya değinmek daha doğru olacaktır.

¹⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatiboğlu, Said, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, s. 263-338.

¹⁵⁴ Birışık, Abdülhamit, Pervîz, Gulâm Ahmed, *DİA*, XXXIV, 247, 249.

¹⁵⁵ Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh'un dillendirdiği Kur'ancı söylem Necip Fazıl Kısakürek'i fazlasıyla rahatsız etmiş *Doğru Yolun Sapık Kolları “Arunma Çağında İslâm”* isimli çalışmasında bu şahıslara atfederek “İki Palyaço” diye bahsetmiştir. (Kısakürek, Necip Fazıl, *Doğru Yolun Sapık Kolları “Arunma Çağında İslâm”*, s. 152) Necip Fazıl bununla yetinmemiş ve küfür ile itham ederek: “İslâm'ı, kâinat çapında yeni hayata tatbik etmek fikriyatından mahrum bu tipler, daima olduğu gibi ne Batı'yı ne de Doğu'yu muhasebe edebilmiş, palyaçolar olarak, güya İslâm'a yenilik getirme sevdasıyla, kalplerinin görünmez bir köşesinde, onu budamak, desteklemek, ufalamak ve düşman dünya anlayışına tâbi kılmak küfrünü beslediler” demiştir. (*a.g.e.*, s. 153) Özellikle Afgâni'ye değinerek “Ruslar adına casusluk yaptığını” (*a.g.e.*, a.y.) ve Afgâni'nin Darulfünûn-ı Osmanî'de verdiği bir konferansta kullandığı “Peygamberlik sanatlardan bir sanattır” ifadesini; “tenekicilikten, aktörlüğe kadar insanın elde edebileceği bir sanat, Peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş olmalarının reddi, Allah'ın reddi...” olarak yorumlamıştır. (*a.g.e.*, s. 154.) Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh'un “mason çemberine girmiş oldukları yazılsa dahi ispatının gerektiğini” söyleyen Necip Fazıl, bu ispatı kendisinin yapacağını belirterek ispat etme yolunu tercih etmiştir. (*a.g.e.*, s. 153, 154.) Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh'a takındığı sert tutumunu aynı oranda Mevdudî için “sapık fikirlerin sapık ihtilalcisi” ve “Merdudî”; Muhammed Hamidullah için “Baîdullah” (*a.g.e.*, s. 155, 156.) ifadelerini serdetmiştir. Bize göre Afgâni, Abduh, Mevdudî, Muhammed Hamidullah gibi şahıslar la-yüs'el değildir, hataları vardır ve bunlar söylenmelidir, fakat Necip Fazıl bir ilim adamından ziyade fikir adamıdır ve fikir adamı olarak anılmalıdır. Gelgelim serdettiği eleştiriler onun baktığı aksiyoner çerçevenin etkisi altında kalınmış ve günün heyecanından etkilenmiş sözleri andırmaktadır. O her şeyden önce fikir ve aksiyonu birbirinden ayırmamış ve bu bir arada tutma eylemi ile aklı ve vicdanı hür yetişen nesiller bu aksiyonel ruhun en önemli tezahürü olmuştur. Bu sebeple Merhum Necip Fazıl'ın bu konudaki tutumu heyecandan beslenen ve ilmî üsluptan uzak bir tutumdur.

¹⁵⁶ Muhammed Abduh hakkında görüşleri için bkz. Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, s. 587-592.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemi tekâbül eden yıllarda reformist bakış açısına sahip olan “tecdid hareketi” Anadolu’da kendisine taraftar toplamaya başlamıştır. Kur’ancı söylem, Merhum Âkif’le beraber “Asrın idrakine Kur’an’ı söyletme” arzusunun peşinde Anadolu havzası ile tanışma gerçekleşmiştir. Başta ifade etmemiz gerekir ki; bizler Mehmet Âkif’in Kur’an’a hürmetinden şüphe etmediğimiz kadar onun sünnete ittibasından da şüphe etmemekteyiz. Garbın afakına sarılan çelik zırlı duvardan kurtulmanın yolunu göğüsteki iman gibi serhadde bulan Âkif’in aynı ruh ve düşünceyle Kur’an’a sarılmaya teşvik ettiği kanaatindeyiz. Bu konuda aynı kanaati paylaştığımız Ahmed Davudoğlu, merhum Âkif hakkında şu ifadelerde bulunmaktadır: “Onun istediği inkılap, garbın sadece fennini, tekniğini almak ve Müslümanları, daldıkları derin gaflet uykusundan uyandıracak ilerlemeye sevk etmektir ki, bunda dinen hiçbir mâni yoktur. Âkif’in asıl hatası bu adamların niyetlerini anlamadan onlara tâbi olmasındadır. Kur’an’dan doğrudan doğruya hüküm çıkartmak ne demektir? Bunu kim yapabilir, düşünmemiştir.”¹⁵⁷ Âkif’in, Cemaleddin Afgâni ve Muhammed Abduh hakkında övgü ifadeleri barındıran ve eleştirilere uğrayan ifadeleri şu şekildedir:

(Cemaleddin Afgâni’den bahsederek) “Merhumun basılmış veya basılmamış birçok makaleleri, kitapları, hutbeleri varsa da onun en büyük eseri bence Mısır müftüsü Merhum Şeyh Muhammed Abduh’tur.”¹⁵⁸ Mehmet Âkif Ersoy, Cemaleddin Afgâni ve Muhammed Abduh arasında geçen ‘teceddüd arzusu kokan’ ifadeleri kendi üslûbuyla aktarmış ve akabinde bu tecdid hareketinin gerçekleşmesi için arzusunu ifade etmiştir:

Mısır’ın en muhterem üstadı Muhammed Abduh

Konuşurken neye dairse Cemaleddin’le;

Der ki tilmizine Afganlı:

-Muhammed, dinle!

¹⁵⁷ Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, s. 240.

¹⁵⁸ Mehmet Âkif, “Cemaleddin Efgani”, *Sırat-ı Müstakîm*, 13 Mayıs 1326/1908, c. 4, sayı: 90.

İnkılâb istiyorum başka değil, hem çabucak

*

Kıssadan hisse çıkarsak mı ne dersin Âsım!

Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşalım;

İnkılâb istiyorum, ben de fakat, Abduh gibi...

*

Âkif'in bu ifadelerinden -yukarıda zikrettiğimiz gibi- Sünnet-i Nebî'nin müdahil olmadığı bir İslâm anlayışını benimsediği değil, Kur'an'a dönüşün Müslümanların kaybettiği öze dönüş olarak algıladığı kanaatindeyiz. Bir yenilenme ve toparlanma olarak gördüğü ve zamanın değişimi ile anlayışların değiştiğini bu minvalde Kur'an'dan beslenilmesi gerektiğini ifade eden Âkif'in teceddüd söylemine dair en fazla delil olarak gösterilen şiirleri ise şu şekildedir:

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dinin hâlâ,

İhtiyâcâtını kabil mi telâfi? Asla!

Doğrudan Doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı.¹⁵⁹

*

Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan Kur'an'ın

Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma'nanın

¹⁵⁹ Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Âkif'in -heyhât ki, o da kendini reformculara kaptıranlardandır- sandığı gibi; 'Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı' değil de yine aynı vezinle, 'İslâm'ın idrakine söyletmeliyiz asrımızı' diyerek tenkid etmiştir. (Davudoğlu, Ahmed, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, s. 12.) Ahmed Davudoğlu bu görüşe katılmayarak Necip Fazıl'ı eleştirmiştir. (a.g.e., s. 241.)

Ya açar Nazm-ı Celîl'in bakarız yaprağına;

Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.

İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkiyle bilin

Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için.

*

Kurun-ı mâziyeden kalma cansız evradı

Çekerse, doğru mu yirminci asır evladı?

*

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanları ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen zaman zarfında medreselerde sahib-i liyakat olan kimselerin hocalık ve talebelik yapmaması, Maarif teşkilatının bozulmasına sebep olmuştur. Âkif bu satırlarda -eğitimini yitirmiş bir toplumun kaybedecek hiçbir şeyi kalmamıştır düşüncesi ile- salt klasik kaynaklara bağlı kalarak günün şartlarına hitap etmeyen bir sistemi eleştirmiştir. Mehmet Âkif'in tecdid fikrini benimsemesinin tam olarak ne zaman gerçekleştiğini bilememekteyiz; fakat Âkif'in hayatını evrelere ayırarak okumazsak, ciddi bir çelişki ile karşılaşacağımızı bilmeliyiz. Öncelikle şu gerçeği ifade etmemiz gerekiyor: Bir tecdîd kapısı aralamak istiyorsanız, bunun için ictihad kapısının sonuna kadar açık olması gerekir. Fakat birazdan aktaracağımız satırlarda tecdîd fikrini benimseyen Âkif, ehli tarafından yapılmadığı gerekçesiyle, ictihad kapısının aralayan bazı kimselerden rahatsızlığını ifade ediyor. Merhum Âkif:

Bakın ne günlere kaldık: ya beş ya altı kopuk,

Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılkuyruk,

Utanmadan çıkıyor, içtihad kalkışıyor!

Bu hâle karşı tahammül hakikaten pek zor.

Harîmi şer’-i mübînin ahır değil... Oradan

Çekil de kendine bir saha bul, behey nâdân!

*

Sonuç olarak şunu ifade etmeliyiz ki, Merhum Âkif’ten "Kur’an’ın yeterli olduğu" kanaati sarıh bir şekilde bizlere ulaşmamıştır. Fakat onun günün şartlarında reform olarak ifade edilen Kur’ancı söylemi, kendisine şîâr edinen kimselere duyduğu muhabbet, Kur’ancı olarak anılmasını sağlamıştır. Meal faaliyetleri¹⁶⁰ ile meşgul olması ise cabası olmuştur.¹⁶¹ Âkif’in Kur’an’a olan bağlılığını şu anekdot vasıtası ile anlayabiliriz: “19 Kasım Cuma 1938 tarihinde kahvaltı sırasında Kastamonulu Hafız Ömer Efendi, Âkif’e elindeki kitabın ne olduğunu sorunca Âkif kitabın *Tefsîr-i Celaleyn* olduğunu on sekiz defa okuduğunu ve on dokuzuncu okumasını yaptığını ifade etmiştir.¹⁶² Bu bağlılık veya eğitim sisteminde yaşanan problemler merhumu bu söylemlere itmiştir.

Konumuzun kapsamını aşmaması adına Mehmet Âkif Ersoy ve Kur’ancı-Mealci söylem parantezini burada kapatıp yeniden asıl konumuza dönecek olursak, son dönem Ehl-i Kur’an savunmaları genel olarak başlangıçta hadisi/sünneti toptan terk etme yöntemini kullanırken, bir müddet sonra strateji değiştirerek hadisi/sünneti kökten reddetmektense Kur’an’a uymayan hadisleri reddetme yöntemine evrilmiştir. Kur’ancı söylemin Mealci söyleme evrilmesi de bu aşamada meydana gelmiştir. Hint alt kıtası ile iletişimini yoğun bir şekilde sürdüren Mısır’ın akabinde artık Türkiye’de de Kur’aniyyûn hareketinin temsilcileri baş göstermeye başlamıştır.

3. Türkiye’de Ehl-i Kur’an Söylemi

Son yüzyılı teknoloji ve savaş yüzyılı olarak isimlendirmek, pek de yanlış bir tavsif olmaz. Bu hareketli çağın, düşünceleri aktarma konusunda kendisinden önceki yüzyıla kıyasla büyük bir ilerleme kat ettiği apaçık bir gerçektir. Bu sebeple yukarıda

¹⁶⁰ Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur’an Mealci*, s. 163-214; Ayrıca bkz. Kara, İsmail, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, s. 45.

¹⁶¹ Âkif’in meal çalışmasının âkıbeti hakkında; Cündioğlu, *Bir Kur’an Şâiri*, s. 184-207.

¹⁶² Düzdağ, *a.g.e.*, s. 136-137.

bahsettiğimiz Kur'anıyyûn hareketinin Türkiye'ye sıçraması gayet kolay ve hızlı gerçekleşmiştir.

Cemaat ve topluluklar halinde çalışmalarını yürüten İslâmi grupların aksine, bireysel çalışmalarla başlayan ve arkasından gelecek toplu hareketi henüz kestirilemeyen, ilk olarak 1908 yılında izlerine rastlanan "Mealcilik" akımı, Türkiye'ye hızlı bir giriş yaptı. O güne kadar "meal okumanın neresi yanlış" anlayışı ile savunulan görüşün, ilerleyen zamanlarda "Kur'an bize yeter, yoksa size yetmez mi?" gibi tuzak sorular sorduğu görülmüştür. Bu aşamadan sonra mezkûr grup daha önce tanımladığımız Kur'anıyyûn ismi ile değil, "Kur'an Müslümanlığı" ismi ile ortaya çıkmıştır. Temelde problemsiz görülen bu öze dönüş fikri, Kur'ancı-Mealci söyleme hüsnü zan ile bakılmasına neden olmuştur.¹⁶³ Bugün hangi Müslüman "Ben Kur'an Müslümanı değilim" (!) diyebilir? Bir kişi için Müslüman denildiği vakit pek tabii o kişinin Kur'an Müslüman'ı olduğunu anlarız; çünkü Kur'ansız bir Müslümanlık olmaz, olamaz. Hâlbuki Kur'ansız Müslüman olmak ne kadar imkânsız ise, sünneti/hadisi inkâr ederek Kur'an Müslümanı da olunmaz, olunamaz. Kur'ancı-Mealci guruhun mesajı "Dinin Kur'an'dan ibaret olması" iken, kendilerine "Siz sünnete muhalif misiniz?" denildiğinde "Dinin Kur'an'dan ibaret oluşu ayrı, sünneti kabul etmemek ayrı" diyerek bir nev'i takiyye yapmaktadırlar.¹⁶⁴ Kur'an İslâm'ı söyleminin Kur'an'ı yegâne kaynak olarak kabul etmesi, Kur'an'ı literal olarak okuması ve Kur'an'da yer alan ifadelerin aynen kabul edilmesini ardı sıra getirmiştir. Bu söylemin savunucuları çoğunlukla makasid ve maslahat eksenli yorumlara giderek günümüz şartlarında âyetin "uygulanabilir" bir anlamını aramaktadırlar.¹⁶⁵

Türkiye'de ortaya çıkan Kur'ancı-Mealci söylem ilk günden itibaren eleştiri yağmuruna tutulurken, bazı kimselerin de o yıllarda takdirini kazanmıştır. Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz* kitabında, Ruşen Çakır'ın 1990 yılında neşrettiği *Âyet ve Slogan: Türkiye'de İslâmi Oluşumlar* adlı çalışmasından Kur'ancılık-Mealcilik

¹⁶³ Türkiye'de mealcilik söyleminin tarihi serüveni ve meal hareketini hızlandıran siyasi olaylar hakkında geniş bilgi almak için bkz. Cündioğlu, Düccane, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, s. 80-97.

¹⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nisa, 4/59; Nisa, 4/80; Nur, 24/54; A'raf, 7/158; Âl-i İmran, 3/31; Haşr, 59/7; Enfal, 8/24; Nûr, 24/63; Nisa, 4/59; Ahzâb, 33/36; Nisa, 4/65.

¹⁶⁵ Koç, Mehmet Âkif, Albayrak İsmail, *a.g.e.*, II, 204.

furyası hakkında şöyle bir ifade aktarır:

“Kur’ancı söylem, 1970’li yıllarda umumiyetle sosyal bilimlere yatkınlığıyla temayüz eden entelektüel bir genç kuşak tarafından gündeme taşındı. İlegal örgütlenme fikrine karşı çıkan ve söylemlerini açıkça dile getirmeyi ilke edinen bu gençler, herhangi bir lidere bağlanmak yahut bir cemaat bünyesinde yer almak yerine bireyselliği, kişiyi referans vermek yerine metne atıfta bulunmayı yeğlediler ve hepsinden önemlisi, salt Kur’an’a dönüş fikrini benimsediler. Bu yüzden Kur’an dışındaki dinî kaynakların otoritesini reddettiler. Hemen her İslâmcının diline pelesenk olan ‘öze dönüş’ söylemine kayda değer bir sistematik kazandırma çabasının öznesi olan bu gençler, geleneğin moderniteye yenik düşmesinin acısıyla yeni bir iktidarı gelenekle savaşıyorlardı. Bu anlamda politikteler ve İslâm dünyasındaki radikal çıkışlara da sempatiyle yaklaşıyorlardı. Ancak her türlü hiyerarşiyi, örgütsel ilişkiyi reddeden, kişiyi değil metni referans veren tutumları, onları politik değil kültürel, cemaatçi değil bireyci bir İslâm anlayışına sevk etti.”¹⁶⁶

Türkiye’de Kur’ancı-Mealci söylemi rivâyet kültürünü tamamen reddetmekle itham etmek büyük bir haksızlık olacaktır. Kur’ancı-Mealci söylemin rivayetlere bakış açısını iki grup altında incelememiz doğru olacaktır. Bu gruplardan ilki, hadisleri tamamen reddedenler; diğeri ise Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle rivayetleri reddedenlerdir.

3.1 Hadisleri Tamamen İnkâr Edenler

Günümüzde moda haline gelen soruların başında İslâmî bir konu konuşulurken "Bahsettiğiniz konu Kur’an’da var mı?" sorusu gelmektedir. Bu ifade, “Kur’an’da var olmayan bir bilgi hangi kaynakta geçerse geçsin, bizim için bir değeri yok” söyleminin soruya damıtılmış halidir. Aynı şekilde “Eğer bu konu önemli bir konu olsaydı Kur’an’da Allah konuyu izah ederdi, demek ki gereksiz” algısının tezahürüdür.

Müslümanlık, Kur’an ve vahyin nüzul sürecinin tamamlanması ile birlikte yaşayan sünnet ve gelenek sayesinde spontane biçimde öğrenilmiş ve nesilden nesile

¹⁶⁶ Çakır, Ruşen, *Âyet ve Slogan: Türkiye’de İslâmî Oluşumlar*, s. 201, 202. (nkl: Öztürk, Mustafa, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur’ancılık*, s. 124.

aktarılmıştır. Burada pek tabii “Hz. Peygamber döneminde vahiy süreci tamamlanmazdan önce bu durum nasıldı?” sorusu akıllara gelmektedir. Hz. Peygamber zamanında İslâmî hayat Kur’an’dan üretilmiş ve nesilden nesile intikal ettirilmişti; ancak Kur’an o zaman bir metin değil, Hz. Peygamber’in dilinden sadır olan ve aynı zamanda O’nun söz ve davranışlarıyla somutlaşan bir keyfiyete sahipti.¹⁶⁷ Bu düşüncelerimiz, Sünneti Kur’ân’ın önüne aldığımız şekilde anlaşılmalıdır, bilakis Kur’an’ın öğretisi olan bir sünneti benimsememizin ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Türkiye’de hadisleri tamamen reddedenler incelendiğinde bunlardan biri, sosyal medya üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan Kemal Aras’tır. Aras, *Kur’an Ebedî Doğrular Putlara Ultimatom* isimli çalışmasında şöyle demektedir:

“Kur’an, emirleri üzerinde değişiklik yapılacak bir kitap değildir, aksine uyulacak, tâbi olunacak, hayata kaim edilecek bir kitaptır. Kur’an’ın bir ismi de hikmettir. Hikmet, vahiy demektir, Kur’an âyetleri demektir, insanların hayatlarını tanzim eden sınırları içeren Kur’an delilleri demektir. Yoksa mollaların iddia ettikleri gibi, Peygamberimizin, Müslümanlara hadis diye yutturulan uyduruk rivâyetleri değildir. İnsanlar da hikmet sahibi olabilir. Bu yönüyle hikmet dediğimiz, dinde ince kavrayış konusu, sizin içtenliğiniz, dürüstlüğünüz ve imânınızla ilgilidir.”¹⁶⁸

Aras, “Müslümanlara hadis diye yutturulan uyduruk rivayetler” olarak tanımladığı rivâyet kültürünün hikmet kavramı ile ilişkisinin olmadığını savunmuş ve sarıh Kur’an anlayışına zarar verdiğini düşünmüştür.

1970’lerin başında Kur’an-Meal çalışması yapan insanlar arasında -geleneksel kültürdeki yanlışlara tepki gösterirken- haddi aşanlar ve ifrata kaçanlar da oldu. Bu tutum içinde olanlardan, Kur’an’ın belirleyiciliği konusunda “Sadece Kur’an” ifadesini sloganlaştırarak, Kur’an bilgisi dışında tüm İslâmî kazanımları ve meşru örfü reddeden, reformist eğilimlere meyleden bir grup meydana geldi. Bu eğilimin daha da münferitleştirdiği bazı kişiler, Kur’an’daki “Resûl” kavramını vahye

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sancaklı, Saffet, *Hadis İnkarcılığı*, s. 28.

¹⁶⁸ Aras, Kemal, *Kur’an Ebedî Doğrular Putlara Ultimatom*, I, 42.

“elçilik/taşıyıcılık” yapan herkes için kullanılabileceğini iddia etmeye başladılar.¹⁶⁹

Bu doğrultuda ilerleyen ve özellikle Kur’ancılık ve “19 Mucizesi”¹⁷⁰ üzerine sosyal medyada paylaştığı videolarla kendini gündemde tutan bir diğer kişi ise Edip Yüksel’dir.¹⁷¹ Yüksel’in muhtelif kitap ve videolarında değindiği görüşleri şu şekildedir:

“İslâm dininin biricik kaynağı olan Kur’an’ın anlaşılmaz, detaysız ve yetersiz olduğunu ileri süren din adamları yalnız Allah’a özgülenmesi gereken dini Allah + Peygamber + sahâbe + tâbiîn + mezhep imamları + mezhepte müçtehidler + eski âlimler ve şeyhler + daha sonra gelen âlimcikler ve şeyhciklerden oluşan bir anonim şirketin ortaya koyduğu bir beşerî din çorbası haline dönüştürmüşlerdir.¹⁷² Kur’an ve modern bilimler arasında yaptığımız karşılaştırmaya hadisler üzerindeki araştırmayı da ekledim. Bu üçlü karşılaştırmanın sonuçları gayet açık: Kur’an’daki veriler modern bilimlerle karşılaştırıldığında istisnasız doğrulandığı halde (Buhârî’deki) hadislerin içerdiği belirli ifadeler problemler arz ediyor? Gerek edebi stil ve gerekse içerik bakımından, Kur’ân ve hadis metinleri arasında var olan farklılık iyice vurgulanmalıdır. Kur’ân ile hadisi üslup bakımından karşılaştırmak aslında düşünülemez bile. Dahası, modern bilimlerin verileri ışığında her ikisinin içeriği karşılaştırıldığında aralarındaki çelişki çarpıcı boyuttadır.”¹⁷³

Hadis metinlerinin dinin yanlış anlaşılmasına neden olduğunu iddia eden Yüksel, aynı hadis kitaplarını çok yönlü Peygamber figürü oluşturmakla itham etmekte ve şöyle demektedir:

¹⁶⁹ Türkmen, Hamza, *Türkiye’de İslâmcılığın Kökleri*, s. 45.

¹⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel, Edip, *Üzerinde 19 Var*, s. 40- 173.

¹⁷¹ Kendi ifadeleri ile Edip Yüksel: Hukuk Doktoru, felsefeci ve yazar. Ünlü bir sünni âlim olan Sadrettin Yüksel’in oğlu olarak 1957 yılında Türkiye’de dünyaya gelmiştir. Meşhur Şehit Metin Yüksel’in kardeşidir. Rashad Khalifa ile yazıştıktan ve onun Kur’an, Hadis ve İslâm kitabını okuduktan sonra Kur’an’a başka kitapları ve öğretileri ortak koşmaktan vazgeçti. Bu olay 1 Temmuz 1986’da Sünni mezhebiyle bağlarını koparmasına sebep oldu. 1989 yılında Rashad Khalifa’nin sponsorluğuyla ABD’ye göç etti. Pima College adlı yüksek öğrenim kurumunda 1999 yılından beri Felsefe ve Mantık dersleri veren Yüksel, din, siyaset, felsefe ve hukukla ilgili yirmiden fazla Türkçe kitap yazmıştır.

¹⁷² Yüksel, *Mesaj: Kur’an Çevirisi*, s. 7. Cevizoğlu Hulki, *Edip Yüksel “Çöpe At”* s. 20.

¹⁷³ Yüksel, *Üzerinde 19 Var*, s. 24.

“Hadis kitaplarının ahlaki portresini çizdiği peygamber birkaç kişiliğe sahip kompleks bir karakterdir. Bu karakter Yunan efsanelerindeki Hermes, Pan, Poseidon ve Aphrodite gibi tanrılar ve tanrıçalar kadar uydurmaz. Hadis kitaplarındaki peygamber hem bilgedir hem aptal. Hem Allah’tan daha merhametli hem çok zâlim bir işkencecidir. Hem mükemmeldir hem günahkâr. Hem alçak gönüllüdür ve hem kibirli. İffetli bir sex manyağıdır, güvenilir bir sahtekârdır, okuma-yazma bilmeyen bir öğretmendir, zengin bir fakirdir, kabileci demokratik bir liderdir, adaletli bir kadın düşmanıdır, inanan bir inkârcıdır, hadisleri yasaklayan bir hadis taraftarıdır. Birbiriyle çelişen bir karakter çorbası örnek kişilik olarak sergilenir. Dilediğini seç. Teröristsen, kendisini eleştiren şair bir kadını geceleyin gizlice gönderdiği bir seriyye (birlik) ile öldürdüğünü rivâyet eden hadisi uygularsın, devletten maaş alan bir memursan onun engin merhametinden örnekler verirsin.”¹⁷⁴

Kur’an’ın tek başına yeterli olduğunu ve hadisleri çöpe atmak (!) gerektiğini her fırsatta dile getiren Yüksel, "Kur’an’a göre nasıl namaz kılabiliriz?" isimli yazısında hadisin/sünnetin çöpe atıldığı bir dinin (!), nasıl sonuçlar doğurduğunu apaçık göstermektedir. Yüksel:

“(Namazda) Otururken ‘tehiyyat’ denilen duayı okumamalı;¹⁷⁵ zira bu dua Muhammed peygamber sanki her an nazır ve hazır bir tanrıymış gibi bir hitap içermekte ve Allah’tan başkalarını anmaktadır. İlla bir şey okunmak dilenirse, Allah’ın birliğine şahadet getirilebilir veya herhangi bir dua yapılabilir. Salat-el Fecri-Sabah namazı, Salat-el İşa’- Akşam namazı, Salat-el Vusta- Orta namaz. Namaz vakitlerini belirleyen ayetlerin hepsinin bu üç vakit hakkında olduğunu görüyoruz.

¹⁷⁴ Yüksel, *Müslüman Din Adamlarına 19 Soru*, s. 30.

¹⁷⁵ Bu minvalde görüş bildiren bir başka çalışmada şu ifadelere yer verilmektedir. “Kur’an’da bulunmayan bazı dualardan haberiniz olsun isterim. Bunların en başında ve en önemlisi diyebileceğim namazlarda oturuşta okuduğumuz Tahiyat duasıdır. Türkçesi: ‘Dil ile, beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah’adır. Ey peygamber! Allah’ın selamı rahmet ve bereketi senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah’ın bütün iyi kulları üzerine olsun. Şahitlik ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur. Şahitlik ederim ki, Muhammed O’nun kulu ve peygamberidir.’ Şimdi bu duaya göre Peygamberimiz namazlarda kendine selam göndermiş ve bu şekilde namaz kılmış olabilir mi? (...) Kur’an’da bu dualar olmadığına göre ve bunları Peygamberimizin de oluşturmadığı aşikâr iken acaba bu duaları namazda bize kimler okutuyor ve kim çıkarmış. Biz neden bilmeden araştırmadan her duyduğumuzu yapmaktan öte anlamlarını bilerek mi okuyoruz, yoksa buna da gerek duymuyor muyuz?” (Karaca, Sibel, *Uydurulmuş Din’den İndirilmiş Din’e Hicret*, s. 49-50.) Kitaba isim olan bu slogan benzer şekilde kitap isimlendirilmelerinde kullanılmıştır. Örn. Bülbül, Halit; *Allah’ın İndirdiği ve İnsanların Uydurduğu Din*, Doğu Kitabevi, 3. bsk. İstanbul, 2013.

Spekülasyonlara girmezsek orta namaz olarak adlandırılan namazın sabah ile akşam namazı önceleri öğle namazı olarak anlıyordum... 73:20'deki ifadeyi¹⁷⁶ gece namazının zamanı konusunda bir rahatlık sağlama olarak değil de gece namazının farz olmadığı biçiminde anladığımı içindi. Demek ki, gece namazı ve izleyen Kur'an çalışması güneşin batışından başlayıp doğuşuna kadar süreyi gecenin üçte birinden başlıyor ve üçte ikisinde sona eriyor. Güneş saat 7'de batıp 5'te doğuyorsa gece namazının zamanı saat 10:20 ile 1:40 arası olur. Cuma, yani cemaatle kılınan namaz özel bir toplumsal namaz olduğu ve gündüzün gerçekleştiği anlaşılıyor.¹⁷⁷ Namazları birleştirmek, kaçırılmış namazları kaza etmek, namazları yolculuk anında kısaltmak, sünnet ve nafil namazlar eklemek, namaz kıldırma memurluğu (imamlık) diye bir meslek icat etmek, kadınların namazda önderlik etmesini yasaklamak, otururken et-tehiyyâtü duasını okumak ve bu duada peygambere ikinci şahıs olarak seslenmek, şahadette Muhammed peygamberin ismini Allah'ın yanına eklemek, Fatiha'dan sonra zamm-ı sûre okumak,¹⁷⁸ Fatiha'nın Besmele'sini okumamak, eller ve parmakların yeri konusundaki detaylarla meşgul olmak, abdest alırken ağzı ve burnu yıkamayı abdestin bir şartı bilmek, namazdan önce ağzı misvaklamanın, sarık veya terlik giyilmesinin daha sevap olacağına inanmak gibi nice kurallar ve inançlar hadis-sünnet ve mezhepler yoluyla Muhammed Peygamberden daha sonra sokulan bid'atlerdir."¹⁷⁹

Edip Yüksel'in yukarıdaki ifadelerinden özet olarak şunlar anlaşılmalıdır. Kendisi; namazın vakit mefhumuna yeni bir soluk getirmiş, içeriğini tamamen boşaltılmış, sırf hadis kitaplarında tarif ediliyor diye yeni bir namaz (!) oluşturmuştur. İnsan "Bu peygamber size ne yaptı ki O'nun adının anıldığı için tehiyyatı dahi okumaktan ictinâb ediyorsunuz?" diye sormaktan kendini alamıyor. Rivâyet kültürüne muhalefet edeceğim diye Yüksel'in son devirdiği çam ise çıplak namaz kılma

¹⁷⁶ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نُحْصِيهِ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا نَقَدْتُمُوهُ لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا نَقَدْتُمُوهُ لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ Müzemmil, 73/20.

¹⁷⁷ Cumâ, 62/9-11.

¹⁷⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=6sXLdNgI2II> 02.01.2018 Sultan Ahmed Camii'nde 04.11.2011 tarihinde kendisine tâbi olan kimselere namaz kıldırın Yüksel, Allahu Ekber lafzı yerine Allahu Kebîr lafzını kullanmış, zamm-ı sure okumamış ve ayetlerin Türkçe mealini Arapça kıraatın hemen arkasından muktedilere sesli açıktan kıraat etmektedir.

¹⁷⁹ <http://19.org/tr/kurana-gore-namaz> Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=etXDv8ax76M> (21/08/2017)

mevzudur. Çıplak namaz kılmak ile ilgili bir röportajında Edip Yüksel şöyle demektedir:

“Konu şu: Tek başına çıplak olabiliyorsan, Allah için özellikle giyinmene gerek yok. Eşinle birlikte çıplak olabiliyorsan Allah için özellikle giyinmene gerek yok. Yakın aile fertleriyle birlikte külot atlele olabiliyorsan, Allah için özellikle giyinmene gerek yok...” Konuşma esnasında Yüksel’in karşısındaki kişinin: “Birisı peygambere gelip çıplak namaz (kılınabilir mi)?” şeklinde bir soru sorsaydı ne derdi?” sorusunu şu şekilde cevaplandırmıştır: “Eğer uyduruk hadis kitaplarındaki peygamber diye sunulan kafası karışık müşrik adamı düşünüyorsan, elbette o kişi haram derdi. Ama Kur’an’ı izleyen peygamberin aynen benim verdiğim cevabı vereceğinden kuşku yok. Çıplak iken birilerinin namaz kılamayacağını iddia etmek, elbise ile Allah’tan kendimizi gizlemek veya Allah’a saygı göstermek için giyindiğimiz anlamına gelir ki, böyle bir iddia Kur’an’ın birçok ayetiyle çelişir.”¹⁸⁰

Yüksel’in İslâm ilim geleneğini çöpe atılacak bilgi olarak görmesi kendisini bu ifadeleri söyler duruma getirmiştir. Hiçbir ilmî cevabı hak etmeyen bu ifadeler Hz. Peygamber’i itham etmekte ve edebe muğayir bir tavır ortaya koymaktadır. “Uyduruk hadis kitaplarındaki peygamber diye sunulan kafası karışık müşrik adam” ifadesi Yüksel’in hadis’e/sünnet’e olan bakış açısını ve ilmî seviyesini görmek adına yeterlidir. Peygambersiz bir Kur’an anlayışının nelere mal olduğunu en iyi şekilde örneklendiren Yüksel’in, hadis/sünnet’siz bir İslam anlayışı kendisini Kur’an’dan şüphe eder hale getirmiştir. Şöyle ki; Tevbe Sûresi’nin son iki âyetini 19 mucizesine uymadığı gerekçesiyle Kur’an’dan saymamış¹⁸¹ ve kıyametin 2080 yılında kopacağını söylemiştir.¹⁸²

Söylenen onca şeye rağmen hakkını teslim etmek gerekirse çalışmamızda ismini vereceğimiz şahısların içerisinde niyetini mertçe ve en sarıh şekilde beyan eden Edip Yüksel’dir. Yüksel; Caner Taslaman, Mustafa İslâmoğlu ve Mehmet Okuyan’ın 4 Ağustos 2015’de HaberTürk TV’de gerçekleştirilen Teke Tek isimli programın

¹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://19.org/tr/ciplak-namaz/>. (12/12/2017)

¹⁸¹ Cevizoğlu Hulki, *Edip Yüksel “Çöpe At”*, s. 77.

¹⁸² Cevizoğlu, *a.g.e.*, s. 84.

akabinde 11 Ağustos 2015 tarihinde YouTube kanalına yüklediği bir videoda şöyle demektedir:

“Bu arkadaşlar maşallah çok bilgili, çok zeki arkadaşlar, milyonlarca insan zevkle bir şeyler öğrenerek dinlediler, bazıları da kızarak dinlemediler. Mustafa İslâmoğlu konusunda, emin olmasam da bu ekipte biraz tedirginlik gördüm. Belki halktan korktuklarından, belki bir daha televizyona çıkartmazlar korkularından, gerçeği açıkça ifade etmediler. Yeter artık ağzındaki baklayı çıkar. Hadis ifşa olmuştur artık. Allah Taliban yoluyla Afganistan'da, Şii versiyonu ile İran'da, Selefi versiyonu ile Suudi Arabistan'da, Suriye'de Irak'ta, Mısır'da, Türkiye'de hadisi ifşa etti. Ne kadar hadis uygulanırsa o kadar zulüm, münafıklık, cehalet ve rezalet oluyor.”

Programda katılımcıların hadisleri reddetmedikleri, fakat Kur'an'a arz uygulamasını tasvip ettiklerini bildirmeleri üzerine Yüksel, mezkûr şahısları hakikati bilmelerine rağmen gizlemekle itham etmiş ve “Hadisleri reddettiğinizi söylemekten korkmayın” demiştir. Edip Yüksel konuşmasının devamında:

"Falanca hocanın seçtiği hadisler Kur'an'da var mı? Peki Kur'an'da varsa benim o kitaba ne ihtiyacım var. Allah'ın âyetinden daha mı güzel olacak. Çöplükten Kur'an'a uygun hadisler bulmuş, onları seçiyor arkadaşlar. Benzeri Kur'an'da var deyip (hadisleri) size sunacak. O çöplük bir sürü insanı zehirledi, ama hâlâ o çöplük kutsal bir çöplük. (...) (Mustafa İslâmoğlu'na ithafen) Bu ümmete en büyük zararın, gerçeği net bir şekilde söylememek. Din, yüzlerce külliyyat içerisinde kayıp ve hoca efendilere muhtaç bir din. Siz o çöplükten hadisler seçeceksiniz ve bu din yine Kur'ansız olacak. Demek istiyorsun ki, Kur'an'a uygunsaydı, hadistir. Peki hadis olsa ne yazar olmasa ne yazar, zaten Kur'an'da var"¹⁸³ diyerek mezkûr şahısları açık bir şekilde hadisleri inkâr etmeye ve ağızlarındaki baklayı çıkarmaya dâvet etmektedir.

Yüksel'in videolarında çok defa dile getirdiği diğer bir görüşü ise, hadislerin hadis-i şerif değil habis-i şerif olduğu görüşüdür. Hadis ve Sünnetin birbirinden ayrılması gerektiğini ifade eden Yüksel, Kur'an'da geçen hiçbir hadis kelimesinin

¹⁸³ <https://www.youtube.com/watch?v=qjshYkMTTGE> (05/10/2017)

tercüme etmiş; olumlu bir intiba veyahut ıstılahi anlama gelmesinin mâna yönünden hiçbir katkıda bulunmadığı âyetlerde ise “söz” diye tercüme etmiştir.

Benzer şekilde Yaşar Nuri Öztürk, Yusuf Sûresi 111. âyette geçen مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى ifadesini tercüme ederken şöyle diyor. “Buradaki tüm kelimeleri lügat karşılığıyla verirsek çeviri şudur: ‘O, uydurulmuş bir söz değildir.’ Ancak burada Kur’an’ın mucize beyanlarından biriyle karşı karşıyayız ve o da ifadede geçen ‘hadis’ kelimesinde kristalleşmektedir. Hadis kelimesi, lügat anlamıyla ‘söz’dür. Ancak iş bu kadarla bitmiyor. Hadis din dilinde Peygamberimize izafe edilen söz anlamına da geliyor. Ve Kur’an, anılan ifadeyle kendisinin uydurma bir hadis olmadığını da insanlığa ilan ederek, sonraki zamanlarda kendi mesajının ‘uydurma hadisler’le karıştırılacağına mucizevi bir şekilde dikkat çekiyor.” demektedir.¹⁹¹

Maalesef Kur’ancı-Mealci söylem bu konuda bir adım daha öteye gitmiş, sünnet kelimesinin geçtiği ayetlere¹⁹² de aynı muameleyi yapmıştır.

Türkiye’de hadisleri tamamen reddedenler lokal çalışmalarını sürdürmüş ve avâma dahi ulaşma hususunda problemlerle karşılaşmıştı. 80’li yılların sonunda siyasi arenanın da etkisiyle “yeni birtakım hocalar” piyasaya çıkmıştı. Marjinal bir söylem olan Kur’ancı söylem, bu dönemde ciddi taraftar topladı. 90’lı yılların sonunda medya vasıtasıyla desteklenmesi neticesinde Kur’ancı hareketin popülaritesi arttı. 2000’li yılların başında Kur’ancı söylem sahiplerinin anlattığı İslam (!), “Saç kıllarını örten ‘başörtü’ kutsal oluyorsa, insanın daha önemli yeri olanı (avret mahalli) örten ‘külot’ en kutsalıdır” düzeyine düştü. Bu seviyesizlik halk tarafından hüsnü kabul görmemiş ve “Kur’ancı İslam” avâm tarafından “Sosyetik İslam” diye tanımlanır oldu. 2000’li yılların ilerleyen safhalarında internet çağı dediğimiz teknolojik ilerlemelerle, toplum ve bireyler arasındaki mesafe kısaldı. Medya desteğine ihtiyaç duymaksızın herkes görüşlerini sosyal medya aracılığı ile dillendirme imkânına kavuştu. Kur’ancı söylem bu süreçten sonra lokal sosyal medya hesaplarında dillendirildi. Sosyal medya aracılığı ile yeniden yükselişe geçmesi beklense de “Hadisleri Tamamen İnkâr Etme” fikri,

¹⁹¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, s. 11.

¹⁹² سنة الله ifadesi beş yerde (Ahzap 33/38, 62; Fâtır 35/43; Mü’min 40/85; Fetih 48/23) سنتنا ifadesi bir yerde (İsra 17/77) سنة الاولين ifadesi üç yerde (Enfal 8/38; Kehf 18/55; Hicr 15/13) سنن ifadesi ise iki yerde (Âli-İmrân 3/137; Nisâ 4/26) geçmektedir.

İslam yaşantısının içini dolduramadığı için beklenildiği kadar ilgi görmemiştir. Söz konusu ilgi Kur'ancı gruba değil, hadislerin Kur'an'a arzı meselesini suiistimal eden Mealci gruba gösterilmiştir.

3.2 Kur'an'a Aykırılık Gerekçesiyle Hadisleri Reddedenler

Bazı gruplar da hadisleri tamamen inkâr etmek gibi bir amaçları olmadığı halde, Kur'ana aykırı olduğu gerekçesiyle, daha doğrusu Kur'ana aykırı olduğuna inandıkları hadisleri reddetmektedirler. Dolayısıyla bu grubu, hadisi inkâr edenler kapsamında değerlendirmek doğru değildir. Zira Kur'ana aykırı olduğu gerekçesiyle bir hadisi reddetmekle, hadisin İslam dininin bir kaynağı olduğunu kabul etmemek ve inkâr etmek farklı şeylerdir ve bu noktada bu ikisini birbirinden ayırmak gerekir. Hatiboğlu'nun ifadesiyle;

“Aydınlanma çağı sonrası dönemde hadis eleştirileriyle bağlantılı olarak sıkça kullanılan inkâr kelimesi ve buna benzer tanımlamalarla ilgili, yanlış anlamaya müsait bazı noktalara açıklık getirilmelidir. Bu bağlamda, alalecele ve dikkatsizce kullanılan bir kelime olan inkâr hem zihinde meydana getirdiği çağrışım hem de ön kabule dayalı bir tanımlama olması dolayısıyla, bilimsel bir kullanım değildir. Ayrıca, dinî literatürde irâdî olarak Allah'ın varlığını ya da diğer inanç konularına dair bazı esasları kabul etmeme gibi, son derece önemli hususlar için kullanılır. Dolayısıyla, dinin en temel esaslarından olan sünnet ile ilgili olarak da bu ifadenin ancak irâdî tercihler bağlamında kullanılması gerekir. Çağdaş hadis tetkiklerinde de bilinçli olarak ifade edilmiş bir sünnet karşıtlığı (inkâr) söz konusu edilmediği müddetçe, bu nitelikte bir inkârdan bahsetmek imkânsızdır. Bu sebeple, hadis eleştirisi söz konusu olduğunda muhatabın tavrından emin olmadıkça inkâr yerine tenkit ifadesinin kullanılması daha doğrudur.”¹⁹³

Çalışmamızın omurgasını teşkil eden Kur'ancı-Mealci grubun Kur'an'a ve Kur'an merkezinde hadise/sünnete bakış açısı inkâr ve tenkit ayırımından dolayı benzeşmemektedir. Kur'ancı söylem furçasının görüşlerindeki tutarsızlık ve ciddiyetsizlik gerekçesiyle toplum nezdinde tutunamadığını ifade etmiştik. Hindistan,

¹⁹³ Hatiboğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, s. 337, 338.

Mısır, Sudan gibi bölgelerde kendine taraftar toplayan bu kesimin Türkiye’de tutunamamasında Anadolu irfanının büyük rolü olduğunu düşünmekteyiz. Bu antipati sebebiyle 1990’lı yılların başında yeni popüler hareket olarak Hadisin/Sünnetin Kur’an’a arzı fikrini benimseyen ikinci bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareket müntesipleri, her ne kadar kendilerini tanımlayan bir isimlendirmede bulunmasa da toplum tarafından “Mealcîler” olarak anılmıştır.

Mealcilik, ilk yıllarında Kur’an’ı anlamak için çaba sarf eden masum bir hareket olarak anılmıştır. Süreç içerisinde; ilmî bütünlüğü olmayan, sadece Kur’an meâli okuyarak İslam ilim geleneğini lakayt bir tavırla eleştiren, peygamberi “postacı” konumundan ileri götürmeyen bireylerin yetişmesine sebep olmuştur. Nihâyetinde ise bu cenâhın ne kadar tehlikeli olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de Kur’an merkezli İslâm anlayışını yüksek sesle dile getiren ilk isim Hüseyin Atay’dır. Hüseyin Atay *Kur’an’a Göre Araştırmalar* isimli çalışmasında şu ifadelerle yer vermektedir:

“...Bu müşahedelerimin, tespitlerimin ve anlayışımın tarihi altmış yıl öncesine, Bağdat Külliyesi’ş-Şeria’daki tahsil yıllarıma (1948-54) kadar uzanır. Ama bilgim, düşüncem geliştikçe ve hayattaki müşahedelerim arttıkça anlayışım da gelişti. Kur’an’ı üç yüz altmış derecelik açı ile anlama ihtiyacının gittikçe arttığını gördüm. Üç yüz altmış derecelik açı tabirimimin sebebi şudur: Kalıplaşmış, şekillenmiş, formülleri kesinleşmiş fıkıh, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf gibi ilimler, İslâm’ı ve Kur’an’ı kendi dar sahalarına göre anlamayı din saymaktadırlar.”¹⁹⁴ Atay, bu ifadeleriyle, ehl-i ilmin ekseriyetinin aksine bir tutum takınarak fıkıh, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf gibi ilimlerin Kur’an’ı anlamaya yardımcı olmadığını, bilakis Kur’an ve İslâm anlayışını dar sahaya ittiğini iddia etmektedir. Aynı çalışmasında bir başka yerde Atay:

“Hz. Peygamber’e isnat edilen sözler, eğer Kur’an’ın gayesine, felsefesine ve hikmetine aykırı ise o sözün peygambere ait olmasından şüphe etmek, her Müslümanın hakkıdır. Hadisçiler her ne kadar hadisin rivâyet senedini sahih çıkarsalar da mâna

¹⁹⁴ Atay, Hüseyin, *Kur’an’a Göre Araştırmalar*, I, 19, 20.

bakımından Kur'an'ın ilke ve esaslarına aykırı olması, onun hem lafız hem de mâna bakımından sahih olmadığına delili sayılmıştır. Aslında itiraz edilmeyen rivâyet senedi pek azdır. Aynı râvînin bir hadisi değişik kelime ve sözcüklerle nakletmesi de rivâyetin şüphe ile karşılanmasına sebep olmaktadır. Bu demektir ki, bu sözler Hz. Peygamber'in sözleri değil, kendi sözleridir. Bunun için Hz. Peygamber'in sözlerini yalnız senetlerine göre değil, içeriğine ve mânasına göre inceleyip Kur'an'ın genel ilke ve hükümlerine, bütünlüğüne zıt düşüp düşmediğine dikkat etmek gerekir. Bu, dinin esas ilkelerini ve naslarını anlama metodları arasındadır.”¹⁹⁵ Bu bakış açısını daha ileri götüren Atay, “İslâm dininin bilgi kaynağı akıl ve Kur'ân'dır” diyerek¹⁹⁶ hadisleri İslâm'ın bilgi kaynağı olarak görmemiştir.

Yukarıda iddia edilen mâna ile rivâyet konusundaki tutum oldukça iptidâi bir tutumdur. Herhalde temel seviyede hadis usulü eğitimi almış birisi bile mâna ile rivâyet edilen haberlerin sıhhatinin problemlili olduğu safatasına inanmayacaktır. Mâna ile rivâyetin, Hz. Peygamber'in kastına muhalif bir nakil olarak tanımlanması doğru değildir. Bilakis bunu; kastın (mefhum) müşterek, lafzın muhtelif nakledilmesi olarak tanımlamamız gerekmektedir. Bu haberlerin bizlere kadar ulaşmasının gayesinin, Hz. Peygamber'in dinî anlayış ve yaşayış formlarının unsurları olarak görmek gerekirken, art niyet ve ön yargılı olduğunu düşündüğümüz bu bakış açıları sünneti/hadisi devre dışı bırakma çabası görünümü arz etmektedir.

Yine Atay'ın söylemlerinde muhaddisleri itham eden başka bir tutum söz konusudur. Atay'ın; “Muhaddislerin sadece hadislerin senetleri ile ilgilendikleri, metin tenkidine en ufak bir dokunmada bulunmadıkları” iması toplumumuzda da yaygın olan bir bilgi kirliliğidir. Senedin kendisine mahsus sıhhat şartları bulunduğu gibi metnin sıhhatini belirlemede yine benzer sıhhat şartları söz konusudur. Nitekim büyük muhaddis Ali b. Medinî'nin (230/844) ifadesi ile, “Rical ve isnâdı bilmek hadis ilminin yarısı; hadislerin mâna ve maksadını anlamak ise diğer yarısıdır.”¹⁹⁷ Yine İbn Şübrüme (144/761), hadisleri mânalarına üzerine düşünmeksizin rivayette bulunan kimseleri kınamış, hadisleri anlamamanın, rivâyetin azaltılmasına bağlı olduğunu

¹⁹⁵ Atay, *a.g.e.*, I, 32, 33.

¹⁹⁶ Atay, *a.g.e.*, V, 48.

¹⁹⁷ Râmeürmizî, *el-Muhaddisü'l-Fâsil*, s. 320.

belirtmiştir.¹⁹⁸ Bir hadis; metnin makbul görülmesi adına senedin sıhhat şartı olan -ittisal gibi- bir eksiklikle rivâyet edilmesi onu sahih derecesinden uzaklaştırdığı gibi; sıhhat şartlarına aykırı olması sebebiyle metnin vâkıya, akla ve Kur'an'a aykırı olması da hadisi sahih derecesinden uzaklaştırır.

Çalışmamızda üzerine yoğunlaştığımız Kur'ancı-Mealci zihniyetin Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddettikleri hadisler mevzusundaki itirazımızın haklı sebepleri vardır. Biz hadislerin Kur'an'a arz edilmesini hadis usulü açısından önemli bir saha olarak görüyoruz. Söz konusu cenahın ilimsiz, usulsüz bir şekilde Kur'an'a arz meselesini suiistimal ettiğini düşünüyoruz. Bu zevata ise daima şu soruları sormanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Mesele rivayetlerin, akla ve Kur'an'a aykırı olması mı, yoksa hevâ ve heveslere aykırı olması mıdır? Bugün anlamakta zorlandığımız her rivâyet akla ve Kur'an'a mı aykırıdır, yoksa modernizmin ağır bombardımanına mâruz kalmış dar zihinlerimize ve çağın dayatmalarına mı aykırıdır?

Kur'an merkezli İslâm anlayışını TV ekranlarında ve kitaplarında açıkça dile getiren diğer bir isim, Yaşar Nuri Öztürk'tür. Kendileri bu konuyla ilgili "*Kur'an'daki İslâm*" ismiyle bir de kitap telif etmiştir.¹⁹⁹ Bu eserde Öztürk hadise/sünnete bakışını şöyle ifade eder:

"Kısacası dinde Allah dışında tartışılmaz ve bağlayıcı hüküm dayanağı, senet kabul edilen tüm kişi, kurum ve kavramlar Allah'a ortak yapılmış şirk aracıdırlar. Kur'an bunlara şürekâ (ortaklar, yardımcıları, şirk araçları) veya endâd demektedir."²⁰⁰

"Dinin koyucusu, sahibi, hüküm kaynağı ve koruyucusu, yalnız Allah'tır. Peygamberin görevi Allah'ın tekelindeki dini, aldığı vahiyleri insanlara ulaştırmaktır. Hz. Peygamberi ikinci bir ilah gibi Allah'ın yanına koyup, onu da bir din koyucusu biçiminde göstermek, Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu diye tanıtan kilisenin yaptığından geri değildir."²⁰¹

¹⁹⁸ İbn Abdilberr, *Câmiu'l-Beyâni'l-İlm*, II, 124.

¹⁹⁹ Söz konusu kitapta geçen ifadelerin tenkîdi mahiyetinde Ebubekir Sifil tarafından sonradan *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkîdi* ismiyle bir eser yazılmıştır.

²⁰⁰ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, s. 303.

²⁰¹ Öztürk, a.g.e., s. 311.

“Dinin içeriğini, çerçevesini Kur’an çizer. Bunun dışında hüküm kaynağı aramak aldanış, kabullenmekse şirktir. Kur’an’ın tebliğcisi olan Hz. Peygamber bu ana kaynağın dışında hiçbir şey söylemez ve söylememiştir. O’nun yaptığı, ana kaynağın zaman üstü buyruklarına açıklama getirmek ve o buyrukları canlı örneklerle insan hayatına kazandırmaktır. O halde Hz. Peygamber’e mal edilen bir söz veya fiil, Kur’an’daki buyruklarla çelişir yahut Kur’an’da olmayan bir hüküm koyma durumunda görülürse, o söz veya fiilin Hz. Peygamber’e nispeti kabul edilemez. Bunun aksini söylemek, Allah dışında din sahibi ve koyucusu icat etmek olur ki, bunun Kur’an’dan onay alması mümkün değildir.”²⁰²

Yine aynı eserde Hz. Peygamber’in hüküm koyma yetkisi ile ilgili bir soru üzerine Öztürk, şöyle cevap veriyor:

S- Hz. Peygamber de hüküm koyamaz mı?

C- Hayır Hz. Peygamber de Kur’an dışında hüküm koyamaz. Koyarsanız o da şirk olur. Hz. Peygamber Allah’ın kulu ve elçisidir. Elçi, temsilcisi olduğu kuvvetin tebliğcisidir, ortağı değil. O halde Hz. Peygamber’e izafe edilen sözlerin Kur’an’da olmayan hükümler getiren kısımlarını Hz. Peygamber’e isnat edilmiş uydurma sözler olarak kabul etmek, Kur’an’a imanın zorunlu sonuçlarından biridir. Bu sözlerin ancak ve ancak Kur’an’da net bir biçimde yer almış hükümlerin açıklaması niteliğinde olanlarını kabul edebiliriz.²⁰³

Öztürk’ün yukarıda aktardığımız açıklamalarından bizim anladıklarımızın özü; Hz. Peygamber’in sözü ancak Kur’an’da geçen bir hükmün açıklamasıdır, bunun dışındaki Kur’an’a aykırı olan veyahut Kur’an’da var olmayan hüküm getirdiği hiçbir sözün değeri yoktur. Bu iddialar Hz. Peygamber’in rolünü “postacı” rütbesine düşürmeyi amaçlamaktadır. Yani “O sadece Kur’an’ı tebliğ ile yükümlüdür, inananlar da sadece O’nun tebliğ ettiği Kur’an’a uymakla yükümlüdür. Bunun dışında Hz. Peygambere karşı herhangi bir yükümlülükleri söz konusu değildir” demek istenmektedir. Böyle bir iddia ve bu iddiayı geçersiz kılacak birtakım ayetlerin varlığı

²⁰² Öztürk, *a.g.e.*, s. 8.

²⁰³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 656.

bir yana sadece mantıklı bir düşünceyle bile yanlışlığı gösterilebilecek kadar zayıf temellere oturmaktadır.²⁰⁴

“Hz. Peygamber’e itaatin Kur’an’la sınırlı olduğunu varsayalım. Sünnetin delil olamayacağı iddiasının sahipleri, mantıken kendileri için de mutlak bağlayıcı olanın Kur’an olduğunu kabul etmek zorundadırlar. Böyle bir düşünce ile bugün hangi toplum yönetilebilir, hangi toplumsal mesele çözülebilir? Bu mantığa göre, Kur’an dışında bağlayıcı başka bir şey olamayacağından, toplumların yönetimi için yapılan kanun, tüzük, yönetmelik vs.nin hiçbir bağlayıcılığının olamayacağını kabullenmek zorunda kalınacaktır. Bunun anlamı, toplumsal kaosa, anarşiye sürüklenmekten başka bir şey olmaz. Bunu, sünnetin delil olamayacağını savunanların da kabul edebileceğini sanmıyoruz.”²⁰⁵

Gerçek şu ki; Hz. Peygamberin sünnetinin büyük bölümü teşri’ amaçlı olup, Müslümanları bağlayıcı özelliindedir. Nitekim konu, İslam tarihi boyunca geleneğimizde ciddi olarak ele alınmış ve tartışılmıştır. Bunu, konuyla ilgili yazılmış ciddi, emek mahsulü bilimsel çalışmalardan takip etmek mümkündür.²⁰⁶

Kur’ancı-Mealci söylemi temsilen medyada fazlasıyla gündeme gelen Caner Taslaman’ın²⁰⁷ videolarında kullandığı ifadelerle birebir örtüşmesinden dolayı başucu kitabı olduğunu düşündüğümüz, Kur’an Araştırmaları Grubu’na ait olan "*Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*" isimli kitap bu alanda kaleme alınan en güncel çalışmadır.

²⁰⁴ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *a.g.e.*, s. 154.

²⁰⁵ Kırbaçoğlu, *a.g.e.*, s. 156.

²⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şimşek, Murat, “İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber’in Tasarrufları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Konya, 2008.

²⁰⁷ Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde üniversite eğitimini tamamladı. Üniversite eğitimi sırasında antropoloji, din sosyolojisi, bilgi sosyolojisi gibi alanlarla ilgilendi. Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde, Big Bang Teorisi’nin felsefe ve teoloji ile bağlantısı üzerine yaptığı teziyle yüksek lisans, Evrim Teorisi’nin felsefe ve teoloji ile bağlantısı üzerine yaptığı teziyle doktora derecesini kazandı. Daha sonra ise Kuantum Teorisi’nin felsefe ve teoloji ile bağlantısı üzerine yazdığı kitapla doçent oldu, yine bilim-felsefe-din üçgenindeki çalışmalarıyla profesörlük derecesini de aldı. Ayrıca "Küreselleşme Sürecinde Türkiye’deki İslâm" çalışmasıyla ikinci doktorasını İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesinde tamamladı. İlk olarak Tokyo Üniversitesinde daha sonra Oxford Üniversitesinde post doktora çalışmaları yaptı. Harvard Üniversitesinde ve Cambridge Üniversitesinde misafir akademisyen olarak bulundu. Son dönemdeki çalışmalarında ve yurtdışında bulunduğu üniversitelerde en çok odaklandığı konu modern bilim-felsefe-din ilişkisi olmuştur. Yıldız Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde profesör öğretim üyesidir.

İsmi vermekten dahi çekinen bu grubun, eserin muhtelif yerlerinden aktarmak istediğimiz görüşleri şu şekildedir:

“Biz bu kitapta ‘hadis’ diye adlandırılan sözlerin, Kur’an’ın yanında dinin ikinci bir kaynağı olamayacakları gibi güvenilir de olmadıklarını göstermeye ağırlık vereceğiz. Çünkü hadislerin bile Kur’an’ın yanında Kur’an’a ilaveler veya eksiltmeler yapan ikinci bir kaynak olamayacağını gösterirsek, diğerleri,²⁰⁸ doğal olarak devre dışı kalacaktır. Kur’an mezhepçi yorumlara göre yetersizdir. Aslında Kur’an’ın yeterliliğini ispat etmeye sadece kitabın bu bölümünde²⁰⁹ Kur’an’ dan alıntı yaptığımız âyetler yeterlidir.”²¹⁰

Burada net bir şekilde görüldüğü üzere Kur’an Araştırmaları Grubu’nun, hadislere gösterdiği önyargı, bir ateistin herhangi bir dine gösterdiği ön yargıya benzemektedir. Kitabın hedefi olarak gösterilen hadislerin dinin ikinci bir kaynağı olmadığını ispatlama gayreti, mezkûr gruba yönelik hüsnü zannımızı zedelemektedir. Grup tarafından açıkça ifade edilmese bile, zımnen "Hz. Peygamber’in içinde yer almadığı bir din profili çizersek mezhep ve tasavvuf gibi uydurulmuş dinlerin (!) halk ile irtibatını koparma yolunda büyük bir adım atmış oluruz" anlayışı hakimdir. Aynı çalışmanın bir başka bölümünde ise Kur’an’ın yeterli bir kaynak olduğu O’nun anlaşılması için hadise, ilmihale, tefsire ihtiyaç olmadığı vurgulanmıştır. İslâm dininin temel argümanlarını zihinde oturtmadan anlaşılacak her âyet sapkın bir Kur’an algısı doğuracaktır. Halihazırda, güyâ İslâm adına cihad (!) faaliyeti gösterdiği iddiasını taşıyan her terör grubunun birincil problemi, ilmî donanım ve birikimi olmayan öncülerinin, mevzu bahis grubu salt metinlerden hükümler çıkartarak yönlendirmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Yine bu gruba ait olan "*Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*" çalışmasında Kur’ân’ın tek başına anlaşılabilir olduğu ve takviye okumalara ihtiyaç duymadığı şu şekilde ifade edilmiştir:

²⁰⁸ Konunun siyak-sibak bağlamından anladığımız kadarı ile müellifin buradaki kastı mezhep imamlarının görüşleridir.

²⁰⁹ Kur’an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*, s. 27-44.

²¹⁰ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 28.

“Ayetlerden, dinî hükümlerin Allah tarafından indirilmiş olan kitaba dayanması gerektiğini görüyoruz. Allah’ın indirdiği kitaba dayanmayan hükümler, dinen temelsizdir. Eğer Peygamber’in olduğu iddia edilen bir söz veya davranış, Kur’an’a ilave yapılan bir hükme delil gösteriliyorsa; o hadis ya Peygamber’e iftiradır ya da Peygamber’in şahsi tercihi veya tarihin belli bir dönemiyle sınırlı -tarihsel- olan, dinen hüküm ifade etmeyen bir mesele dinselştirilmiştir.”²¹¹ Allah Kur’an’ın öğretilmesini de açıklanmasını da üzerine almıştır. Kur’an, kendi kendini açıklar. Birçok konu, Kur’an’da birden fazla yerde ele alınmıştır. Kur’an’ın bir âyetinde anlaşılması gerekli konu tamamlanmadıysa, başka bir âyetin ilave yapmasıyla, o âyeti açıklamasıyla konu anlaşılır. Hadis, tefsir, ilmihal kitapları olmadan da Kur’an yeterli ve eksiksizdir.”²¹²

Mezkûr çalışmadan aktardığımız, hadisleri Kur’an’a arz etme veyahut Kur’an’da var olmayan hükmü reddetmeyi savunan bu ifadeler, çalışmamızın temelini oluşturduğundan arz konusuna değinmemiz gerekmektedir.

“Kur’an’a arz, iki şekilde algılanmıştır. Bunlardan birincisine göre arz; hadislerin Kur’an ölçüsüne vurulması ve onda aslı bulunmayanların reddedilmesidir. Ancak İslâm âlimlerinden hiçbiri böyle bir arz metodunu kabul etmemişlerdir. İkinci tanıma göre ise arz; hadislerin Kur’an’daki sarîh ayetlere arzı ve ters düşenlerin sıhhatinin reddi anlamında kullanılmıştır. Kur’an Araştırmaları Grubu’nun ifadelerine bakıldığında ise “Kur’an’da hükmü açıkça ifade edilmeyen hükümlerin de inkâr edilmesi gerektiği” düşüncesiyle, İslâm âlimlerinin kabul etmediği birinci tür arz uygulamasının benimsendiği görülmektedir.”²¹³

Kur’an Araştırmaları Grubu’na ait olan, adı geçen kitap ile aynı yayınevine sahip olan bir diğer kitabın müellifi de Abdullah An-Naim’dir. An-Naim hadislere bakış açısını şu ifadelerle göstermektedir:

“Kur’an’daki İslâm, peygamberin herhangi bir hadisi din kaynağı olarak dile getirmediğini teyit etmektedir. Bu da hadislerin kara çalma iftira ve yanlış aksettirmeler yoluyla peygamberin yaşam biçimi ile dinin birbirine karıştırılmasıyla

²¹¹ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 34.

²¹² Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 43.

²¹³ Coşkun, *a.g.e.*, s. ay.

ortaya çıktığını gösterir. Bu da şunu anlatıyor: Dini söylemler olan hadisleri kabul etmemek peygamberin anısını korumaktır. Kısacası Kur'an'daki İslâm, peygamberin dileğine uyarak hadislerin otoritesine izin vermemektedir.”²¹⁴

Kur'ancı-Mealci hareketin TV, sosyal medya ve kitapları ile sözcüsü konumunda bulunan bir diğer şahıs olan Emre Dorman²¹⁵ da benzer ifadeler kullanmaktadır:

“Bir ‘indirilen din’; yani peygamberimizin de bizzat uyduğu ve uygulamasıyla insanlara örnek olduğu ilahi kelâm olan Kur'an-ı Kerim, bir de ‘uydurulan din’; yani Kur'an dışında özellikle peygamberimize fatura edilmek suretiyle kutsallaştırılarak dine yapılan ilave ve eksiltmelerle şekillenmiş bir din vardır. Geleneksel ya da yaygın din anlayışı da denilebilir bu uydurulan dine. Kur'an'da hiç yer almamasına rağmen zaman içinde peygamberimiz üzerinden kutsallaştırılmış pek çok şey vardır. Üstelik bunların önemli bir kısmı sahih/güvenilir kabul edilen hadis kitaplarında yer almaktadır.”²¹⁶

“Allah bu kitabı sadece belli insanlar okuyup anlasın diye indirmedir. En bilgisiz olandan, en bilgiliye kadar her seviyeden insana hitap edebilecek eşsizlikte bir mesajdır Kur'an. Çoğu insan hiç okumadığı Kur'an'ı yeterli bulmuyor yani bir anlamda ona gerektiği gibi güven duymuyor ve yine birçoğundan habersiz olduğu hadis rivayetlerini Kur'an'ın önüne koyuyor. Şayet bu kişiler Kur'an dışı kaynaklara güvenip bağlandıkları kadar Kur'an'a bağlansalar, o zaman gerçekte bu kaynaklara ihtiyaç olmadığını anlayacaklar.”²¹⁷

Bu ifadeler ile yetinmeyen Dorman, inandıklarını Kur'an'da bulamayan insanların hadislerle meşgul olduğunu ifade ederek, zımnen Kur'an ile hadisin

²¹⁴ Abdullah An-Naim vd., *Müslüman Reformcular İslâmi Reform Üzerine Kritik Düşünceler*, s. 228.

²¹⁵ Acıbadem Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelâm Bilim Dalı'nda hazırladığı Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanmasında Kullanılan Modern Deliller: İnsancı İlke Örneği başlıklı tezi ile yüksek lisans (2004), Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım başlıklı tezi ile de doktora çalışmasını tamamladı (2009).

Emre Dorman, Acıbadem Üniversitesinde Felsefeye Giriş, Felsefe Tarihi ve Bilim Felsefesi, Bahçeşehir Üniversitesinde ise İslâm Felsefesi ve Din Felsefesi dersleri vermekte, teoloji, felsefe ve din-bilim ilişkisi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

²¹⁶ Dorman, Emre, *Allah'a Öğretilen Din*, s. 38.

²¹⁷ Dorman, a.g.e., s. 58.

birbirinden farklı dinler ortaya koyduğunu imâ etmiş hatta “uydurulan din” diyerek bu ifadesini sarih hale getirmiştir. Dorman:

“Kendi inandıklarını Kur’an’da bulamayınca da Kur’an’ın bildirdiklerini eksik sanıyor ve sonuçta başka kaynaklara ihtiyaç duyuyorlar. Sanki İslâm âleminin paramparça olmuş mezhep ve hadis görüşlerinin kendi içinde bir ittifakı var. Allah’ın dini ortak kabul etmez. Komisyonlara, başkalarının görüş ve yorumlarına fırsat vermez. Allah dinini gönderir ve onu en güzel şekilde açıklar. Ancak yaygın olarak yaşanan din, Allah’ın gönderdiği din mi değil mi, işte en başta bunun sorgulanması gerekir. Geleneğin bize ezberletip hiç sorgulatmadan kabul ettirdiği kalıplaşmış bilgilerin ve bunu savunan çoğunluğun yanında durmak kolay olan. Allah’ın dinini oyuncağa çeviren ve onca âyeti ile çelişen uygulamalarda bulunan geleneksel İslâm algısına karşı Allah’ın ayetleri ile mücadele edip hakkı haykırmaya cesaretimiz var mı? Yoksa sırf ‘hadis’ başlığı altındaki tarihsel bilgileri kurtarmak uğruna Allah’a, Kur’an’a ve peygamberimize atılan bunca iftira ve uydurmaları görmezden gelip kafamızı kuma gömmek kolayımıza mı geliyor?”²¹⁸

Kur’ancı-Mealci söylemin ana esaslarından biri olan bu görüş bizce içerisinde ciddi problemler barındırmaktadır. Dorman, yukarıda ifade edildiği üzere uydurulan din (!) olan hadis kitaplarının en sahih olarak kabul edilenlerinin içerisinde bile Hz. Peygamber’e (s) fatura edilmek (!) istenen görüşler olduğunu söylemektedir.²¹⁹ İsmine bir anlam yüklenilmesi zor olan *Allah’a Öğretilen Din* kitabında ise “Sahih kaynaklarda var olan problemleri gösterirsek, diğer kaynakların ne tür ucubeler barındırdığını göreceksiniz” anlayışını kendisine şiar edinmiştir.²²⁰ Aslında kitabında defalarca geçen bu vb. cümleler dahi kendisinin hadislere nasıl bir ön yargı ile yaklaştığını göstermektedir.

²¹⁸ Dorman, *a.g.e.*, s. 58, 59.

²¹⁹ Ayrıca bkz. Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 304, 305.

²²⁰ Örnek bir pasaj aktarmak gerekirse kitabın girişindeki şu ifade yeterli olacaktır: Geleneksel algıda en güvenilir kabul edilen Kütüb-i Sitte içinde, hem Kur’an ile hem kendi aralarında hem de akıl ve mantık ile çelişen birçok rivâyetin bulunduğu ortaya konulması, hadis rivayetlerinin dinin kaynağı olamayacağını ve Kur’an-ı Kerim dışında hiç bir kaynağa, dini anlamda güvenilemeyeceğinin yeterli bir delili olacaktır. Kur’an’dan sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilen Buhâri ve Müslim gibi kaynaklarda bile birçok uydurma ve anlamı saptırılmış hadis rivayeti varken... (Dorman, *a.g.e.*, s. 22, 23.)

Mezkûr ifadelerdeki diğerk bir problem ise, ilim sahibi olsun olmasın herkesin Kur'an ile doğrudan bir ilişki kurarak kendi din algısını kendisinin oluşturması gerektiği hususudur. Bizler elbette Kur'an'ın anlaşılır bir kitap olduğunu düşünürüz; fakat bununla beraber Kur'an'dan hüküm çıkartma hâdisesinin ilimde rûsûh sahibi olanların yapabileceği ince bir iş olduğunun da unutulduğunu düşünürüz.

Kur'an'a aykırılık bağlamında hadisleri tenkid eden ve bu konuda özellikle çalışmalar yapan diğerk bir yazar İbrahim Sarmış'tır.²²¹ Sarmış, rivâyet kültürünün karanlık dönemler yaşadığını iddia ederek şöyle diyor:

“Bir taraftan hadisleri savunacağız diye kaş yaparken, diğerk taraftan Kur'an'ı ortalama olarak 150-300 yıl sonra derlenip kitaplaştırılan, geneli ahad/bir kişinin rivâyet ettiği haberler olan, ağızdan ağıza lafız olarak değil, anlam olarak intikal eden ve neredeyse her intikalde değişen, sağlamlı çürüğün karıştığı rivayetler derecesine indirgeyerek göz çıkarmayalım.”²²²

Sarmış'ın bu ifadeleri incelendiğinde hadislere yönelik tenkitlerinin çok büyük usul hataları barındırdığı görülmektedir. Sarmış, Kur'an ile hadis rivayetleri arasında temelde bir ilişki olmadığını ve Kur'an'ın nüzulünün tamamlanmasının ardından ortalama 150-300 yıl geçtikten sonra kitaplaştığını iddia etmiştir. Bu iddia doğru değildir. Sarmış, burada ya Kütüb-i Sitte'yi kastetmektedir ya da ciddi bir usul hatası barındırmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in yaşadığı süreçte bile hadis rivayetleri aktarılmaya başlamış ve bu faaliyet zamanla daha büyük kitlelere hitap eder hale gelmiştir. Bazı sahâbe ve tabîler ise unutma veya ihtilata kapılarak, yanlış rivâyet etme korkusuyla sahifeler yazmışlardır. Sarmış günümüze kadar ulaşan Hemmâm b. Münebbih'in *es-Sahîfe*'sini, bin hadis ihtiva eden ve Abdullah b. Amr tarafından yazılan *es-Sahîfetü's-Sadika'yı*, Ma'mer b. Râşid'in *Kitâbu'l-Câmi* adlı eserini ve diğerk erken dönem hadis kaynaklarını ya görmemiştir ya da yok saymaktadır. Ayrıca Ahad hadisin, tek kişi tarafından rivayet edilen hadis anlamına gelmediği gerçeğinden

²²¹ 1948 yılında Mardin/Yeşilli'de doğan İbrahim Sarmış 1969 yılında bitirdiği Diyarbakır'daki İmam Hatip eğitiminin ardından 1973 yılından 1976 yılına kadar Van ve Tarsus İmam Hatip Liselerinde öğretmenlik yapmıştır. Aynı yıl eski ismiyle Konya Yüksek İslâm Enstitüsü olan ve bugünkü adıyla Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olmuş ve akademik çalışmalarını burada sürdürmüştür.

²²² Sarmış, *a.g.e.*, I, 44.

de habersizdir görünmektedir. Burada öyle zannediyoruz ki İbrahim Sarmış, tasnif faaliyetleri ile hadislerin rivâyet edilmeye başlama sürecini birbirine karıştırmaktadır. Süreç içerisinde en fazla dikkatimizi çeken ve çalışmamızın omurgası nitelendiği olan “usul” konusunun ne kadar önemli olduğu Sarmış’ın ifadelerinde daha net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır

Kur’an’a aykırılık bağlamında hadisleri reddeden diğer bir şahıs olan Fereç Hüdür, bu konuyla ilgili yazmış olduğu "*Kütüb-i Sitte'nin Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı*" isimli çalışmasında hadis rivayetlerini Kur'an'a arz ederek tenkîd etmiştir. Mezkûr şahıslardan farklı bir güzergâh takip eden Hüdür, tıpkı Mustafa İslâmoğlu gibi²²³ Ebû Hüreyre (r.a) diye bir şahsın olmadığını söylemektedir.

Günümüzde hadislerin Kur'an'a arzının suiistimalinin temelinde hadisleri tamamen inkâr etmeye giden bir yol bulunmaktadır. Hanefî ulemasının Kur'an'a aykırılık bağlamında yaptıkları eleştiriler ile bugün yapılan eleştiriler arasındaki temel fark bu yolun varlığıdır. Arz uygulamasını hadislerin inkârı için bir yöntem olarak görmek, arz yöntemini kullanan Hanefî ulemasını itham altında bırakmaktadır. Rivayetleri tenkid etme hızına yetişemediğimiz mezkûr şahısların, muksirûn râvîlerin başını çeken Ebû Hüreyre'nin belirli bir şahıs olmadığını, hatta bu isimle uydurmalar yapıldığını iddia etmeleriyle âmiyane tabirle meseleyi kökten çözmek istemektedirler. Fereç Hüdür, konu ile ilgili şu ifadeleri dile getirmektedir:

“Bu senet uydurmalarını ağırlıklı olarak 5374 hadis ile hayali bir şahıs olan Ebû Hüreyre’ye isnat ettiler. Ebû Hüreyre’nin kelime manası ‘kedinin babası’ demektir ve güya bu bir şahsın takma adı imiş. Böyle bir şahıs bilinmediği gibi, ne kendi adı ne de babasının adı bilinmemektedir. Adı hakkında 30 değişik rivâyet olup adının ne olduğu tespit edilememiştir. Babasının adıyla da çeşitli rivayetler yapılmaktadır. Hadis ekolünü kuran bu ekip, bu şekilde hayali bir şahsa hadislerini dayandırmakla bu yönden yalanlamalarının yolunu kapatmak istemişlerdir. Zira gerçek bir şahsa isnat etmeleri halinde birilerinin çıkıp, ‘bizim dedemizin dedesinden duymadığınızı sen

²²³ <https://www.youtube.com/watch?v=b34EiSh8u0c> (23/09/2017)

kimden duydu?’ deyip onları yalanlayabilirlerdi. Benim kanaatimce hiçbir zaman böyle bir şahıs yaşamamıştır.²²⁴

Hüdür’ün, benzer ifadelerini müsteşrik Leone Caetani de kullanmıştır: Leone Caetani:

“(Ebû Hüreyre’nin) Kendisi hakkında malumatımız o kadar azdır ki, Peygamber’e ait hadisleri en fazla naklettiği düşünülen bu şahıs, henüz kendi ismini doğru düzgün bilmeyen bir kimsedir.”

Yine benzer ifadeleri kullanan Mahmud Ebû Reyze “Soyu soppu olmayan, gizemli bir şahsiyet ne İslâm’dan önceki adı ne sonraki adı bilinmeyen bu kişinin babasının adı da bilinmemektedir”²²⁵ demiştir.

Hadisleri Kur’an’a arz etmeyi, hadisleri inkâr etmenin bir yöntemi olarak kullanan mezkûr zevât, rivâyet metinlerinin tahlilini yapmayı bitirmiş ve cerhin (!) bambaşka bir boyutuna ulaşmıştır. Klasik usul içerisinde cârihler itham ettikleri râvî için yalancı, sözüne güven olmaz gibi ifadeler kullanırken; modern cârihler (!) 1400 yıl öncesindeki bir şahıs hakkında “Ebû Hüreyre isminde bir kimse hiçbir zaman yaşamamıştır” diyecek ilmi birikimle (!) donanmıştır.

Bu iddialara cevap vermek gerekirse Ebû Hüreyre’nin İslâm’dan önceki adı hakkında birden fazla görüş olduğu iddiası hakikattir. Fakat tabakat kitapları incelendiğinde bu belirsizliğin, ya onun künyesinin çok meşhur olması ile adının unutulması²²⁶ ya da râvîler tarafından kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi ve tahrifler sonucunda yahut da ilk dönem Arap yazısının noktalama işaretlerine sahip olmaması gibi nedenlerden ötürü farklı okumalara imkân sağladığı gözükcektir. Bununla birlikte ulema, Ebû Hüreyre künyeli bu sahibinin asıl adının Abdu’ş Şems olduğu konusunda ittifak etmiştir.²²⁷ Öyle ki Buhârî’nin *et-Târihu’l-Kebîr* adlı eserinde geçen

²²⁴ Hüdür, Fereç, *Kütüb-i Sitte’nin Eleştirisi ve Kur’an’a Arzı*, s. 2, 3.

²²⁵ Ebû Reyze, *Şeyhu’l-Madire*, s. 43, 44.

²²⁶ Nitekim künyesiyle meşhur olan Ebû Eyyûb el-Ensâri’nin asıl adı Hz. Ali tarafından, “Halid b. Zeyd imam olmalı” diye geçici olarak hilafete aday gösterdiği sırada duyulmuştur. İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’l-T’arih*, III, 150.

²²⁷ Sıbâi, *es-Sünne ve Mekânetuhâ*, s. 321.

rivayette “Muhammed b. Amr’ın Ebû Selemeden, onun da Ebû Hüreyre Abdu Şems el-Ezdî ed-Devsî’den” şeklinde bir sened mevcuttur.²²⁸ Yine İbn İshâk (151/768), Ebû Hüreyre’nin “Cahiliyye devrinde adım Abdu Şems idi, Müslüman olduktan sonra Abdurrahman adını aldım” dediğini nakletmektedir.²²⁹

Diğer bir itiraz bahsi olan, Ebû Hüreyre künyesi ile tanınmış olmasının ğâib bir şahıs olmasını gerektirmediği üzerinde durmak istiyoruz. Nitekim ğâib bir şahıs olması gerekmediği gibi adaleti şâibeli, ajan kılıklı bir kisveye büründürülmesi de gerekmemektedir. Araplarda künye kullanımının yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Bu, Ebû Hüreyre gibi birçok sahâbîde de var olan bir durumdur. Örneğin; Ebû Bekir, Ebu’d-Derda, Ebû Dücâne gibi birçok sahâbî künyesi ile anılmaktadır. Künye ile anılmasının öyle bir kişinin varlığında soru işaretleri barındıracağını dile getiren iddia bu açıdan temelsiz bir iddiadır. Nitekim yine künyeleri ile anılan diğer sahabîlere ğâib olma iddiası dile getirilmezken Ebû Hüreyre özelinde böyle bir algı yürütülmesi onun kişiliği ile bağlantılı bir durum değil; bilakis hadis rivayet olgusunun temel yapı taşı olması ile ilgilidir. Ebû Hüreyre’yi ortadan kaldırmaktaki hedef, bir şahsı ortadan kaldırmak değil, beş bin küsur rivayeti ortadan kaldırmaya çalışmaktır.

Son olarak; Ebû Hüreyre’nin kabilesi ve ailesi ile ilgili yapılan karalama çalışmaları üzerinde durarak bu bahsi burada bitireceğiz.

“Ebû Hüreyre Arap Yarımadası’nın güney kesiminde yaşayan meşhur Ezd kabilesinin, Devs koluna mensuptur. Bilindiği gibi Medine’de meskûn, meşhur Evs ve Hazrec kabileleri de Ezd’in birer koludur. Devsliler, Benî Mesîha ile birlikte, Tâif’in güneyinde Mekke’ye 76 mil mesafedeki 2000 rakımlı Sarât dağlarının bulunduğu bölgede yaşıyorlardı. Hayvancılık, arıcılık ve dokumacılıkla geçimlerini sağlayan Devsliler, yerleşik bir kültüre sahiptiler. Ebû Hüreyre, Mekke’nin güney kesimindeki yer alan Devs kabilesinin tanınmış ailelerinden birinin, hür ve saygın bir bireyi olarak dünyaya gelmiştir. Çocukken babasını kaybetmiş ve annesi Meymûne b. Sübeyh ed-Devsî’nin himayesinde yetim olarak büyümüştür. İbnu’l Kelbî, İbn Sa’d ve Taberâni gibi âlimlerin verdikleri soy bilgilerine göre, annesi ile babasının yakın akraba olduğu

²²⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VI, 132, 133.

²²⁹ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, IV, 1769; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 199.

söylenbilir. Annesi ve Ebû Hüreyre çok sayıda Devsliyle birlikte Medine'ye hicret etmiş ve uzun yıllar birlikte yaşamışlardır. Dayılarından biri olan Sa'd b. Subeyh, bir kan dâvası yüzünden Medine'yi terk ederek Mekke'ye yerleşmiştir. Amcası Sa'd b. Ebî Zübâb, hem Cahiliye döneminde hem de İslâmi dönemde Devs kabilesinin liderliğini yapmıştır. Sonraki dönemlerde İbn Ebî Zübâb'ın soyundan gelme, ilmî ve siyasi açıdan temâyüz etmiş çok sayıda saygın şahsiyetin varlığına da tanık olmaktadır.”²³⁰

Görüldüğü üzere Ebû Hüreyre'nin ailesi ve kabilesi konusunda bir kapalılık yoktur. Böyle bir şahsın yaşayıp yaşamadığını Kur'ancı-Mealci söylemin dillerine pelesenk etmeleri büyük, ve temelsiz bir iddiadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, hedef tahtasına oturtulan Ebû Hüreyre'nin şahsiyeti değil, hadislerin rivâyetinde oynadığı büyük roldür.

Hadislerin Kur'an'a arzı hususunu gündeme getiren diğer bir isim Mehmet Okuyan'dır.²³¹ Okuyan, katılmış olduğu bir TV programında hadislere bakış açısını şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Ben diyorum ki Hz. Peygamber Kur'an'a aykırı söz konuşmaz, Kur'an'a aykırı konuşan kişi de peygamber olamaz zaten, dolayısıyla bu rivayetlerin O'na aidiyetinde sorun vardır. Ben bilsem ki, bu sözler Hz. Peygamber'in sözüdür, onu ilk kabul eden ben olurum ve zerre kadar tereddüt göstermem; ama rivayetlerin bize nakledilişinde çok karanlık dönemler yaşanmıştır. Dolayısıyla o rivayetler arasında hangi söz Peygamberimize aittir, hangi söz peygamberimize ait değildir? Bu noktada bir ölçümüz olacak. O ölçü Kur'an'a uygunluk ölçüsüdür. Zaten bu konuda Peygamberimizin bir de uyarısı var, diyor ki bir hadisinde: ما جاءكم عنى فاعرضوه على ما جاءكم عنى فاعرضوه على. ‘Size benden bir şey geldiği zaman, onu Allah'ın

²³⁰ Güner, Osman, *Ebû Hüreyre'ye Yönelik Eleştiriler*, s. 50-51.

²³¹ Prof. Dr. Mehmet Okuyan 1965 doğumludur. 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunudur. Aynı Fakülte'de Tefsir Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başlayan Mehmet Okuyan 1990 senesinde Yüksek Lisans yapmıştır. 2002 yılında Doçent, 2008 yılında ise Profesör unvanını almıştır. Arapça ve İngilizce dillerine hâkim olan Mehmet Okuyan evli ve 3 çocuk babasıdır. Bugüne kadar birçok esere imza atan Mehmet Okuyan Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

kitabına arz edin. Allah'ın kitabına uygunsu onu ben demişimdir, uygun değilse onu ben dememişimdir.' Dolayısıyla burada ölçü sözün Kur'an'a uygunluğudur.”

Okuyan'ın konuşmasının bu pasajının son kısmında naklettiği rivâyet hakkında, Şâfiî “munkatı”,²³² İbn Hazm, “Bu mürsel bir haberdir,”²³³ İbn Abdilberr (463/1070), “Ehl-i İlim indinde bu hadisin peygambere nispeti sabit değildir,”²³⁴ derken; rivâyetin mevzû olduğunu söyleyenler de olmuştur.²³⁵ Sonuç olarak, bu hadis zayıftır.²³⁶ Doğrusu hadislerin delil ve kaynak olma yönünden eleştirilmesi gerektiğini iddia edenlerin bu ve benzeri –çok ilginç bir tazda, ekseriyetle sıhhati problemlili olan- hadislerle amel etmeleri, iddia ettikleri doğrulara kaynak oluşturma gayretinden başka bir şey ile izah edilemez.

Sonuç olarak; Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle rivayetleri reddedenler bu metodu suiistimal etmeleri neticesinde hangi niyetle olursa olsun İslam ilim geleneğine zarar vermektedir. Bu minvalde; arz uygulamasını gerçekleştiren ve toplumda kanaat önderleri olmaları sebebiyle arz uygulamasını etrafındaki bireylere tavsiye eden mezkûr zevâtın, arz uygulamasında uymaları gereken ölçüler vardır.²³⁷ Arz'ın problemsiz bir şekilde gerçekleştirilmesi için Kur'an ve Sünnet'in doğru anlaşılması gerekmektedir. Bu anlama yönteminin akabinde bu faaliyetin inkâr amacıyla mı tenkîd amacıyla mı yürütüldüğü tespit edilmelidir. Arz yöntemi; müstakil âyet ve rivayetlerin mukarenesi ile değil, Kur'an'a ve hadislere bütüncül bir bakış gösterilerek uygulanmalıdır. Ezcümle; “Arz Yöntemi” sünnet'in/hadis'in inkârı için kullanılan bir metod değildir. Bilakis sünnet'in/hadis'in doğru anlaşılıp hayata tatbik edilmesi açısından kendisine başvurulmuş bir yöntemdir.

²³² Şâfiî, *er-Risale*, 105; Beyhakî de (458/1066) aynı görüşte olup hadisin munkatı' olduğunu ifade ederken, “başka tariklerle elimize ulaşan hiçbir rivâyet sahih derecesine ulaşmamıştır” demektedir. (Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 43, 44.)

²³³ Sıbâî, *es-Sunne ve Mekânetuha fi't-Teşri'l-İslâmî*, s. 164. İbn Hazm, *el-İhkâm*, II, 77, 78.

²³⁴ İbn Abdilberr, *Câmiu'l-Beyani'l-İlm*, II, 191.

²³⁵ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa*, s. 281.

²³⁶ Dumeynî, *Makâyîsu Nakdi Mutûni's-Sunne*, 290.

²³⁷ Bu durumlar birinci bölümün sonuç kısmında izah edilmiştir.

3.BÖLÜM

KUR'AN'A AYKIRILIK BAĞLAMINDA HADİS ELEŞTİRİLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

1. Kur'an İslâm'ı Fikrinin Tutarsız Yönleri

Kur'an İslâmı Fikrinin tutarsız yönleri incelendiğinde söz konusu tutarsız söylemlerin iki temel problemden meydana geldiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki “akıl-nakil önceliğini ilgilendiren problemler” iken; ikincisi ise “anlam-yorum önceliğini ilgilendiren problemlerdir. Bu meyanda bu iki problemin tespit ve tenkidi üzerinde durulacaktır.

1.1) Akıl-Nakil Önceliğini İlgilendiren Problemler

Hız. Peygamber'in (s) vefatı sonrasındaki fetih hareketleri ve akabinde gelişen tercüme hareketleriyle İslâm medeniyeti sair medeniyetlerle etkileşim içerisine girmiştir. Özellikle Yunan felsefesinin İslâm âlimlerinin dikkatini çekmesiyle başlayan serüven mantık ve felsefenin İslâm medeniyetine sirayet etmesi ile akli çıkarımlar dönemin en büyük tartışma konusu olmuştur. İslâm medeniyetinin akli ıskaladığı dile getirilmiş, bundan sonra aklın evleviyetinin doğurduğu tartışmalar ortaya çıkmıştır.

İslâm akla son derece önem vermiş, Kur'an-ı Kerim'de aklın önemine sürekli vurgu yapılmış, aklın sağlıklı bir şekilde çalışmasına engel her türlü yiyecek ve içeceği yasaklamış, buna mukabil aklın dinin tek kaynağı olarak görülmesini de uygun bulmamıştır. İslâm'ın akla bakış açısını en iyi özetleyen rivayetlerden biri Hız. Peygamber'in Yemen'e gönderirken Muaz b. Cebel ile diyalogunu anlatan ve “Muaz hadisi” diye meşhur olan hadistir. “Rasûlullah (s) Muaz b. Cebel'i (r.a) bir kavmi irşada memur olarak göndermiş. ‘Gittiğin kavim muhtelif meseleler ile karşına gelirlerse ne yapacaksın?’ diye sormuştur. O da ‘Kur'an-ı Kerim'e müracaat ederim’ deyince Efendimiz, ‘Kur'an'da bulamazsan ne yaparsın?’ diye sormuş, Muaz, ‘Sünnete müracaatla cevap veririm’ cevabını vermiştir. ‘Onda da bulamazsan?’ sorusuna karşılık, ‘İçtihadıma müracaat ederim’ diye cevap verince Efendimiz:

‘Elhamdülillah’ buyurmuşlardır.”²³⁸ Bu rivâyet, bizim akıl ve nakil bütünlüğüne nasıl ve hangi tertîb ile bakmamız gerektiğini gösteren esas ölçüyü ortaya koymaktadır.

Mu'tezile'nin ortaya çıkması ile beraber akklı çıkarımlar nassların bir adım önüne geçmeye başlamış, buna mukabil Kur'an ve Sünnetin salt akılla anlaşılmaya çalışılmasıyla İslâm toplumu kendi içinde ihtilaf ve kargaşalar yaşamıştır. Hatta bu hâdiseler sonucunda “mihne” ismi verilen Ahmed b. Hanbel'in ön plana çıktığı, hazin olaylar silsilesi cereyan etmiştir. Haçlı Seferleri ile Doğu medeniyetinin mayasını bozma gayretine giren Batı medeniyeti; İslâm medeniyetinin barındırdığı ilmî ve fikrî hazineden de gasp ederek eli dolu bir şekilde dönmüştür.²³⁹ İlerleyen süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden düşüşü seyredilirken, Batı'nın sözde yükselişi, Batı hayranlığı ile bozulan mayanın etkisi toplum üzerinde artmıştır. Buna mukabil, bireylerin bilim sevdasıyla rasyonellik çabası gütmeleri, geçmişte yaşanan akklı nassın önüne geçirme hâdisesini tekrar gündeme getirmiştir.

Mu'tezile tecrübesinden, tabiri caizse alnı ak bir şekilde sıyrılan Ehl-i Sünnet uleması; bilgi şehvetine kapılmış,²⁴⁰ rasyonel ve seküler bir zihniyetle muhatap olmak zorunda kalmıştır. Bu yeni zihniyet belirli bir usul ve yöntemi olmaması ile daha

²³⁸ Hadisin sıhhati ile ilgili tenkid çalışmalarının sürdürülmesi sebebiyle hadisin tahrîcini yapmamızın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Hadisin son kısmı olan: "İçtihadıma müracaat ederim" diye cevap verince, Efendimiz: "Elhamdülillah, buyurmuşlardır" bölümünün devamı niteliğinde rivayetler vardır. Bu sebeple en kapsamlı anlamı teşkil eden metin şu lafızlarla bizlere ulaşmıştır: *أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما أراد أن يبعث معاذًا إلى اليمن، قال: "كيف تقضي إذا عرض لك قضاء؟" قال: أقضي بكتاب الله، قال: "فإن لم تجد في كتاب الله؟" قال: فبسنة رسول الله - صلى الله عليه وسلم -، قال: "فإن لم تجد في سنة رسول الله - صلى الله عليه وسلم - ولا في كتاب الله؟" قال: أجتهد رأيي ولا آلو، فضرب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - صدره وقال: الحمد لله الذي وفق رسول رسول الله لما يرضى رسول الله* Hadisi bu metinle Tayâlisî (204/819), İbn Ebî Şeybe (235/849), Ahmed b. Hanbel (241/855), Ebû Dâvûd (275/889), Tirmizî (279/892), Taberânî (360/971), Beyhakî (458/1066) rivâyet etmiştir. Dârimî (255/868) aynı hadisin رسول الله صلى الله عليه وسلم dışındaki kısmını ve benzer bir rivayeti olan *أخبرنا عبد الله بن محمد، حدثنا ابن عيينة، عن عبيد الله بن أبي يزيد، قال: كان ابن عباس رضي الله عنهما أخير به، وإن لم يكن في القرآن وكان عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، أخبر به، فإن لم يكن، فعن أبي بكر وعمر رضي الله عنهما* - metnini nakletmiştir. (Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 404; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 333; Dârimî, *Mukaddime*, 20; Ebû Davûd, *Akdiye* 11; Tirmizî, *Ahkam*, 3; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 180; Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr*, IV, 130, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 195.) Hatîb el-Bağdâdî (463/1071): Bu hadis için kimileri sahih olmadığını söylüyor ve diyorlar ki: "Hums ehlinde Enes diye bir isnat olmaz, buradaki isim veya isimler meçhuldür." Biz de cevap olarak deriz ki: Bu senetlerdeki genel ifade hadisin meşhur olduğuna delalet eder. "Ümmetim dalalet üzerinde birleşmez" hadisine göre bu hadis sahihtir. Eğer isnada bakma konusunda bu kadar titiz olunacaksa Abdurrahman b. Ğanem'in Muaz b. Cebel'den naklettiği hadis muttasıldır ve ricali bilinen sika râvîlerdendir, demiştir. (Hatîb el-Bağdâdî, *El-Müttefik ve'l-Müfterik*, I, 471) Bu minvalde hadisin sahih olduğuna karar verilmiştir.

²³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülvahap el-Efendî, *İslâm ve Modernliği Yeniden Düşünmek*, s. 126-128.

²⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Deedat, Ahmed, *Kur'an En Büyük Mucize*, s.109-140, trc. Edip Yüksel.

tehlikeli bir hâle bürünmüştür. Bu usul ve yöntemsizlik “Hadislerin Akla Arzı” gibi ciddi ve hassas bir konuyla münasebet kurunca, çok daha problemlili bir hale dönüşmüştür. Söz gelimi, Hz. Peygamber’in “Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırsın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır, o içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur”²⁴¹ hadisini modern bilime aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Bu cüretkâr tavır ancak hadislere gösterilebilmiştir. Mezkûr hadisi modern bilime aykırı olduğu gerekçesiyle reddedenler Târik Suresi’nde geçen “**Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın, bel ile kaburga kemikleri arasından fişkırp çıkan bir sudan yaratıldı**”²⁴² âyetini, bugün yapılan bilimsel çalışmalar ışığında bel ile kaburga arasından çıkan bir suyun olmadığı, insanın oluşumu için meydana gelen meninin erkeğin testislerinde üretildiği bilinmesine rağmen, bilimsel bilgiye olan hayranlıkla bu âyeti inkâr etme yoluna gitmemektedir. Hadislerin Kur’an’a arzını suiistimal edenler, aynı oranda hadislerin akla arzını suiistimal etmişlerdir. Bununla yetinmeyerek kendilerini akılcı, muhalif tavır sergileyenleri ise nakilci olarak tanımlamışlardır.

İlimler ikiye ayrılır: 1. Aklî İlimler, 2. Naklî İlimler. Dinî ilimlerin mutlaka ilahî vahye dayanması gerektiğinden, bu ilimlerin kaynağına ulaşmak ancak nakil ile olur. Naklî demek, aklî olanın zıddı demek değildir. Sadece tasnif sebebiyle bir ayrım söz konusudur.²⁴³ Bununla beraber “hadis âlimleri akli önemsememiştir” demek yanlış olur. Hz. Peygamber’e nispet edilen haberin akli selîme uygun olması önemli görülmüştür.²⁴⁴

İzah edilmesi gereken problemlerden bir diğeri ise akıl ile nakil birbiriyle çelişir mi, sorusunun cevabıdır.²⁴⁵ Böyle bir çelişki söz konusu olduğu takdirde akıl mı yoksa nakil mi tercih edilmelidir? Hristiyan skolastik düşüncesinde sıralama “zan, iman ve bilgi” iken, İslâm düşüncesinde bu sıralama “zan, bilgi ve iman” şeklindedir.²⁴⁶ Bu anlayış; İslâm inanç kurgusunun, bilginin iman karşısındaki evleviyetine ehemmiyet

²⁴¹ Buhârî, Tıbb, 58, Bed’ül-Halk, 14; Ebû Dâvûd, Et’ime, 49; İbn Mâce, Tıbb, 31; Nesâî, Fera’, 11.

²⁴² تَارِكُ يُخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ Târik 86/5, 6, 7.

²⁴³ Sakallı, Talat, *Hadis Tenkidi*, s. 117.

²⁴⁴ Naim, Ahmed, *Sahih-i Buhârî Tecrid-i Sarih Tercümesi*, s. 278, 279.

²⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. J.M.S Baljon, *Kur’an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, s. 83-96.

²⁴⁶ Özcan, Hanefî, *Epistemolojik Açından İman*, s. 34.

verdiği, bununla beraber fertlerin iman veya küfür tercihinde bulunabileceğini öğretmektedir. Salt akıl ile şârinin bazı emirlerinin anlaşılmasının zorluğu, ona inananları akli kullanmaktan uzaklaştırmaz. Kur'an ve Sünnet birbirinden ne kadar ayrılmaz bir bütünse, akıl ve nakil de aynı şekilde ayrılmaz bir bütündür. Işık olmadan gözün görmesi mümkün olmadığı gibi, akıl olmadan naklin anlaşılması da mümkün değildir. Akıl ile nakil çatışması olduğunda akla uymayan nakli terk etmek yerine, nakle uymayan akli modernitenin ve rasyonalizmin etkisinden kurtarmak gerekir. Örneğin; Hz. Peygamber'in (s) hadislerinin bulunduğu bir çalışmada akla uymayan bir rivayetle karşılaşıldığında nakilden şüphe ederek, söz konusu rivayeti “çöpe atılacak malzeme” olarak görmek yerine; evvela akıldan şüphe ederek sâlim akıllara danışmak gerekmektedir.

Kur'ancı-Mealci söylem sahiplerinin reddetmiş oldukları rivayetlere baktığımızda esas problem akıl ile nakil çatışması karşısında akli mutlak galip görmeleridir. Aklın mutlak galip olarak görülmesi zihinlere ilk olarak “hangi akıl?” sorusunu getirmektedir. Nitekim bazı şahısların ma'kul dediğine bir başka şahıs ma'kul değil, diyebilmektedir. Akıl mutlak doğru olarak görüldüğünde ortaya çıkan bu probleme cevap olarak “sâlim akıl” denilse de bu akıl naslar ışığında çalışan akıl olarak tanımlanmalıdır. Nasslardan beslenmeyen aklın kabul görmesiyle ma'kul addettiğimiz şeylerde hiçbir çelişki bulunmaması gerekir. Nasslardan beslenen akıl ise nasların doğru ve yanlış dedikleri üzerine fikir teatisinde bulunarak bilgiyi çelişkisiz ve güncel hale getirir. Kur'ancı-Mealci söylem akıl-nakil ilişkisi içerisinde incelendiğinde, “naslardan beslenmeyen akıl” formu olarak içerisinde pek çok çelişkiler barındırır.

Mu'tezile âlimleri, akıl-nakil ilişkisinde akli tek gerçek kabul ettikleri gerekçesiyle eleştirilmesine rağmen hakikat tam olarak böyle değildir. Örneğin; Ru'yetullah'ın gerçekleşeceğini belirten Ehl-i Sünnet âlimlerine²⁴⁷ karşı söylem geliştirerek akla aykırılık gerekçesiyle ru'yetullah'ın cereyan etmeyeceğini söylemişlerdir. Bu kanaatlerini ise sahabenin Hz. Peygamberin miraçta Allah'ı görüp görmediği konusunda yaşadıkları ihtilafa ve Hz. Âişe'nin Peygamberimizin Allah'ı

²⁴⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, s. 175.

görmediği konusundaki rivayetlerine dayandırmışlardır. Bu dayanak üzerine aklî çıkarımlar yaparak “Görünen her şey bir mekân çerçevesinde görülür, Allah ise mekândan münezzehtir” demişlerdir. Kendi kanaatlerine uymayan ve sahih olmayan fikirlerini, aynı şekilde rivayetlerden destek alarak savunmuşlardır.²⁴⁸

Buradan şunu anlıyoruz ki; gelenekteki aklî çıkarımlar dahî temelde bir nakle dayanmaktadır. Bugün ise Kur’ancı-Mealci söylem, hiçbir nakle dayanmayan aklî çıkarımlarda bulunmaktadır. Bazı kimseler, isabet edip etmediğini önemsenmeksizin “Kur’an Süryanice veya Aramice’dir, Muhammed (s) diye biri yaşamadı, Hz. Osman diye biri yok, Kur’an oradan buradan toplama bir kitaptır” diyecek raddeye ulaşmaktadır. Sonuç olarak; Kur’ancı-Mealci söylem hiçbir usul ve argümanı olmayan “Kur’an’a arz” fikrini aynı komplike düzeyde “akla arz”a uygulamıştır. İzah etmeye çalıştığımız, aklın önemsiz olduğu değil, bilakis nakil-akıl bütünlüğünü muhafaza etmenin önemini ifade etmektir. Zira naslar sınırlı sayıda iken, hâdiseler sınırsız ve zaman ilerledikçe artmaktadır.

1.2) Anlam-Yorum Önceliğini İlgilendiren Problemler

Anlam, yorum ve hermenötik kavramları üzerinde fikir beyan etmek için bu alanda ihtisas gerektiğini düşünüyoruz. Bu nedenle haddimizi aşmaksızın bu bölüm içerisinde Kur’ancı-Mealci söylemin, anlam-yorum ilişkisi açısından barındırdığı problemlerden “metne arzu ettiğini söyletme” problemi üzerinde duracağız. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki; hangi sahada olursa olsun bir iddia sahibi olabilmek için öncelikle o sahanın hâkimi olmanız gerekmektedir. Eğer iddialı ifadeler kullandığınız bu saha dînî bir saha ise burada ayakları yere basan ifadeler kullanmak zorunda kalırsınız. Bu minvalde Rabbimiz Kur’ân’da ilimde derinleşen (rüşuh sahibi olan) kimselerden bahsetmiştir. Belli düzeyde ilmî birikimi elde etmemiş kimselerin Kur’ân ve Nebevî haber üzerine konuşacakları saha bu öğretiyile sınırlandırılmıştır. Aslında Kur’ancı-Mealci söylemin ilimde rüşuh sahibi olunup olunmaması gibi bir derdi de yoktur. Kur’ancı-Mealci söylemin -tarihsel serüveninde de ifade ettiğimiz üzere- “her

²⁴⁸ Kesgin, *a.g.e.*, s. 137.

insanın kendine inen kitabı anlamak, anlatmak derdinde olması gerekir” gibi bir gerekçe ile ortaya çıkmıştır.

Yine belirtmemiz gerekir ki; her metnin yoruma ihtiyacı olacak diye bir kaide yoktur. Nitekim Allah (c.c) âyet-i kerîme’de "**O, sana Kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek mânasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar**"²⁴⁹ diyerek âyetleri iki sınıf altında toplamaktadır. Muhkem, yoruma ihtiyaç duymayacak kadar açık iken; müteşabih, üzerine ilimde derinlik elde etmeden yorum yapmanın ise fitne çıkarmak sayıldığı ayet grubunu ifade etmektedir. Bu âyet, Kur’an ve hadisler üzerine yorum yapmamak gerektiğini değil, işin ehli tarafından yapılması gerektiğini belirtmektedir. İlimde rüsh sahibi olmayan kimselerin yorumu ise Şâri’ye "söylemediği bir şeyi söyletme" problemini ortaya çıkarabilmektedir. Elbette kasıt olmaksızın yapılan hatalar bu kabilden değildir.

Kur’ancı-Mealci söylemin ilk hareket noktası, âyet-i kerîme’de geçen “rüsh sahibi olma” özelliğinin Kur’an’ı anlamak için önemli olmadığını dillendirmesidir. Onlara göre "**Bunlar, apaçık Kitab’ın âyetleridir**"²⁵⁰ âyetinde geçen Kur’an’ın mübîn lafzı açık ve açıklayıcı olmakla birlikte, her bireyin kudretinin Kur’an’dan istinbat etmeye yeteceği anlamındadır. Bu minvalde Kur’an Araştırmaları Grubu, “*Uydurulan Din ve Kur’andaki Din*” isimli çalışmada “*Kur’ânla Aramıza Örülen Duvarlar*” diye isimlendirdiği bir bölümde şöyle demektedir:

“Kur’an insanların öğüt alması için kolaylaştırılmış bir kitaptır. İnsanlar anlamadıkları kitaptan nasıl öğüt alabilir? Anlaşılamayan bir kitap nasıl rehber olur? Kur’an’ın anlaşılmaz olduğunu iddia etmek, tüm bu ayetlerle ters düşmektir. Bu iddiaların sahipleri, Kur’an ile insanlar arasına duvar örmekte ve kendi ilmihal

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ Ali İmrân 3/7.

²⁵⁰ الر تلك آيات الكتاب المبين (Yusuf 12/1.)

kitaplarını Kur'an'ın yerine koymaktadırlar. Bunu yaparken de Kur'an'ı sözde yüceltmektedirler.”²⁵¹

“Kur'an kapalı bir hitap değildir, bunu herkes anlayabilir” düşüncesi başta çok masum görünmektedir; fakat bu yöntem ilmî hiçbir çıkış noktası olmayan yorumları peşinden getirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda, Kur'an'da geçen صنع fiili ve türevlerini “sanayi üretimi” diye çevirmeyi marifet sanan²⁵² meal sahipleri ortaya çıkmıştır. Kur'ancı-Mealci söylemin ilimde derinleşmeye ihtiyaç duymaksızın herkesin bu işin içerisinde olma arzusu, alet ilmi olan Arapçayı dahi bilmeyen kimselerin mealler üzerinden hüküm vermesini sağlamış, bu sebeple meal yazım oranları artmıştır. İşin özünü daha iyi kavramak adına Türkçe meallerin tarihçesi ve problemlerine değinerek bu bahsi burada kapatacağız.

“Kur'ân tercüme tarihini İslâmiyet'in ilk dönemlerine kadar götürmek mümkündür. (Bazı kaynaklarda Arapça bildiği kaydedilse de) Ca'fer b. Ebû Tâlib'in Necâşi'nin huzurunda Kur'an okuduğu bilinmektedir.²⁵³ Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme edildiği en eski dillerden biri de Türkçe'dir. 950'li yıllardan itibaren toplu olarak İslâmiyet'i kabul eden Türklerin Kur'an'ın bazı küçük sûrelerini kendi dillerine çevirmiş olmaları muhtemeldir. Zira Türkler, daha önce intisap ettikleri dinlerin kutsal metinlerini kendi dillerine tercüme etmişlerdi. İlk Türkçe Kur'ân tercümesinin tarihi ve mütercimi bilinmemekle birlikte bu çalışmanın IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda gerçekleştiği tespit edilmiştir.²⁵⁴ Kur'an'ın Türk dilindeki ilk tam tercümesi muhtemelen miladi 11. asrın başlarında yapılmış fakat mütercimi/mütercimleri bilinmeyen bu ilk tercüme günümüze ulaşmamıştır. Elimizdeki en eski nüshalar -ki bugün bilinen sekiz nüsha vardır- XII-XVI. yüzyıllara aittir.”²⁵⁵

Osmanlı medreselerinde öğretim dili olarak Arapçanın kullanılması, Kur'an tercümesi faaliyetlerini oldukça yavaşlatmışsa da, Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan

²⁵¹ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 376.

²⁵² Öztürk, *Meal Kültürümüz*, s. 7.

²⁵³ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 362.

²⁵⁴ Aydar, Hidayet, "Kur'an", *DİA*, XXVI, s. 404-409.

²⁵⁵ Özkan, Mustafa, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Kur'an Tercümeleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2010, İstanbul, s. 517-558 (nkl. Öztürk, Mustafa, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı*, s. 18.)

milliyetçilik cereyanının sonucu olarak Kur'an'ın Türkçeye tercümesi çalışmaları ilgi görmeye başlamıştır. Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi, Ahmed Cevdet Paşa, Bereketzâde İsmâil Hakkı gibi birçok âlim Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesinin zaruri olduğunu belirtmiş, bazıları da bizzat bu işe teşebbüs etmiştir. İslam'a hizmet etme arzusu ile başlayan meal serüveni, Kur'an meallerindeki sorunların/yetersizliklerin had safhada olması sonucunda başka bir yöne evrilmiştir. Hiçbir meal sahibi Allah'ın kastını tam olarak aktarmakta başarılı olamaması dolayısıyla meal üzerine bir din inşâ etme iddiası temelsiz bir iddia olarak ortada kalmıştır.

Diğer taraftan; Kur'an metnine sadık kalmak adına Kur'an çevirisi yapanların büyük bir kısmı birebir-motamot²⁵⁶ tercüme yöntemini tercih etmişlerdir. Kur'an'a sadakat adına yapıldığını düşündüğümüz bu uyum, Türkçe'nin Ural Altay dil ailesinden, Arapçanın Sami dil ailesinden olması sebebiyle -köken itibariyle uyuşmamaları- yapılan tercüme-meal faaliyetlerinin bir hukuk metni gibi kuru ve yavan olması sonucunu doğurmuştur.²⁵⁷ Her işte olduğu gibi meal yazma işinde de ifrat ve tefrit sorunu vardır. Yapmış olduğumuz okumalar çerçevesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla meallerdeki yaygın problemler şunlardır:

- 1) Türkçeyi iyi bilmemek. Meal yazarlarının kendi ana dillerini bilmemeleri veya metin diline sadık kalarak motamot tercüme yapma arzuları,²⁵⁸ düşük ve devrik cümlelerle dolu mealler ortaya çıkarmaktadır,
- 2) Sarf ve Nahiv ilmine vâkıf olmamak,²⁵⁹
- 3) Belagat ilmine vâkıf olmamaktan kaynaklanan²⁶⁰ teşbih, mecaz, istiare ve kinayelerin yanlış anlamlar verilerek tercüme edilmesi,

²⁵⁶ Bu yöntem bazen aşırı uçlara gitmektedir. Tıpkı Orta çağ İncil mütercimlerinin "kaynak metinden daha fazla hedef dilinde sözcük kullanmak günahdır" anlayışına benzetilmiştir. (Köksal, Dinçay, *Çeviri Kuramları*, s. 22; Öztürk, *a.g.e.*, s. 57.)

²⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, *a.g.e.*, s. 31-40.

²⁵⁸ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَفُؤِمُوا بِاللَّهِ قَانِتِينَ ifadesini, "Koruyun namazları, hele orta namazına çok dikkat edin ve Allah'a itaat ederek namaz kılın" şeklinde çevirmek buna örnektir. (Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Kur'an'ı Kerim Meali*, Bakara, 238.)

²⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arslan, Gıyasettin, (2004), "Türkçe Kur'an Meallerinde Min Harfinin Aktarım Problemi", *Marife*, 4, sayı: 1, s. 103-119.

²⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Candan, Abdülcelil, (2002), "Meal ve Tefsirlerde Görülen Bazı Sözcük ve Deyim Hataları İle Bunların Önemli Nedenleri", *Marife*, 1, sayı: 3, s. 85-105.

4) Kur'an'ın bütünlüğünü idrak edememekten kaynaklanan problemler. Bu problem siyak-sibak, nüzul dönemi, nüzul süreci vb. önemsenmediği için ortaya çıkmaktadır.

5) Kur'an'da zikredilen deyimlerin düz ve sığ bir anlam ifade edencesine tercüme edilmesi,

6) Kur'an'ın indiği coğrafya ve kültürü tanımamaktan kaynaklanan hatalar,²⁶¹

7) Fıkıh ve Kelam ilmini bilmemekten kaynaklanan çeviri problemleri,

8) Meal hazırlayanların inanç sistemini oluşturan temel argümanların meallere verdikleri anlamları etkilemesi,²⁶²

9) Kur'an metninde olmayan ve hatta Kur'an nazil olduktan sonra istilâhlaşan ifadelerin yer alması,

10) Her meal çalışması mini bir tefsir çalışması olması hasebiyle meal yazarlarının tefsir okumayıp "temelsiz meal" yazma çalışmaları,

11) İdeolojik yaklaşımlar sebebiyle düşülen hatalar,

12) Çağımızın getirdiği yeni teknolojik gelişmelerin etkisinde kalınarak, ilk muhataplarının Kur'anı nasıl anladığını unutarak her âyetten bilimsel²⁶³ bir çıkarım yapma çabası,

13) Müphem lafızları bilmemekten kaynaklanan, zamirlerin nereye ma'tuf olduğunu tespit edememekten kaynaklanan problemler,

14) Meallerin orijinal olmaktan uzak birbirlerinin kopyası²⁶⁴

²⁶¹ "Altından ırmaklar akan cennet" tarifini okurken, Arapların suya verdiği değeri onlar nezdinde ve günün şartlarında suyun ne kadar değerli ve önemli olduğunu bilerek idrak etmek gerekir. Diğer türlü "Bangladeş'te insanların evinin altından ırmak akıyor, bu cennet tasavvuru Araplara mahsus bir cennet tasavvuru!" diyerek işin diğer bir ifrat boyutu olan tarihselciliğe kaçmamak gerekmektedir.

²⁶² نَظْرَةَ "نَظْرَةَ" kelimesi ile kullanıldığı zaman bakmak anlamına gelir, buradaki anlam beklemek anlamındadır" demesi ile Ehl-i Sünnet bir kimsenin verdiği meal arasında tezat doğmaktadır. (Nesefî, *Tefsîrî'n-Nesefî*, III, 573.)

²⁶³ أَفْتَرَبْتَ السَّاعَةَ وَأَنْشَقَ الْقَمَرَ "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı" âyetini (Kamer 54/1) Yaşar Nuri Öztürk: "Ayın yarılmasına ilişkin mucize haberler, bize göre insanoğlunun aya inişi ve oradan bazı taşların dünyaya getirilmesiyle gerçekleşmiştir. İşte bu olay, kıyametin yakalamış olduğuna bir işarettir. Ay taşlarının aydan alınıp dünyaya getirilmesi, ayın yarılmasının ta kendisidir" şeklinde yorumlamaktadır. (Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, s. 21; Ayrıntılı bilgi için bkz: Sarmış, İbrahim, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, s. 455-477.)

²⁶⁴ Meallerin birçoğunda Abdülkadir Süruş ve Muhammed Esed'in "takva" tanımı kullanılmaya devam etmiştir.

niteliğinde olması gibi sorunlar bizim tespit edebildiğimiz ana problemlerdir.

Sonuç olarak; Kur'an'ın Arapçadan başka dillere yapılan tercümlerinde ciddi problemler vardır. Bu problemlerin büyük bir kısmı lafzî tercüme yapılan meallerde ortaya çıkmaktadır. Dil tekniği açısından birbirine uzak diller arasında yapılan motamot tercümelemlerde ciddi hatalar bulunabilirken, ilahi bir kitap tercümesi olan meal çalışmalarında bu hassasiyetin (!) gösterilmemesi ciddi zararlar doğurabilmektedir. Bu çeviri metodu, metindeki ibarelerin tüm bileşenlerini lafza sadık kalarak amaç metne aktarmasını gerektirdiği için dil-bilim terminolojisinde “ödünçleme” ve “öykünme” diye ifade edilen tercüme sorunlarına yol açmaktadır.²⁶⁵ Meal çalışmalarında temel maksat ilahi mesajın Arapça bilmeyenlere ulaştırılması ise burada en önemli husus çevirenin metinden ne anladığı değil; okuyucunun bu metinden ne anlayacağı olmalıdır. Bu nedenle Kur'an'ın ne demek istediğinin motamot mealler aracılığıyla anlatılması imkân dahilinde olmamaktadır. Bu sebeple okuyuculara ya parantezli (anlam-yorum ilişkisi olan) mealler sunulmalı ya da tefsirlere yönlendirilmelidir.

2. Kur'an'a Aykırı Olduğu Gerekçesiyle Reddedilen Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde Kur'an İslâm'ı fikrinin bir değerlendirmesini sunmaya çalışacak ve Kur'an'a aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilen rivayetleri değerlendireceğiz. Hadislerin doğru anlaşılması konusunda yapılan birçok çalışma olduğu için bu çalışmamızın bir tekrar çalışması olmaması adına şefaaf, recm gibi muhteva tahlili açısından her biri ayrı bir tez konusu olan konulara girmeyeceğiz. Bunun yerine Kur'ancı-Mealci söylemin içinde bulunduğu çelişkileri izah edecek spesifik rivayetleri tercih etmeye gayret edeceğiz. Arzumuz, söz konusu rivayetlerin doğru anlaşılması olduğu kadar, Kur'ancı-Mealci söylemin rivayetlere bakış açısını serdetmektir. Bu bölümde takip edeceğimiz yöntemimiz; evvela tenkid edilen rivayetler konu ile uygun başlıklar altında toplanmış olup, **Hadisler** başlığı altında Kur'an'a aykırı olduğu iddia edilen rivayetler aktarıldıktan sonra **Âyetler** başlığı

²⁶⁵ Öztürk, Mustafa, *Meal Kültürümüz*, s. 63.

altında hangi âyetler ile çeliştiği iddia ediliyorsa gösterilmeye çalışılmıştır. Akabinde Kur’ancı-Mealci söylemin söz konusu rivâyet özelinde ileri sürdüğü *Eleştirileri* sunularak,²⁶⁶ **Cevaplar** bölümüyle rivâyetin anlaşılmasının önüne geçen problemler çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu husus konunun işleyişi içerisinde daha net görülecektir.

2.1. Allah (c.c) Ahirette Baldırını mı Açacak?

Hadis:

عن أبي سعيد رضي الله عنه، قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: يكشف ربنا عن ساقه، فيسجد له كل مؤمن ومؤمنة، فيبقى كل من كان يسجد في الدنيا رياء وسمعة، فيذهب ليسجد، فيعود ظهره طبقا واحدا

Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi: “Ben Peygamber (s)’den şöyle işittim; (*Kıyamet günü*) Rabbimiz kendi sâkını/bacağını açar, O’nun azametine her erkek ve kadın mü’min secde eder. Ancak dünyada insanlara gösteriş yapmak için secde eden secde edemez. Gerçi öyle olan da secde etmeye gider, fakat onun sırtı secde edemeyecek şekilde tek bir tabakaya döner.”²⁶⁷

Hadise Aykırı Görünen Âyet:

فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

“O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor. **O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.** O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”²⁶⁸

İtirazlar:

²⁶⁶ Çalışmamız; Emre Dorman’ın *Allah’a Öğretilen Din*, Kur’an Araştırma Grubu’nun *Uydurulan Din ve Kur’an’daki Din*, Prof. Dr. İbrahim Sarmış’ın *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, Yaşar Nuri Öztürk’ün *Kur’an’daki İslâm* ile Edip Yüksel ve Mustafa İslâmoğlu’nun kitap ve videolarında Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle reddettikleri rivayetler çerçevesinde olacaktır.

²⁶⁷ Buhârî, Tefsîr, 263, Tefsir, Nîsa, 8, Tevhid, 24; Müslim, İman, 302.

²⁶⁸ Şûra 42/11.

Emre Dorman: “Allah ile ilgili bu türden yakışsız ifadelerin kullanılması kabul edilemez. Aynı zamanda ahirette Allah’ın kendisini tanıtmamasının ne demek olduğunu anlamak mümkün değildir. Din gününün sahibi ve her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın böyle bir şeye ihtiyaç duymayacağını anlamak zor olmasa gerek”²⁶⁹ demiştir.

Bu konudaki diğer bir eleştiri ise hadisin zikredildiği kaynaklarla ilgilidir. Kur’an Araştırmaları Grubu şöyle demiştir: “Bu hadisin hangi kitaplarda geçtiğine iyice dikkat edin. Hadis kitaplarının ‘en doğrusu’ olarak gösterilen, tek hadisini inkâr edenin kâfir olacağı söylenen Müslim ve Buhârî’de. Hadisçilerin mantığına göre bu hadisi inkâr eden kâfir, bu hadise inanan gerçek Müslüman olacaktır. Allah’a hiçbir şeyin benzemediğini söyleyen âyete karşın, hiçbir mecazi ifadeyi çağrıştırmadan, Allah’ın baldırı olduğunu ve ahirette baldırını açacağını söylemenin yanlışlığını uzunca anlatmaya gerek var mı?”²⁷⁰

Kemal Aras ise konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur: (...) Hatta bu insanlar Rahmân’a ayak (kadem), baldır (sak), yüz (vech) gibi sıfatları, mutlak olarak izafe etmekten asla çekinmemişler, hadis külliyâtlarını bu isnadlarla doldurmaktan da zerre hayâ etmemişlerdir. Gerek Ehl-i Sünnet diye kendini tanıtanların kütüb-i sittesi gerekse de İmamiyye Şiası’nın Kütüb-i Erbaa’sı bunlarla doludur. Vehhabiler altı hadis kitabından başka bir de Ahmed b. Hanbel’e nispet edilen *Müsned* adlı rivâyet kitabına inanırlar. Bunların hepsi aynı tas aynı hamam gibi görünse de kullandıkları havlu ve giydikleri terlik zaman zaman farklı olabilmektedir.²⁷¹

Cevaplar:

Mezkûr rivayeti Taberânî (360/971) İbn Mesud’dan hasen bir senetle mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Hakîm et-Tirmizî bu hadis için sahih demiş ve ilave olarak, “Hadiste geçen ‘*Rabbimiz kendi sâkını/bacağını açar*’ lafzı kıyamet gününün ‘meşakkatli ve şiddetli bir gün’ olacağı anlamına gelmektedir” demiştir.²⁷² *Sahîhu’l-Buhârî* üzerine “istihrac” yapan el-İsmâilî bu ifadeye nekâret²⁷³ olduğunu söylemiştir.

²⁶⁹ Dorman, *a.g.e.*, s. 278, 279.

²⁷⁰ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 94.

²⁷¹ Aras, *Kur’an Ebedî Doğrular Putlara Ultimatom*, II, 71.

²⁷² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VIII, 664; Aliyyü’l-Kârî, *Mirkâtü’l-Mefâtiḥ*, VIII, 3519.

²⁷³ Hadisin veya râvînin münker olması (Aydın, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 246.)

Ardından aynı rivayeti yine Zeyd b. Eslem tarikiyle Müslim'in (261/875) rivâyetinde olduğu gibi Hafs b. Meysere vasıtasıyla aktarmıştır.²⁷⁴

Bu girizgâhın akabinde eleştirileri değerlendirmek gerekirse, yukarıda zikredilen eleştirilerin ortak noktası, hadislerde geçen meselleri tam anlamıyla idrak edilmemesidir. Kur'an'dan beslenen ve Arap toplumunun edebî seviyesinin yüksek olduğu bir zamanda risaletle tanışan Hz. Peygamberin bazı meselleri kullanması, yukarıdaki şahıslarca kabul edilseydi, bu hadisi reddetmek zorunda kalmayacaklardı. Hadisçilerin anlayışına göre Buhârî (256/870) ve Müslim (261/875)'deki bir tek hadisi reddeden kimsenin kâfir olması görüşü ise tamamen iftiradan ibarettir.

Diğer bir iftira ise Kemal Aras'ın ortaya attığı, Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Müsned*'inin Ehl-i Sünnet tarafından kaynak olarak kabul edilmediği, sadece Vehhâbîler tarafından kabul edildiği iftirasıdır. İslâm ilim geleneğinin bütüncül bakış açısını tatmamış ve tanımamış kişilerin bu şekilde çirkin iftiralarda bulunması çok üzücüdür. Yine Kur'an Araştırma Grubu'na ait olan: "Hiçbir mecâzî ifadeyi çağrıştırmadan, Allah'ın baldırı olduğunu ve ahirette baldırını açacağını söylemenin yanlışlığını uzunca anlatmaya gerek var mı?" eleştirisine karşın, bizler de bu gruba hitaben tüm Kur'ancı-Mealcilere şu soruları soruyoruz:

1) Bu ifadeyi okuduğunuzda aklınıza bir mecaz gelmiyor mu? Şayet gelmiyorsa, "Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"²⁷⁵ âyetini okuyunca aklınıza yine bir mecaz gelmiyor mu? Allah'ın eli olduğunu düşünerek tecessüme mi kalkışıyorsunuz? Şayet kalkışmıyorsanız, hadislere olan önyargınızı neden sarahaten ifade etmiyorsunuz?

2) El ifadesi günlük kullanımda güç, kuvvet anlamına gelir. "El ile baldır ifadesi aynı anlamı taşımaz" dersiniz *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ* "O gün baldırın bir kısmı açılır ve secdeye dâvet edilirler; fakat güç yetiremezler"²⁷⁶ âyetini -mezkûr hadisle birebir aynı lafızların geçmesine rağmen- nasıl izah edersiniz?

²⁷⁴ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 664.

²⁷⁵ *إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَاتِهِ أَجْرًا* عَظِيمًا Fetih 48/10.

²⁷⁶ Kalem 68/42.

Hadiste geçen *يكشف ربنا عن ساقه* ifadesini, Hattabî (338/998) “Allah’ın kudretinin tezahür etmesidir”²⁷⁷ diye anlarken; Katâde (117/735), “Kıyamet gününün ne kadar zor ve secde edemeyenler için sıkıntılı bir gün olduğunu ifade etmektedir” şeklinde anlamıştır. Kâdı İyâz’a (544/1149) göre sâk’tan kasıt nurdur.²⁷⁸

Aynî (855/1451) konu ile ilgili başlıca iki görüş olduğunu ifade etmiştir. “Bunlardan birincisi; selefîn görüşüdür ki, onlar bu konuda sükût etmeyi yeğlemişler, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir demişlerdir. İkinci görüştekiler ise bazı kelimelerdir -ki bunlar İbn Abbas ve Hakîm et-Tirmizî²⁷⁹ (320/932) gibilerdir- ‘kıyamet gününün şiddetli²⁸⁰ ve azametli bir gün olacağı’ şeklinde anlamışlardır.”²⁸¹ İbn Cübeyr (617/1217), hadisi “rızanın inkişafı” olarak anlamış,²⁸² “secde edenleri görmek için perdenin kaldırılmasıdır” şeklinde anlayanlar da olmuştur.²⁸³

Aliyyü’l-Kârî (1014/1605) *كشف عن ساق* ifadesi, Cahiliye Araplarında doğmak üzere olan devenin doğum anında anne rahmine sıkışması esnasında bakıcının eliyle ana rahminden çıkmasına denir. Bu ifade *يأخذ بساقه* şeklinde kullanılmıştır, zamanla bu kalıp, kerih görülen işler için de kullanılmıştır. Hz. Peygamber’in bu ifadesi istiare barındırmaktadır. Nasıl ki yavru deve anne karnındaki o tehlikeli halden kurtarılmışsa, dünya hayatında Rabbine kulluk vazifesini yerine getirmek adına secde eden her mü’min, o günün şiddet ve azametinden kendini kurtarmış olur” demiştir.²⁸⁴

Biz âyet ve hadiste geçen bu teşbihin “ışın kızıştığı zaman” anlamına geldiğini, daha günlük bir kullanım gerekirse “ateş bacayı sardığında” deyimini ile izah edilebileceğini düşünüyoruz. Mezkûr rivayeti Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle reddedenlerin, Kur’an’daki âyeti başka lafızlara hamledip burada ilk anlamı ile anlamaları, bizi bu şahıslara yönelik hüsnü zan beslemekten alıkoymaktadır. Bu

²⁷⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 664; Aliyyü’l-Kârî, *a.g.e.*, VIII, 3519.

²⁷⁸ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, XIX, 259; Sindî, *Minhatü’l-Bârî*, VIII, 213.

²⁷⁹ Benzer ifadeler için bkz. Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, VII, 399.

²⁸⁰ Aliyyü’l-Kârî, *a.g.e.*, VIII, 3519; Suyûtî, *et-Tevşih Şerhü’l-Câmi’i’s-Sahîh*, s. VII, 3098.

²⁸¹ Aynî, *a.g.e.*, XIX, 258.

²⁸² İbn Hacer, *a.g.e.*, ay.

²⁸³ İbnü’d-Demâmîni, *Mesâbihü’l-Câmi*, VIII, 470.

²⁸⁴ Aliyyü’l-Kârî, *a.g.e.*, ay.; İbn Melek, *Şerhu’l-Mesâbih*, VI, 35.

hadisin Kur'an-ı Mealci söylem tarafından "Kur'an'a aykırıdır" diyerek reddedilmesi değil, "Hadis âyeti te'yid ediyor" diye anlaşılması gerekmektedir.

İbn Âşûr (1879-1973), âyette geçen *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ* ifadesini şöyle açıklamıştır: "Bu deyim, bilhassa kıyametin şiddet, azamet ve sıkıntılarını ifade etmektedir. O günün sıkıntısından kurtulmak isteyen insanlar için özellikle bu konuda görevli melekler veya Allah'ın ilhamda bulunduğu kimseler bütün insanları Allah'a secde etmeye dâvet ederler."²⁸⁵ Fahreddin er-Râzî (606/1210): "Bu dâvet sadece inananlar için değildir, inkâr eden insanlar da secde etmeye dâvet edilecektir; fakat dünya hayatında secde etmedikleri için onlara gelen bu dâvet azarlama ve kınama mahiyetinde olacaktır" demiştir.²⁸⁶ Şevkânî (1250/1834): "(Bu ibare) Lafzen 'incikten yukarısının açılması' şeklinde tercüme edilmektedir ki bununla ciddi, mühim ve zor bir amele girişilmesi veya bütün hakikatlerin açıkça zahir olması veyahut bir vâkıanın vaktinin yaklaşması kastedilmektedir" diyerek,²⁸⁷ bu ifadenin deyim olarak kullanıldığını söylemiştir.

Âyette geçen *sâk* kelimesi Allah'ın bir sıfatı değildir, çünkü nekre olarak gelmiştir ve Allah'a izafe edilmemiştir.²⁸⁸ "Sâk" ayağın topuktan itibaren baldıra doğru yükselen ve halk arasında "incik" diye bilinen kısımdır. Bir şeyin aslına ve gövdesine de o şeyin *sâk*'ı denir. Bu konudaki görüşü sebebiyle Mücessime vartasına düşmekle itham edilenlerden biri, İbn Asâkir'in (571/1176) "Gördüğüm en zeki adamdı" dediği hadis hâfızı Ebû Âmir el-Abderî'dir. *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ* "O gün *sâki*/bacağı açılır ve secdeye dâvet edilirler; fakat güç yetiremezler"²⁸⁹ âyetini işiten el-Abderî "keşfu's-sâk" meselesinde inciğine vurarak "İşte şu benim inciğim gibi bir incik" demiştir.²⁹⁰

فيعود ظهره طبقا واحدا ifadesi ise, gösteriş ehlinin sırtı olarak anlaşmıştır.²⁹¹ Buradaki söz konusu secde, cennet lezzetlerinden olan bir secdedir. Amel gerektiren

²⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIX, 99.

²⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXX, 613.

²⁸⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, V, 316, 317.

²⁸⁸ İbnü'l-Mülakkîn, *et-Tavdîh*, XXIII, 447.

²⁸⁹ Kalem 68/42.

²⁹⁰ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, III, 60.

²⁹¹ Beydâvî, *Tuhfetu'l-Ebrâr*, III, 397; Müzhirî, *el-Mefâtih*, V, 482

bir secde değildir. Cennet amellerin bittiği artık karşılıklarının alındığı bir yerdir.²⁹² İbn Abbas (68/687-88) “Kur’an’ın herhangi bir âyetini anlama noktasında çıkmaza girdiğiniz vakit Cahiliyye şiirine başvurun, zira o Arab’ın divanıdır” demiş, Keşfu’s-sâk deyiminin Arap dilinde şiddet, zorluk, sıkıntı anlamlarında kullanıldığını ispat eden bir şiir okumuştur.²⁹³

Sonuç olarak; Kur’an’a aykırı olduğu iddia edilen bu hadis Kur’an’a aykırı değildir. Ayrıca rivâyet Hz. Peygamber’in “Dinde ince anlayışlı olması” hususunda duasını alan İbn Abbas tarafından²⁹⁴ gramatik yönüyle onaylanmıştır. Hadis salt zahiri anlamında anlaşılırsa, Mücessime bakış açısına malzeme verse de âyette geçen ifadeye atıfta bulunan bir rivâyet olduğu aşikârdır.

2.2. Peygamberimiz Bir Yahudi Tarafından Büyüdü mü?

Hadis:

عن عائشة رضي الله عنها: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم طب، حتى إنه ليخيل إليه أنه قد صنع الشيء وما صنعه، وإنه دعا ربه، ثم قال: أشعرت أن الله قد أقتاني فيما استفتيته في فقالت عائشة: فما ذاك يا رسول الله؟ قال: " جائني رجلان²⁹⁵ فجلس أحدهما عند رأسي، والآخر عند رجلي، فقال أحدهما لصاحبه: ما وجع الرجل؟ قال: مطبوب²⁹⁶ قال: من طبه؟ قال: لبيد بن الأعصم، قال: في ماذا؟ قال: في مشط ومشاطة وجف طلعة، قال: فأين هو؟ قال: في ذروان " - وذروان بئر في بني زريق - قالت: فأتاها رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم رجع إلى عائشة، فقال: والله لكان مائها نقاعة الحناء، ولكن نخلها رئوس الشياطي قالت: فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبرها عن البئر، فقلت: يا رسول الله فهلا أخرجته؟ قال: أما أنا فقد شفاني الله، وكرهت أن أتير على الناس شرا

Hız. Âişe şöyle anlattı: “Hz. Peygamber (s)’e sihir yapıldı. Öyle ki, Rasûlullah (s) yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün benim yanımda iken Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti ve dedi ki: ‘Ey Âişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?’ ‘Hangi hususta Ey Allah'ın Rasûlü?’ dedim. İki kişi

²⁹² Birmâvî, *el-Lâmi 'u's-Sabîh fî şerhi 'l-Câmi 'i's-Sahîh li'l-Buhârî*, XII, 522.

²⁹³ Beyhakî, *el-Esmâ ve 's-Sifât*, 345.

²⁹⁴ Buhârî, *Vudû*, 10; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 138.

²⁹⁵ İki adamdan kasıt Cebrail ve Mikail (a.s)'dir. (Kastallâni, *İrşâdu's-sâri*, VII, 407.)

²⁹⁶ Sihir için onun tedavisi olan tıbb kelimesi, sokulan adama selim dendiği gibi mecazen kullanılmıştır. (İbn Battal, *a.g.e.*, IX, 441.)

bana gelip, biri baş ucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğeri: ‘Bu zâtın rahatsızlığı nedir?’ dedi. Öbürü: ‘Büyüdür!’ dedi. Önceki tekrar sordu: ‘Kim büyüledi?’ Diğeri: ‘Lebîd İbnu'l-Asâm²⁹⁷ adındaki Benî Züreykli bir Yahudi.’ diye cevap verdi. Öteki: ‘Büyüyü neye yaptı?’ dedi. Arkadaşı: ‘Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine!’ cevabını verdi. Diğeri: ‘Pekâla, şimdi nerede?’ diye sordu. Arkadaşı: ‘Zervân kuyusunda!’ cevabını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s) ashabından bir grupla birlikte kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun²⁹⁸ üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp: ‘Ey Âişe! Allah'a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki şeytanların başları gibiydi!’ dedi. Ben: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?’ diye sordum. ‘Hayır’ dedi ve ilave etti: ‘Bana gelince, Allah bana âfiyet lutfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!’ dedim.²⁹⁹

Hadise Aykırı Görülen Âyetler:

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا
مَسْحُورًا

“Onlar seni dinlerlerken hangi maksatla dinlediklerini, kendi aralarında konuşurlarken de o zalimlerin, ‘Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz’ dediklerini çok iyi biliyoruz.”³⁰⁰

أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا

²⁹⁷ Aslen Yahudi olduğu bilinen bu kişi hakkında münafik diyenlerde olmuştur. Hakikatte ise Yahudi olan bir adamın bir ara Müslüman oldum diyerek nifak fitnesine düşmüş olmasıdır. (Aynî, a.g.e., XVI, 23)

²⁹⁸ Diğer bir rivayette: "Yaptığı sihir düğümünü Hz. Ali o kuyudan çıkarıp çözdü, sihir çözüldüncce Rasûlullah büyüünün tesirinin kalkmasıyla rahatladı." (Nesâî, Tahrîm, 20.)

²⁹⁹ Buhârî, Tıbb, 46, Deavât, 57; Müslim, Selam, 17; İbn Mâce, Tıbb, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, XL, 343, 405, 406, XLI, 194.

³⁰⁰ İsra 17/47.

“Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya! **Zalimler, (inananlara): ‘Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz’ dediler.**”³⁰¹

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ

“**Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir mecnûn değilsin.**”³⁰²

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. **Allah, seni insanlardan korur.** Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.”³⁰³

İtirazlar:

Emre Dorman, mezkûr rivayete şu eleştiriyi getirmiştir: “Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da güvenilir hadisleri topladıkları zannedilen kişiler, apaçık Kur’an ayetlerine rağmen kitaplarında bu türden yakışıksız iddia ve ifadelere yer vermişlerdir. Muhammed Gazali, bu rivayetle ilgili çok anlamlı bir yaklaşımda bulunur: ‘Şimdi biz kime inanalım? Kur’an’a mı, yoksa bir Yahudi’nin Rasûlullah’a büyü yaptığını nakleden Buhârî’ye mi?’³⁰⁴ Kur’an Araştırmaları Grubu ise: “Kur’an’a göre Peygamber’in büyülendiğini söyleyenler zalimlerdir. ‘En güvenilir’ hadisçilerin çoğuysa Peygamber’in büyülendiğini söylemektedir.” demiştir.³⁰⁵

Mezkûr rivayetle ilgili İbrahim Sarmış *Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak*³⁰⁶ isimli çalışmasında şöyle demektedir: “Bu rivayetlerin sahih olduğunu savunanlar

³⁰¹ Furkan 25/8.

³⁰² Kalem 68/2.

³⁰³ Mâide 5/67.

³⁰⁴ Dorman, Emre, *a.g.e.*, s. 195.

³⁰⁵ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 97.

³⁰⁶ Bu çalışma hakkında Sait Çamlıca, övünç ifadelerinde bulunarak çalışmanın üzerine yorum eklemekten dahi ictinab ettiğini ifade ederek kitaptan direkt pasajlar sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çamlıca, Sait, *Peygamberimizi Çağa Taşımak*, s. 23-28; Benzer kanaatler için bkz. Miri, Elşad; *İslâmda Yoxdur*, 120-168.

Kur'an perspektifinden değerlendirme yapmamakta, ayetlere aykırı olmadığını göstermek için türlü manevralar yaparak sözde deliller getirmektedirler. (...) Rivayeti kurtarmak için ne tür te'vil ve yorum yapılırsa yapılsın, bu mızrak çuvala sığmaz. Çünkü geçici ve kısa bir zaman için de olsa, Hz. Peygamber'in büyülenmiş olduğunu kabul etmek, yukarıdaki ayetlere ve Rasûlullah'ın korunduğunu, vahyin sihir olmadığını belirten diğer ayetlere açıkça aykırıdır."³⁰⁷

Cevaplar:

Bu rivâyet Kur'an'dan sonra en sağlam iki kitap olan Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh*'lerinde geçmektedir. Bu kaynakların herhangi birisinde geçmesi bile hadisin sıhhati bakımından önemli bir argüman olarak görülmüştür. Hatta her iki kitapta da ortak rivâyet edilen hadislere ıstılâhi anlamda "muttefekun aleyh" denilmiştir.³⁰⁸ Bu nedenle, hadisin sıhhati hususunda bir şüphe olmadığı aşikârdır. Rivâyetin muhteva tahlilinden bahsetmek gerekirse; sihir kelimesi sözlük mânası itibariyle aldatmak, oyalamak, göz boyamak, bâtili hak diye göstermek, gizli işler çevirmek anlamında kullanılırken,³⁰⁹ ıstılâhi anlamda 'hakikatin örtülmesi veya çarpıtılması için öne çıkartılan batıl' anlamında kullanılmıştır.³¹⁰ Aynî, "Sihrin tarihi ile ilgili kesin bir bilgi olmadığını; fakat Arap, Hind, Acem ve Rum gibi büyük ve eski milletlerde var olduğu hakkındaki bilgilerimiz onun ne kadar eski bir zamana dayandığı hususunda bize bilgi vermektedir" demiştir.³¹¹ Kastallânî (686/1287) ise sihrin özelliklerini ifade ederken: "İyi ve kötünün karşı karşıya gelmesi gibi hastalık ve ruhsal daralma gibi bazı alanlara tesiri vardır" ifadelerini kullanmıştır.³¹² Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere sihrin

³⁰⁷ Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, s. 240, 241; Rivâyet özelinde diğer tenkitler için bkz. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 195; Abduh, Muhammed, *Tefsîr-i Cüz-i Amme*, 176; Ayrıca hadis hakkında Hayrettin Karaman: "İlim ve îtikad (kesin bilgi ve dinî inanç) konularında mütevâtir olmayan (yalan ve yanlış olma ihtimâlini ortadan kaldıracak kadar büyük bir topluluk tarafından rivâyet edilmeyen) hadisler geçerli ve yeterli olmadığından bize göre bu hadisi de bilgi ve inanç konusunda bir delil, bir dayanak, bir kaynak olarak kullanmak doğru değildir. Allah Teâlâ'nın Peygamberine (s) vahyi tebliğ etmesini emrettikten sonra 'Allah seni insanlardan koruyacaktır' (Mâide 5/67) buyurmuş olması da başkalarına etkisi olsa bile ona sihrin tesir etmesine izin vermeyeceğini göstermektedir. Şu hâlde sihrin etkisi konusunda vahye dayalı olup tartışma götürmez bir delil yoktur. Bilim de sihirbazların iddialarını ispat için kullandıkları delilleri -bilim alanında, bilim yöntemleri ölçütünde- geçerli bulmamıştır." <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0139.htm> (12/12/2017)

³⁰⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 14; Cezâirî, *Tevcihü'n-Nazar*, I, 211.

³⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 348.

³¹⁰ Tânevî, *Keşşâfü İstılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, II, 344.

³¹¹ Aynî, *a.g.e.*, XXI, 278.

³¹² Kastallânî, *a.g.e.*, VII, 401.

yapısında hastalık yatmaktadır ve bir beşer olan Nebî'nin (s) hastalanmasında ismet sıfatı ile teârüz edecek bir durum söz konusu değildir. Nitekim ismet sıfatından bahseden Âlûsî (1270/1854), “İsmet ile kastedilen hakkında müfessirlerin üç yorumu olduğunu söylemiş ve sıralamıştır: a) Âyette geçen³¹³ ismetten maksût, O'nun öldürülüp yok edilmesine engel olunacağı anlamındadır, b) Sadece tebliğ esnasında öldürülmekten korunacağı anlamındadır, c) Herhangi bir günaha bulaşmaktan alıkonacağı anlamındadır.”³¹⁴

Büyü ve sihir hâdiseleri her zaman ve mekânda toplumun dikkatini çekmiştir. Hele Hz. Peygamber'e (s) yapılan bir büyü söz konusu olunca, olayın arka planı merak edilmiş, üzerine birçok yorum yapılmıştır. Bu yorumlar bazen ayakları yere basan yorumlar olur iken; bazı zamanlarda da uydurma ve tahminî yorumlar yapılmış, bu sebeple bu konuda fazlasıyla bir bilgi kirliliği oluşmuştur. Olayı özetlemek gerekirse; Hz. Peygamber, Medine'ye hicret etmesinin akabinde ‘toplumun inşası’ hedefiyle ilk olarak anayasa hazırlığı için kolları sıvamış, kozmopolit bir bölge olan Medine'nin, toplumsal kargaşadan uzak kalmasını istemiş ve Medine Vesika'sı adıyla bilinen belgeyi tanzim ettirmiştir. Toplumsal nüfuzlarını yitiren Yahudîler, bu aşamadan sonra eski tantanalı dönemlerinin özlemiyle sürekli ihanet, hainlik ve casusluk peşinde olmuşlardır. Yahudilerin bu arzuları öyle bir raddeye gelmiştir ki, kendi aralarında toplanarak Hz. Peygamber'e büyü yapmaya karar vermişlerdir. Bu sebeple hem şahsına münhasır özellikleri hem de kız kardeşlerinin bu konuda başarılı bir büyücü olması hasebiyle üç dinar karşılığında,³¹⁵ Zuraykoğullarından Lebîd b. Âsam'ı bu konuda görevlendirmişlerdir.³¹⁶ Lebîd b. Âsam, Hz. Peygamber'in (s) yanında hizmetçilik yapan Yahudî bir çocuk sayesinde O'nun saç kılına ulaşmış³¹⁷ ve Hudeybiye yolculuğunun akabinde büyü hâdisesini gerçekleştirmiştir.³¹⁸ Bizler şerhlere konu olan kuyunun ismi, boyu, hacmi, yakınında hangi taş olduğu, hangi

³¹³ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلِّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ Mâide 5/67.

³¹⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XI, 499, Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XII, 42; Nesefî, *Medâriku't-Tenzil*, I, 423.

³¹⁵ Ömer b. Hakem'in rivâyetine göre Lebîd suçunu itiraf ederken Hz. Peygamber'e hitâben, “Ey Ebe'l-Kâsım, bana bu işi yaptıran altın sevgisinden başka bir şey değildir” demiştir. (İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 152.)

³¹⁶ İbn Mâce, *Tıbb*, 45; Müslim, *Selam*, 44.

³¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 918; Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, XX, 253-254.

³¹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 237; İbn Sa'd, *a.g.e.*, ay.

malzemelerin hangi malzemeler ile karıştırılarak büyü yapıldığı gibi³¹⁹ ayrıntıları hem konumuzun kapsamı gereği, hem de esas mesajın kaçırılması gibi endişelerimizden dolayı, ehem-mühim çerçevesinde değerlendirerek nazar-ı dikkate almıyoruz. Hz. Peygamber'e (s) büyülendiğini bir rivayete göre Cebrail (a.s);³²⁰ diğer bir rivayete göre iki kişi haber vermiştir.³²¹ Hz. Peygamber'in sihrin tesirinde kaç gün kaldığı hususunda ihtilaflar oldukça fazladır. Bu konuda Fahreddîn Râzî üç gün,³²² İbn Hacer (852/1449) kırk gün veya altı ay,³²³ İbn Kesîr (774/1373) de İbn Hacer'in bir yorumu gibi düşünüp altı ay³²⁴ derken Nesâî'de (303/915) geçen bir rivayete göre günlerce hasta olduğu³²⁵ ifade edilmektedir.

Bizim bu konudaki kanaatimiz şudur: Hz. Âişe gibi O'nun hayatının en önemli yerinde olan hayat arkadaşının bile bu hâdiseden sonradan haberi olmuştur. Mezkûr rivayetten öğreniyoruz ki, o da sonradan bu olayı Hz. Peygamber'den (s) dinlemiştir. Bu sebeple sihrin uzun süreli olduğunu ifade eden yorumlar kanaatimizce pek isabetli gözükmemektedir. Bu sansasyonel (!) büyü olayının arka planını izah ettikten sonra rivayetler çerçevesinde büyüünün tesirini inceleyerek zahiren Kur'an'a aykırı görülen bu rivâyetin hakikaten Kur'an'a aykırı olup olmadığını tahlil ve tespit etmeye gayret edeceğiz.

Buhârî Hz. Peygamber'in büyüünün etkisi altında fazlaca kaldığını حتى إنه ليخيل إليه أنه قد صنع الشيء وما صنعه “öyle ki, Rasûlullah (s) yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordun” ifadesiyle anlatır.³²⁶ Bu şiddetli tesiri, son dönem âlimlerinden Mevdudî (1903-1979) “Öyle oluyordu ki, Rasûlullah gördüğü şeyleri hakikaten gördü mü,

³¹⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 240; Aynî, *a.g.e.*, XV, 170, XXI, 284.

³²⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 49.

³²¹ Buhârî, *Tıbb*, 47, 48, 49, 50, *Bed'ül-Halk*, 11; Müslim, *Selam*, 43, 44; “İki kişi rivayetlerini kabul edenler kastedilen iki kişinin iki melek, bunların ise Cebrail ve Mikail isimli melekler olduğunu söylemişlerdir” (İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 239; Ayrıntılı bilgi için bkz. Kastallânî, *a.g.e.*, VIII, 405, 407.)

³²² Râzî, büyüünün tesirinin üç gün sürdüğünü üçüncü günün sonunda Muavvizeteyn sûrelerinin nâzil olması ile Hz. Peygamber'in (s) bu sûreleri okudukça ferahlık hissettiğini ve akabinde rahatlayıp sihrin tesirinden tamamen kurtulduğunu ifade etmiştir. (Fahreddîn er-Râzî, *a.g.e.*, XXXII, 187.)

³²³ İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 226.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VI, 63; İbn Kesîr, *a.g.e.* IV, 576. (İbn Kesîr, bu sihrin sihirler arasında en şiddetlisi olduğunu söyler. İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 581.)

³²⁵ Nesâî, *Tahrîm*, 20.

³²⁶ Buhârî, *Tıbb*, 46, *Deavât*, 57; Ayrıntılı bilgi için bkz., Müslim, *Selam*, 17; İbn Mâce, *Tıbb*, 45; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XL, 343, 405, 406, XLI, 194; İbn Hacer, Hz. Peygamber'in (s) hanımlarından birine gitmediği halde gittiğini zannetmesi rivâyetini ele alarak bunu bir yakaza hali olarak değerlendirmiştir. (İbn Hacer, *a.g.e.*, X, 192.)

yoksa bir hayal mahsulü olarak mı gördüğünü idrak edemiyordu” şeklinde izah ederken;³²⁷ Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) “Hz. Peygamber her insanda olduğu gibi vehme düşmüş, unutkanlık ağır basmıştır” şeklinde izah etmiştir.³²⁸

Sihrin bu düzeyde yüksek dozajda olması şu itirazla rivâyetin tenkidine sebep olmuştur: “Bu meshûr hal Hz. Peygamber’in (s) peygamberlik makamına aykırıdır ve muhaldir. Hz. Peygamber’in (s) büyüye maruz kaldığını kabul etmek O’nun aracılığı ile bizlere ulaşan şeriata ve en temel düzeyde vahye şüphe sokmaktadır. Bu rivayetlerin kabulü, eşlerini gördüğü varsayımına kapılan Hz. Peygamber (s), aynı oranda Cebrail’i gelmiş zannederek vahiy tebliğ olabilir eleştirisine sebep olabilir. Kanaatimizce bu eleştirinin arka planında “sihrin Hz. Peygamber’in (s) temyiz gücü ve düşüncesinde etkili olduğu” düşüncesi yatmaktadır. Oysaki sihir bir zihin operasyonu olarak gerçekleşse ve Hz. Peygamber (s) vahiy geldi zannederek vahiy mahsulü olmayan bir ifadeye bulunacak olsaydı; **“Eğer Peygamber, bize karşı Kur'an'a bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalar, sonra şah damarını koparırdık, hiçbiriniz de onu koruyamazdınız”**³²⁹ âyeti ile çelişmiş olurdu. Bu sebeple sihir bir zihin operasyonu olarak değil, sadece vücut ve âzaları üzerine tesir ederek gerçekleşmiştir.³³⁰ Çünkü peygamberler dünya işlerinde diğer insanlardan farksızdır; nitekim o da bir beşerdir.³³¹

Bu genel değerlendirmelerden sonra rivâyetin mezkûr âyetler ile bir teâruz gösterip göstermediğini inceleyelim:

Dikkat edilecek olursa Kur’ancı-Mealci söylem sahipleri rivayeti tenkîd ederken, Peygamber’e büyülendi isnadında bulunmanın Kur’anî telakkilere ters düşüğünü iddia etmektedirler. Hâlbuki Kur’an’ın verdiği mesajlardan anladığımıza göre peygamberlerin büyüden etkilenmesi gayet olağandır. Şöyle ki; âyette Rabbimiz Hz. Musa ve sihirbaz grup arasındaki müsabakadan bahsederken şu ifadelerle yer vermektedir: قَالَ بِنَ الْفُؤَا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعَصِيَّهُمْ بُحَيِّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهُا تَسْعَى فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى

³²⁷ Mevdûdi, *Tefhîmü 'l-Kur'an*, VII, 321.

³²⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü 'l-Mefâtih*, IX, 3794.

³²⁹ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ Hâkka, 69/44, 45.

³³⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, VIII, 403; Aliyyü'l-Kârî, *a.g.e.*, IX, 3795.

³³¹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 77, 186, 187; Nevevî, *el-Minhâc*, XIV, 175.

Mûsâ: “**Yok, (önce) siz atın” dedi. Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla koşuyor gibi görünüyor. Bunun üzerine Mûsâ, içinde bir korku hissetti.**”³³² Âyette açıkça ifade edildiği üzere, Hz. Musa -bir peygamber olmasına rağmen- sihirbazların sihirlerinden etkilenmiş ve etkilenmek ile kalmayarak kendisine hızla koşarak gelen o şeylerden ürkmüştür. Hz. Musa bir peygamber olarak bu sihirden/büyüden etkilenirken ve bu Kur’an’da âyet ile sabit olması enteresan bulunmazken; Hz. Peygamber’in (s) büyülenmesinin Kur’an’a aykırı görülerek, anlaşılmaz bulunması tuhaf bir durumdur. Çalışmamızın başında ifade ettiğimiz başlıca hususlardan olan rivayetlere bütüncül bakamama problemi bu kimseleri o denli ileri bir noktaya taşımış olacak ki, Kur’an’a bile bütüncül bakmadan rivayetleri reddetme yolunu tercih ettiklerini görüyoruz. Kur’an’da benzer bir örneği geçmesine rağmen mezkûr rivâyetin reddedilmesi, amacın farklı olduğu düşüncesini akıllara getirmektedir.

Sonuç olarak; sihir hadisinin Kur’an’a aykırılığı görüşü değerlendirilecek olursa; sihir bir hastalıktır, bu Hz. Peygamber’in risâletine zarar verecek bir durum değildir. Söz konusu rivayetler tüm varyantlarıyla incelendiğinde ise sihrin Hz. Peygamber’in zihni/aklı üzerinde değil, sadece vücut organları üzerinde etkisini gösteren bir boyutta olduğu görülmüştür. Nitekim âyette Rabbimiz **قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ** “De ki: **Ben de ancak sizin gibi bir insanım**”³³³ ifadesi ile O’nun peygamberlik yönü ile birlikte beşerî yönü olduğuna da vurgu yapmıştır. Yine âyette geçen “**Allah seni insanlardan koruyacaktır**”³³⁴ ifadesini, “Hz. Peygamberin hiçbir cefa ve eziyete mâruz kalmayacağı” şeklinde anlamak doğru değildir. Nitekim O’nun risalet boyunca çektiği sıkıntılar herkesçe mâlumdur. Hz. Peygamber’in sihre uğradığına delalet eden hadislerin batıl olduğu görüşü Ehl-i Sünnet’in değil, Mu’tezile’nin görüşüdür. Sihir Hz. Peygamber’in bedenine etki etmiş; aklına, ruhuna ve kalbine etki etmemiştir. Dolayısıyla hadisi eserlerinde nakleden hadisçileri tenkit etmek yerine, rivayeti geniş ve bütüncül bir bakış açısıyla anlamaya ve yorumlamaya çalışmak, ilmin tabiatına daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

³³² Tâ-Hâ, 20/66, 67.

³³³ Fussilet 41/6.

³³⁴ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ Mâide 5/67.

2.3. İslâm Resim ve Ressam Düşmanı mı?

Hadisler:

فقال ابن عباس: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من صور صورة في الدنيا كلف أن ينفخ فيها الروح يوم القيامة، وليس بنافع

İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah'ı (s) şöyle derken işittim; “*Kim dünyada iken bir canlı resim yaparsa kıyamet günü yaptığı resme can vermesi istenir. O ise buna asla can veremez.*”³³⁵

عن عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها: أنها أخبرتته أنها اشترت نمرقة فيها تصاوير، فلما رآها رسول الله صلى الله عليه وسلم قام على الباب، فلم يدخله، فعرفت في وجهه الكراهية، فقلت: يا رسول الله أتوب إلى الله، وإلى رسوله صلى الله عليه وسلم ماذا أذنبت؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ما بال هذه النمرقة؟» قلت: اشتريتها لك لتقعد عليها وتوسدها، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إن أصحاب هذه الصور يوم القيامة يعذبون، فيقال لهم أحيوا ما خلقتم» وقال: إن البيت الذي فيه الصور لا تدخله الملائكة

Mü'minlerin annesi Âişe (r.a) haber vermiştir. Âişe, kendisinde birtakım resimler bulunan bir şilte satın almıştı. Rasûlullah (s) bunu görünce kapının önünde dikildi de içeri girmedi. (Âişe dedi ki:) Ben bu sırada Rasûlullah'ın yüzünde hoşnutsuzluk ifadesini fark ettim ve ‘*Yâ Rasûlallah! Allah'a ve Rasûlü'ne tevbe ederim, ne günâh işledim?*’ dedim. Rasûlullah: “*Bu şiltenin burada işi nedir?*” buyurdu, Âişe dedi ki: Ben: “*Ben bunu üzerine oturasın ve yaslanasın diye senin için satın aldım*” dedim. Rasûlullah: “*Bu suretlerin sahipleri kıyamet gününde muhakkak azâb olunurlar ve bu kimselere: ‘Sûretlendirdiğiniz bu şeylere hayat veriniz denilir’* buyurdu.” Yine Rasûlullah: “*İçinde suret bulunan eve melekler girmez*” buyurdu.³³⁶

حدثنا يحيى بن سليمان، قال: حدثني ابن وهب، قال: حدثني عمر، عن سالم، عن أبيه، قال: وعد النبي صلى الله عليه وسلم جبريل فقال: إنا لا ندخل بيتا فيه صورة ولا كلب

³³⁵ Müslim, Libas ve'z-Zînet, 100; İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, V, 200; Münâvî, *Feyzü'l Kadir*, VI, 172, Hadisin nev'i birden çok lafızla muhtelif yerlerde geçmektedir ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, *Buyu'*, 40, 104, Libas, 86-94, *Bed'ul-Halk*, 7, *Meğâzî*, 12; Müslim, Libas, 12, 83, 96, 99, 100.

³³⁶ Buhârî, Libas, 85, *Buyu'*, 40, *Nikah*, 77; Müslim, Libas ve'z-Zînet, 96; Ayrıca bkz. Muvatta, *İsti'zan*, 3; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XX, 12; İbn Hibbân, *Sahîh*, XIII, 100; Ebû Avâne, *Müstahrec*, XI, 402; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 435.

Yahya b. Süleyman dedi ki: Bana İbn Vehb şöyle anlattı; Ömer, Salim'den o da babasından şöyle aktardı. Cebrail (a.s) Rasûlullah (s)'e geleceğini söylemişti, fakat gecikti. Rasûlullah (s) çok üzüldü, dışarı çıkınca Cebrail (a.s) ile karşılaştı ve gecikmesinden dolayı şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Cebrail (a.s) "*Biz melekler, içerisinde köpek ve canlı resim olan eve girmeyiz*" cevabını verdi.³³⁷

عن عبد الله، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان أشد الناس عذابا يوم القيامة المصورون

Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: "*Kıyamet günü azabı en şiddeti olanlar resim ve heykel yapanlardır.*"³³⁸

Hadise Aykırı Görünen Âyetler

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”³³⁹

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَتَمَائِيلٍ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ

“Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır.”³⁴⁰

İtirazlar:

Emre Dorman, *Allah'a Öğretilen Din* isimli çalışmasında hadisi şu şekilde tenkit etmektedir: “Görüldüğü gibi peygamberimizin ağzından bu tür temelsiz iddialar

³³⁷ Buhârî, Libas, 94, Bed’ül-Halk, 7; İbn Huzeyme, *Sahih*, I, 150, Taberânî, *Muce’mu’l-Kebîr*, XXIII, 18, 431.

³³⁸ Buhârî, Libas, 90; Müslim, Libas ve’z-Zinet, 98; Ayrıca bkz. Nesâî, Zinet, 114, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 426, 461; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VI, 22, VIII, 412; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, I, 176, *Musannef*, V, 200, Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *Müsned*, IX, 43, 134, 136; Bezzâr, *Müsned*, V, 337, 342, 351; Taberânî, *a.g.e.*, X, 157.

³³⁹ Nisa 4/48.

³⁴⁰ Sebe 34/13.

uyduraktan geri kalınmamıştır. İçinde köpek ve resim olan eve meleklerin girmeyeceğini iddia etmek aynı zamanda evinde resim ve köpek olan kimselerin, evlerinin içindeyken ölmelerinin mümkün olmadığını iddia etmektir. Çünkü ölen kişinin canını almak için melekler görevlendirilmişlerdir. Üstelik söz konusu hadis rivâyetinde bunların rahmet melekleri olduğuna dair bir bilgi yoktur. Genel olarak tüm melekleri kapsamaktadır. (...) Bu anlayışa göre ölüm melekleri canını teslim almak üzere geldikleri kişinin evden dışarı çıkmasını beklemelidirler. Yani bir anlamda kapısının önünde nöbet tutmalıdırlar. Uydurulan dinin, dini ne hale getirdiğini anlamak zor olmasa gerek. Kur'an açık bir şekilde ifade eder: ‘**Allah, süresi dolan hiçbir canı ertelemez. Allah, yaptıklarınızı haber alandır.**’³⁴¹ Resim ve benzeri sanatlar Allah’ın evreni ve yaşamı yaratırken bir anlamda süs kıldığı güzellikleri bir kâğıt üzerine aktarmaktır. İnsanlar genelde hayranlık duydukları bir şeyin resmini yapar ve onu taklit etmeye çalışırlar. Dolayısıyla meşru dairede resim yapmak azap sebebi değil, aksine Allah’ın sanatının takdir edilmesinin bir şeklidir.³⁴²

Mezkûr rivayetle ilgili Fereç Hüdür: “İslâm dininde değil resim yapmak, heykel yapmak dahi men edilmemiştir, hatta övülmüştür. İslâm dininde canlı resim yapmak yasak olmayıp, resmin müstehcen olması veya ona tapılması yasaktır. Bu konuda suçlu olan resim sanatı değil, insanların bozuk zihniyetidir, insanlar yalnız resimlere ve heykellere tapmıyorlar, örneğin; yıldızlara ve güneşe de tapıyorlar, o zaman tapmasınlar diye yıldızları ve güneşi yok etmek mi lazım? Bu mümkün değildir, aynaya veya ayna türü bazı şeylere bakmak da bir nevi resim yapmaktır, aynaya bakmayı sünnet kabul edenler, aynadaki resimler konusunda ne düşünüyorlar? Çağımızda, televizyona çıkıp Kur’an okuyan kimse konusunda düşünceleri nedir?”³⁴³

Edip Yüksel ise, “Allah’ın tam ve detaylı kitabı olan Kur’an, resim, heykel, müzik gibi güzel sanatları ve satrancı haram kılmamaktadır. Aksine Süleyman peygamberin sarayında heykeller bulunduğunu bildirmektedir. Yine âyette akortsuz

³⁴¹ Mûnâfikûn 63/11. وَلَنْ يُؤَخَّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجْلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

³⁴² Dorman, *a.g.e.*, s. 200, 235-236; Benzer görüşler için bkz. Mutlu, İsmail, *Geleneksel İslâm Anlayışına Aykırı Görüşlerim*, s. 24-38.

³⁴³ Hüdür, *Kütüb-i Sitte'nin Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı*, s. 174, 306.

sesin çirkinliğinden söz edilmekte ve ölçülü bir ses tonu öğütlenmektedir” demektedir.³⁴⁴

Kur’an Araştırmaları Grubu, bu ve benzeri rivayetlere birçok defa yer vermiştir. Konu ile ilgili muhtelif yerlerde şu ifadeleri kullanmıştır: “Allah kendi sanatını ve gücünü kimi zaman dünyamızın hareketlerinde kimi zaman yağmurda, kimi zaman bir kuşun ötüşünde kimi zaman bir menekşenin renklerinde gösterir. Kimi zaman ise bir müzik parçası, bir heykel, bir resim de Allah’ın sanatının, ilminin, gücünün göstergeleridir. Her şeyi yaratan Allah, hem evrendeki her şeyin hammaddesinin yaratıcısı, hem de bu hammaddelerin arka arkaya gelip herhangi bir şey oluşturmalarında rol alan fizik, kimya, biyoloji kanunlarının yaratıcısıdır. İnsanlar Allah’ın yarattığı demir gibi hammaddeleri alır, Allah’ın yarattığı fizik ve kimya kanunları çerçevesinde demire şekil verir, fizik kanunları çerçevesinde oluşturulan makinelerle, matematiksel hesaplarla birleşimler yapılır ve arabalar, uçaklar ortaya çıkar. Bunları yapan insan, Allah’ın yarattığı gözleri, beyni ve elleriyle, Allah’ın yarattığı hammaddelerle, Allah’ın yarattığı kanunlar çerçevesinde birleşimler yaptığı için; insanın arabayı, uçağı ve her şeyi icadı, aslında insanın, Allah’ın evrenin içine sakladığı potansiyelleri keşfidir. Kâinatın her noktasında Allah’ın varlığının delillerini bulmayı bilen akıl, baktığı kadar görmeyi de bilen göz; müzikte olsun, herhangi bir sanat eserinde olsun Allah’ın varlığının delillerini, Allah’ın yaratışının güzelliklerini görür. Kur’an-ı Kerim’in hiçbir yerinde müziğin, heykelin ve resmin yasaklandığına veya kötü bir uğraş olduğuna dair tek bir izah yoktur. Oysa mezheplerin İslâm’ı, Allah’ın yaratışındaki güzellikleri, hayatın neşesi, tadı, Allah’ın insanlara rahmeti olan sanatın birçok kolunu yasaklayıp; kendi kısır dünyalarını başkalarına da uygulamak istemiştir. Kur’an’da yasaklanmayan her şey serbesttir. Yasak istisnadır, bir yasağın geçerliliği için Allah’ın bir emri, yani Kur’an âyeti olması gerekir. Müzik, heykel, resim ve şiirin yasaklığına dair hiçbir âyetin olmaması, bunların serbestliği için yeterli delildir, ayrıca bunların serbest, helal olduğuna dair herhangi bir izaha gerek yoktur, aynı patlıcan yemek için özel bir ayete gerek olmadığı gibi. Kur’an’da patlıcanın

³⁴⁴ Yüksel, *Müslüman Din Adamların 19 Soru*, s. 54.

haram olduğuna dair hiçbir izah olmaması yeterlidir, ayrıca patlıcan yemenin helal olduğuna ilişkin, “patlıcan yiyebilirsiniz” diye bir açıklamaya ihtiyaç yoktur.

Cinler Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır³⁴⁵ Allah, Kur’an’da heykeli gücün ve güzelliğin bir göstergesi şeklinde sunuyorken, heykele nasıl karşı çıkılır? Peki, Hz. Süleyman dine titiz değil miydi de yukarıdaki âyetten öğrendiğimize göre heykeller yaptırdı? Bu iddiaları ortaya atanlar, Hz. Süleyman’dan daha mı dindardırlar, yoksa Hz. Süleyman günahkâr mı? İnsanlar, Allah’ın indirdiğiyle yetinmeyip kendi kafalarına göre ‘din’ yapınca, ortaya çıkan işte budur.

Mezheplerin sanata düşmanlığının en yoğun olduğu konulardan biri ise resimdir. Canlı figür çizmek, aynı heykel gibi, Kur’an’da bu konuda hiçbir yasak olmamasına rağmen yasaklanmıştır. Tabii bu arada aynı hadisle evde köpek beslemenin yasak olduğu şeklinde bir uydurmayı da İslâm’a sokmuşlardır. Mezheplerin bu saçma izahlarıyla alay edenler, şöyle bir soru sorup mezhepçileri dalgaya almaktadırlar: ‘Azrail de bir melektir, eğer evde köpek besler veya eve resim asarsam, Azrail de evime giremeyeceğine göre, evdeyken ölmemem garanti olur mu?’ İslâm’ı yanlış tanıtır insanların dinden uzaklaşmasına sebep olanlar, kendilerine inananları müzik, heykel ve resim gibi Allah’ın kulları için yarattığı güzelliklerden mahrum etmektedirler. Oysa Allah, Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: **‘De ki: Allah’ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti? De ki: Bunlar dünya hayatında iman edenler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır. Bilen bir topluluk için biz ayetleri böyle detaylandırırız.**³⁴⁶ Aynı şekilde heykel ve sanatın diğer birçok ögesinin yasaklanmaması, Hıristiyanların bu unsurları da kullanıp daha estetik bir yaşam tarzı oluşturmalarını sağlamıştır. Birçok insan Hıristiyan uydurmacılığının inanç alanına soktukları saçma izahlara rağmen, sırf bu daha medeni ve renkli yaşam stiline etkisiyle Hıristiyan olabilmıştır. Oysa inanç alanını

³⁴⁵ Sebe 34/13. **يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ اعْمَلُوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرِينَ**

³⁴⁶ **قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ** A’raf 7/32.

uydurmacılıktan daha sağlam bir şekilde korumalarına rağmen, uygulama alanında kapılarını ardına kadar uydurmalara açan dinimizin mezhepleriye; daha mantıklı inanç izahlarına rağmen renksiz ve içinden çıkılmaz hayat görüşleriyle birçok insanı dinimizden kaçırmışlardır.³⁴⁷ Kur'an'ın anlattığı din ile uydurulan dinin farkını bilmeyen yığınlarsa, birçok şeye olduğu gibi sanata da düşman çöl bedevisi zihniyetinin sunduğu dini, gerçek din sanıp, ondan uzaklaşmışlardır. Hıristiyanlar nasıl Hz. İsa'yı ilahlaştıran izahları dinlerinden atıp Allah'ın indirdiği şekliyle dinlerini ortaya çıkarmak zorundaysalar, biz de dinimize yapılan bu ilavelerden dinimizi kurtararak mezheplerin, geleneklerin ve uydurmaların İslâm'ından Kur'an'ın anlattığı İslâm'a dönmek zorundayız.³⁴⁸

Cevaplar:

Yukarıda aktarılan eleştirilerin ilmî hiçbir tarafı yoktur. “Köpek girmeyen eve melek girmez bu sebeple Azrail de giremez” tarzındaki yorumlar ise Kur'an Araştırmaları Grubu'nun da ifadesiyle muhatabını ‘dalgaya almak’tır. Bir konu hakkında beyan edilen fikirlerin, karşı cenahın görüşlerine saygı duyarak aktarılması gerekir. Unutulmamalıdır ki, ciddiyetten uzak ilmî bir çalışma, içerisinde hakikati barındırsa bile muhataba sirayet etmez. Ayrıca bir kimsenin sanatsal figürlerin ağırlığından ve cazibesinden dolayı başka bir dine geçme düşüncesine kapılması bireyin o dini henüz anlayamadığını gösterir. Bir tablo veya heykele bakarak “İslâm’da yasak kılınan sanatsal çalışmalar” insanların din değiştirmesine yol açıyor diyerek, “Bu heykellerin yapımı din tarafından yasaklanmamıştır” görüşünü serdetmek de makul değildir. Bütün günahlar insanın nefsinin okşar ve kişiye cazibeli gelir. Allah bu meyil ile bizleri imtihan eder, nefsinin tutan kazanır, tutmayan ise kaybeder. Bu doğrultuda hareket edersek; birilerine cazibeli geliyor diye onları kaybetmeyelim endişesiyle İslâm dininin yasak koymuş olduğu tüm hükümleri değiştirerek serbest mi bırakmamız gerekir? Vicdanı hür her birey bunun akla ziyân bir hareket olduğunu algılayacaktır. Bu girizgâhın akabinde rivâyetin daha iyi idrak edilmesi için birkaç husus üzerinde durup, rivâyetin Kur'an'a aykırı olup olmadığını inceleyelim.

³⁴⁷ bkz. Shehzada, Kashif Ahmed, *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?* s. 7.

³⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, 203-210.

“İslâm dininin Hz. Peygamber (s) ile tebliğe başladığı Mekke’de yaşayan insanlar Cahiliye âdetlerini sürdürüyor ve ellerine geçirdikleri her şeye tapıyorlardı. Helva, hamur, taş, çamur vb. maddelere şekil vererek put haline getiriyor ve onlara tapıyorlardı. Dolayısıyla tevhidi kendisine esas alan İslâm’ın putperestliğe karşı kayıtsız kalması söz konusu olamazdı, bu sebeple İslâm çok tabii bir refleks göstererek putperestliğe savaş açmış ve onu kesin bir dille yasaklamıştır. Dahası puta tapıcılık ve puta tapıcılığa benzer, onu akla getiren uygulamalara da set çekmiştir.”³⁴⁹

İslâm dini, tevhit akidesi üzere kurulmuş bulunduğu için, İslâm’ın ilk devirlerinde Resul-i Ekrem, ister tazim, isterse ibadet kastiyle olsun, resim yapmayı ve resimli eşya kullanmayı mutlak surette yasaklamıştır.³⁵⁰ Fakat Medine’ye hicret ettikten ve bilhassa Mekke’nin fethiyle, asırlık putlar yere serildikten sonra ilk devirlerdeki yasaklar hafiflemiştir. Sonra, putlara ibadet etmek gibi hurafe şeylerden uzaklaşınca, selef âlimleri tâzimi ifade etmeyen manzara resimlerinin kullanılmasını mubah saymışlardır.³⁵¹ Putperestliğe savaş açan bir dinin bu tutumunu anlamak zor olmasa gerektir. Nitekim Allah Resûlü, Mekke’nin fethi sırasında, kendisi Bathâ’da iken, Hz. Ömer’i göndererek Kâbe’deki putları temizlemesini emretmiştir. Putlar temizleninceye kadar da kendisi içeriye girmemiştir.³⁵²

Buhârî şârihi Aynî, mezkûr rivayetler hakkında şöyle demiştir: “Canlıların sûretlerini yapmak şiddetle haramdır ve büyük günahlardandır. İster saygı göstermek için yapılsın, ister hor görmek için yapılsın hüküm değişmez. Çünkü bu işte Allah’ın yaratma fiiline bir benzetme vardır. Sergi, altın, gümüş, kap ve duvar üzerine yapılsa dahi bu resimlerin hükmü değişmez. Gölgesi olsun olmasın, yine haramdır. Fakat sûreti olmayan ağaç vb. gibi canlıların resmini yapmak haram değildir.”³⁵³ İmâm Âzam (150/767), Süfyan es-Sevrî (161/778), İmâm Mâlik (179/795) ve daha başka âlimler bu görüştedirler. Mâlikî ulemasından olan Kâdî İyâz (544/1149) ‘Çocukların

³⁴⁹ Yaşaroğlu, Hasan, "İslâm’da Resim-Heykel Yasağı ve Ahmed Hamdi Akseki’nin Konu Hakkındaki Görüşleri", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016/5 sayı: 9 s. 85.

³⁵⁰ Aynî, *a.g.e.*, XV, 139; Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, II, 100.

³⁵¹ Zebidî, *Tecrîd-i Sarîh*, XII, 116.

³⁵² Heysemî, *Mevâridü’z-Zamân*, I, 357.

³⁵³ Benzer görüşler için bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, XIV, 81.

oyuncaklarını istisna ederken, Mâlikî fukahasına göre bu oyuncakların satın alınması mekruh görülmüştür' demiştir.³⁵⁴

Heykel denilince hemen aklımıza sadece tapılan bir nesne gelmemelidir. Bunların günümüzde bazen vazgeçilmez bir araç olarak karşımıza çıkması mümkündür. Hz. Peygamber (s) zamanında da heykeller sadece put olarak değerlendirilmemiştir. Put olanlar yasaklanmakla birlikte diğerlerine böyle bir yaptırım uygulanmadığı görülmektedir. Nitekim Hz. Âişe: “Ben kız şeklinde yapılmış oyuncaklarla oynardım. Bazen bu bebeklerle oynarken yanımda küçük kızlar da bulunurdu. Rasûlullah (s) de yanıma giriverirdi. O girince beni yalnız bırakıp dışarı çıkarlar. Rasûlullah yanımdan çıkınca da içeri girerlerdi.”³⁵⁵ rivâyetinde بنات lafızıyla kız çocuklarının oyuncacı olan bebekler kastedilmiştir.

Nevevî (676/1277) konu ile ilgili şöyle demiştir: “Bir hadis-i şerifte ‘en şiddetli azap’ tabiri geçmektedir. Bu hususta şöyle deniliyor: ‘Bu azap, tapılsın diye put, resim ve heykel yapana mahsustur. Bu, kâfir olur ve şiddetli bir azaba müstahak olur’ anlamındadır. Diğer bir görüş ise şu şekildedir: ‘Bu tehdit, suret yapmada Allah’a benzemeyi kasteden kimseyedir ki, en şiddetli azap onu bulsun. Fakat ne ibadet etmeyi ne de yaratana benzemeyi kastetmiyorsa o ressam kâfir olmaz, fasık olur, büyük günah işlemiş olur.’³⁵⁶ Şevkânî ise, “Sûretlerden hacimli olup heykel şeklinde olanlarla bir şey üzerine çizilen veya baskı yöntemi ile yapılan arasında bir fark yoktur” demiştir.³⁵⁷

“Ehl-i Sünnet’e göre kasten kâtil olan kimse hakkında gelen ebedi ceza hükmü uzun sürede gerçekleşecektir. Buradaki ceza ise mümkün olmayan ruh üflenmesi gibi bir şartla sınırlandırılmıştır. Öyle ise ‘uzun müddet azaptan sonra kurtuluşa ererler’ diye bir yorum sahih olmaz. Bu görüş şöyle cevaplandırılmıştır: ‘Hadisten asıl kasıt, Kâfirin mâruz kalacağı ceza konusunda korkutarak şiddetle kaçındırmaktır. Bu üslupla

³⁵⁴ Aynî, *a.g.e.*, XXII, 74.

³⁵⁵ Müslim, Fezâilü’s-Sahâbe, 13; Buhârî, Edeb, 71, *el-Edebü’l-Müfred*, 134; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XL, 340, LXIII, 118; Taberânî, *a.g.e.*, XXIII, 21, 178; Beyhakî, *el-Âdab*, 254; İbn Ebî Davûd, *Müsned-i Âişe*, 52, 74; Himdî, *Müsned*, I, 289; İbn Râhûye, *Müsned*, II, 275; Lafiz farklılıkları ile gelen diğer rivayetler için bkz. Nesâî, Nikah, 78, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, V, 242, VII, 179, VIII, 180; Ebû Ya’lâ el-Mevsîlî, *a.g.e.*, VIII, 309; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII, 173, 175, 176; İbn Ebî Âsım, *el-Âhad ve’l-Mesânî*, V, 397, 399.

³⁵⁶ Nevevî, *a.g.e.*, XIV, 91.

³⁵⁷ Şevkânî, *a.g.e.*, II, 123.

uyarmanın daha müessir olması hedeflenmiştir. Hadisin zahiri murad edilmemiştir.’ Bu yorum, hadiste fiili işleyerek isyana düşmüş olan hakkındadır, ancak bu işi helal addederek, yapan kimse hakkında hadisin hükmü zahiri üzere doğrudur, bu hususta bir problem yoktur.”³⁵⁸

Mezkûr rivayetler ile tenâkuz ettiği iddia edilen Sebe Sûresi’nin 13. ayetiyle ilgili ise şöyle denilmektedir. “Heykeller, diye tercüme edilen ‘temâsîl’ kelimesi ile ilgili olarak tefsirlerde genellikle, bunların bakır, cam, mermer gibi maddelerden yapılmış melek, peygamber ve sâlih kişilerin heykelleri olduğu, insanların bu sembollerini görüp onlar gibi kulluk etmelerinin sağlanmasının amaçlandığı belirtilmekte; heykel yapmanın -zulüm ve yalan söyleme gibi- özündeki kötülük sebebiyle yasak bir fiil olmadığı hatırlatılıp bu konuda şeriatlar arasında farklılıkların bulunabileceği, Hz. Süleyman zamanında dinen yasak sayılmayan bu fiilin belirli durumlarda ve belirli gerekçelerle İslâm’da yasaklandığı üzerinde durulmaktadır; bazı müfessirler ise o dönemdeki heykellerin de insan heykeli olmayabileceğinden söz ederler.”³⁵⁹ Cinlerin Hz. Süleyman’a hizmetleri hakkında nazil olan âyet-i kerime Hz. Süleyman’ın şeriatına mahsus bir hâldir. Herkesin bildiği bir hakikattir ki, bizden evvelki peygamberlerin şeriatı eğer onları nesh edecek bir nass yoksa, bizim için de geçerlidir. Fakat İslâm şeriatında resim ve heykeli haram kılan nasslar mevcuttur. Bu, İslâm âlimleri arasında ittifak edilen bir kuraldır.³⁶⁰

“Eğitim amaçlı yapılan resimler ve insanlara fayda sağlayacak, hayatlarını kolaylaştıracak resimler de aynı şekilde değerlendirilmelidir. İnsanlara fayda sağlamayan, onları kötü duygu ve düşüncelere sevk eden eğitim amacı olmayan ve insanlara faydadan çok zararı dokunan resim veya heykelin de resim ve heykel olduğu için değil, sebep olduğu şeyler için meşru görülmesi düşünülemez. Bu durumda yukarıda kaydettiğimiz hadislerin, putperest bir toplumdaki ‘putçuluğun’ silinmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Zaten rivayetlerin çoğunda içerideki bir resmin perde iken bozulup bir minder ya da yastık yapılarak yine evin içinde kaldığı, ya da yere serilerek tepelenen bir konuma getirildiği belirtilmektedir. Eğer resim aslı hüviyetiyle

³⁵⁸ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, VII, 113.

³⁵⁹ Heyet, *Kur’an Yolu*, IV, 421.

³⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sâbûni, *Ahkâm Tefsîri*, II, 376- 387.

yasak olsaydı, o zaman yastık, minder ve sergi olarak da evin içinde bulundurulmaması gerekirdi. Oysa, rivayetlerin tamamında buna dikkat çekilmiş ve kullanılma amacı öne çıkartılmıştır.”³⁶¹

Bu ifadelerin akabinde son olarak şunu ifade edebiliriz: Bir hadis rivayeti ile karşılaştığımızda bunun Hz. Peygamber’e ait olma ihtimaline karşı çok dikkatli ve rikkatli hareket eder, hadisin tüm varyantlarını ele alır, bütün ihtimalleri tek tek gözden geçirerek sıhhatine yönelik nihai kararımızı veririz. Eğer bir hadis aklımıza yatmazsa hadiste bir problem mi var diye düşünmeden önce anlayışımızda bir problem mi var diye düşünürüz. Fakat yukarıda mezkûr olan eleştirilere baktığımızda hiçbir otokontrol ve özeleştirme olmaksızın hareket ederek bu rivayetler hakkında “uydurmadır”, “dinde böyle şeyler yoktur”, “Allah dememiştir”, “Peygamber nasıl bunu der?” gibi ifadeler, bireyin aşırı özgüvenini ve âdeta peygamberin şâri’ olduğuna inanmadığını bizlere tasvir etmektedir. Rivâyetin Kur’an’a aykırılığına değinecek olursak, Kur’an’da açık bir nass olmayan bir konuda hadisleri gereksiz ve değersiz görmeyi çıkış noktası yaparak rivayetleri tenkid etme yolunu tercih edenleri, bu rivayetleri Kur’an’a aykırılık gerekçesi ile mi reddettikleri yoksa modern telakkilerin zihinlerinde oluşturduğu esaslara aykırı olduğu için mi reddettikleri noktasında bir otokontrol yapmaya dâvet ediyoruz.

2.4. Hz. Âdem ile Hz. Musa Tartıştılar mı?

Hadis:

عن أبي هريرة رضي الله عنه، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: حاج موسى آدم، فقال له: أنت الذي أخرجت الناس من الجنة بذنبك وأشقيتهم، قال: قال آدم: يا موسى، أنت الذي اصطفاك الله برسالته وبكلامه، أتولمني على أمر كتبه الله علي قبل أن يخلقني - أو قدره علي قبل أن يخلقني - قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فحج آدم موسى

Ebû Hüreyre (r.a) bildirdiğine göre, Hz. Peygamber şöyle anlattı: Hz. Âdem ve Hz. Musa münakaşa ettiler, Musa, Âdem’e: “İşlediği günahlarla insanları cennetten çıkararak ve onları bedbahtlığa atan sensin değil mi?” dedi. Âdem de Musa’ya: “Sen,

³⁶¹ Çolak, Ali, "Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Resim ve Heykele Bakışı", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi VII (2008), sayı: 2 105-109.

Allah'ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususi kelimuna mazhar kimse ol da daha yaratılmamdan önce Allah'ın bana yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil)” diye cevap verdi. Rasûlullah devamında “Âdem, Musa'yı ilzam etti” demiştir.³⁶²

عن أبا هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " احتج آدم وموسى عليهما السلام عند ربهما، فحج آدم موسى، قال موسى: أنت آدم الذي خلقك الله بيده ونفخ فيك من روحه، وأسجد لك ملائكته، وأسكنك في جنته، ثم أهبطت الناس بخطيئتك إلى الأرض، فقال آدم: أنت موسى الذي اصطفاك الله برسالته وبكلامه وأعطاك الألواح فيها تبيان كل شيء وقربك نجيا، فبكم وجدت الله كتب التوراة قبل أن أخلق، قال موسى: بأربعين عاما، قال آدم: فهل وجدت فيها وعصى آدم ربه فغوى، قال: نعم، قال: أقتلوني على أن عملت عملا كتبه الله علي أن أعمله قبل أن يخلقني بأربعين سنة؟ " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «فحج آدم موسى»

Ebû Hüreyre (r.a)'dan Rasûlullah (s) şöyle buyurmuştur: Âdem (a.s) ile Musa (a.s) Rablerinin huzurunda tartışılar; ama Âdem, Musa'ya galip geldi. Musa, şöyle dedi: “*Sen Âdem ki, Allah seni eliyle yarattı, sana ruhundan üfledi, melekleri sana secde ettirdi, seni cennetine yerleştirdi, ama sonra sen hatan nedeniyle insanları yeryüzüne indirdin*” Bu söz üzerine Âdem: “*Sen Musa ki, Allah risaletiyle, konuşmasıyla seni seçkin kıldı ve levhaları verdi,³⁶³ seni fısıldaşacağı kimseyi yaklaşacağı kadar yaklaştırdı, benim yaratılmamdan kaç yıl önce Allah'ın Tevrat'ı yazdığını buldun?*” dedi. Musa: “*Kırk yıl*” dedi. Âdem: “*Orada ‘Âdem rabbine karşı şaştı kaldı’ âyetini buldun mu?*” dedi. “*Evet*” dedi. O da: “*Allah'ın beni yaratmadan kırk yıl önce benim hakkımda yazmış olduğu ameli işlemem nedeniyle şimdi beni mi kınıyorsun?*” dedi. İşte böylece Âdem, Musa'ya galebe çaldı.³⁶⁴

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى

³⁶² Buhârî, Kader, 11, Enbiyâ 31, Tefsîr-i Tâ-hâ, 1, 3, Tevhid, 37; Müslim, Kader, 13; Muvatta, Kader, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 17; Tirmizî, Kader, 2.

³⁶³ A'râf 7/144.

³⁶⁴ Müslim, Kader, 2.

“Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.”³⁶⁵

فَدَلَاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi.”³⁶⁶

فَتَلَقَى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabbine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır.”³⁶⁷

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”³⁶⁸

İtirazlar:

Emre Dorman, Hz. Musa ve Hz. Âdem arasında geçen hadisenin anlatıldığı rivayetle ilgili şöyle demektedir: “Âyetlerden açık şekilde görüldüğü üzere Hz. Âdem, kendi iradesiyle hataya düşmüş ve bu gerçeğin farkında olarak Rabbine yönelip kendisini affetmesini dilemiş, Allah da tövbesini kabul etmiştir. Ancak buna rağmen bu konudaki bir hadis rivâyetinde aslında Hz. Âdem’in hiçbir suçu olmadığı, daha kendisi var edilmeden önce bu olayın karşı konulmaz bir kader olarak Allah tarafından kendisine yazılmış olduğu iddia edilmiştir. Söz konusu hadis metni dikkate alınacak

³⁶⁵ Tâhâ 20/121.

³⁶⁶ A’râf 7/22.

³⁶⁷ Bakara 2/37.

³⁶⁸ A’râf 7/23.

olduğunda, Allah'ın apaçık ayetleri ile çelişen bir iddiada bulunmaktadır. Bununla birlikte Hz. Âdem ve Hz. Musa'nın neden münakaşa ettiklerini anlamak da mümkün değildir.³⁶⁹

Tunahan Bozkurt: “Çarpık kader anlayışının; sözlü-yazılı kültürün, deyim-atasözlerinin, şarkı-türkülerin, gündelik hayatın içinde kök salıp serpilmesi, bu anlayışın yıkılmasının çok zor bir duvara dönüştüğünün en bariz göstergelerindedir. Dünyanın geri kalmış toplumları ile şarkı sözlerine kadar çarpık kader anlayışı ile bezenmiş toplumların aynı toplumlar olması bile tek başına böyle bir anlayışın çarpıklığına delildir. Hayatı boyunca bu anlayışa sahip bir din algısı ile yetişen; folkloru, geleneği, kültürü böyle bir kader anlayışı çerçevesinde şekillenen birinden zorluklar karşısında mücadele etmesi, üretmesi, emek vermesi, emeği yüceltmesi ve iyi bir insan olmak, iyi bir toplum, iyi bir dünya oluşturmak için sorumluluk üstlenmesi beklenebilir mi?” demiştir.³⁷⁰

Mustafa İslâmoğlu, mezkûr rivâyet çerçevesinde görüşlerini şu ifadelerle beyân etmektedir: “Boram boram israiliyat kokan bu rivâyetin senedi İmam Müslim'e göre sahih, fakat metni Kur'an'a göre 8 kez batıldır. Rivâyet Kur'an'a arz edilince çıkan sonuç şu olmaktadır:

- 1) Kur'an 'her şeyi bilen'in sadece Allah olduğunu³⁷¹ söyler, bu rivâyet ise Hz. Musa olduğunu söylüyor.
- 2) Kur'an Âdem'i kandırıp saptıranın şeytan olduğunu³⁷² söyler, bu rivâyet Âdem'in insanları saptırdığını söylüyor.
- 3) Kur'an 'Âdem nefesine uydu ve Rabbine âsi oldu'³⁷³ diyerek kınar, bu rivâyet Âdem'in kınanamayacağını söylüyor.

³⁶⁹ Dorman, *a.g.e.*, s. 178, 179.

³⁷⁰ Bozkurt, Tunahan Kartaca, *Yıkılacak Uydurulan Din'den İndirilen Din'e*, s. 119, 120.

³⁷¹ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَابَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ Enfal 8/75.

³⁷² وَإِذَا فَعَلُوا فَاجِسَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاعَنَا وَاللَّهُ أَمَرْنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ A'râf 7/27.

³⁷³ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطِيفَا بَخَصِيفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ رَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ Tâhâ 20/121.

4) Kur'an'da Âdem ve eşi 'biz nefsimize zulmettik' deyip nefislerini kınarlar ve 'nefislerinin kurbanı' olduklarını söyleyerek bağışlanmalarını/esirgenmelerini³⁷⁴ isterler, bu rivâyet ise Âdem'in 'kader kurbanı' olduğunu söylüyor.

5) Kur'an Âdem'in günahından mes'ul olduğunu ve tevbe ettiğini³⁷⁵ söyler, bu rivâyet Âdem'in günahından mes'ul değil, ona mecbur olduğunu söylüyor.

6) Kur'an'daki Âdem, fiilinin ahlaki sorumluluğunu kabul³⁷⁶ ediyor, bu rivayetteki Âdem ise, 'beni saptırdığın için' diyerek sorumluluğu Allah'a atan Şeytan'ı hatırlatıyor.

7) Kur'an'a göre Allah, Âdem'den geçmişte söz almış, fakat onu azimli bulmamıştır,³⁷⁷ bu rivayette ise, Âdem'in 'yaklaşmayın' ilahi tâlimatına rağmen yasak ağaçtan yemesi kaderdir. Bu -hâşâ- şu mânaya geliyor: Allah Âdem'e bir şeyi önce kader kılmış, sonra da dönüp onu yasaklamıştır. Bu hem Allah'a hem de rivâyetin ağzına konulduğu Allah Rasûlü'ne iftiradır.

8) Kur'an 'Herkes yaptığının rehinidir'³⁷⁸ diyor. Fakat rivâyet bunun tam zıddını iddia ediyor: Âdem yaratılmadan önce takdir edilen şeyi yapmıştır, bundan dolayı da kınanamaz. Bu durumda aynı şey Şeytan, Kâbil, Nemrut, Firavun, Ebû Leheb, Ebû Cehil'in de yaptıkları önceden belirlenen kaderleri olmaktadır. 'Ebû Leheb'in eli kurusun, kurudu da'³⁷⁹ diyen âyet kadimse, Ebû Leheb'in bunda suçu ne? Ebû Leheb istese de iman edemezdi, zira onun için yazılmış olan kadim bir kelam vardı. Onun yaptığı sadece ezelde yazılmış olan bu kelama uygun rolü oynamaktı.³⁸⁰

³⁷⁴ قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ A`râf 7/23.

³⁷⁵ فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ Bakara 2/37.

³⁷⁶ قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ A`râf 7/23.

³⁷⁷ وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا Tâhâ 20/115.

³⁷⁸ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ Müddessir 74/38.

³⁷⁹ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ Tebbet 111/1.

³⁸⁰ İslâmoğlu, Mustafa, *Kader Risalesi*, s. 194.

İbrahim Sarmış da rivayeti İslamoğlu ile benzer bir zaviyeden tenkit etmiştir: “Sormak lazım; bu suçu Âdem’e Allah işletmiş veya o yazdığı için işlemişse, o zaman Âdem ‘Neden kendimize zulmettik’ diyerek kendisini ve eşini suçlamış, neden bu suçtan tevbe etmiştir? Meydana gelen bu şeyleri Allah’ın önceden bildiğinde şüphe yoktur, ancak Allah’ın bunu bilmesi ve yazması ayrıdır, onu Âdem’e ve soyundan gelenlere dayatıp işletmesi ve bundan dolayı cezalandırması ayrıdır. (...) Şüphesiz insanların kader olarak kendileri için önceden yazılanları yerine getirdiğini/getirmek zorunda olduğunu ve ne yaparlarsa yapsınlar önünde sonunda yazılanların yerine geldiğini, insanların sadece bir aktör veya piyon olarak önceden yazılanları oynadığını belirten rivayetlerin tümü, (...) Hıristiyan kültürünün bir yansıması olup yukarıda bazılarını verdiğimiz âyetlere ve bunların anlattığı insanın irade ve sorumluluk sahibi olduğunu, mükâfatı veya cezayı buna bağlı olarak yaptıklarıyla hak ettiğini ve ancak tercihinin/amelinin karşılığını aldığını belirten İslâm inancına tamamen aykırıdır.”³⁸¹ Sonuç olarak, Âdem’in yasak ağaçtan yeme suçunu ve bundan dolayı cennetten çıkarılma cezasını daha yaratılmadan kırk yıl önce yazıldığı iddia edilen kadere yükleyen ve Âdem yerine Allah’ı suçlu çıkaran, Musa’nın sözde yönelttiği suçlamaya “sen de mi Brütüs?” der gibi, Âdem’e sitem ettiren yukarıdaki rivayetler ve benzerleri Kur’an’ın ayetlerine açıkça aykırıdır.³⁸²

Cevaplar:

Mezkûr rivâyet hadis ilmi açısından değerlendirildiğinde birçok tarik ve metin ile karşımıza çıkmaktadır. Hadisin tarikleri incelendiğinde en kuvvetli sened olarak göze çarpan³⁸³ zincir Ahmed b. Hanbel rivâyetinde İbn Şihâb ez-Zührî → Ümmü Seleme → Ebû Hüreyre şeklindedir ve bu senedde geçen imamlar hâfız imamlardır. Buhârî’nin *es-Sahih*’i üzerine çalışanların en fazla üzerinde durduğu *فقه البخاري في تراجمه* düsturunca Buhârî’nin hadisi ele aldığı başlığa ehl-i ilim fazlaca önem atfetmektedir. Buhârî bu hadisi *باب تحاج آدم وموسى عند الله* “Allah katında Âdem ile Musa’nın birbirlerine hüccet getirmeleri” başlığı altında değerlendirmiştir. Burada “Allah katında” diye tercüme ettiğimiz “*عند الله*” ifadesi, Buhârî’nin bu anlatının kıyamet gününde cereyan edeceği veyahut bu görüşmenin başka bir boyutta gerçekleştiği görüşünde olduğunu

³⁸¹ Sarmış, *İbrahim, Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, II, 147-153.

³⁸² Sarmış, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, 375. (tek ciltlik baskı)

³⁸³ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, VIII, 258.

bizlere göstermektedir. Rivâyette geçen münakaşa olayının yeri ve zamanı konusunda farklı değerlendirmeler ileri sürülmüştür. Bu konuda en ayrıntılı görüş beyan eden İbn Hacer şöyle demektedir:

“Âdem ile Musa'nın buluşmalarının nerede olacağı konusunda ulema ihtilaf etmiştir. Bu konuda ihtimal dahilinde olan görüşler şu şekildedir:

1. Allah Hz. Âdem'e Hz. Musa'nın yaşadığı dönemde hayat verdi ve konuştular.³⁸⁴
2. Hz. Âdem'in kabri Hz. Musa'ya keşfolundu ve konuştular.
3. Allah Enbiya-ı Kirâm'ın ruhunu miraç gecesinde Hz. Peygamber'e (s) gösterdiği gibi, Hz. Âdem'in ruhunu da Hz. Musa'ya gösterdi.³⁸⁵
4. Peygamberlerin rüyası vahiydir, bu rüyalar da tâbire ihtiyaç duyabilir. Hz. İsmail'in kurban edilme hâdisesinde Hz. İbrahim'in rüyasını tâbire ihtiyaç duymaksızın amel etmesi gibi istisnalar olsa da peygamberlerin rüyası vahiydir. Allah Hz. Musa'ya rüyasında göstermiştir.
5. Hz. Musa'nın vefatının akabinde berzah âleminde buluşmuşlardır.
6. Hz. Musa vefat edince ruhları sema katında buluşmuştur.³⁸⁶
7. Ömer hadisinde ifade edildiği gibi Hz. Musa'nın: “Sen Âdem misin?” ve Hz. Âdem'in: “Sen Musa mısın?” sözünden anlarız ki, bu buluşma henüz gerçekleşmemiş ahirette gerçekleşecektir. Mazi sigası ile ifade edilmesi hâdisenin muhakkak gerçekleşeceği anlamına gelmektedir.”³⁸⁷
8. Mâzerî (536/1141) ise: “Hadisin diğer bir tarikinde geçen ‘kırk yıl öncesi’ ifadesinden murad, Allah'ın, bu hadiseyi kader planında Hz. Âdem'in yaratılışından kırk yıl önce yazmış olmasıdır. Fakat bunu eli ile yazdı anlamında değil, Allah bunu meleklere açıkladı veya bu tarihte gerçekleşen

³⁸⁴ Bu görüşü destekleyen rivâyet için bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 17.

³⁸⁵ İbn Abdilberr (463/1071) benzer bir görüşü aktardıktan sonra: “Peygamberimizin (s) diğer peygamberler ile görüşmesi konusunda nasılığa bakmadığımız gibi bu hâdis de nasıl gerçekleşmiş bakmayız. Nasıl gerçekleştiği ihtimalleri üzerinde durmaktansa teslim olmak gerekir. Çünkü bu ilimden bize çok az verilmiştir” demiştir. (İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VIII, 259; Ayrıca bkz. Kurtûbî, *a.g.e.*, XVI, 18.)

³⁸⁶ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, X, 314; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, IX, 358; Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-Mefâtih*, I, 160.

³⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 506.

bir fiilde bulundu, şeklinde anlaşılabilir. Aksi takdirde Allah'ın takdiri kadimdir” demiştir.³⁸⁸

9. Diğer bir yorum sahibi İbnu'l-Cevzî şöyle demektedir. “Buluşmanın nasıl gerçekleştiğine muttali olmasak da الصَّادِقُ المصدوق olan Hz. Peygamber'den gelen her şeye iman gerekir. ‘Şayet bir araya gelmiş olsalardı’ şeklinde bir darb-ı mesel olması da caizdir.”³⁸⁹

İbn Battal: “Bu hadis Cebriye için bir hüccet olmadığı³⁹⁰ gibi, Kaderiyye için de hüccet teşkil edecek bir karine değildir. Hz. Musa'nın kavlinde Kaderiyye'nin ‘kul fiillerinin yaratıcısıdır, Rabbi değildir’ itikadına istidlal edilecek net bir hüccet yoktur. Çünkü Hz. Musa'nın ‘işlediği günahlarla insanları cennetten çıkararak ve onları bedbahtlığa atan sen değil misin?’ sözünde hüsrân ve cennetten çıkmayı Hz. Âdem'e nispet etmekten ötesi yoktur.”³⁹¹

Fahredden er-Râzî (606/1209), Bakara 2/7 âyetinin³⁹² tefsirinde bu hadise değinmiştir. Râzî, mezkûr rivayete geçmeden önce Mu'tezile'nin kader anlayışına örnek mahiyetinde “Anne karnında kişinin said/şakî olduğu, kader planında belirlenir” rivâyetini³⁹³ aktarmış ve bu konuda Mu'tezile'nin kurucularından ve hadis rivâyet

³⁸⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 509; Musa Şâhin Lâşîn, *Fethu'l-Mün'im*, X, 173.

³⁸⁹ İbnu'l-Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil*, III, 382; Aynî, *a.g.e.*, XXIII, 159.

³⁹⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, XI, 509; Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, II, 297.

³⁹¹ İbn Battal, *a.g.e.*, X, 316.

³⁹² حَتَّمَ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ “Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.” Bakara 2/7.

³⁹³ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسِلُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَيُؤَمِّرُ بَارِبَعِ كَلِمَاتٍ، فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ، فَوَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا، وَإِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا» “İbni Mes'ûd dedi ki: Bize, doğru söyleyen, doğruluğu tasdik ve kabul edilmiş olan Rasûlullah (s) haber verdi ve şöyle buyurdu: ‘Sizden birinizin yaratılışının başlangıcı, annesinin karnında kırk günde derlenir toplanır. Sonra ikinci kırk günlük süre içinde pıhtı hâline döner. Sonra da bir o kadar zaman içinde bir parça et olur. Daha sonra Allah bir meleik gönderir ve meleik, ona ruh üfler. Bu meleik dört şeyle; anne rahmindeki canlının rızkını, ecelini, amelini, iyi biri mi, yoksa kötü biri mi olacağını yazmakla emrolunur.’ Abdullah İbni Mes'ûd: ‘Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, sizden biri, cennetliklerin yaptığı işleri yapar ve kendisi ile cennet arasında sadece bir arşın mesâfe kalır da sonra anne karnında yazılan yazının hükmü öne geçer, cehennemliklerin yaptığı işleri yapar ve cehenneme girer. Yine sizden biri cehennemliklerin yaptığı işleri yapar ve kendisi ile cehennem arasında bir arşın mesâfe kalır; sonra anne karnında yazılan yazının hükmü öne geçer ve o kişi cennetliklerin yaptığı işleri yapmaya devâm eder de neticede cennete girer.’ demiştir.” (Buhârî, *Bed'u'l-halk*, 6, *Enbiyâ*, 1, *Kader*, 1; Müslim, *Kader*, 1; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *Kader*, 4; İbn Mâce, *Mukaddime*, 10.)

eden ilk kelamcılardan olan³⁹⁴ Ebû Osmân Amr b. Ubeyd b. Bâb el-Basrî'nin (ö. 144/761) dilinden Mu'tezile'nin rivayetlere bakış açısını göstermiştir. O şöyle demektedir: “Eğer bu hadisi A'meş söylerken işitseydim onu yalanlardım; Zeyd b. Vehb söylerken işitseydim, bu hoşuma gitmezdi. Abdullah b. Mes'ûd söylerken işitseydim, kabul etmezdim; Peygamber'i bu hadisi söylerken duysaydım reddederdim. Allah'ın söylediğini işitseydim O'na derdim ki; senin bizden aldığın misak (söz) böyle değildi.”³⁹⁵ Râzî, bu ön bilginin ardından Hz. Âdem ve Hz. Musa arasında cereyan eden hâdisede Mu'tezile ve Ehl-i Sünnetin bakış açısını gösteren bilgiler paylaşmakta, Ehl-i Sünnet uleması tarafından Mu'tezile'nin eleştirilerinin şu sebeplerle tenkîd edildiğini söylemektedir:

1. Mezkûr rivâyet incelendiğinde Mu'tezile'nin iddiası sadedinde Âdem kelimesi nasb edilerek okunduğu takdirde yani “Musa galebe çaldığında” Musa'nın Âdem'i küçük günahla suçladığı anlamına gelir ki, bu Musa'nın cehaletini gösterir ve caiz değildir.³⁹⁶
2. Hz. Musa'nın, babası Hz. Âdem'e (a.s) karşı ağır bir söz söylemesi ahlakî değildir.
3. Hz. Musa, yaratılanların bahtının kara olması ve cennetten çıkarılmalarının Hz. Âdem'in hatası sebebiyle olmayıp tamamen Allah tarafından olduğunu bilmektedir.
4. Bu konuşma cedel niteliğinde değerlendirilirse Hz. Âdem delil olmayacak bir şeyle ihticac etmiştir; çünkü bu delil ihticac için yeterli olsaydı Firavun, Haman ve diğer kâfirler de bu şekilde ihticac ederlerdi. Cedel açısından değerlendirildiğinde bu istidlal batıl olunca, bu hüccet de fasit olmuştur.
5. Hz. Peygamber getirdiği delil doğrultusunda Âdem'in Hz. Musa'ya galebe çaldığını onaylamıştır. Bu sebeple hadisi şu üç anlamdan birisine hamletmek gerekir:

³⁹⁴ İlhan, Avni, "Amr b. Ubeyd", *DİA*, III, 94.

³⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, II, 290, 29; Hatip el-Bağdadî, *Târîhu Bağdad*, XIV, 63; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 278, *Târîhu'l-İslâm*, III, 941, thk. Tedmirî, IX, 238, 239; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tezhîb*, VIII, 71; Yusuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXII, 129; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 61.

³⁹⁶ Bu konudaki diğer tartışmalar ve ayrıntular için bkz. Nevevî, *a.g.e.*, XVI, 200-203; Kastallâni, *İrşâdü's-Sâri*, IX, 341.

a. Hz. Peygamber bu rivayeti anlatırken ilk olarak Yahudilerden bahsetmiştir. Yahudilerden işittiği bu olayı, Yahudiler böyle anlatıyorlar diyerek nakletmiştir. Râvi rivâyetin başına yetişememiş ve meclise girdiği andan itibaren duyduklarını nakletmiştir.

b. فحج آدم موسى ifadesinde ki آدم kelimesi mansup olarak okunur. Bu durumda “Musa galebe çaldı” olur ve buna göre Âdem'in getirdiği şey hüccet olmadığı gibi bir özür de kabul edilmez.

c. Mezkûr münazarada anlatılmak istenen ne günahından dolayı birisini suçlamak ne de Allah'ın ilmi ile karşı taraftan özür beklemektir. Aksine Hz. Musa, Hz. Âdem'e cennetten çıkmasına sebep olan bu zellenin sebebini sormuştur. Hz. Âdem ise cevap olarak: “Benim cennetten çıkarılmam bu zelle sebebiyle değil, bilakis cennetten yeryüzüne gönderilmemin sebebi, Allah'ın beni yeryüzüne halife olarak tayin etmesidir.” cevabını vermiştir.³⁹⁷

Râzî'nin ifade ettiği ve bizim tasnife tâbi tuttuğumuz bu maddelerden, ikinci madde ile özdeş olarak Bâcî şöyle bir istidlalde bulunmaktadır: “Hz. Âdem, Hz. Musa'nın (ve tüm insanlığın) babasıdır. Kişinin işlemiş olduğu suçundan ötürü babasını kınaması caiz değildir. Çünkü Allah, **Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim**”³⁹⁸ buyurmuştur. Hz. İbrahim'in babası iman etmekten imtina edince **İbrahim, şöyle dedi: ‘Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır**”³⁹⁹ demişti. İşte bu Hz. Âdem'in, Hz. Musa'ya olan hüccetini açıklamaktadır.⁴⁰⁰

Hz. Âdem اصطفاك الله برسالته وبكلامه ile “Bunu en iyi bilecek olan sensin”, “Bunu en iyi bilecek sen olmana rağmen” veyahut “İnsanlar içerisinde bu

³⁹⁷ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, II, 291.

³⁹⁸ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ

فَأَنبَأْتُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ Lokmân 31/15.

³⁹⁹ Meryem 19/47. قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا.

⁴⁰⁰ Bâcî, *el-Müntekâ*, VII, 202.

konuda en bilgin olan sen olmana rağmen” gibi anlamları kastetmiştir.⁴⁰¹ Hz. Âdem’in “أتلومني على أمر كتبه الله علي قبل أن يخلقتني -أو قدره علي قبل أن يخلقتني” “Daha yaratılmamdan önce Allah’ın bana yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk” ifadesini şu şekilde izah edebiliriz: Allah, Hz. Âdem’in işlediği günahı af ve mağfiretiyle tecelli ettikten sonra O’nu bu işlediği hatadan dolayı kınamak gerekmez.⁴⁰² Fakat bugün haramlara giren bir kimsenin böyle söylemesi caiz değildir.⁴⁰³ Mesela bir kimse “Ben kâtil oldum, zâni oldum, hırsız oldum ne yapayım Allah böyle takdir etti” diyemez. Ümmet iyinin iyiliğinin övülmesi, kötünün kötülüğünün kınanması konusunda icmâ etmiştir.⁴⁰⁴ Hz. Âdem’in işlediği zelleden dolayı sorumlu tutulması aklî değil, şer’îdir. Hz. Âdem’i Allah affettikten sonra yüzüne suçu vurarak tekrar sorumlu tutmaya kalkışmak kişiyi şeriat karşısında çaresiz bırakır, zor duruma düşürür.⁴⁰⁵

“Hz. Âdem’in cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilmesi, ilahi takdirde var olan bir durumdu. Şu kadar ki bu işlem (takdirin kazası), işlenen günah vesilesiyle gerçekleştirilmişti. Evet, Hz. Âdem’in işlemiş olduğu fiili, yalnızca onun cüz’i iradesi açısından izah etmek mümkün değildir. Çünkü bunun arkasında insanlığın yeryüzüne inişi ve buna bağlı olarak da onlara kitapların ve peygamberlerin gönderilmesi gibi önceden takdir edilmiş küllî maksatlar söz konusudur. Eğer bu böyle kabul edilmezse, Allah’ın zuhurata göre, gelişi güzel hareket ettiğini kabul etmemiz gerekecektir ki, O’nun hakkında böyle bir şey düşünemeyiz. Hasılı, insanlığın yer yüzüne adım atması, çoğalması ve arkasından ilahi emir ve hükümlere muhatap olma gibi neticeleri ihtiva eden böyle bir fiili, ilahi takirden bağımsız olarak yalnızca Hz. Âdem’in cüz’i iradesiyle işlemiş olduğu bir fiile bina ederek izah etmek zordur. Bunun içindir ki, olayı anlatan Hz. Peygamber (s), Âdem’in (a.s) delilinin ağırlığına dikkat çekmiştir.”⁴⁰⁶

Hz. Musa, suçundan ötürü Hz. Âdem’i kınamamıştır. Zira Hz. Âdem’in Allah’a tövbe ettiğini ve Allah’ın tövbesini kabul ettiğini bilmektedir. Hz. Musa, Hz. Âdem’i

⁴⁰¹ Bâcî, *a.g.e.*, VII, 201; Davudoğlu, Ahmed, *Sahîhi Müslim Terceme ve Şerhi*, X, 632, 633.

⁴⁰² Hattâbî, *a.g.e.*, IV, 297.

⁴⁰³ Mâzirî, *el-Mu’lim bi’fevâid-i Müslim*, III, 314.

⁴⁰⁴ İbn Abdilberr, *a.g.e.*, XXVI, 85; İbn Battal, *a.g.e.*, X, 315, 316.

⁴⁰⁵ Nevevî, *a.g.e.*, VIII, 248.

⁴⁰⁶ Öztürk, Yener, “Kaderle İlgili Üç Hadisin Kelâmî Perspektiften Yorumu” Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, sayı: 1 s. 30, 31.

günahından dolayı kınamış olsaydı, Hz. Âdem ona şu şekilde cevap verirdi: “Ben günah işledim ve işlediğim günahın neticesinde tövbe ettim. Allah da benim tövbemi kabul etti fakat, sen de birini öldürdün ve kâtil olduğun yetmemiş gibi levhaları yere attın.” Ancak böyle bir senaryo olmamıştır. O halde Hz. Musa, Hz. Âdem’in günahını gündeme getirmeye çalışmamış, imtihan olduğu olayı delil olarak getirmiştir. Hz. Âdem’in başına gelen musibet, onun eşiyle beraber cennetten kovulmasıdır. Bu musibetin sebebi ise yasak ağaçtan yemeleridir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Musa, musibetin sebebi olan suçunu değil, onun imtihan olduğu musibetini dillendirmiştir. Peki Hz. Âdem’in bu soruya cevabı neden kaderle olmuştur? Yani neden delil getirmiş, kaderi ileri sürmüştür? Bu cevabın verdiği temel mesaj “Cennetten çıkışım, Allah’ın imtihan ettiği ve kaybettiğim musibettir. Bunun sonuçlarını her ne kadar ben doğursam da Allah’ın benimle ilgili takdiri bu yöndedir. Ben ise ondan gelen her şeye razıyım” demektir **“Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”**⁴⁰⁷ âyeti bize Hz. Âdem’in bu duruşunun delilidir.

Sonuç olarak; buraya kadar zikretmiş olduğumuz rivâyetin arka plan tahlilinin akabinde sarıh bir şekilde Kur’an ile çelişen en ufak bir bölüm dahi yoktur. Rivâyet üzerine yapılan mezkûr eleştirilerin bütüncül ve ihatalı bir bakış açısına dayanmadığı ortadadır. İtirazların, rivâyetin arka planında anlaşılması gereken durumları anlamamaktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Mustafa İslâmoğlu’nun konu ile ilgili eleştirileri üzerinden hareket etmek gerekirse, İslâmoğlu: “Kur’an ‘her şeyi bilen’in sadece Allah olduğunu söyler, bu rivâyet ise Hz. Musa olduğunu söylüyor” demiştir ki, rivayette Hz. Musa “her şeyi bilen” olarak değil, “Allah tarafından ilim verilen kimse” olarak takdim edilmiştir. İslâmoğlu, “Kur’an Âdem’i kandırıp saptırmanın Şeytan olduğunu söylerken, bu rivâyet Âdem’in insanları saptırdığını söylüyor” demiştir, fakat yukarıda izah edildiği üzere Hz. Musa’nın suçlamasının üzerine Âdem’in getirdiği hüccet zaten hadis metni içerisinde çürütülmüştür. Âdem, Musa’ya galebe çaldı ifadesi de bu doğrultuda kullanılmıştır. İslâmoğlu, “Kur’an ‘Âdem nefesine uydu ve Rabbine asi oldu’ diyerek kınar, bu rivâyet Âdem’in kınanamayacağını söylüyor” demiştir, fakat böyle bir ifade rivayette

⁴⁰⁷ وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا İnsan 76/30.

söz konusu değildir. Hz. Âdem, Hz. Musa'ya hitaben 'bu günahımdan dolayı mı beni kınıyorsun?' sorusuyla 'Hz. Âdem kınanamaz' gibi bir yargı ortaya atmamaktadır. Yine İslâmoğlu, "Kur'an'da Âdem ve eşi 'biz nefsimize zulmettik' deyip nefislerini kınarlar ve nefislerinin kurbanı' olduklarını söyleyerek bağışlanmalarını, esirgenmelerini isterler, bu rivâyet ise Âdem'in 'kader kurbanı' olduğunu söylüyor" demiştir, fakat zikredildiği üzere Hz. Âdem kaderi suçlayıcı bir anlayış ile hareket etmeyip "senaryo böyle yazıldı ben de bu rolü tercih ettim demek istemiş" ve akabinde gelen "Bu günahımdan dolayı mı beni kınıyorsun?" ifadesi ile suçu üzerine alarak bu anlayışı tekzib etmiştir. İslâmoğlu, "Kur'an Âdem'in günahından mes'ul olduğunu ve tevbe ettiğini söyler, bu rivâyet Âdem'in günahından mes'ul değil ona mecbur olduğunu söylüyor" demiş, fakat izah edildiği üzere "Bu günahımdan dolayı mı beni kınıyorsun?" ifadesi ile Âdem, bunu yapmaya mecbur olduğunu değil, günahı işleyenin, kendisi olduğunu kabul etmiştir. Bu ifade incelendiğinde ise bir cebr söz konusu değildir. İslâmoğlu, "Kur'an'daki Âdem, fiilinin ahlaki sorumluluğunu kabul ediyor, bu rivayetteki Âdem ise, 'beni saptırdığın için' diyerek sorumluluğu Allah'a atan Şeytan'ı hatırlatıyor" demiştir, fakat metnin hiçbir tarikinde böyle Allah'a yönelik bir ifade ile karşılaşmamaktadır. İslâmoğlu, "Kur'an'a göre Allah, Âdem'den geçmişte söz almış, fakat onu azimli bulmamıştır, bu rivayette ise, Âdem'in 'yaklaşmayın' ilahi tâlimatına rağmen yasak ağaçtan yemesi kaderdir" demiştir. Kaderi ızdırârî ve ihtiyârî şeklinde ikiye ayırmamız gereklidir. Izzârî kadere kulun hiçbir tesiri yoktur, annemiz, babamız, dünyaya geleceğimiz konum gibi bizim seçimimiz dışında kalan kader bu çerçevede ele alınmaktadır. İhtiyârî kader ise kulun yapacağı fiili Allah ezeli ilmiyle bilmiş ve öyle takdir etmiştir. Kişinin hayatının en önemli aşaması olan evlilik buna örnektir. Kader'in bu iki yönü anlaşıldığı zaman Hz. Âdem'in kader ile bir derdinin olmadığı açıkça ortaya çıkacaktır. Son olarak; İslâmoğlu, Kur'an "Herkes yaptığının rehinidir"⁴⁰⁸ diyor. Fakat rivâyet bunun tam zıddını iddia ediyor: Âdem yaratılmadan önce takdir edilen şeyi yapmıştır, bundan dolayı da kınanamaz. Bu durumda aynı şey şeytan, Kabil, Nemrut, Firavun, Ebû Leheb, Ebû Cehil'in de yaptıkları önceden belirlenen kaderleri olmaktadır. 'Ebû Leheb'in eli kurusun, kurudu da'⁴⁰⁹ diyen âyet kadimse, Ebû Leheb'in bunda suçu ne? Ebû Leheb istese de iman edemezdi, zira onun için yazılmış olan kadim bir

⁴⁰⁸ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ Müddessir 74/38.

⁴⁰⁹ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ Tebbet 111/1.

kelam vardı. Onun yaptığı sadece ezelde yazılmış olan bu kelama uygun rolü oynamaktı⁴¹⁰ demiştir. Fakat yukarıda izah ettiğimiz üzere; Allah, Hz. Âdem'in işlediği günahahtan dolayı af ve mağfiretiyle tecelli ettikten sonra onu bu işlediği hatadan dolayı kınamak gerekmez. Fakat bugün haramlara giren bir kimsenin böyle söylemesi ehl-i ilmin nazarında uygun bulunmamıştır. Sonuç olarak rivâyet sarih bir âyet ile tenâkuz halinde değildir. Metin içerisinde anlaşılması güç lafızlar izah edildiğinde ortada bir problem kalmamaktadır.

2.5. Altın ve İpek Haram mıdır?

Hadisler:

عن ابن عمر، أن عمر بن الخطاب، رأى حلة سبراء عند باب المسجد، فقال: يا رسول الله، لو اشتريت هذه فلبستها للناس يوم الجمعة وللوفد إذا قدموا عليك، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنما يلبس هذه من لا خلاق له في الآخر، ثم جاءت رسول الله صلى الله عليه وسلم منها حلل، فأعطى عمر منها حلة، فقال عمر: يا رسول الله، كسوتنيها، وقد قلت في حلة عطارد ما قلت، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنني لم أكسكها لتلبسها، فكساها عمر أخا له مشركا بمكة

Abdullah b. Ömer'den rivâyet olunduğuna göre; Ömer b. Hattâb, Mescidin kapısı önünde (saf ipekten dokunmuş) çizgili bir elbisenin satılmakta olduğunu görmüş ve “Ey Allah'ın Rasûlü, şu elbiseyi sen satın alsan da cuma günleri ve elçiler geldiği vakit giysen” demiş. Rasûlullah (s) de: “*Bunu ancak ahirette nasibi olmayan kimseler giyer*” buyurmuş. (Bir süre) sonra Rasûlullah (s)'e (bu elbiselerden bazı elbiseler gelmiş ve onlardan birini Ömer b. Hattab'a vermiş. Hz. Ömer de “Ey Allah'ın Resulü! Sen bu elbiseyi bana giydirdin. Hâlbuki (geçenlerde mescidin önünde satılmakta olan) Utarid'in elbisesi hakkında söyleyeceğini söyledin” demiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s): “*Ben onu sana giyesin diye giydirmedim*” buyurmuş. Ömer b. Hattâb da onu Mekke'de bulunan bir müşrik kardeşine giydirivermiş.⁴¹¹

⁴¹⁰ İslâmoğlu, a.g.e., ay.

⁴¹¹ Buhârî, Libas, 25, 30, 66; Müslim, Libas, 6-10.

عن عبد الله بن عكيم، قال: كنا مع حذيفة بالمدائن، فاستسقى حذيفة، فجاءه دهقان بشراب في إناء من فضة فرماه به، وقال: إني أخبركم أنني قد أمرته أن لا يسقيني فيه، فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: «لا تشربوا في إناء الذهب والفضة، ولا تلبسوا الديباج والحريز، فإنه لهم في الدنيا وهو لكم في الآخرة يوم القيامة»

Abdullah b. Ukeym'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir. “Medâin’de Huzeyfe ile birlikte bulunuyorduk. Derken su istedi, oranın ileri gelenlerinden birisi gümüş bir bardak içerisinde içecek getirdi.” Huzeyfe bardağı attı ve “Size bildiriyorum ki, bu adama bana bunun içerisinde su vermesini emrettim (ama laf dinlemiyor). Hâlbuki Rasûlullah (s) ‘*Altın ve gümüş kaptan su içmeyiniz. İbrişim (kalın dokunmuş ipek) ve ipek de giyinmeyiniz. Biline ki bunlar dünyada onların, ahirette ise sizindir*’ buyurmuştur dedi.⁴¹²

علي بن أبي طالب رضي الله عنه، يقول: إن نبي الله صلى الله عليه وسلم: أخذ حريرا فجعله في يمينه، وأخذ ذهبا فجعله في شماله ثم قال: إن هذين حرام على ذكور أمتي

Ali b. Ebî Tâlip (r.a) şöyle buyurdu: Rasûlullah bir miktar ipek alıp sağ avucuna koydu, bir miktar altın alıp sağ avucuna koydu sonra da: “*Şu iki şey ümmetimin erkek kısmına haramdır*” dedi.⁴¹³

عن أخت لحذيفة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: يا معشر النساء، أما لكن في الفضة ما تحلين به، أما إنه ليس منكن امرأة تحلى ذهبا تظهروه، إلا عذبت به

Huzeyfe'nin kardeşinden rivayetle, Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Ey kadınlar topluluğu zinet eşyanız gümüşten olsun. Sizden hangi kadın altınla süslenir ve onu izhar eder ise (yabancıya gösterirse) mutlaka onunla azaba mâruz kalır.*”⁴¹⁴

⁴¹² Buhârî, Et’ime, 28, Libas, 25; Müslim, Libas, 2; Tirmizî, Eşribe, 10; Ebû Dâvûd, Eşribe, 17; Nesâi, Zinet, 87, 88, 198, 199; İbn Mâce, Eşribe, 17.

⁴¹³ Ebû Dâvûd, Libas, 12; Nesâi, Zinet, 40, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 357, 358; İbn Mâce, Libas, 19; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 146, 250; İbn Hıbbân, *a.g.e.*, XII, 249; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 152, 153; Tayâlisî, *Müsned*, IV, 12; Bezzâr, *a.g.e.*, III, 102; Ebû Ya’lâ el-Mevsilî; *a.g.e.*, I, 273; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, V, 227; *el-Mu’cemu’l-Kübrâ*, XIII, 51; Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, VIII, 190-192, *es-Sünenü’s-Sagîr*, I, 134; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, II, 596.

⁴¹⁴ Ebû Dâvûd, Hâtem, 8; Nesâi, Zinet, 39, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 354; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXVII, 395, XLIV, 561, XLV, 10; Dârimi, İsti’zan, 17, İbn Ebî Âsım, *el-Âhad ve’l Mesânî*, VI, 74; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XXIV, 242-244; Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 237; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, VI, 3310.

أن أسماء بنت يزيد حدثته، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أيما امرأة تحلت - يعني بقلادة من ذهب - جعل في عنقها مثلها من النار، وأيما امرأة جعلت في أذنها خرصا من ذهب، جعل الله عز وجل في أذنها مثله - خرصا من النار يوم القيامة

Esma b. Yezîd'den rivayetle, Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: “Her kim sevdiğine ateşten bir gerdanlık takmaktan hoşlanırsa ona altından bir gerdanlık taksın. Her kim sevdiğine ateşten bir bilezik takmaktan hoşlanırsa ona altından bir bilezik taksın. Ancak size lazım olan gümüşdür, onu takınız.”⁴¹⁵

أن ثوبان، مولى رسول الله صلى الله عليه وسلم حدثه قال: جاءت بنت هبيرة إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وفي يدها فتخ، فقال: كذا في كتاب أبي، أي خواتيم ضخام، فجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم يضرب يدها، فدخلت على فاطمة بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم، تشكو إليها الذي صنع بها رسول الله صلى الله عليه وسلم، فانتزعت فاطمة سلسلة في عنقها من ذهب، وقالت: هذه أهداها إلي أبو حسن، فدخل رسول الله صلى الله عليه وسلم والسلسلة في يدها فقال: «يا فاطمة، أيعرك أن يقول الناس ابنة رسول الله وفي يدها سلسلة من نار»، ثم خرج ولم يقعد، فأرسلت فاطمة بالسلسلة إلى السوق فباعتها، واشترت بثمنها غلاما وقال مرة: عبدا وذكر كلمة معناها فأعتقته، فحدث بذلك، فقال: «الحمد لله الذي أنجى فاطمة من النار»

Hız. Peygamber'in kölesi Sevbân'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s)'in yanına Fatıma b. Hübeyre, elinde altından bilezikler (feth) olduğu halde gelmişti. Hız. Peygamber (s) kadının ellerine vurmaya başladı. Fatıma da hemen oradan sıvışıp Rasûlullah'ın kızı Fâtımatü'z-Zehra (r.a)'nın yanına girdi. Ona Rasûlullah (s)'in kendisine olan davranışını anlattı. Bunun üzerine Hız. Fatıma (r.a) boynundaki altın zinciri çıkarıp: “Bunu bana Hasan'ın babası Hız. Ali (r.a) hediye etti” dedi. Zincir daha elinde iken Rasûlullah (s) yanlarına girdi ve şöyle dedi: “Ey Fatıma! Halkın: ‘Rasulullah'ın kızının elinde ateşten bir zincir var!’ demesi seni memnun eder mi?” dedi ve böyle diyerek oturmadan geri dönüp gitti. Bunun üzerine Fatıma (r.a) zinciri çarşıya gönderip sattırdı, parasıyla bir köle satın alıp onu azâd etti. Bu olanlar Rasûlullah'a (s) anlatılınca: “Fatıma'yı ateşten kurtaran Allah'a hamdolsun! buyurdular.”⁴¹⁶

⁴¹⁵ Ebû Dâvûd, Hâtem, 8; Nesâî, Zinet, 39, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 355; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV, 565, 580; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 237; Beğavî, *Şerhü's-Sünne*, XII, 70.

⁴¹⁶ Nesâî, Zinet, 39, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 355; Ma'mer b. Râşid, *Câmî*, XI, 73, Tayâlisî, *Müsned*, II, 331; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVII, 83; Rûyânî, *Müsned*, I, 409; Tahavî, *Şerhu Müşkili'l-*

Hadislere Aykırı Görünen Âyetler:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Ey Âdemoğulları! Her mescitte **ziynetinizi takın**. Yiyeceğin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”⁴¹⁷

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“De ki: Allah’ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızık kim haram kılmış? De ki: Bunlar, dünya hayatında müminler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için ayetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.”⁴¹⁸

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِئَاتًا إِلَى جِبِينَ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ

“Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da sizin için barınaklar var etti. **Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi.** Böylece Allah, Müslüman olasınız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor.”⁴¹⁹

İtirazlar:

Kur’an Araştırmaları Grubu, mezkûr rivayetler ışığında şu eleştirileri getirmiştir: “Kur’an, bazılarının zannettiği gibi ana konulara değinerek, yan konular için bizi başka

Âsâr, XII, 301; Hâkim, *Müstedrek*, III, 165, 166; İbn Şâhîn, *Fezâilü Fâtma*, 17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 237.

⁴¹⁷ A’râf 7/31.

⁴¹⁸ A’râf 7/32.

⁴¹⁹ Nahl 16/80, 81. (Direkt olarak mezkûr rivayetlere aykırı olmasa da âyette geçen elbiseye bir sınırlandırma getirilmediği gerekçesiyle “Bu âyet de hadis ile teâruz halindedir” görüşleri söz konusu olmuştur. Bkz. Dorman, *a.g.e.*, s. 207.

kitaplara, şeyhlere, ilmihallere, ya da ünlü hadis kitaplarına havale etmiyor. Kendisinin detaylandırılmış olduğunu söylüyor. Eğer bir yasağı, detayı, ibadeti Kur'an'da bulamazsak, bu; o yasağın, detayın, ibadetin dinimizin bir parçası olmadığı anlamına gelir. Örneğin ipek giymek veya midye, karides yemek ile ilgili Kur'an'da bir ifade olmaması; ipeğin giyilebileceğini, midye ve karidesin yenilebileceğini gösterir. Kur'an'da bir fiilin yapılmamasına dair izah aramak gerekir, yapılması gerektiğine dair izaha gerek yoktur. Örneğin ipeğin giyilmesinin yasak olduğuna dair izahın bulunmaması yeterlidir. Ayrıca ipek giyilebilir mânasında bir ayete gerek yoktur.⁴²⁰ Altın ve ipek hem erkek için hem de kadın için bir süs eşyasıdır. Kur'an'da hiçbir âyette yasaklanmazlar. Allah inananların dünyada da bu süslerden yararlanabileceklerini söyler ve erkek-kadın ayrımı yapmaz.⁴²¹

Kur'an'da bu şekilde bir haram ve kadın erkek ayrımı olmadığı gibi aksine Allah'ın yaratmış olduğu süs eşyaları ve temiz rızıkların Allah'tan başka kimse tarafından haram kılınmayacağı ve hadislerde ifade edilenin tam aksine bunların sadece ahirette değil, dünyada da inananlar için olduğu ifade edilir. (Kur'an'da) gerek giysi gerekse diğer gereksinimler için kullanılan ve doğadan edindiğimiz hammaddeler ile ürettiğimiz kumaşların aralarında ayrım yapılmaksızın Allah'ın lütuf ve rahmeti ile bize ikram edildiklerini görmekteyiz. Görüldüğü gibi bazı hadislerde altın ve ipek kullanımının ümmetin kadınlarına helal, erkeklerine ise haram olduğu söylenmiş, bazılarında ise cinsiyet ayrımı yapılmaksızın haram denmiştir. Bununla birlikte aynı kaynaklarda altının kadınlara da haram olduğuna dair hadis rivayetleri vardır. Söz konusu hadislerde kadınlara süs eşyalarının gümüşten olmasının söylendiği ve altınla süslenip onu gösteren kadınların mutlaka onunla azaba maruz kalacakları iddia edilir. Bu durumda hadisleri dinin kaynağı olarak kabul edenlerin eşlerine ve kızlarına aldıkları altınlar; kadınlarının ise taktıkları altınlar için tövbe ederek altınları elden çıkarmaları ve gümüş ile yetinmeleri gerekir.⁴²²

Edip Yüksel ise "Allah'ın dininin biricik kaynağı olan Kur'an, erkekler için altın ve ipeği yasaklamamaktadır. Aksine onları güzel bir nimet olarak tanımlamaktadır.

⁴²⁰ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 31.

⁴²¹ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 98.

⁴²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Dorman, Emre, *a.g.e.*, s. 205-209.

Nitekim Rabbimizin bizim için yarattığı yiyecekleri ve giyecekleri kendi kafalarına göre haram eden din adamları şiddetle kınanmaktadır.” demektedir.⁴²³

Cevaplar:

Kur'an-ı Kerim'de namahremlerin birbirlerine bakmamaları ve örtünmesi gereken yerlerin örtünmesini bizlere anlatan on kadar âyet⁴²⁴ vardır. Muhtelif hadis mecmualarının müellifleri ise “el-Libas” başlığı altında özel bir bahis açarak bu konuda vârid olan hadisleri nakletmişlerdir. Altın'ın takılması ve ipek elbisenin giyilmesi hususunda Hz. Peygamber tarafından bir süre yasaklama olmadığını da söz konusu rivayetlerden öğreniyoruz. Hz. Peygamber'in altın yüzüğü kastederek: “Bundan böyle asla bir daha takmayacağım”⁴²⁵ diyerek, ipek elbiseyi ise mezkûr rivayetlerde görüldüğü üzere “Bu takva sahiplerine yakışmaz” diyerek çıkarttığını biliyoruz. Hz. Peygamber yasaklamalara rağmen altın yüzük kullanma hususunda ısrar eden erkekleri “avucunda ateş tutmak” gibi tehlikeli bir iş yaptıklarını hatırlatarak uyarmıştır. Aynı şekilde dünyada ipek giyenlerin de ahirette giyemeyecekleri⁴²⁶ hususunda uyarılarda bulunmuş, “**Onların cennette giyecekleri ipektir**” âyetinin⁴²⁷ vermiş olduğu müjdeden mahrum olmamalarını istemiştir.

Hız. Peygamber, altın küpe ve kolye takmaktan men ettiği bir kadının “İyi ama, bir kadın kocası için süslenmezse, kocası yanında kıymeti olmaz” demesi üzerine Hz. Peygamber “*Öyleyse gümüş küpe yaptırır, za'feran yahut miskle sarartırsın*”⁴²⁸ buyurmuştur. Bu rivâyet altının erkeklere yasaklanmasında ahlakî durumlar bir tarafa toplumun şartları gereği ekonomik sebeplerle ilişkisi olduğunu da göstermektedir. Zaten kadınların zinet olarak kullanacakları altın da kilo ile ifade edilecek ağırlakta olmayacaktır. Küçük parçalar diye ifade ettiğimiz “mukatta'a” olacaktır.⁴²⁹

⁴²³ Yüksel, *Müslüman Din Adamlarına 19 Soru*, s. 53.

⁴²⁴ Nûr 24/27-31, Ahzâb 33/53, 54, 60; Diğer âyetler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel, Nevzat, *Konularına Göre Kur'an-ı Kerim Fihristi*, s. 204.

⁴²⁵ Buhârî, Libas, 12; Müslim, Libas, 23.

⁴²⁶ Aliyyü'l-Kâri, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, IV, 419.

⁴²⁷ جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ Fâtır 35/33.

⁴²⁸ Nesâî, Zinet, 39.

⁴²⁹ Şah Veliyullah, *Huccetu'l-lâhi'l-bâliğa*, II, 830.

İpek elbisenin giyimi konusunda Hz. Peygamber ahabını sürekli denetlemiş, kimde gördüyse derhal çıkarttırmıştır. Ebû Hüreyre, “Rasûlullah (s) ipek elbiseyi takip eder, görür-görmez çıkarttırırdı”⁴³⁰ haberini vermektedir. Damre b. Salebe, böylesi bir muameleye tâbi tutulanlardandır.⁴³¹ Ashâb-ı kirâm da Hz. Peygamber’den (s) aldıkları bu terbiye ile aynı hassasiyeti göstermişlerdir. Meselâ, Abdullah b. Mes’ud çocuklarından birinin ipek bir gömlek giymiş olarak yanına geldiğini görünce, “Git, annene söyle, sana başka bir gömlek giydirdin!” diye eve göndermiştir.⁴³² İpek döşeme kullanmak da ipeği giymek gibidir denilmiş,⁴³³ fakat ipek hediye etmede bir problem olmadığı yine rivayetler aracılığıyla nakledilmiştir. Zira Hz. Peygamber’in Hz. Ömer ve Hz. Ali’ye ipek kumaşlar hediye ettiği, onların da hanımlarının giymelerini istediğine dair rivayetler bulunmaktadır.⁴³⁴ Diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber’in hac sırasında bitlerden yakınlardan olmasından dolayı kendilerindeki uyuz sebebiyle onların ipek giymelerine müsaade ettiğini öğreniyoruz.⁴³⁵ Allah Rasûlü’nün ipek konusundaki ruhsatı bazı rivayetlerde bit sebebiyle, bazı rivayetlerde uyuz sebebiyledir, denilmiştir.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere Kur’an’a arz, iki şekilde algılanmıştır. Bunlardan birincisine göre arz; hadislerin Kur’an ölçüsüne vurulması ve onda aslı bulunmayanların reddedilmesi anlamına gelmektedir. Ancak İslâm âlimlerinden hiçbiri böyle bir arz metodunu kabul etmemişlerdir. Diğer tanıma göre ise arz; hadislerin Kur’an’daki sarîh ayetlere arzı ve ters düşenlerin sıhhatinin reddi anlamında kullanılmıştır. İslâm âlimlerinin kastettikleri mâna budur. Mezkûr rivâyet birinci tür arza örnek olarak gösterilebilir ki ehl-i ilim bu tür arzı kabul etmemiştir, fakat yine de konunun daha iyi anlaşılması için mezkûr rivâyetin Kur’ancı-Mealci söylemin tek kaynak (!) kabul ettiği Kur’an’a yeniden arz ederek ele alacağız.

Nitekim âyet-i kerîme’de Rabbimiz, “**Onlardan biri, Rahmân’a örnek kıldığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah**

⁴³⁰ Nureddin el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, V, 140.

⁴³¹ Nureddin el-Heysemî, *a.g.e.*, V, 137.

⁴³² Nureddin el-Heysemî, *a.g.e.*, V, 144.

⁴³³ Buhârî, *Libas*, 27.

⁴³⁴ Heyet, *İslâm’da Kılık, Kıyafet ve Örtünme*, s. 52.

⁴³⁵ Buhârî, *Libas*, 29, *Cihad*, 91; Müslim, *Libas*, 25; Tirmizî, *Libas*, 2; Ebû Dâvûd, *Libas*, 13, *Nesâi*, *Zinet*, 93.

kesilir. Süs içerisinde yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı Allah'a isnad ediyorlar?" buyurmuştur.⁴³⁶ Bu iki âyette Rabbimiz melekleri kastederek Allah'a kız çocuk isnad edenlere hitaben kadınların esas vasfını ön plana çıkararak الْجَلِيَّةِ فِي الْخِصَامِ "süs içerisinde yetiştirilen" ifadesini kullanmış, bu narinlikte olan bir varlık türü ile tezat olan erkekleri karşılaştırmıştır. Kur'an'da kadınlar süs içerisinde yetiştirilen, yani süse meyyal olan bir cins olarak anlatılırken, erkekler ise الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ifadesi ile "mücadeleye güç yetiren", kuvvetli ve kavvam olarak anlatılmıştır. "Hadislere Aykırı Görünen Âyetler" başlığı altında serdedilen âyetlerde sarıh bir şekilde hadislere aykırılık görülmemesine rağmen, mezkûr hadisleri reddedenlere sormak gerekir: Söz konusu rivayetler yukarıda "Hadislere Aykırı Görünen Âyetler" bölümünde sıralanan ayetlere sizler tarafından arz edilmiş ve tüm rivayetler uydurma bulunmuştur. Rabbimizin Zuhrûf Suresi 17 ve 18. âyetlerde kadınları 'süs içerisinde yetiştirilen' şeklinde tanımlanmıştır. Bu âyete hadisleri arz ettiğimizde ise kadınların süslere meyyal olduğu, erkeklerin ise tam tersi bir karakterde olduğu görülmektedir. Bu âyete söz konusu hadisler arz edildiğinde sahih mi demeliyiz? Rivayetlerin bu âyetle (Zuhrûf 17-18) örtüşmeyen kısımları yine de uydurma mı kabul edilecek? Böyle bir durum ortaya çıktığında yâni rivâyetin bir kısmı uydurma bir kısmı sahih olduğunda rivâyet uydurma mı kabul edilecek yoksa sahih mi?

Sorduğumuz bu sorular arz uygulamasının ne kadar usulsüz olduğunu göstermektedir. Bu konuda belirlenecek usulün klasik hadis usulünün yanında uygulanacak bir arz usulü olması gerektiğini düşünüyoruz. Sonuç olarak; "Kur'an bize yeter" söyleminin gölgesi altında gerek bu meselede gerek diğer meselelerde "hakkında Kur'an'da âyet yok" diyerek hüküm vermenin yolunu açmak, Kur'an'da hakkında mâlumatımız olmayan her türlü konuda "usulsüz ve asılsız" bir çözüm yoluna gitmek demektir. Kur'ancı-Mealci zevât söz konusu rivayetlerle karşılaştığında "eşyada asıl olan ibahadır" kaidelerini dile getirirken; neden Hz. Peygamber'in (s) sözlerine müracaat etmek söz konusu olunca "Kur'an'dan başkasını kabul etmeyiz" demektedir? Oysa Kur'an bizlere "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin.

⁴³⁶ Zuhurûf, وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ أَوْ مَن يُنثَىٰ فِي الْجُلَيْةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ 43/17, 18.

Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir⁴³⁷ diyerek bu konuda yöntemimizin nasıl olması gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Girişte ifade ettiğimiz gibi bu tür rivayetleri tenkîd etmenin temel problemi, başta Kur'an olmak üzere İslâm dinine bütüncül bakmamak ve hadisin/sünnetin kaynak değeri problemini zihinlerde çözememiş olmaktır. Sonuç olarak; rivâyet Kur'an'a değil, hadislere ön yargılı bakan zihniyetlere aykırıdır.

2.6. Vârise Vasiyet Yok mudur?

Hadis:

عن عمرو بن خارجة، أن النبي صلى الله عليه وسلم خطب على ناقته وأنا تحت جرائها وهي تقصع بجرتها، وإن لعابها يسيل بين كتفي فسمعتة يقول: إن الله أعطى كل ذي حق حقه، ولا وصية لوارث، والولد للفراش، وللعاهر الحجر، ومن ادعى إلى غير أبيه أو انتمى إلى غير مواليه رغبة عنهم فعليه لعنة الله، لا يقبل الله منه صرفا ولا عدل

Amr b. Harîce (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. Peygamber (s), devesinin üzerinde hutbe veriyordu ben de devenin boynunun altında idim. Deve geniş getirip yutarken salyası iki omuzun arasına akmakta idi. O'ndan şöyle işittim diyordu ki: *“Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dolayısıyla miras alacak olana vasiyet yoktur. Çocuk, yatağın sahibi olan erkeğe veya cariye efendisine aittir. Zinâ edenin hakkı (çocuktan mahrumiyet) veya taşlanarak öldürülmektir. Kim babasından başkasına babam budur diye intisab ederse veya köle olan kimse kendi sahibinin dışındaki kimsenin efendisi olduğunu iddia ederse kendi öz babasından ve efendisinden bağlarını koparırsa Allah'ın laneti onun üzerine olur. Allah bu tür kimselerin ne tövbesini kabul eder ne de günahattan kurtulmak için vereceği fidyeyi kabul eder.*⁴³⁸

Hadislere Aykırı Görünen Âyetler:

⁴³⁷ Nisâ 4/59.

⁴³⁸ Tirmizî, Vesâya, 5; Ebû Dâvûd, Büyü, 90; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., XXIX, 210, 215, 233; Hadisin diğer bir varyantı olan *إن الله جل ثناؤه قد أعطى كل ذي حق حقه، ولا وصية لوارث* rivayeti için bkz. Nesâî, Vesâyâ, 5; Beyhakî, a.g.e., VI, 432, 433; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 135, 137.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
الْمُتَّقِينَ

“Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -müttakiler üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”⁴³⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ
غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا
نَشْرِي بِهِ نَمْنًا وَلَوْ كَانَ دَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ

“Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdaki başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkoyarsınız da Allah adına, Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz diye yemin ederler.”⁴⁴⁰

İtirazlar:

Kur'an Araştırmaları Grubu, rivayeti şu zaviyeden tenkide tabi tutar: “Kur'an'da hem Mâide Suresi'ndeki bu âyetten hem diğer âyetlerden vasiyetin varlığı anlaşılır. Vasiyetten arta kalanlar ise Kur'an'da tavsiye edilen şekilde dağıtılır. Vasiyeti iptale yönelik bu hadis, aslında Kur'an'ın bir hükmünü iptale yönelik bir girişimdir.⁴⁴¹ Allah'ın vasiyetleri böylece (Kur'an'da olduğu kadarı ile) kaydedildi ve Allah sünnetini uyguladı. Bundan sonra öğüt verme bitmiştir. Kur'an'da emredilenlere itaat konusunda söz alınmıştır. İşte bu kopmak bilmeyen sağlam bir kulptur. Allah bu Kur'an'ı, kendi hükmünün geçerli olduğu ve kullarına uymayı farz kıldığı bir kitap yaptı. İnsanlığa bundan sonra düşen görev, onu ezberleyip koruyarak başkalarına ulaştırmaktır. Onu ihmal edip kaybedenden, onun dışında hiçbir şey kabul

⁴³⁹ Bakara 2/180.

⁴⁴⁰ Mâide 5/106.

⁴⁴¹ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 97, 98,

Kur'an'ın tüm sistemi içinde para akışını ve maddi ilişkileri anlarsak mirastaki paylaşmayı daha iyi anlarız.”⁴⁴⁵

Cevaplar:

Hadisi teknik açıdan incelemek gerekirse birçok tarîk ile bizlere ulaşması ve modernist söylemlerin birçoğunun sünneti kabul etmek için “yaşayan sünnet” şartını koyması ve rivâyetin bugüne kadar yaşayarak gelmesi inkâr edilemez bir gerçektir. İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde rivayeti naklettikten sonra Muhammed Fuâd Abdülbâki (1882-1968) râvilerinin sika olduğunu ve hadisin Buhârî'nin şartlarına uygun olduğunu ifade etmiştir,⁴⁴⁶ Ayrıca Buhârî *Sahîh*'inde وصية لوارث باب لا isminde bir bâb açmış ترجمه البخاري في تراجمه kaidesinde Buhârî'nin bu konudaki görüşü de netlik kazanmıştır.⁴⁴⁷ İmam Şâfiî, “Bazı Şamlılar hadisi nakletmiş, fakat hadis âlimleri bazı meçhul raviler olduğu gerekçesiyle bu hadisi nakletmemişlerdir. Bu sebeple biz de hadisi munkatı' olarak rivâyet ettik. Ehl-i ilmin bu konudaki icmâsı ve ehl-i meğâzînin nakilleri gerekçesiyle bu hadisi kabul ettik” demiştir. Devamında ise “Süfyan → Süleyman el-Ahval → Mücahit” senediyle hadisi nakletmiştir. İmam Şâfiî, özellikle kitabın, kitap ile neshinin caiz olması gerektiğini savunmuş, ümmetin âlimlerinin icmâsının kendisini bu görüşe yönlendirdiğini ima etmiştir.⁴⁴⁸

yok da (yalnız) ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer çocukları yoksa, karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine vâris olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar. (Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).” (Nisâ 4/11, 12)

⁴⁴⁵ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 248.

⁴⁴⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâki, *Sünenü İbn Mâce*, I, 312.

⁴⁴⁷ Buhârî, *Vesâyâ*, 6; Benzer bir bab başlığı Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde dikkatimizi çekmiştir (باب ما جاء بـ لا وصية لوارث) bkz. Tirmizî, *Vesâyâ*, 5.

⁴⁴⁸ Şâfiî, *er-Risale*, I, 137; Ayrıntılı bilgi için bkz. Leknevî, *el-Ecvebetü'l-Fâzıla*, 52, 53.

İbn Hacer, hadisi nakletmezden önce, “Bu başlık merfu bir hadisin lafzıdır” demiştir. Yine o, hadisin tahrîci hakkında verilen bilgileri aktardıktan sonra İmam Şafî’ nin *el-Ümm* isimli eserinden iktibaslarda bulunmuştur.⁴⁴⁹ Fakat biz bu bilgilere *el-Ümm*’de değil *er-Risale*’de ulaşabildik. Öyle zannediyoruz ki, ya İbn Hacer’in elindeki İmam Şafî’ye ait nüshalarda bir ihtilat söz konusu olmuştur veyahut *el-Ümm*’de geçen benzer ifadelerle atıfta bulunmuştur.⁴⁵⁰

Hadisin en kuvvetli târiki Enes b. Malik tarafından gelen târiki olmakla birlikte, bu rivâyetin sahih li-ğayrihi derecesinde olduğunu ifade edebiliriz. Rivâyetin tenkide uğrayan diğer tarikleri ise hadis hakkında olumsuz bir algı oluşturmaktadır. İster istemez sıhhat derecesi zayıf olan bir rivâyet nasıl olur da nesh veya umumun tahsisi konusunda cumhurun delil aldığı bir rivâyet haline dönüşebilir, sorusunu zihinlerde oluşturmaktadır. Bu sebeple Enes b. Malik tarikini önceleyip, zihinlerdeki soru işaretleri kaldırarak hareket etmek yerinde olacaktır. Ayrıca rivayeti Kuteybe’den farklı bir tarik ve metin ile nakleden Tirmizî, hadis için “hasen-sahih” kaydını koymuştur.⁴⁵¹ Zebîdî (1205/1791) hadis ile ilgili uzun bir açıklama yaptıktan sonra “Bütün bu aktardıklarımızdan sonra hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Enes (r.a) hadisi Tirmizî’nin naklettiği hadisten daha sahihtir. Bu kadar sahih seviyesinde isnad nasıl terk edilir de Mücahid’in mürsel rivayeti asıl olarak kabul edilebilir?” demiştir.⁴⁵²

Lügatte “ulaşmak” mânasına gelen vasiyet, istilahta “teberrû yoluyla ölümden sonrasına izafe edilen bir tasarruf” olarak tanımlanmıştır. Vasiyet, vasiyet edenin iradesiyle tamamlanan bir tasarruftur. Diğer yandan vasiyetin bağlayıcı bir akit olmadığı hususunda görüş birliği vardır.⁴⁵³ Yani vasiyeti yapan kişi, istediği vakit bu vasiyetinden rücu’ edebilir. Çünkü vasiyet mûsînin ölümü ile yürürlük kazanır.⁴⁵⁴ **“Sizden birinize ölüm yaklaştığı zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana-babaya ve**

⁴⁴⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, V, 371.

⁴⁵⁰ Şafî, *el-Ümm*, V, 234.

⁴⁵¹ Tirmizî, *Vesâyâ*, 5; Hadisin diğer varyant ve isnadları hakkında geniş bilgi için bkz. Zeylâî, *Nasbu’r-Râye*, III, 237, IV, 57, 58, 403-405.

⁴⁵² Zebîdî, *Cevâhiri’l-Munîfe*, II, 243.

⁴⁵³ el-Meydânî, *el-Lübâb*, IV, 170; Zeylâî, *Tebyînü’l-Hakâik*, VII, 182-184; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, V, 460; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmi ve Edilletuh*, IV, 86.

⁴⁵⁴ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 60.

yakınlarına münasip bir şekilde vasiyette bulunması farz kılındı⁴⁵⁵ âyeti akabinde Hz. Peygamber, “*Vasiyet etmek istediği bir şey olup da bu isteği yanında yazılı olmadan geçirmesi, Müslümanın harcı değildir*”⁴⁵⁶ buyurarak bu konunun ne kadar önemli olduğunu dile getirmiştir. Vasiyet âyetinin akabinde, şahısların vefatından sonra malın hangi hisselerle dağıtılacağı âyetleri nazil olmuştur.⁴⁵⁷ Bunun akabinde ise Hz. Peygamber bireyler arasında haksızlık olmaması için vasiyetin sınırlarını belirleyerek üçte birle sınırlı tutmuştur.⁴⁵⁸

Vasiyet Hz. Peygamber’in risaleti ile gündeme gelmemiş, Cahiliye döneminden itibaren süregelen vasiyet mekanizması çalışmaya devam ettirilmiştir. Cahiliye Araplarında kişi ölmezden evvel malında herhangi bir sınır olmaksızın, tamamını vasiyet olarak bırakabilirdi. Kadınlar ve çocuklara vasiyette bulunulmaz, sadece savaşma ve binicilik kabiliyeti olan erkekler arasında paylaşıldı. Mirasta dahi “Mızraklarıyla savaşmayan, vatanını muhafaza etmeyen, ganimet getiremeyen kimseler mirasçı olamaz” denilirdi.⁴⁵⁹ Bu sebeple İslâm’ın getirdiği miras hükümleri onları fazlasıyla rahatsız etti.⁴⁶⁰ Yine Hz. Peygamber’in (s) bu hadisinin mefhum-ı muhalifinden daha önce vârise vasiyette bulunulabildiğini ve bu amelin geçmişte yeri olduğunu anlıyoruz.

Hadisin arka planını anlamak adına rivayetleri incelediğimizde, ilk olarak Hz. Peygamberin hadisi aktardığı ortam dikkatimizi çekmektedir. Hadisin Ebû Ümame’den gelen târiki incelendiğinde bu hâdisenin Veda Haccı’nda,⁴⁶¹ diğer

⁴⁵⁵ Bakara 2/180. Bu âyet akrabalara yönelik vasiyetin vacip olduğunu göstermektedir. Mirasçı olan akrabalar hakkında, miras ayetleri veya لا وصية لوارث "Mirasçı olacak kimse için vasiyet yapılmaz" hadisi ile veya icma' ile bu vacip oluşa göre hareket edilmemişse de mirasçı olmayan akrabalar hakkında, bunu yürürlükten kaldıran bir delil yoktur. Bu nedenle, "الأقربین" genel lafzının altında, mirasçı olmayan yakınlar vasiyette bulunma görevi yürürlükten kaldırılmaksızın sürmektedir. (Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 12)

⁴⁵⁶ Buhârî, Vasâya, 1; Müslim, Vasiyet, 1, 4.

⁴⁵⁷ Nisa 4/7-12.

⁴⁵⁸ Buhârî, Cenâiz, 37; Vasâya, 2, 3; Müslim, Vasiyet, 5.

⁴⁵⁹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, IX, 508.

⁴⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, s. 329-337.

⁴⁶¹ Tirmizî, Vesâyâ, 5; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 114, 135, *Müned-i Şâmiyyîn*, I, 309; Abdurrezzak, *Musannef*, IV, 148, IX, 48; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 399, *Ma'rifetü's-Sünen*, IX, 167.

mezkûr hadisin vasiyet âyetini nesh ettiğini söylemiş; küçük bir grup ise âyetin neshe tâbi olmadığını ifade etmiştir. Hanefî ulemâsı, bu hadisin âyeti nesh ettiği görüşünü kabul etmektedir.⁴⁶⁷

“Kur’an’a arz” ile hiçbir mukabili olmayan, “hadisleri tenkit ettiği” vehmiyle Hanefî mezhebinin yolunu takip ettiğini söyleyen ve kendilerini hayru’l-halef olarak tavsif eden modern Kur’ancılar (!) bu rivâyet ekseninde aynı yolu takip etmekten ictinab etmektedirler. Bu konunun daha iyi anlaşılması adına, Kur’an’a aykırı görüş (!) olarak değerlendirilen neshle ilgili öncelikle Hanefilerin görüşünü aktarmaya çalışalım. Bu konuda mezhebin görüşlerini ifade eden Serahsî (483/1090) mezkûr hadisi naklettikten sonra şöyle demektedir:

“Bu hadis, âlimlerin kabul ettiği ve uygulamaya değer bulduğu meşhur bir hadistir. Böyle bir hadisin Kur’an’ın hükmünü nesh etmesi ise biz Hanefilere göre caizdir; çünkü âlimlerin kabul ettiği ve uygulamaya elverişli bulduğu bir rivayettir. Bir şeyin caiz olmamasının zorunlu sonucu, o şeyin farz ve vacip olmamasıdır. İmam Muhammed’in (189/805) nakil ve istidlal ettiği لا وصية لوارث، إلا أن يجيز الورثة “Mirasçıya yapılan vasiyet, diğer mirasçılar buna icazet verene kadar geçerli olmaz”⁴⁶⁸ rivayeti mürsel olarak bize ulaşmıştır. Ancak biz Hanefilere göre mürsel hadisler, müsned hadisler gibi veya bundan daha kuvvetli bir şekilde delil sayılır. Çünkü râvînin tek bir kişiden hadis dinlemesi durumunda onun ismini hatırlaması çok zor olmaz. Hadisi müsned olarak rivâyet edebilir; ama birçok kişiden hadis işitmesi durumunda, bu kimselerin ismini iyice bellemesi zor olur. Tanınan bir râvînin mürsel rivayeti, o hadisin meşhur olduğunu gösterir.⁴⁶⁹ Bir kimse hem mirasçılardan birisine hem de üçüncü bir kişiye vasiyette bulunursa, vasiyet üçüncü kişinin payı oranında

yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine vâris olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar. (Bu paylaşım varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah’ın emridir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir.” Nisâ 4/11, 12.

⁴⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Serahsî, *Mebûsât*, XXIII, 130; Alaeddin Semerkandî, *Tuhfetü’l-Fukahâ*, III, 207; Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, VII, 33; Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü’l-Mübtedî*, III, 187; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-Ta’lîli’l-Muhtâr*, V, 63; Lisânüddîn İbnü’ş-Şihne, *Lisânü’l-Hükkâm*, 267.

⁴⁶⁸ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VI, 433; Dârekutnî, *Sünen*, V, 262.

⁴⁶⁹ Serahsî, *a.g.e.*, XXVII, 143.

geçerli olurken, mirasçının payı oranında geçersizdir. Çünkü burada vasiyet edenin teklifi mirasçının payını ‘diğer mirasçıların onay vermesi durumunda, her ikisinin de vasiyette hak sahibi olması’ koşuluyla kapsamına alır. Bir kimse birisine vasiyette bulunduğu zaman söz konusu kişi onun mirasçısı iken daha sonra mirasçı olma özelliğini yitirmişse⁴⁷⁰ veya vasiyet esnasında mirasçı olmayıp daha sonra mirasçı olma özelliğini kazanmış ve vasiyet eden ölmüşse, bu durumda vasiyet edenin öldüğü gün dikkate alınır; vasiyet edenin öldüğü günde söz konusu kişi mirasçı olma özelliğini koruyorsa vasiyet geçersizdir, ama mirasçısı değilse geçerlidir.”⁴⁷¹

Görüldüğü üzere Hanefiler bu konudaki uygulamayı nesh olarak isimlendirmiş, fakat illet bakımından değerlendirirken İmam Muhammed’in istidlal ettiği hadisi gündeme alarak diğer vârislerin rızası karşılığında vâris adına verilmiş vasiyeti geçerli olarak addetmişlerdir. Buradan anlaşılıyor ki; bu konudaki temel yaklaşım akrabalık bağlarını zedeleyecek, vârisler arasında çekememezlik, kin, garaz ve nefret gibi şeytânî amellerin tezahürünü engellemektir. Öyle zannediyoruz ki, Hanefî ulemasının bu mevzuya yaklaşımı, ‘Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle’ hadisleri tenkid eden modern polemikçilerle, Hanefî ulemasının metodları ve niyetleri arasındaki derin farkı görmek açısından önemli bir yaklaşımdır. Şâfiî’nin görüşlerini yukarıda hadisin tahrîcinde ifade ettiğimiz için burada değinmek istemiyoruz. Dört mezhep imamının bu konudaki görüşlerinin daha iyi anlaşılması için İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’in bu konudaki kanaatlerini de ifade ederek bu bahsi kapatacağız.

Ebû Dâvûd (275/889) *el-Mesâil*’de Ahmed b. Hanbel’in bu konudaki kanaatini şu şekilde ifade eder: İmam Ahmed’e şöyle sorulduğunu işittim: “Bir kimse öldükten sonra miras düşen akrabasının borcu olsa ve elde ettiği mirasla borcunu ödediği takdirde elinde hiçbir meblağ kalmasa bu ölenin malının 1/3’ünü geçmeyecek şekilde vârise bir şey verilir mi?” Ahmed b. Hanbel, “Hayır, verilmez” dedi ve kendisine tekrar sorulunca “vârise vasiyet olmaz” hadisini okudu.⁴⁷² Yahya b. Leysî, İmam Malik’in Bakara 2/180 âyeti için mensuh dediğini söyleyip şöyle devam etmektedir:

⁴⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed es-Secâvendî, *el-Ferâ’izüs’s-Sirâciyye*, 11; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtü’l-Burhânî fi’l-fikhi’n-Nu’mânî*, III, 71, IX, 168; Damad Efendi, *Mecme’ul-Enhur*, II, 423.

⁴⁷¹ Serahsî, *a.g.e.*, XXVII, 176.

⁴⁷² Ebû Dâvûd, *Mesâil el-İmam Ahmed*, 185.

İmam Mâlik, “Bu mevzuda bize göre üzerinde ihtilaf bulunmayan sabit sünnet, vârise vasiyetin caiz olmayacağı yönündedir. Ancak varislerden diğer şerikler bu vasiyeti kabul ederlerse hüküm değişir” demiştir.⁴⁷³

“Ulemanın çoğunluğuna göre miras âyetleri, bu âyetlerde zikri geçen kişileri vasiyet âyetinin kapsamından çıkarmıştır ve bu kişilerin vasiyet âyetinin kapsam alanı dışında bırakılması genelde ‘nesih’ olarak yorumlanmıştır. Ancak İbn Kesîr’in de ifade ettiği üzere, müteahhir ulema âyetler arasındaki bu bağlamı ‘nesih’ olarak değil, ‘umûmun tahsîsi’ olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü miras âyeti, vasiyet âyetinin umûmunun delâlet ettiği şahıslardan bir kısmını, bu hükmün dışında bırakmıştır. ‘Yakınlar’ tabiri, ‘vâris olanlar ve olmayanlar’ tabirinden daha geniş kapsamlıdır. Bu âyet ile vâris olanların hükmü kaldırılmış, diğerleri de vasiyet âyetinin delâleti üzerine bırakılmıştır.⁴⁷⁴ ‘Mezkûr âyeti miras âyeti nesh etmiştir’ denilse de miras âyetlerinin inişinin bu âyetten sonra olduğu konusunda görüş birliği vardır.”⁴⁷⁵ Vasiyet âyetinin vârisleri de içeren bölümünü kapsam dışına çıkaran delilin ne olduğu konusunda âlimler ihtilâf etmiştir. Aynî’ye göre vasiyet âyetini nesheden delil, miras âyeti ile ولا وصية لوارث hadisidir.⁴⁷⁶ İbn Hacer’in ifade ettiği üzere,⁴⁷⁷ bu farklı anlayışlara kaynak teşkil eden ihtimaller miras ayetleri, “Vârise vasiyyet olmaz” hadisi ve delili tayin edilmemiş bile olsa bu konudaki icmâdır.⁴⁷⁸

Fahreddin Râzî konu ile ilgili genel bir perspektiften değerlendirme yapmıştır. “Bakara 180. âyetin mensuh olduğunu söyleyenler bu konuda birkaç görüşe dayanmaktadır. Bunlardan birincisi; âlimler ‘hangi delil üzere âyetin nesh edildiği’ hususunda ayrılığa düşmüştür. Birinci görüş, ‘vasiyet, Allah’ın vâris olabilme ihtimali olanlardan her hak sahibinin payını ta’yin etmesiyle mensûh olmuştur’ görüşüdür. Fakat bu görüş akla uygun değildir. Çünkü Allah tarafından belirli bir miktarın miras yoluyla ta’yin edilmesi, vasiyet ile başka bir payın hak edilmesine mâni değildir. Sonuç olarak, burada nesh değil, olsa olsa tahsis söz konusu olabilir. İkinci görüşe

⁴⁷³ İmam Malik, Vasiyet, 5.

⁴⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 386.

⁴⁷⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, II, 15.

⁴⁷⁶ Aynî, *a.g.e.*, XIV, 38, 39.

⁴⁷⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, V, 469.

⁴⁷⁸ Kahraman, Hüseyin, "Fıkhî Hadislerin Rivâyet Değeri Bağlamında ‘Varise Vasiyyet Olmaz’ Hadisinin Tahrîc ve Tenkîdi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2000, XI, sayı:9, s. 537, 555.

gelince, ‘Bu âyet Hz. Peygamber’in *Varise vasiyet yoktur* hadisi ile nesh edilmiştir’ görüşüdür ki, bu doğruya en yakın olanıdır. Fakat bu neshte ortaya çıkan müşkil, hadisin haber-i vahid seviyesinde olmasıdır. Bu sebeple Kur’an’ın haber-i vahidle nesh edilmesi caiz değildir. Fakat buradaki nâsîh olan hadis her ne kadar haber-i vahid seviyesinde olsa da müçtehid imamlarımız onu kabul etmişlerdir. Bu sayede bu rivâyet âdeta mütevatir bir habere dönüşmüştür. Üçüncü görüşe gelince, ‘Bu âyet icmâ ile nesh edilmiştir’ görüşüdür ki, bununla da Kur’an’ın neshi caiz değildir. Çünkü icmânın olması nesh edici delilin olmasını gerektirir ki, burada bir delil ortaya konmaksızın salt icmâ söz konusudur. Dördüncü görüş ise ‘Vârise vasiyet, kıyas üzerine kurulu bir delil ile mensuktur’ görüşüdür. Bu kıyasın delili şudur: ‘Eğer vasiyet vacip olsaydı, vasiyette bulunmadığı takdirde de ölünün ödenmesi için vasiyette bulunmadığı borçlarına kıyasla, akrabalarının hak ettikleri meblağın yine düşmemesi gerekirdi. Fakat bu akrabalara yönelik bir vasiyet yapılmaması durumunda âyette *من بعد وصية يوصي بها أو دين...* (ölenin) vasiyeti veya bir borcundan sonra" şeklinde geçen kaydın delalet ettiği üzere, onlar herhangi bir paydan müstefid olamazlar.’ demiştir.”⁴⁷⁹

Sonuç olarak; Hanefî usul âlimleri mütevatir sünnetin Kur’an ayetlerini nesh edebileceğini söylemiştir. Ekser ulema ise burada ortaya konulan hâdisenin nesh olmadığını, bir tahsis çeşidi olduğunu söylemişlerdir. Mâlum olduğu üzere sünnetin Kur’an’ı neshi meselesi İslâm âlimleri arasında ihtilafli bir konudur. Nesh’in gerçekleşmesi şu şekillerde olabilir: a) Kur’an, Kur’an’da bulunan başka bir âyette geçen hükmü nesh edebilir, b) Sünnet, başka bir sünnette geçen hükmü nesh edebilir, c) Kur’an, sünnette geçen bir hükmü nesh edebilir, d) Mütevatir veya meşhur seviyesinde bir haber, Kur’an’da bulunan bir hükmü nesh edebilir.⁴⁸⁰ Fakat İmam Şafî bunlardan sadece; Kur’an’ın Kur’an’ı neshi ile; Sünnetin, Sünneti neshini kabul etmiştir.⁴⁸¹

Yukarıda zikrettiğimiz üzere “Hanefilere göre mürsel hadisler kuvvetli bir delil sayılır. Çünkü bir birey, tek bir kişiden hadis dinlemesi durumunda onun ismini hatırlama zorluğu yaşamaz. Hadisi müsned olarak rivâyet edebilir, ama birçok kişiden

⁴⁷⁹ Fahreddin er-Râzî, *a.g.e.*, V, 234.

⁴⁸⁰ Semerkandî, *el-Mîzan*, s. 222; Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 101;

⁴⁸¹ Şafî, *er-Risale*, I, 137,

hadis işitmesi durumunda bu kimselerin ismini iyice bellemesi zor olur. Bu sebeple meşhur bir râvînin mürsel rivayeti o hadisin meşhur olduğunu gösterir.⁴⁸² Rivâyetin meşhur seviyesine yükselmesi ise neshin olabirliğini ortaya koymaktadır. Cumhuriyet farklı yöntemler kullansa da ulaştıkları sonuç aynıdır. Bu ifade “metod bizler için önemsizdir” şeklinde anlaşılmalıdır. Fakat varılan sonucu görmeksizin, metod üzerinden lafı dolandırmak ilmî emanete aykırıdır. Nitekim İmam Şafîî’nin delil getirdiği üzere Kur’an-ı Kerim’de Rabbimiz مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا “Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz” buyurmaktadır ve neshden sarîh bir şekilde bahsetmektedir. Yine başka bir âyette ise وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ “O, kendiliğinden konuşmaz, O’nun konuşması ancak, bildirilen bir vahiy iledir”⁴⁸³ buyrulmaktadır. Vahiy olan Kur’an ve vahiy kontrolünde hareket eden sünnet, İslâm’ın tedrici metodu gereği; sünnet Kur’an’ı te’yîd, beyan, tahsis edebildiği gibi nesh de edebilmektedir. Bu nedenle rivâyet Kur’an’a aykırı bulunmamıştır.

2.7. Kertenkele Öldürmek Sevap mıdır?

Hadisler:

عن أم شريك رضي الله عنها، أن النبي صلى الله عليه وسلم أمر بقتل الوزغ وسماه فويسق

Ümmü Şerîk’ten rivâyet edildiğine göre; “Rasûlullah kelerin öldürülmesini emretti ve onu fuveysıka diye isimlendirdi.”⁴⁸⁴

عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من قتل وزغة في أول ضربة فله كذا وكذا حسنة، ومن قتلها في الضربة الثانية فله كذا وكذا حسنة، لدون الأولى، وإن قتلها في الضربة الثالثة فله كذا وكذا حسنة، لدون الثانية

⁴⁸² Serahsî, *a.g.e.*, XXVII, 143.

⁴⁸³ Necm 53/3.

⁴⁸⁴ Müslim, Selam, 144; Ebû Dâvûd, Edeb, 176.

Rasûlullah buyurdular ki: “*Kim keleri ilk darbeye öldürürse ona şu kadar sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır.*”⁴⁸⁵

عن عائشة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: للوزغ الفويسق زاد حرمة: قالت: ولم أسمع أمر

بقتل

Âişe'den rivayetle Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: “Rasûlullah (s) keler için fuveysık (fasıkçık) dedi ama ‘öldürün!’ diye emrettiğini işitmedim.”⁴⁸⁶

عن سائبة مولاة الفلكه بن المغيرة، أنها دخلت على عائشة فرأت في بيتها رمحا موضوعا، فقالت: يا أم المؤمنين ما تصنعين بهذا؟ قالت: نقتل به هذه الأوزاع، فإن نبي الله صلى الله عليه وسلم أخبرنا: أن إبراهيم لما ألقى في النار، لم تكن في الأرض دابة، إلا أطفأت النار، غير الوزغ، فإنها كانت تنفخ عليه، فأمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقتله

Fâkih b. el-Müğîre'nin âzadlı cariyesi Sâibe (r.a)'dan rivâyet edildiğine göre, kendisi bir kere Âişe (r.a)'nın yanına girmiş ve odasında bir tarafa konulmuş bir mızrak görmüş. Cariye şöyle devam ediyor: Bunun üzerine (Hz. Âişe'ye): “Ey müminlerin annesi! Bununla ne yapıyorsun?” diye sordum. Şu cevabı verdi: “Biz bununla şu kelerleri öldürüyoruz⁴⁸⁷ çünkü Rasûlullah bize bildirdi ki; “*İbrahim ateşe atıldığı zaman yerdeki bütün hayvanlar ateşin sönmesine katıldı, sadece keler katılmadı. Dahası o, ateşi yanması için üflüyordu.*” Bu sebeple peygamber bunun öldürülmesini emir buyurdu.”⁴⁸⁸

Hadislere Aykırı Görünen Âyetler:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

⁴⁸⁵ Müslim, Selam, 146; Ebû Dâvûd, Edeb, 176.

⁴⁸⁶ Buhârî, Bed'ül-Halk, 14, Cezâu's-Sayd, 7; Müslim, Selam, 145; Nesâi, Hacc, 115.

⁴⁸⁷ Bu ve bir üstteki rivâyet arasında bir çelişki söz konusudur. İbn Hacer, Hz. Âişe validemizin, ikinci rivayette anlattığı durumu doğrudan Efendimiz'den (s) değil, sahabenin ondan nakli olarak işitmiş olabileceğini söyler. (İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 354).

⁴⁸⁸ İbn Mâce, Sayd, 12.

“O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁴⁸⁹

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ

“Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitap’ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.”⁴⁹⁰

İtirazlar:

Emre Dorman, mezkûr rivayetleri şu şekilde tenkit etmektedir: “Ne zorunuz var şu kertenkele ile, diye sorası geliyor insanın. Ancak hadis rivayetlerinde kertenkelenin, Hz. İbrahim için yakılan ateşi alevlendirmek için üflediği iftirasına uğradığını görünce kertenkele düşmanlığının sebebi anlaşılıyor gibi. Bununla beraber kertenkelenin zehirli bir hayvan olduğu için öldürülmesinin emredildiği iddia edilir. Oysa kertenkelelerin önemli bir kısmı iddia edildiği gibi zehirli varlıklar değildir. Uzunlukları bir metreyi bulan ve zehirli olabilen bazı türlerinin bile zehir iletim mekanizmaları gelişmemiş olduğundan insanlar için ciddi bir tehlike oluşturmazlar. Aksine kertenkeleler, böcek ve kurtlarla geçindiklerinden insanlar için faydalı sayılırlar. Allah hiçbir canlıyı boş yere yaratmamıştır. Her birinin ekolojik sistem içinde dengeyi sağlamak üzere bir görevi vardır. İnsana doğrudan zarar verebilecek hayvanlar için gereken tedbir alınır. Bunun dışında Allah’ın doğrudan öldürülmesini emrettiği bir hayvan bulunmamaktadır.”⁴⁹¹

İbrahim Sarmış, mezkûr rivayetlerle ilgili; “Kim ne derse desin bu rivayetler Kur’an’a aykırıdır. Üstelik bu işi yaptığı iddia edilenin hayvan olduğu göz önünde bulundurulursa, bu aykırılık gün gibi açık olur. Çünkü akıl ve yükümlülüğü olmayan hayvan yaptıklarında sorumlu değildir. Tuhaf olan Kur’an ve akla aykırı olup vicdana

⁴⁸⁹ Bakara 2/29.

⁴⁹⁰ En’âm 6/38.

⁴⁹¹ Dorman, Emre, *a.g.e.*, s. 230.

sıgmayan böyle rivayetleri Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce (273/886) gibi hadisçilerin kitaplarına almaları ve insanları bu yanlışlara yönlendirmeleridir.⁴⁹² Atasının işlediği (varsayılan) bir suçtan binlerce yıl sonra gelen hayvanın sorumlu olması yetmiyormuş gibi, bu hayvanların fitratında kötülüğün olduğunu söylemek de bunun tuzu biberi olsa gerektir. Bu rivayetler Kur'an'a aykırıdır. Üstelik bu işi yapanın hayvan olduğu göz önünde bulundurulursa, bu aykırılık gün gibi açık olur.⁴⁹³

Fereç Hüdür ise, “Belirttiklerine göre (keler) kertenkele büyük bir İslâm düşmanı olmuş oluyor. Bunlar öylesine iddialardır ki, Kur'an'ın evrensel mesajını ‘keler şöyledir yok kertenkele şöyledir’ diyerek, akılları sıra çoluk-çocuk oyununa döndürmeye çalışmaktadırlar.”⁴⁹⁴

Cevaplar:

Hız. Peygamber'in yaşadığı hayat şartları, bulunduğu coğrafi konum ve ticaretle meşgul olarak yetişmesi O'nun hayvanlar hakkında küçük yaşlardan itibaren bilgisi, hayat kesitlerinden edindiğimiz bilgiler sonucunda ise ilgisi olduğu ortadadır.⁴⁹⁵ Bu sebeple hayvanlara karşı merhametli olma hususunda onlarca sözü O'nun dudaklarından çıkararak bizlere kadar ulaşmıştır.⁴⁹⁶ Bu sebeple Rasûlullah (s) hayvanları dövüştürmeyi,⁴⁹⁷ canlı hedef yapmayı⁴⁹⁸ ve ateşle dağlanmasını⁴⁹⁹ yasaklamıştır. Yine O “*Merhamet etmeyene, merhamet edilmez*”⁵⁰⁰ buyurarak merhamet elçisi olduğunu göstermiştir. Fakat nasıl olur da böyle bir merhamet elçisinden yukarıda zikredilen hadisler varid olabilir? Bugün herhangi bir bireyin sözü bile neden, nasıl, nerede, niçin, ne zaman söylendiği araştırılırken, sözün sahibi Allah Rasûlü (s) olunca Kur'ancı-Mealci grubu böyle bir derdinin olmaması, bizleri bu tavrın arkasında art niyet aramaya sevk etmekte ve bu kimselere karşı beslediğimiz hüsnü zandan

⁴⁹² Sarmış, İbrahim, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, II, 127; Benzer ifadeler için bkz. Çamlıca, Saîd, *Peygamberimizi Çağa Taşımak*, s 172-174.

⁴⁹³ Sarmış, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, 72.

⁴⁹⁴ Hüdür, *a.g.e.*, s. 220.

⁴⁹⁵ Yıldırım, Enbiya, *Hadis Meseleleri*, s. 78.

⁴⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Karadâvi, Yusuf, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çevr: Özcan Hıdır, s. 403, 404.

⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd, Cihad, 51; Tirmizî, Cihad, 30.

⁴⁹⁸ Müslim, Sayd, 58, 59; Tirmizî, Sayd, 9; Nesâî, Dahâyâ, 41.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, 318; Tirmizî, Cihad, 31, İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, IV, 263.

⁵⁰⁰ Buhârî, Tevhid, 2, Edeb, 27; Müslim, Fezâil, 66.

uzaklaştırmaktadır. Ayrıca yukarıda naklettiğimiz âyet-i kerîmeler ile hadislerin doğrudan bağlantısının olmaması, hadisin Kur'an'a aykırılıktan ziyade aklî telakkilere uygun bulunmaması gerekçesiyle reddedildiğini göstermektedir.

Hadisin kaynağı olarak gösterdiğimiz hadis mecmualarının müelliflerinin bu hadisi, “Kertenkeleyi Öldürmenin Hükümü”⁵⁰¹ ve “Kertenkeleyi Öldürmenin Müstehaplığı”⁵⁰² başlıkları altında nakletmeleri, mezkûr rivayetleri nasıl anladıklarını gösteren bir karînedir. Onlar, bu başlıklara göre, insanlara zarar verecek durumda olan kertenkelenin öldürülmesinde bir sakınca görmemektedirler. Bu bağlamda Demirî (808/1405), “Öldürme fiili kelerin evlere girip yiyecekleri talan etmesi veya insanlara zarar vermesi durumunda ortaya çıkar” demiştir.⁵⁰³ Nevevî ise “Âlimlerin,⁵⁰⁴ kelerin eziyet ve sıkıntı verecek bir hayvan olduğu konusunda ittifakı vardır. Hz. Peygamber bu sebepten kelerin öldürülmesini emretmiş olabilir” der.⁵⁰⁵

Hz. Peygamber'in (s) füveysık ifadesini kullanması konunun anlaşılması adına önemli bir ifadedir. Keler yuvasından çıkması ile insanlara eziyet etmeye başlar, bu sebeple füveysık ifadesi kullanılmıştır. Fâsık kelimesinden müştak olduğu ifade edilmiş ve fâsıkın topluma verdiği zarar ile füveysık'ın verdiği zarar benzer anlamda kullanılmıştır.⁵⁰⁶ Dil bilimciler demiştir ki; vez' zehirli bir kertenkele türü olmasının yanı sıra kertenkele türünün de büyüklerindedir. Keler'in zararlı haşerattan olduğu konusunda ittifak vardır. Kelimenin çoğulu أوزاغ ve وزعان şeklindedir.⁵⁰⁷

Câhız (255/869), kertenkelenin Hz. İbrahim'in ateşini üflediğinden dolayı öldürülmesini emreden hadisleri açıklamadan önce hadisin bağlamını şu şekilde sorgulamıştır. “Belki de kertenkele hakkındaki bu haber başka insanlardan aktarılan ve bu şekilde bir söylemi gerektiren bir hastalık oluşması, sözün tamamının işitilememesi gibi sebeplerden dolayı bize kadar ulaşmış veyahut bu sözü sahabe ile aralarında geçen bir diyalog sonrası söylenmiş ve o diyalog bizlere ulaşmamış olabilir.

⁵⁰¹ Nesâî, Menâsiki'l-Hacc, 115.

⁵⁰² Nevevî, *a.g.e.*, XIV, 232.

⁵⁰³ ed-Demirî, *Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I, 486.

⁵⁰⁴ Burada kastedilen zooloji uzmanları mıdır yoksa teoloji uzmanları mıdır açıklanmamıştır.

⁵⁰⁵ Nevevî, *Minhâc*, XIV, 236.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil*, I, 245.

⁵⁰⁷ Nevevî, *a.g.e.*, a.y.

Bu ihtimallerin hepsi mümkündür.” demiş devamında ise aklî çıkarımlara dayanmadan salt metinden hareket eden lafızcılara hitaben: “Günümüzün cahilleri, ataları ve anaları Hz. İbrahim’in ateşine üflediği ve ona odun taşıdığı gibi sebeplerle keleri öldürüyorlar. Belli ki Peygamber olup olmadığını ayırt edebilen bu kertenkeleler, düşüncesiz ve inatçı olmalarından dolayı Hz. İbrahim’e düşmanlık etmiştir. Kimse kimsenin günahını çeker mi? Yoksa bugünkü kertenkeleler o gün Hz. İbrahim’i inkâr eden o kertenkelenin aynısı mıdır? Böyle olsa bile kimse bir başkasının günahını çekmez, bunu söylemek nasıl bizlere caiz olabilir.” demiştir.⁵⁰⁸

Burada Câhız’ın görüşlerini önemseydiğimizizi fakat katılmadığımız birçok kanaat belirttiğini ifade etmemiz gerekir. Kertenkele hadisinin, arka planını düşünmeden hadiste bir problem arama çabası ve râvileri tenkit etme boyutuna ulaşan eleştiriler, ifrata kaçarken; hadisin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde düşünmeksizin salt metnine kapılarak anlama çabası güdenler ise tefrite kaçmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus ise Câhız’ın da eleştirdiği Hz. İbrahim’in ateşine kertenkelenin üflemesinin akabinde o kertenkelenin cezasını bugün var olan kertenkelelere kesme konusundaki düşüncelerdir. Hiç bilinmez mi, Allah katında yaptıklarından sorumlu tutulacak cinler ve insanlardan başkası değildir. Bir kimse için Müslüman insan veya Müslüman cin diyebilirken hayvan için Müslüman/kâfir hayvan gibi ifadeler kullanamayız. Câhız’ın *وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ* âyetini⁵⁰⁹ burada kendisine delil olarak göstermesi fazlasıyla dikkat çekicidir. Bir hayvan nasıl olur da Allah’ın emrine baş kaldıracak, Hz. İbrahim’in yanmasından kertenkele nasıl bir çıkar elde edebilir? Ayrıca “kertenkelenin üflemesinin koca İbrahim ateşine ne kadar etkisi olabilir?” gibi sorular tarih boyunca akıllarda kalmış ve sorulmuştur. Bu sebeple hadisin Hz. İbrahim’in (a.s) ateşine üfleme versiyonunun; sürüngen cinsinin “habîs” olmasına işaret eden ve mesel olarak anlatılagelen bir hikâye olması muhtemeldir. İbn Hacer, hadisin senedinde geçen isimlerin tamamının güvenilir, hadisin ise hasen seviyesinde olduğu ifade etmiş, hadisin senedini tenkid eden İbn Hazm, Hattâbî (388/998), Beyhakî (458/1066) ve İbnü'l-Cevzî’yi de sert bir dille eleştirmiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁸ ed-Demirî, *a.g.e.*, I, 304, 305.

⁵⁰⁹ Fâtır 35/18.

⁵¹⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 354.

Keler'in öldürülmesi rivayetlerde geçerken, diğer bir tartışma konusu da keler etinin yenmesi konusudur. Keler'in yenilmesinde bir haramlık söz konusu olmadığı fakat Hz. Peygamber'in (s) yemediğini şu rivâyet ile öğrenmiş oluyoruz.

عن ابن عباس قال أن أم حفيد بنت الحارث بن حزن، خالة ابن عباس أهدت إلى النبي صلى الله عليه وسلم سمنا وأقطا وأضبا، فدعا بهن، فأكلن على مائدته، وتركهن النبي صلى الله عليه وسلم كالمستقذر لهن، ولو كن حراما ما أكلن على مائدة النبي صلى الله عليه وسلم، ولا أمر بأكلهن

İbn Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre dedi ki: *İbn Abbas'ın teyzesi, Rasûlullah'a (s) yağ, birkaç keler ve kurumuş peynir hediye etmiş. Hz. Peygamber de yağ ile peyniri yemiş, (fakat) tiksindiğinden dolayı kelerleri bırakmış. İbn Abbas'a göre, eğer keler eti yemek haram olsaydı Rasûlullah'ın (s) sofrasında keler yenmezdi.*⁵¹¹

İbn Hacer keler etinin yenmesi ile ilgili, “Hz. Peygamber, önceleri yeryüzünde mevcut olan kelerlerin, İsrâiloğullarından hayvan suretine çevrilen kişilerin neslinden türemiş olabileceklerinden korkuyordu. Çünkü o kimselerin hangi hayvanın suretine çevrildiklerini bilmediği gibi, onların üç günden fazla yaşamadıklarını da bilmiyordu. İşte bu sıralarda keler yemeyi yasaklamıştı. Hatta pişirilen keler etlerini yere döktürmüştü. Sonra bunun aslını iyi öğrenmek için beklemeye başladı. Bu sırada da keler yiyenlere ses çıkarmıyordu. Sonra İsrâiloğullarından suretleri değişen kişilerin üç günden fazla yaşamadıklarını öğrenince, kendisi tiksindiği için onu yemedi, ama başkasına onu haram kılmadı ve yemelerine izin verdi. Bu durum keler yemenin helâl olduğuna, yani tiksinenler için bunu yemenin tenzihen mekruh, tiksинmeyenler için de helâl olduğuna delâlet eder” demiştir.⁵¹² Fakat İbn Hacer'in burada ifade ettiği görüşler kendi kanaatlerinden oluşmaktadır ve genel kanaatin aksinedir. Konunun daha fazla uzamaması adına keler etini yeme ile ilgili tüm görüşlere yer vermeyeceğiz.⁵¹³ Mezkûr rivayetler ışığında kanaatimizi serd ederek bu bahsi kapatacağız.

⁵¹¹ Buhârî, Et'ime, 8, 16, Hibe, 7, Meğâzî, 38, İ'tisam 24; Müslim, Sayd, 43, 46, 47; Nesâî, Sayd, 26, Nikâh, 79; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., III, 388, 439, IV, 148, 185, 344, 421, V, 114, 144, 164, 192, 250, 282, 298, XLIV, 396.

⁵¹² İbn Hacer, a.g.e., IX, 664.

⁵¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurtûbî, *Temhîd*, XV, 187.

Merhamet elçisi⁵¹⁴ olan Hz. Peygamber'in sadece hayvanlara değil tabiat içerisinde bulunan her şeye olan merhameti ehline malumdur.⁵¹⁵ Çalışmamız kapsamında bizler şu neticelere ulaşmış bulunuyoruz. a) Hz. Peygamber'in kertenkelenin öldürülmesini emretmesi bu hayvanın bugün şehir toplumunda karşılaştığımız kertenkele değil, zehirli olan ve "keler" olarak bilinen bir türüdür. b) Bu kelerin ise –diğer bütün yaratıklarda olduğu gibi- insana zarar verme boyutuna ulaştığında öldürülmesi gerekir. Nitekim insanlara zararı dokunduğu takdirde yoldan bir taş kaldırmanın dahi imanın bir parçası sayıldığı göz önünde tutulacak olursa⁵¹⁶ bu gayet olağandır. c) Burada Hz. Peygamber açık bir ruhsattan bahsetmiş, bu ruhsatı -her zaman ve zeminde olabileceği gibi- selefın içerisinde emir telakki edenlerle karşılaşmıştır. Ahlakı bozuk bir Müslümana bakarak, "İslam ne kötü bir din" demek ne kadar akla ziyansa; hadisleri suiistimal eden veyahut yanlış anlayan birinden dolayı hadisleri karalamak o kadar akla ziyandır. d) Hz. Peygamber bu hayvan için "fuveysika" (fasıkçık) tabirini kullanmıştır. Rasûlullah haşeratın ekseriyetinden ayrı olarak bu hayvanın zarar vermesinden ötürü fasıkçık demiştir. e) Hz. Peygamber'in günlük yaşantısı malâyaniden uzaktır. Zararı olmayan sıradan bir hayvanın öldürülmesi gibi, tamamen yaratılış formatının farklı olması nedeniyle katliama sevk eden konuşmalar yapmaz. f) Fuveysika'nın Hz. İbrahim'in ateşine üflediğini aktaran rivayette Hz. Peygamber bu tehlikeli durumdan sakındırmak için teşbih yapmıştır. g) Hz. Peygamber'in, "Kim keleri ilk darbeye öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır"⁵¹⁷ ifadesi onun merhametsiz olduğunu değil, bu şekilde zehirli bir hayvanı öldürürken dahi acı çekmemesi için tek darbeye öldürmeye teşvik etmesi ile merhametinin ne kadar yüce olduğunu göstermektedir.⁵¹⁸ Sonuç olarak; Kur'an'a aykırılığı iddia edilen rivâyetin arka planı iyi okunduğunda hadisin Kur'an'a aykırı olmadığı aşikârdır.

2.8. Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölü Azap Çeker mi?

⁵¹⁴ وما أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ Enbiyâ 21/107.

⁵¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, Tevhid, 2, Edeb, 27; Müslim, Fezâil, 66, Sayd, 58, 59; Tirmizî, Sayd, 9, Cihad, 30, 31; Ebû Dâvûd, Cihad, 51; Nesâi, Dahâyâ, 41; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, 318; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, IV, 263.

⁵¹⁶ Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 57, 58.

⁵¹⁷ Müslim, Selam, 146; Ebû Dâvûd, Edeb, 176.

⁵¹⁸ Benzer bir ifade için bkz. Nevevî, *el-Minhâc*, XIV, 236, 237.

Hadisler:

عن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: الميت يعذب في قبره بما نبح عليه

Ömer'in rivayet ettiğine göre Nebî (s) şöyle buyurdu: “*Ölü, ailesinin kendisi için ağlamasından dolayı azaba uğrattılır.*”⁵¹⁹

عن عمر الميت يعذب ببيكاء الحي عليه

Ömer'in rivayet ettiğine göre Nebî (s) şöyle buyurdu: “*Ölü, dirilerin kendisi için ağlamasından dolayı azaba uğrattılır.*”⁵²⁰

عن عمرة بنت عبد الرحمن، أنها أخبرته أنها: سمعت عائشة رضي الله عنها، زوج النبي صلى الله عليه وسلم، قالت: إنما مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على يهودية يبكي عليها أهلها، فقال: «إنهم ليبكون عليها وإنما لتعذب في قبرها»

Amra b. Abdurrahman haber veriyor. Peygamberin eşi Hz. Âişe'den (r.a) şöyle işittim: *Rasûlullah (s) bir Yahudi'nin cenazesini uğradı, ailesi o Yahudi için ağlıyordu (bunun üzerine Peygamber) şöyle dedi. Onlar ölünün arkasından ağladıkça, ölü kabrinde azab çekiyor.*⁵²¹

Hadislere Aykırı Görünen Âyet:

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جِمْلِهَآ لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

“**Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez.** Günah yükü ağır olan kimse, (bir başkasını), günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırdığı kimse yakını da olsa. Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden için için korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah'adır.”⁵²²

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

⁵¹⁹ Buhârî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 16, 22.

⁵²⁰ Buhârî, Cenâiz 32, 34; Müslim, Cenâiz 19, 24; Nesâî, Cenâiz 15; İbn Mâce, Cenâiz 54.

⁵²¹ Müslim, Cenâiz, 32.

⁵²² Fâtır 35/18.

“Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez.”⁵²³

İtirazlar:

Rivayetler hakkında genel bir değerlendirme yapan Emre Dorman, mezkûr rivayetler bağlamında Hz. Âişe'nin tenkitlerine de değinerek kendisini hayru'l-halef göstermek istemiştir. Dorman; “Hz. Âişe'nin, söz konusu iddianın Hz. Ömer tarafından yanlış anlaşılmış olduğunu söyleyerek peygamberimizin gerçekte ne söylediğini rivâyet ettiği görülür: Ömer: ‘Ey Süheyb bana mı ağlıyorsun’ Hz. Peygamber: ‘Ölü, ehlinin kendi üzerine ağlaması sebebiyle azap görür’ buyurdu, dedi. İbn Abbas der ki: ‘Hz. Ömer öldüğü zaman bunu Hz. Âişe’ye hatırlatmışım. Şöyle dedi: ‘Allah Ömer’e rahmet buyursun! Vallahi Rasûlullah: ‘Allah, mü’mine, ehlinin üzerine ağlaması sebebiyle azap verir’ demedi. Lakin Rasûlullah: ‘Allah, kâfirin azâbını, ehlinin üzerine ağlamasıyla artırır’ buyurdular. Hz. Âişe sözlerine şöyle devam etti: ‘Size Kur’an yeter. Orada **Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez**⁵²⁴ buyrulmuştur’ demiştir.⁵²⁵ Hz. Ömer’in peygamberimizden, oğlunun da Hz. Ömer’den rivâyet ettiği böylesine önemli bir konunun, Hz. Âişe’den gelen rivâyet ile farklı şekilde sunulduğu görülmektedir. Kur’an’dan hiçbir dayanağı olmadığı için peygamberimizin bu türden iddialarda bulunmayacağı açıktır. Buna rağmen güvenilir kabul edilen kaynaklarda, peygamberimizin en yakınındaki kişilere isnat edilen rivayetlerin bile çelişkili ve farklı şekilde rivâyet edildiği görülmektedir.⁵²⁶ Kur’an Araştırmaları Merkezi ise, “Ne akla ne de Kur’an’ın genel mantığına uyan bu hadis de uydurmacılığın Kur’an ve akılla çelişkilerine bir başka örnektir.”⁵²⁷

Cevaplar:

Hz. Osman İbn Affan’ın (r.a) Mekke’de bir kızı vefat etti. Cenazesinde bulunmak üzere geldik, bn Ömer ve İbn Abbas (r.a) da cenazede hazır oldular. Ben ikisinin arasında oturuyordum. Abdullah İbn Ömer, tam karşısında bulunan Amr İbn Osman'a: “Ağlamayı niye yasaklamıyorsun? Zîra Rasûlullah (s): ‘Ölü, ehlinin, kendisi

⁵²³ Necm 53/38.

⁵²⁴ Fâtır 35/18.

⁵²⁵ Buhârî, Cenâiz 33; Müslim, Cenâiz 22; Nesâî, Cenâiz 4, 15, 18, 19.

⁵²⁶ Dorman, Emre, *a.g.e.*, s. 196.

⁵²⁷ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 96.

üzerine ağlaması sebebiyle azâb görür' buyurmuştur!" dedi. Bunun üzerine İbn Abbas (r.a): "Hz. Ömer (r.a) bunun bir kısmını söylemişti" dedi ve sonra İbn Abbas konuşmasına devam ederek anlattı: "Hz. Ömer'le Mekke'den çıktım. el-Beyda mevkiine geldiğimizde semüre ağacının gölgesinde bir yolcu gördü. Bana: "Git bak bakalım! Bu yolcu neyin nesi?" dedi. Gittim baktım, meğer Süheyb imiş, gelip haber verdim. "Onu bana çağır!" dedi. Tekrar Süheyb'e dönüp: "Haydi yürü, emîrül-mü'minine uğra!" dedim. Hz. Ömer (r.a) hançerlendiği zaman Hz. Süheyb (r.a), ağlayarak girdi. Hem ağlıyor hem de: "Vay kardeşim, vay arkadaşım!" diyordu. Hz. Ömer: "Ey Süheyb bana mı ağlıyorsun? Hz. Peygamber: Ölü, ehlinin kendi üzerine ağlaması sebebiyle azâb görür, buyurdu," dedi. İbn Abbas (r.a) der ki: "Hz. Ömer (r.a) öldüğü zaman bunu Hz. Âişe (r.a)'ya hatırlatmışım. Şöyle dedi: "Allah Ömer'e rahmet buyursun! Vallahi Rasûlullah (s): 'Allah, mü'mine, ehlinin üzerine ağlaması sebebiyle azâb verir' demedi. Lakin Rasûlullah (s): 'Allah, kâfirin azabını, ehlinin üzerine ağlamasıyla artırır' buyurdular." Hz. Âişe sözlerine şöyle devam etti: "(Bu meselede) size Kur'an yeter. Orada **'Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez'** buyrulmuştur." Bu söz üzerine İbn Abbas (r.a): "Gerçek şu ki, güldüren de ağlatan da Allah'tır" dedi. İbn Müleyke der ki: "İbn Ömer bu konuşmalar karşısında hiçbir şey söylemedi."⁵²⁸ Bu hadis "ta'zîbü'l-meyyit", "ta'zîb" yahut "niyâha" hadisi olarak bilinir.⁵²⁹

Ağıtın kelime mânası "ağlama"dır; bu mânasından dolayı yas törenine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözlere ve bu sözleri söyleme fiiline ağıt denilmiştir. Ağıt, bütün eski kültürlerde yaygın bir gelenek halinde mevcuttur ve bu eski geleneğin çeşitli izlerini bugün hem ibtidai kabilelerde hem de gelişmiş cemiyetlerde görmek mümkündür. Ölen kişinin arkasından onun sosyal durumuna göre, hâtirasını yâd etmek üzere yapılması gerekli görülen yas törenine ağıt töreni de denir. İslâm'dan önce Araplar arasında ağıt yakma ve yas tutma merasimlerinin varlığı bilinmektedir. Araplar bu çeşit merasimlere niyâhet-nevha, nedb-nüdbe, resâ-mersiye, mâtem, bükâ ve na'y gibi isimler verirlerdi. Eski Araplarda da ölülerin arkasından ücretle elbiselerini yırtıp saçlarını yolarak ağlayan birtakım

⁵²⁸ Buhârî, Cenâiz, 33, Müslim, Cenâiz 23.

⁵²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, II, 393.

kadınlar vardı; ağıtçılığı meslek haline getirerek geçimlerini bu yoldan temin eden bu kadınlara nâiha-nâihât deniliyordu. Ağıt sırasında yaptıkları hareketlere göre sâlika (çığlık atan), ressâe (mersiye söyleyen), hâlîka (saçlarını yolan) ve şâkka (üstünü başını yırtan) gibi isimler alan bu kadınlar menâha denilen ağıt söyleme mahallinde toplanarak hep birlikte ölünün iyiliklerini ve kahramanlıklarını anlatan ezgiler okur, ses ve hareketleriyle çevredekileri elem ve ıztıraba boğan hazin bir matem havası meydana getirirlerdi.⁵³⁰ Eski Türklerde ise bu ağlama merasimlerinde yüzlerini yaralayanlar ve hatta kulaklarını kesenler bile olurdu.⁵³¹ Bu şekilde ağlamanın haram olduğunda icmâ vardır. Çünkü Rasûlullah (s) bu hareketlerin Câhiliye âdetlerinden olduğunu bildirerek yasaklamıştır. Hz. Ömer'in ağıt yakan bir kadını cezalandırma gerekçesini söylerken “Çünkü o kadın Allah'ın yasakladığı bağırp çağırma yapıyor, bundan para kazanıyor ve Allah'ın emrettiği sabırdan geri duruyordu. Topluma fitne ekliyor, ölüye eziyet ediyordu. Aslında sizin kederinize değil, başka bir kedere ağlayıp karşılığında gözyaşı satıyordu” demiştir.⁵³²

Mûsa b. Ebî Mûsa el-Eş'ârî'nin babasından naklen mezkûr rivâyet Esîd b. Esîd'e ulaşınca, rivayeti *وَلَا تَزُرُ وَازِرَةً وَزَرَ الْآخِرَى* âyetine arz edilmiş, Mûsa b. Ebî Mûsa, “Ben sana Ebû Mûsa'nın Hz. Peygamber'den hadis rivâyet ettiğini bildiriyorum. Sen ise Ebû Mûsa'nın Rasûlullah'a yalan nispet ettiğini mi söylüyorsun? Yoksa benim Ebû Mûsa'ya yalan nispet ettiğimi mi îma ediyorsun?” diyerek, sert bir tutum göstermiştir.⁵³³

Hz. Âişe'nin getirdiği açıklama şüphesiz önemlidir. Gösterdiği âyet de bu konuda çok güçlü bir delildir. Akla ve İslâm'ın temel mantığına uygun olan da şüphesiz budur. Buna göre ailesinin kendisine ağlamasından dolayı Müslüman'a mezarda azâb edilmesi caiz olmaz. Ancak Hz. Âişe'nin “**Kimse başkasının günahını çekmez**” âyetini sadece Müslüman ölüler için bir delil kabul etmesi, bununla beraber Hz. Peygamber'in “*Ailesinin kendisine ağlamasından Allah kâfirin azabını arttırır*” buyurdu, hadisini naklederek aynı âyetin kâfirler için hüküm ifade etmediği neticesine

⁵³⁰ Uludağ, Süleyman, "Ağıt", *DİA*, I, 471.

⁵³¹ İnan, Abdulkâdir, *Hurâfeler ve Menşeleri*, s. 12.

⁵³² İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, I, 222.

⁵³³ İbn Mâce, *Cenâiz*, 54; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV, 414.

varması, kanaatimizce isabetli gözükmemektedir. Bu âyet Hz. Âişe'nin “doğrusu budur” diye rivâyet ettiği, “*Ailesinin ağlamasıyla Allah kâfirin azabını arttırır*” hadisine de aykırı düşmektedir. Çünkü âyetin hükmü mutlak, kâfiri de kapsamaktadır. Akıl, ailesinin ağlaması yüzünden bir Müslümana azap edilmesi ma'kul görmediği gibi, bir kâfire bu yüzden azap edilmesini de ma'kul görmez. İşlemediği bir suçtan dolayı ceza görmek ne Müslüman için ve ne de kâfir için söz konusudur. Dolayısıyla, merfû ve sahih olan bu hadisi Hattabî'nin de işaret ettiği şekilde anlamının daha uygun olacağını zannediyoruz. Bilindiği üzere Cahiliye döneminde insanların, aile efradına öldükten sonra kendisine ağlamalarını, feryatlar etmelerini, hatta bunun için ağlayıcı kadınlar tutmalarını vasiyet etme âdeti vardı. İnsan ölünce de ailesi bu vasiyeti yerine getirirdi. Böyle bir durumdan ölünün de sorumlu tutulması ma'kul görülebilir. Çünkü vasiyet etmek suretiyle o günahın işlenmesine bizzat ölü vesile olmuştur. Bu durumda ölünün Müslüman veya kâfir olması da fark etmez. Her ikisine de aynı hüküm uygulanır.

Nitekim, Hz. Peygamber Mûte Gazvesi'nde şehit düşen Cafer b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Hârise, Abdullah b. Revâha gibi sahabeler ile Bi'r-i Maûne olayı sonucunda şehit düşen yetmiş kadar kurrâ hâfız sahabenin vefatlarına derinden üzülmüş, gözyaşı dökmüştür.⁵³⁴ “Bize bu şekilde üzülmeyi yasaklamadın mı Ey Allah'ın Resûlü?” sorusuna ise “*Göz yaşarır, gönül hüznlenir; fakat asla Rabbimizi kızdıracak bir şey söylemeyiz. Bilmez misiniz ki Allah, gözyaşı ve gönül hüznlenmesinden dolayı azap etmez*” demiş ve mübarek dilini göstererek “*Bundan dolayı azap eder*” buyurmuştur.⁵³⁵

Zerkeşî (794/1392): “Bu hadis, ‘**Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez**’ âyetine⁵³⁶ aykırı olması yanında, Hz. Peygamber'in (s) ölen bazı arkadaş ve akraba için bizzat ağlaması,⁵³⁷ ağlayanlara karşı çıkmaması ve karşı çıkanları uyarması ile fiili, ikrâri ve kavî sünneti olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in azaba duçar olacak bir hatayı yapması ve yapanları uyarmaması düşünülemez. Hz.

⁵³⁴ Buhârî, Cenâiz, 41, 46, Meğâzî, 28; Nesâi, Cenâiz, 14

⁵³⁵ Buhârî, Cenâiz, 32; Müslim, Cenâiz, 12.

⁵³⁶ Necm 53/38.

⁵³⁷ Hz. İbrahim'in vefatı ile birlikte Hz. Peygamber ağlamış ve "göz yaşarır, gönül mahzûn olur" buyurmuştur Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 137.

Âişe'nin rivayeti önemsiz değildir diyemeyiz; fakat diğer rivayetler reddedilerek te'vil yolunu tercih etmek en uygun tercih olacaktır” demiştir.⁵³⁸ Şevkânî ise, “*Ailesinin kendisine ağlaması sebebiyle ölüye azap edilir*, hadisi Rasûlullah'tan (s) sabit olmuştur; işittik, itaat ettik, bundan başka bir şey söylemeyiz” der.⁵³⁹ Şevkânî'nin bu yaklaşımı “O'nun hadis/sünnet'le olan sıkı bağıını gösterir” şeklinde yorumlanmıştır.

Münâvî (1032/1623) Hz. Âişe'nin, hadisin râvîlerine yönelik ‘hadisin tamamını işitmediği’ iddiasına da cevap vererek rivâyet hakkında şöyle demektedir: “Hadiste geçen ölüden kasıt, ölmek üzere olan bir kişidir. Ölmek üzere olan bir kişinin azap görmesi ise şöyle olur. Tam ölüm döşeğinde iken etrafında bağııp çağırın insanlar onu büyük bir sıkıntıya düşürürler. Can çekişmesi zorlanır. Böylece büyük bir azap çeker. Bazı kendi dallarında otorite olan ilim adamları şöyle demektedirler: ‘**Hiç kimse başkasının günahından mesul tutulmaz**’ âyetini ilk duyduğunda söz konusu hadis-i şerîfin râvîlerinin yanlış rivâyet ettiklerini söyleyerek yerinde donakalan kişi, buraya kadar anlattığımız gerçeklerin ışığında hata etmiş olduğunu anlayacaktır. Hz. Âişe'nin bu hadisi inkâr etmesi ve râvîsini de unutkanlıkla itham etmiş olması ya da hadisin bir kısmını duyup bir kısmını duymadığını söylemesi olur şey değildir. Çünkü aynı mânada birçok rivâyet bulunmaktadır ve aynı zamanda hepsi de güvenilirdir. Hadisin doğru yorumlanabilme imkânı varken, kalkıp da karşı çıkmanın hiçbir mânası yoktur.⁵⁴⁰

“Bütün bu söylenenleri bir noktada toplayabiliriz. Ölü üzerine ağlamak, ölüden ölüye değişik durumlar arz eder. Mesela şöyle söylenebilir: Ölümü halinde halkının kendisi için ağıt dökmelerini vasiyet eden veya isteyen kişi, azap görür. Bir kişi aile halkının ağıt yaktığını bilir de onları bu âdetten bile bile engellemezse, yaptıklarına razı olmuş demektir. Ama yaptıklarına razı olmaz da ailesini engellemede ihmalkâr davranmışsa, kınanır. Bütün bunlardan uzak olup, aile halkını ağıt yakmaktan engellemiş, ama aile halkı onun nasihatlerine aykırı davranarak ölümünden sonra da kendisine ağıt yakarlarsa, ailesinin bu günahından ötürü sadece incinir. Doğruyu en iyi bilen Allah Teâla'dır.”⁵⁴¹

⁵³⁸ Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 186, 187.

⁵³⁹ Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, III, 120.

⁵⁴⁰ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, II, 397.

⁵⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 393-397.

Söz konusu hadis üzerine konuşulduğunda Hz. Âişe'yi kendi fikrine dayanak görerek hadisi reddeden kimselerin şunu bilmesi gerekir ki; Hz. Ömer ve İbn Ömer'in hadis rivayeti noktasındaki hassasiyetinin Hz. Âişe'den geri kaldığını söylemek doğru olmaz.⁵⁴² Konuya değinen birçok eserde görüldüğü üzere, Hz. Âişe'nin bu hadis karşısındaki tavrı red veya inkâr kelimesi ile ifade edilmektedir. Hâlbuki bunun yerine itiraz veya istinkâr kelimesini kullanmak, daha doğru bir ifade biçimi olacaktır.⁵⁴³

Sonuç olarak; Resûl-i Ekrem'in mezkûr ifadeleri her ne kadar Hz. Âişe ve Hanefî uleması tarafından tenkîde tâbi tutulsa da birden fazla sahih tarikile bizlere ulaşmaktadır. Ebû Hüreyre'nin rivayeti eksik işittiği iddiaları doğru bile olsa rivâyetin diğer tarikleri göz ardı edilmemelidir. Hz. Âişe'nin; rivâyetin eksik işitildiği, Hz. Peygamber'in bu ibarenin öncesinde kâfir bir kimseden bahsettiği iddiası gerçeği yansıtırsa bile rivâyet yine Kur'an'a aykırı olacaktır. **"Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez"** âyeti sadece mü'minlerle mukayyet bir âyet değildir. Âyetin hükmünün mutlak olması ise Hz. Âişe'nin sunduğu rivâyetin yine Kur'an'a aykırılığını doğuracaktır. Bu sebeple rivayeti Kur'an'a aykırıdır diyerek reddetmek yerine, Hz. Peygamber'in Kur'an'a muhalif konuşamayacağı düşünülerek hareket edilmesi en ma'kul olandır ki o da şudur: Hz. Peygamber arkasından ağlanması ile ölüye azap edileceğini değil, arkasından ağlayacak sâlika (çığlık atan), ressâe (mersiye söyleyen), hâlîka (saçlarını yolan) ve şâkka (üstünü başını yırtan) işlerini yapan kimselerin görevlendirilmesi olan bu Cahiliyye âdetlerini yapan kimseyi kastederek konuşmuş olma ihtimali çok daha yüksektir. Gönlün hüzünlenmesi ve gözden yaş akıtılması ise yasaklanmamış, bilakis Hz. Peygamber tarafından gözyaşı dökülmüştür. Bizler Hz. Peygamber'in Kur'an'a muhalif konuşmayacağı ve rivâyetin bu haliyle anlaşıldığı takdirde Kur'an'a aykırı olmadığı kanaatindeyiz.

2.9. Ureyne Hadisi Kur'an'a Aykırı mı?

Hadis:

أن أنسا رضي الله عنه، حدثهم: أن ناسا من عكل وعرينة قدموا المدينة على النبي صلى الله عليه وسلم

⁵⁴² Ayrıntılı bilgi ve örnek için bkz. Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, s. 153.

⁵⁴³ Aşıkutlu, Mehmet Emin, "Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım" Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006/2, s.33-36.

وتكلموا بالإسلام، فقالوا يا نبي الله: إنا كنا أهل ضرع، ولم تكن أهل ريف، واستوخموا المدينة، فأمر لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم بدود وراع، وأمرهم أن يخرجوا فيه فيشربوا من ألبانها وأبوالها، فانطلقوا حتى إذا كانوا ناحية الحرة، كفروا بعد إسلامهم، وقتلوا راعي النبي صلى الله عليه وسلم، واستنقوا الذود، فبلغ النبي صلى الله عليه وسلم فبعث الطلب في آثارهم، فأمر بهم فسمروا أعينهم، وقطعوا أيديهم، وتركوا في ناحية الحرة حتى ماتوا على حالهم

Hız. Enes anlatıyor: “Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Medine’ye geldi ve Müslüman oldular. Bir zaman sonra dediler ki: ‘Ey Allah’ın Resûlü, biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (çöl) insanlarıyız, (çiftçilikle uğraşan) köylüler değiliz’ dediler. Bu sözleriyle Medine’nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifade ettiler. Rasûlullah, onlara (hazineye ait) develerin ve çobanın (bulunduğu yeri) tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini söyledi. Gittiler, Harra bölgesine varınca, İslâm’dan irtidat ettiler (ve bu haber) Hız. Peygamber (s)’e ulaştı. Rasûlullah, derhal arkadaşlarından takipçi çıkardı (yakalanıp getirildiler.) Gözlerinin oyulmasını, ellerinin kesilmesini ve Harra’nın bir kenarına atılmalarını ve o şekilde ölüme terk edilmelerini emretti.”⁵⁴⁴

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

⁵⁴⁴ Buhârî, Muhâribin, 16, 17, 18, Diyât, 22, Vudû, 66, Zekât, 68, Cihâd, 152, Meğâzî, 36, Tefsir-i Mâide, 5, Tıbb, 5, 6, 29; Müslim, Kasâme, 9; Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III, 107; İbn Mâce, Hudud, 20, Ebû Dâvûd, Hudud, 3; Tirmizî, Tahâret, 55, Et’ime, 38; Nesâi, Tahrîmu’d-Dem, 7, 8, 9. Hadis, lafız farklılıkları ile birçok kaynakta geçmektedir. Genel muhtevayı anlayarak tabloyu daha net ortaya çıkarmak adına Fatma Kızıl’ın *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkîdi* isimli çalışmasına müracaat etmemiz gerekmektedir. Kızıl rivâyetin tüm varyantlarını incelemiş ve tabloyu şu şekilde özetlemiştir: “Ukl veya Urayne kabilesinden yedi yahut sekiz kişilik bir grup Hız. Peygamberi ziyaret için Medine’ye gelir ve Müslüman olurlar. Medine’nin havasından etkilenerken hastalanınca Peygamber (s) onlara çobanla birlikte şehir dışına çıkarak deve sütü ve bevli içmeleri tavsiye etmektedir. Develerle birlikte çıkarak onların süt ve bevillerinden içen grubun hastalıklarına şifa bulduktan sonra dinden döndükleri bilgisi bütün metinlerde yer almaktadır. Ayrıca grubun çobanı öldürdükleri nakledilmektedir. Her ne kadar rivayetlerin kahir ekseriyetinde çobanın bir kişi olduğu ifade edilse de çobanların birden fazla olduğu bilgisi -çok az denecek rivayetler içerisinde olsa da- yer almaktadır. Grubun çobanı öldürdükten sonra develeri kaçırdığı, Hız. Peygamberin olayı sabah işittiği ve işittiği vakit suçluların yakalanması için bir birlik gönderdiği, ayrıca bu grubun içerisinde iz sürücülerinin var olduğu ve öğle vaktinde yakalandıkları, yakalanan suçluların gözlerine mil çekmek veya oyulması ile kör edilerek el ve ayaklarının kesildiği veya sadece ellerinin kesildiği ve grubun Harre bölgesinde ölüme terk edildiği ile ilgili rivayetler bizlere kadar ulaşan ayrıntılardır.” Ayrıntılı bilgi için bkz. Kızıl, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi*, s. 494-498.

“(Ey Muhammed!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁵⁴⁵

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”⁵⁴⁶

لَا يَرْفُؤُونَ فِي مَوْمِنٍ إِلَّا وَلَا نِيْمَةً وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ

“Bir mü’min hakkında ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirler. İşte onlar taşkınlık yapanların ta kendileridir.”⁵⁴⁷

İtirazlar:

Kur’an Araştırmalar Grubu, Ureyinîler/Ureyne hadisini Hz. Peygamber’in rahmet elçisi olarak gönderilmesi ile bağdaşmadığını ifade eder ve der ki: “Gözleri oymak, çölde susuz ölüme terk etmek, hangi Kur’an âyeti ile bağdaşır? Kur’an’ın sunduğu rahmet Peygamberi ile bu anlatılanlar nasıl bağdaştırılabilir? Kendi yaptıkları canilikleri hoş göstermek için bu hadisi uyduranlar; Peygamber’i zalimmiş gibi gösterip, Peygamber’e hakaret etmiş oluyorlar.”⁵⁴⁸

Dorman ise böyle bir hadise cereyan etmişse bile bunun cezasının kısas (!) olduğunu düşünmektedir. Bununla yetinmeyen Dorman, Ureyinîler/Ureyne hadisini uyduranların (?) sürdürdükleri terör faaliyetlerine dayanak göstermek için uydurduklarını söylemiştir. Dorman: “Şayet adamların çobanı öldürmelerinden dolayı bir ceza uygulanacaksa ölümüne neden olan kişi ya da kişilere kısas cezası uygulanır. Bu şekilde iddia edildiği gibi bir uygulamanın peygamberimize yakıştırılması son derece edep dışıdır. Görünen o ki, bu tip rivayetleri kendi zalimliklerini meşrulaştırmak için uydurmuşlardır. Muhtemelen yapılan zulümlere tepki gösterenlere ‘Bakın peygamberimizin uygulaması var’ demişlerdir.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Enbiyâ 21/107.

⁵⁴⁶ Bakara 2/190.

⁵⁴⁷ Tevbe 9/10.

⁵⁴⁸ Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 110.

⁵⁴⁹ Dorman, *a.g.e.*, s. 283.

Mustafa İslamoğlu ise, Cuma hutbesinde uydurulan (?) Ureyñiler/Ureyne hadisini gündeme taşımıştır. İslamoğlu, Kur'ancı-Mealci olmayanları, yâni hadislerle problemi olmayanları “İslam Dinine Hakaret Edenler”, “Ümmetin Yüzünü Kızartanlar”, “Kütüb-i Sitte’yi Paralel Kur’an İlan Edenler” olarak yaftalamış ve rivayetlerin ayıklanmaya (!) ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. İslamoğlu: “Yahu sizin Oryentaliste ihtiyacınız mı var? Sizin dininize hakaret etmek için bir Oryentaliste filan ihtiyacınız yok. Siz size yetersiniz, başınıza bela ettiğiniz rivâyet kültürünüz size yeter. Ben de diyorum ki; bu rivayetleri ‘ayıklayın!’ Bunu öyledikten sonra rahmeten li'l âlemîn nasıl diyeceksin. O peygamber ki, öz amcasına müsle yapıldı. Müsle yapanlara Peygamberimiz ne yaptı, söyleyin! Hiçbir şey yapmadı. Yaptığı tek şey ‘gözüme fazla gözükme!’ demek oldu. Şimdi sizin bu rivayetleriniz yüzünden bu ümmetin yüzünü kıyamete kadar kızartmaya hakkınız var mı?”⁵⁵⁰ Adı “Sünen” olan bir kitabın içine ‘deve idrarı’ diye bir Arap örfünü koymak ve bu kitapları Kütüb-i Sitte adı altında Ehl-i Sünnetin paralel Kur’an’ı ilan etmek suç olmuyor mu? Buna söylenecek hiçbir cevap yok mu?” demiştir.⁵⁵¹

Cevaplar:

Uranîler/Ureyne hadisi olarak bilinen bu hadisin tüm varyantları göz önüne alındığı vakit ceza uygulanan kişilerin suçları irtidat, katl, hırâbe (yol kesme), hırsızlık ve çobanın gözlerini oyup, el ve ayaklarını keserek işkence yapmaktır. Birden fazla suç işleyen bu kimselerin suçlarına verilen cezanın uygunluğunu ve Kur’an’a aykırılık gerekçesiyle reddedilen rivayeti incelemeyen önce Kur’an’a müracaat edelim. Allah Teâlâ, Âyet-i Kerîme’de:

إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلاَفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah'a ve Rasûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu

⁵⁵⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=omEf8J79BR4> (22.01.2018)

⁵⁵¹ <https://www.youtube.com/watch?v=7j-chzX-HX8> (22.01.2018)

cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır"⁵⁵² buyurarak, mezkûr suçlardan sadece bir tanesi olan -yol kesme olarak tanımladığımız- terör faaliyetinin cezasını belirtmektedir. Bu Âyetin sebep-i nüzûlü olarak anlatılan Ureynî kıssası gerçekten âyetin sebep-i nüzulü ise Allah Teâla verilen cezayı tasdik etmiş; sebep-i nüzûlü değil ise Peygamber (s) Allah'ın emrini yerine getirmiştir. Hadisin Kur'an'a aykırı olduğunu savunanlar için kısas esasına göre ta'yin edildiğini bildiğimiz bu cezayı daha iyi anlamak adına Kur'an'dan kısas ile ilgili âyetleri değerlendirelim.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, ma'kul ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”⁵⁵³

وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tâbidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için kefarettir. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir.”⁵⁵⁴

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ

⁵⁵² Mâide 5/33.

⁵⁵³ Bakara 2/178.

⁵⁵⁴ Mâide 5/45.

“Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”⁵⁵⁵

Âyetler muhkem, durum âşikar olduğu için açıklamaya hâcet görmüyoruz. Buradaki önemli husus, öldürme suçu olan kısasın kâtile uygulamasında katl vak’asıyla birebir uyumlu olması gerekir miydi ki, Allah Resûlü kısası mukabele-i bilmisil olarak uyguladığı hususudur. Bu konuda ihtilafa düşen mezhep âlimlerimizden Hanefî ve Hanbelî uleması, “Kâtil katlini her ne şekilde gerçekleştirirse gerçekleştirsin, cezası sadece öldürülmesidir” demişler ve “*Kıyas ancak kılıçla yapılır*”⁵⁵⁶hadisini görüşlerinin delili olarak sunmuşlardır. Şafîiler ise, “Kıyas bire bir gerçekleştirilir. Yani kâtil ne şekilde katl işini gerçekleştirdi ise o şekilde cezalandırılır” demişlerdir.

Taberî (310/923), bu hadisi naklederek şunu ilave etmiştir: “Rasûlullah’ın bu uygulaması Mâide Suresi 33. âyetinin nüzul sebebidir ve ta’zir mânası içermektedir. Çünkü âyette ‘bu suçun cezası ancak...’ ifadesi verilen cezanın mahzurları olduğu izlemine uyandırmaktadır ve uygulamanın mensuh olduğu hükmünü içermektedir.”⁵⁵⁷ Yine aynı âyetin tefsirinde Kurtûbî (671/1273), söz konusu hadisi nakleder ve akabinde: “Böyle bir cezanın verilme nedeni, Uranîlerin çobanın ellerini ve kollarını kesmeleri ve ölünceye kadar çobanın gözlerine diken batırmalarıdır. Gözleri kör etme meselesi, mürted olmaları nedeniyle ve bu yüzden nesh edilmemiştir”⁵⁵⁸ demiştir.

Bazı müfessirler, Mâide Suresi 33. ayetle ilgili: “Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber’in suçları ne olursa olsun, insanları bu şekilde cezalandırmasını sağduyunun kabul edemeyeceğini, bu rivayetlerin âhâd rivayetler olduğunu ve hangi maksatla ortaya atıldığının bilinmediğini, oysa bu âyetlerin yukarıdan beri devam eden İsrailoğullarıyla ilgili âyetlerin devamı mahiyetinde olduğunu söylemişlerdir. Yahudiler Hz. Peygamber’le yapmış oldukları antlaşmaları sürekli olarak bozmuşlar ve düşmanla iş birliği yaparak müşrikleri Müslümanların

⁵⁵⁵ Nahl 16/126.

⁵⁵⁶ Tayâlisî, *a.g.e.*, II, 147; İbn Mâce, *Diyât*, 25; Tirmizî, *Diyât*, 6; Tahavî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, III, 184; Dârekutnî, *Kitâbü'l-Hudûd*, 14; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 110; *Mârifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, XII, 80.

⁵⁵⁷ Taberî, *Tefsir'ut-Taberî*, VI, 209, 210.

⁵⁵⁸ Kurtûbî, *Ahkâmü'l Kur'an*, VI, 148, 149.

aleyhine kışkırtmışlardı. Onların bu hareketleri Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş kabul edilmiş ve âyette geçtiği şekilde cezalandırılmışlardır” demişlerdir.⁵⁵⁹ Nitekim Medine Yahudilerinden Nadiroğulları, hicretin IV. yılında antlaşmaları bozarak Hz. Peygamber'e suikast hazırladıkları için yurtlarından sürülmüş; V. yılında ise Ahzâb Savaşı'nda düşmanla iş birliği yapan Kurayzaoğullarının erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları esir edilmiştir.⁵⁶⁰

İslâmoğlu'nun eleştirilerinin merkezinde de yer alan müsle, vücudun bütünlüğünü bozacak düzeyde işkence yapmaktır. Daha kapsamlı bir tanım yapacak olursak, başkalarına ibret olsun diye, burnunu, kulağını ve diğer uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmak suretiyle düşmana ceza vermektir. Müslenin iki manâsı vardır. Biri, kısas ve mukabele-i bi'l-misil (yapılan işe aynıyla karşılık vermek); diğeri de öldürülen şahsın (maktulün) burnunu, kulağını ve diğer âzalarını kesmektir. Müslenin yasaklanan kısmı budur.⁵⁶¹ Mezkûr hâdisede ise, bazı rivayetlerde müsle yapıldığı söylenirken, bazı rivayetlerde müsleden bahsedilmemiştir. Burada müsle gerçekleşmiş olsa bile Urâniler olayından bir zaman sonra Hz. Peygamber müsleyi yasaklamıştır.⁵⁶² Fakat bir kimsenin kısas veya savaş esnasında düşmanın vücut bütünlüğüne zarar vermesi müsle sayılmamıştır. İslâm tarihinden yakinen bildiğimiz müsle hâdisesi ise Hz. Hamza'ya Hind'in yapmış olduğu müsledir.⁵⁶³ Harbe katılan, hazırlanan ve müsait bulunan her düşman eri öldürülebilir. Fiilen harbe katılmamış olan kadınlar, rahipler, hahamlar, çocuklar, ihtiyar ve sakatlar öldürülmez. Harp sona erip zafer kazanıldıktan sonra müsle İslâm'ın yasakladığı şeydir. İmam Malik'e göre düşmandan alınan hayvanları öldürüp yakmak da müsle sayılmıştır.⁵⁶⁴ Hanefî ulemasından Tâhâvî'nin (321/933) bu konudaki kanaati, hadiste gerçekleştirilen eylemin müsle olduğu ve müslenin ise sünnette

⁵⁵⁹ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebîr*, XI, 214; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II, 514.

⁵⁶⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 57- 59, 74- 78.

⁵⁶¹ Buhârî, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, I, 186.

⁵⁶² Buhârî, *Mezâlim*, 20.

⁵⁶³ Yusuf eş-Şattî, *el-Menhel fi'l-Hadisi'n-Nebeviyyi's-Şerîf*, VIII, 297.

⁵⁶⁴ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, III, 368; Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abidîn, *Kitabü Cihad*, III, 224, Şevkânî, *a.g.e.*, V, 201.

olmadığıdır. Bu sebeple o, mezkûr rivayetleri “mensûh” olarak değerlendirmiştir.⁵⁶⁵ İslamoğlu'nun yaptığı kıyas maâlfârıktır. Çünkü birinde gelip misafir olmuş, Müslüman olduğunu ifade etmiş, sonra da ihanet edip, üstelik de işkence ile bir Müslümanı öldürmüş kişiler söz konusu; diğesinde ise henüz müşrik hayatında iken, üstelik normal insan değil bir köle tarafından, savaş sırasında yapılan bir fiil söz konusudur. Köle olmakla hür olmak arasında Allah katında elbette ki bir fark yoktur, fakat o günkü toplumsal yapı açısından çok fark vardır. Nitekim Vahşi (r.a)'ın bunu Hind'in teşviki ve çeşitli vaatleri sonucunda yaptığı bilinmektedir ki, bu da o günkü toplumsal doku açısından “anlaşılır” bir şeydir.

Yine Uranîler hadisinin eleştiriyeye konu olan diğeri bir yönü tedavi amaçlı Hz. Peygamber'in deve idrarı içilmesini tavsiye etmesi hususudur. Bu konuda ulema ihtilaf etmiştir. “Buna göre, eti yenen ehli ve yabancı hayvanların idrar ve dışkısı Hanbelîlere, pislik yiyerek beslenmiyorsa Mâlikîlere göre temizdir. Şâfiîlere göre ise bunlar necistir; Hanefîlere göre necis olmakla beraber tavuk ve kaz gibi kümes hayvanlarının tersleri necâset-i galîza, koyun ve geyik gibi dört ayaklı hayvanların idrar ve dışkuları necâset-i haffede hükmündedir. Fetvada esas alınan bu görüş Ebû Yûsuf'a ve Şeybânî'ye aittir; Ebû Hanîfe'ye göre ikinci grup da necâset-i galîza sayılır. Ancak eti yenen kuşlardan havada pisleyenlerin dışkuları istihsânen temiz sayılmıştır; havada pislemeyenlerinki necâset-i haffedir.⁵⁶⁶ Necis olmayan haram maddeleri Ebû Yûsuf (182/798) tedavi için, İmam Muhammed ise hem tedavi amaçlı hem de başka işler için kullanılabileceğini ifade etmiş; İmam-ı Âzam (150/767) ise bu kanaate katılmayarak necis maddelerin tedavide kullanılmasını uygun karşılamamıştır.⁵⁶⁷ Bu sebeple kaçınılması zor olduğundan, Şâfiî mezhebinde de bu pisliklerin namaza engel olmayacağı kabul edilmiştir.”⁵⁶⁸

İbn-i Sinâ *el-Kânun fi't-Tıbb* isimli eserinde bugün için anlamakta zorlanacağımız bir üslûpla deve idrarının şifa olduğuna değinmiş, bununla

⁵⁶⁵ Tahâvî, *Müşkil*, XII, 68. Hanefîlerin bu konudaki görüşleri için bkz. Yiğit, Metin (2007). “İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usul Anlayışında Sünnet”, Doktora Tezi, AÜİF Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁵⁶⁶ Şürûnbülâlî, *Nûru'l-İzâh*, s. 41; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 304.

⁵⁶⁷ Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, I, 28.

⁵⁶⁸ Nevevî, *a.g.e.*, I, 229, *Ravdatü't-Tâlibîn*, III, 285; Ögüt, Salim, "Tahâret", *DİA*, XXXIX, 383.

yetinmeyerek bu ilacın tarifini vermiş ve şöyle demiştir: “En faydalı idrar bedevi devesinin idrarıdır, en kalitelisi odur. İnsan idrarı ise tesiri en düşük olan idrardır. Tesir bakımından insan idrarından daha zayıfı, evcilleştirilmiş ve hadım edilmiş domuz idrarıdır. En kuvvetli idrar bekletilmiş olan idrardır. Hadım edilmiş hayvanların idrarları her zaman en zayıf olanıdır. İnsan idrarı ise mahlukat içerisinde en temiz olan idrardır. İdrarın tabiatı sıcak ve kurudur. Uygulanışı ise; yara temizlenir ve insan idrarı üzüm küllü ile kanayan bölgeye uygulandıktan sonra beklenir. Deve idrarı da yıkanarak uygulandığında kaşıntı veren deri hastalığına faydalıdır. Aynı şey öküz idrarı için de geçerlidir. Behîk denilen cüzzam hastalığına da iyi gelir. Deve idrarı haşem hastalığına (koku alma yetisini kaybettiren bir hastalık) da fazlaca faydalıdır. Özellikle kuvvetli bir deve ise onun idrarından içerek şifa bulunabilir. 75 gr civarında deve idrarı 2-3 gr. kadar sirkeli bal şerbeti ile karıştırılarak içilir. Sütün aç karna içilmesi, içmeden önce en az 3 gün 3 gece çok azı müstesna, bir şey yiyip içmemek gerekir ki, içmeden önceki gece hiç yememek gerekir. Bu ilacın alınmasında en iyi vakit ise baharın sonu yazın başıdır. Fakat en iyisi üç gün su içmeden iki okka süt ile bir okka deve idrarını karıştırıp içmektir.”

Burada ifade edilen son cümle çok önemlidir. Bazı kesimlerin, su gibi lıkr lıkr deve idrarı içmek veya devenin tenasül uzvunda idrar beklemek olarak tahayyül ettikleri mezkûr rivâyetin anlaşılmasına bu cümle büyük ışık tutmaktadır. Bu bir karışımdır ve bu karışım ile bir ilaç, bir deva oluşturma niyeti vardır. Öküz ve insan idrarı hakkında uzun uzun bilgiler veren İbn-i Sinâ'nın diğer görüşlerini konumuzun kapsamına girmediği için buraya almıyoruz.⁵⁶⁹ Görüldüğü üzere kadîm medeniyetlerde idrar tedavi amaçlı kullanılmaktadır. Bu ifadelerin tarihin tozlu sayfalarında kaldığı, modern tıbbın böyle bir yöntemi tercih etmediğini söyleyenlere ise, modern dönemde yapılan çalışmalardan bahsetmek isteriz.

İdrarın şifa olup olmadığı hususunda yapılan tıbbî çalışmalar içerisinde dikkat çeken ve günümüz şartlarında muhtevası da tartışmalara sebep olan eser Carmen Thomas'ın te'lif ettiği ve Leman Çalışkan tarafından *Çiştteki Mucize* ismiyle çevrilen

⁵⁶⁹ İbn-i Sinâ, *el-Kânun fi't-Tıbb*, I, 412, 413.

eserdir. Carmen Thomas bu eserinde idrar ile alakalı olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Kanın böbreklerde süzülmesi ile idrar oluşur. Burada organdan dışarı bir sıvı atılır, bu idrar veya sidiktir. İçinde madeni tuzlar ve protein bulunan bir sıvıdır bu. İdrar önce böbreğin içindeki havuzcuklarda toplanır. Oradan idrar yolu ile mesaneye gelir ve orada birikir.”⁵⁷⁰

Carmen, devamla konuyu idrarın içilmesine kadar getirmiş ve şöyle demiştir: “Şifa niyetine içilen idrar, içinde üre bulunduğundan, bol miktarda idrar çıkmasını sağlar; çünkü üre ‘diuretika’ denilen idrar söktürücü ilaçların başında gelir ve hemen tüm hastalarda olumlu sonuçlar verir, yeter ki ürkekliği yenip, bu pek iştah açıcı olmayan ilacı içebilsinler.”⁵⁷¹ Bu söyledikleriyle bir çığır açma niyetinde olmadığını dile getirdikten sonra, tarihte idrarın tedavi amaçlı kullanılması ile ilgili şu ifadeleri kullanır: “Bu şeylerin hepsi, doğa kavimleri denilen topluluklarda da tedavi öğütleri olarak görülmektedir; bunu saptamak için, 19. yüzyılın etnolojik eserlerine bir göz atmak yeterlidir. İran'da insan idrarı yanında, ayı idrarı şifalı ilaç olarak eczanelerde satılıyordu. Avustralya'da da özellikle kadın idrarı, birçok hastalıklara karşı başlıca ilaç olarak çok değerliydi. Herhalde başka ilaçlarla hiç çare bulunamadığı için, özellikle kuduza karşı idrar tedavisi pek tutuluyordu. Bu vak’alarda yara genişletiliyor ve iyice kızdırılmış bir anahtarla dağlanıyor veya çok ağır durumlarda söz konusu organ kesilip çıkarılıyordu; fakat önce idrarla yıkama işi hemen bütün toplumlarda biliniyordu. Mesane taşı ağrılarında idrar içilmesi öğüdü insana homeopatik sistemi hatırlatıyor.”⁵⁷² Carmen, hayvanların dışkısı hakkında ise, “Sürüngenler ve kuşlar gibi, az su içen hayvanların, idrarları macunu andırır. Et yiyen hayvanlarınki asit tabiatlı, bitki ile beslenenlerinki alkali tabiatlıdır. Et yiyenlerle ot yiyenlere aynı besin verilir veya aç bırakılırlarsa idrarın bileşimindeki fark ortadan kalkar. Ayrıca şekli beslenmeye bağlıdır. Et yiyenlerin idrarında daha çok fosfor asidi bulunur, ot yiyenlerin ise kakasında çıkar” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Thomas, Carmen, *Çiştteki Mucize*, s. 30

⁵⁷¹ Carmen, *a.g.e.*, 287.

⁵⁷² Carmen, *a.g.e.*, 294.

⁵⁷³ Carmen, *a.g.e.*, s. 37

Anlaşılması oldukça güç olsa dahi günümüz bilimsel araştırmalarında bile bu tarz ifadelerin bulunuyor olması, tıbbın zamanla gelişmesine endeksli olarak idrarın gelenekte bir tedavi yöntemi olarak kullanıldığını da bizlere göstermektedir. Hadiste geçen “deve idrarlarından içilmesi” hadis inkârcıları tarafından hadisleri karalamak için kullanılmıştır. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz üzere buradaki hâdise elbette devenin idrarının su gibi lıkır lıkır içilmesi değildir. Hz. Peygamber’in hitabında yer alan *من البانها وابوالها* ifadesinden bizler öğreniyoruz ki, özel bir bölgenin devesinin sütü ve idrarının karıştırılması ile yapılan bir ilaç türüdür.

Yukarıdaki hadiste Hz. Peygamber tedavi amacıyla deve idrarını içmelerini tavsiye etmiştir. Burada akıllara gelen ilk soru ise, tedavi amaçlı kullanılan ilaçların, hükmen necis olarak adlandırılan maddeleri ihtiva etmesinde bir beis var mıdır, sorusudur. Cevaben Hz. Peygamber’in *نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الدواء الخبيث* “Allah ilacınızı size haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır”⁵⁷⁴ hadisi akla gelmektedir. Yine âyet-i celîlede Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ* “Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olurda, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵⁷⁵ Âyet ve hadisi yan yana getirdiğimizde anlaşılan şudur ki; necis olan hamr, domuz mamulleri vb. gibi maddeleri ihtiva eden ilaçlar ile tedavi olunamamaktadır. Bu maddeleri ihtiva etmeyen muadil ilaçlara müracaat edilmelidir; fakat muadil olan ilacın bulunamaması durumunda, hasta için hayatî bir durum söz konusu olacaksa, mezkûr maddelerin bulunduğu ilaçları kullanmasında “zarûret haramları mübah kılar” kaidesine bir beis görülmemiştir.

Sonuç olarak; günün şartları itibariyle Allah Rasûlü’nün bu kimselerin iyileşmesi için imkânlar çerçevesinde bu tedaviye başvurmuş olabileceği ihtimali yüksektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu hadiste deve idrarının su gibi içilmesi helal olan bir şey olmayıp, tedavi amacıyla sütle karıştırılarak içilmesine

⁵⁷⁴ İbn Mâce, Tıbb, 11; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, X, 9; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIII, 416, XVI, 152; Hâkim, *a.g.e.*, IV, 455; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 32.

⁵⁷⁵ Bakara 2/173.

cevaz verilmiş olmasıdır. Bir başka anlatımla, hadiste mutlak olarak deve idrarının içilmesi helaldir, denilmemiştir. Tam aksine özel bir tedavi şekline işaret edilmektedir. Fakat bu konuda ne söylersek söyleyelim zan ifade edeceği için bizlere düşen “Allah en doğrusunu bilendir” demektir.

Diğer taraftan, bu rivâyetin Kur’an’a aykırılığı söz konusu değildir. Bu konuda mezheplerin farklı illet ve hikmetler belirtmelerine rağmen, âyetler ile mezkûr rivâyet arasında bir teâruzun söz konusu olduğu hiçbir şekilde ifade edilmemiştir. Sonuç olarak; Uranîler/Ureyneliler hadisi, yukarıda zikrettiğimiz âyetler ve olayın arka planı ışığında ele alındığında -eğer bu bir kıyas uygulaması ise- Kur’an’a aykırı değildir. Nitekim Kur’an da rivayeti te’yit etmekte ve hatta övücü bir ifade ile kısasta bizler için hayat olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷⁶ Eğer kıyas yok dersek, yine Kur’an’da geçen yol kesme (terör faaliyeti yapma)⁵⁷⁷ suçu ile aynı ceza kendilerine tatbik edilmiştir, demek zorunda kalmaktayız. Rivâyet Kur’an’a aykırı olmadığı gibi, bilakis farklı anlayışlara rağmen Kur’an’ın genel ölçüleri ile uyum halindedir. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu rivâyet, deve idrarı içilmesinin helal olduğuna dair genel bir hüküm ihtiva etmemektedir. İslâm âlimleri de bu rivayetten deve idrarının içilmesinin sadece belli durumlarda uygulanabilecek özel bir tedavi yöntemine işaret ettiği kanaatini benimsemişlerdir. Tarihi tecrübeler ve çeşitli örfler, zaruret hallerinde bu tür tedavi ve uygulamaların varlığı ve imkânını te’yit etmektedir. Ezcümle; elde edilen bulgular neticesinde Uranîler/Ureyneliler hadisinin Kur’an’a aykırı olmadığı, bilakis rivâyetin Kur’an tarafından tasdik edildiği tespit edilmiştir.

⁵⁷⁶ Bakara 2/179.

⁵⁷⁷ Hırâbe suçu ile terör suçu arasında benzerlikler bulunmasından ötürü yan yana zikretmekte fayda görüyoruz; fakat hırâbe suçu terör eylemi ile birebir örtüşüyor diyemeyiz. Burada gösterilen faaliyetin bugünkü anlamda “terör” olarak isimlendirilmesinin daha doğru olması gerekçesiyle bu iki kelimeyi birbirinin şârihi olarak görmekteyiz. Terör hırâbeden daha kapsamlıdır, zira genelde şahsî menfaat temini için değil, siyasi ve ideolojik amaçlarla yapılır. Hedefler üzerinde hırâbe ile benzer sonuçlar ortaya çıkarsa da amacı daha ileri bir mahiyet arz eder. Ayrıca hırâbe mahalli bir suç özelliği taşıırken terörün uluslararası bir boyutu vardır. (Özel, Ahmet, *İslâm ve Terör -fikhî bir yaklaşım-* s. 30.) Bizim burada hırâbe suçunu terör olarak izah etmemizdeki ana etken; Ureynîler/Ureyne hadisinde geçen olayın kahramanlarının Medine site devletine dışarıdan müdahalede bulunmaları, bu hâdiseyi uluslararası bir boyuta getirmiştir ve hâdisenin çok fazla ses getirmesiyle mahallî olmaktan uzaklaşmıştır. Bu insanların bir proje kapsamında geldikleri düşünülecek olursa ideolojik ve siyasi temeli olan bir vak’a olarak görülebilir, fakat bu argümanı destekleyecek kadar elimizde deliller mevcut değildir. Âyetlerde benzeri suçlara oranla hırâbe suçuna daha ağır bir ceza ta’yin edilmesi toplumun huzur ve güvenliği aleyhine işlenmiş olmasından ileri gelmektedir.

2.10. İslâm Kadın Düşmanlığı Yapar mı?

Hadisler:

عن أبي سعيد الخدري، قال: خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم في أضحى أو فطر إلى المصلى، فمر على النساء، فقال: يا معشر النساء تصدقن فإني أريتكن أكثر أهل النار فقلن: وبم يا رسول الله؟ قال: تكثرن اللعن، وتكفرن العشير، ما رأيت من ناقصات عقل ودين أذهب للب الرجل الحازم من إحدائكن، قلن: وما نقصان ديننا وعقلنا يا رسول الله؟ قال: أليس شهادة المرأة مثل نصف شهادة الرجل قلن: بلى، قال: فذلك من نقصان عقلها، أليس إذا حاضت لم تصل ولم تصم قلن: بلى، قال: فذلك من نقصان دينه

Ebî Saîd el-Hudrî şöyle dedi: Kurban veya Ramazan Bayramı günü Peygamber (s) kadınlara uğradı ve “*Ey kadınlar topluluğu, sadaka veriniz çünkü bana cehennemlikler gösterildi, çoğu sizler idiniz.*” Bunun üzerine o kadınlar: “Ya Rasûlallah, bizler ne yaptık da cehennemliklerin çoğu bizden olmuş?” diye sordular. Rasûlullah (s) şöyle cevap verdi: “*Çünkü sizler ötekine berikine çokça lanet eder, kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz. Ne gariptir ki, kendine hâkim akıllı ve dinine bağlı erkeklerin aklını, sizin kadar eksik dinli bir kimsenin çelebildiğini görmedim.*” Kadınlar tekrar sordular: “Aklımızın ve dinimizin noksanlığı nedir, ya Rasûlallah?” Rasûlullah (s) “*Kadının şahitliği erkeğin şahitliğinin yarısı değil midir?*” diye sordu. Kadınlar “Evet” cevabını verdiler. Resul-i Ekrem Efendimiz izah etti ve tekrar sordu: “*İşte bu aklın eksikliğindedir.*” “*Kadın, hayız gördüğü zaman namaz kılmaz, Ramazan’da bir müddet oruç tutmaz değil mi?*” Kadınlar, “Evet” dediler. “*İşte bu dininizin eksikliğindedir*” buyurdu.⁵⁷⁸

عن أسامة بن زيد رضي الله عنهما، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: ما تركت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء

Üsâme b. Zeyd’den (r.a) rivayetle, Hz. Peygamber (s) şöyle buyurmuştur: “*Benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım.*”⁵⁷⁹

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الشؤم في المرأة، والدار،

والفرس

⁵⁷⁸ Buhârî, Hayz, 6, İman, 21, Küsûf, 9, Nikah, 88; Müslim, Küsûf, 17, İman, 132; Nesâî, Küsûf, 17, Muvatta, Küsûf, 2.

⁵⁷⁹ Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Zikr, 97, 98; Tirmizî, Edeb, 31; İbn Mâce, Fiten, 31.

Abdullah b. Ömer'den (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s) şöyle buyurdu: “*Kadında, attı ve evde uğursuzluk vardır.*”⁵⁸⁰

عن عمر بن الخطاب، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: لا يسأل الرجل فيما ضرب امرأته

Ömer b. Hattâb (r.a)'dan edildiğine göre Hz. Peygamber (s) şöyle dedi: “Erkeğe hanımını ne sebeple dövdüğü sorulmaz.”⁵⁸¹

Hadislere Aykırı Görünen Âyetler:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”⁵⁸²

وَالَّذِينَ يُؤَدُّونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعِيرٍ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا

“Mü’min erkekleri ve mü’min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.”⁵⁸³

فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُ هُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Fakat onlara iyilik geldiği zaman, ‘Bu bizimdir, (biz çalışıp kazandık)’ derler. Eğer başlarına bir kötülük gelirse, Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı. İyi bilin ki, onların uğursuzluk sebebi ancak Allah katında (yazılı)dır. Fakat çokları bilmezler.”⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ Müslim, Selam, 115, 116; İbn Mâce, Nikâh, 55, Tirmizî, Edeb, 59.

⁵⁸¹ Ebû Dâvûd, Nikah, 43.

⁵⁸² Nisâ 4/1.

⁵⁸³ Ahzâb 33/58.

⁵⁸⁴ A’râf 7/131.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”⁵⁸⁵

İtirazlar:

Çalışmamızın başından beri ismini çokça zikrettiğimiz İbrahim Sarmış “*Rivâyet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*” isminde bu konuyla ilgili özel bir kitap telif etmiştir. Kendisinin bu konudaki tüm itirazlarını buraya toplamak elbette mümkün değildir. Bu eser rivâyet kültürünün kadınları aşağıladığını ispat etme gayretiyle kaleme alınmıştır ve içerisinde konumuzun kapsamını fazlasıyla aşacak ciddi usul hataları barındırmaktadır.

“Kur’an hayır üreten erkeğin de kadının da önünü açık tutarken, hadisler kadının önünü kapamaktadır. Kadın konusu, Peygamber’e iftira olarak uydurulan hadislerin en çok olduğu alanlardan birisidir. Geleneksel din anlayışı en çok kadınlarla ilgili konularda dine ilaveler yapmıştır dersek, abartmış olmayız. Kadını köleden beten yapan, kadının erkek egemen toplumda sadece ev işinde ve cinsellikte kullanılmasını, hiçbir alanda kadına hak tanınmamasını savunan izahlar; toplum nezdinde kabul görsünler diye uydurma hadisler ve mezhep izahlarına dayandırılmış ve bu bakış açısı topluma “din” diye yutturulmaya çalışılmıştır. Saf dindar kadınların birçoğu, Kur’an’ın anlattığı İslâm ile bu uydurmaları ayırt edemedikleri için Allah’ın rızasını umarak bu uydurmalara göre yaşamaya çalışmış ve kendilerini gelenekçi erkeklerin

⁵⁸⁵ Nisâ 4/34.

sınırlarını çizdiği kapkara bir dünyada bulmuşlardır. Hucurât Suresi 13. âyetinden anlıyoruz ki, Kur'an, üstünlüğü bir ırka, bir kabileye veya erkek, kadın gibi bir cinsiyete değil, Allah'ın dinine titizlik ve Allah için hatalardan sakınma gibi mânalara gelen takvaya bağlamıştır.⁵⁸⁶ Oysa hadislere göre kadın olmak daha baştan cehennemlik olma ihtimalini arttıran bir unsurdur. Bu zihniyet, eksik ve cehennemlik ilan ettiği kadını, ezik karakterli bir varlığa dönüştürüp, kayıtsız şartsız erkeğin kumandasına verir ve kumandaya itaati de 'din' diye insanlara dayatır. **'Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır'**⁵⁸⁷ âyetinden de anlayacağımız gibi Allah, iman eden erkek ve kadınların; cins, mahrem, nâmahrem ayrımı yapmadan dost olmalarını istiyor. Peki, camiye gitmek için bile evden çıkması, hatta bazı izahlara göre erkeklerle konuşması bile engellenen kadın bu dostluğu ne zaman ve nasıl kuracaktır? Hayat sahnesinde yan yana faaliyetin, yardımlaşmanın ve beraber hizmetin insan neslinin yarısı olan kadının dışlanması ve diğer yarısı olan erkeklerle irtibat ve dayanışmasının kesilmesiyle sağlanması mümkün müdür? Aynı âyetin devamında bu dostluğu sağlayanların Allah'ın rahmetini kazanacağı söylenir. Eğer bugün Müslüman olduğunu iddia eden toplumlardan rahmet kesilmişse, kanaatimizce, birçok sebebinden biri de bu âyetin gereklerinin yerine getirilmemesidir.⁵⁸⁸

Hadislere aykırı görünen âyetler başlığı altında zikrettiğimiz Nisâ sûresi 34. âyeti hakkında⁵⁸⁹ Yaşar Nuri Öztürk de şöyle demektedir: “Bu âyet erkeklerin mutlak anlamda üstünlüklerinden değil, varlık yapılarındaki bir farklılıktan bahsediyor. O da

⁵⁸⁶ “Ey insanlar! İنا خلقناكم من ذكرٍ وأنثى وجعلناكم شعوبًا وقبائل لتعارفوا إنا أكرمكم عند الله اتقاكم إنا الله عليمٌ خبيرٌ” Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.” Hucurât 49/13.

⁵⁸⁷ Tevbe 9/71.

⁵⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sarıış, *Rivâyet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, s. 60-73.

⁵⁸⁹ **الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ خَافِطَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا** “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.” Nisâ 4/34.

erkeklerin kadına ‘kavvam’⁵⁹⁰ yani koruyucu, kollayıcı, gözetici olmalarıdır. Ne var ki Kur’an ayetlerini, kadını horlamak için pervasızca te’vil eden ve sürekli anlam kaydırmaları yapan çoğu müfessirler bu ‘kavvam’ kelimesini hâkim, yönetici gibi Kur’an’daki kullanımına uymayan anlamlar vererek erkek despotizmine gerekçe yapmışlardır. Aynı âyetteki فاضربوا kelimesi, Kur’an’da kullanılan anlamlarından yalnız bir tanesiyle kayıtlanmış ve emirden hep ‘dövmek’ çıkartılmıştır. Bütün te’villerini ve yorumlarını kadın aleyhine yapan yaklaşımlardan zaten başka bir şey beklenemezdi. Oysa, kelimenin diğer anlamları âyetin amacını ve düzenlenen konunun maksadını çok daha doyurucu biçimde önümüze koymaktadır. İşin esası şu ki; Kur’an birçok yerde sergilediği kelimeler mucizesini burada da sergileyerek, bir tek kelimeyle birkaç alternatifi birden vermiştir. Biraz teknik detay verirsek şunları söyleyeceğiz: ‘Fadribu’ emrinin kökü olan ‘darb’ kelimesinin 30’a yakın anlamından en önemlileri vurmak, dövmek, huruc (çıkma), zehab (gitme) ve dolaşmaktır. Durum bu olunca konumuz olan âyetteki emri bu anlamların muhtemel olan her biriyle değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre emri aynı zamanda ifal kalıbından da anladığımızda ifade ettiği mânalar şunlar olur: 1- Onları evden çıkarın, 2- Onları buldukları yerin dışına gitmek zorunda bırakın, 3- Onları dövün. Kur’an böylece içinde bulunulan duruma ve karşılaşılan şartlara göre bu üç seçenektен birinin kullanılmasını istemektedir. Ve dikkat edilirse ilk iki seçenek düzenlenen konuda, sonuç almak bakımından hem insan psikolojisine hem de hukuk mantığına daha uygundur.”⁵⁹¹

Edip Yüksel ise aynı âyetle ilgili şu izahları yapar: “Âyette geçen الرَّجَالُ قَوْمُونَ ifadesinin ‘erkekler kadınları gözetir’ yahut ‘kadınların geçiminden sorumludur’ biçiminde çevrilmesi gerekirken, gördüğüm tüm Türkçe mealler buradan erkeğin kadınlar üzerinde otoriter olduğu anlamını çıkarmışlardır. Nisa 135’te⁵⁹² geçen

⁵⁹⁰ Konu ile ilgili diğer eleştiriler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Sarmış, *Rivâyet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, s. 174-191.

⁵⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’an’daki İslâm*, s. 552-554; Sarmış, *a.g.e.*, s. 60-78.

⁵⁹² يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوْمِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوُّوا أَوْ نَعَضُوا فَأَنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا “Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer

‘kavvam’ kelimesine ‘gözeten, tam yerine getiren, ayakta tutan’ gibi anlamlar veren meallerimiz, neden Nisa 34’te⁵⁹³ geçen aynı kelimeye ‘hâkim, yönetici’ gibi farklı anlamlar vermektedirler. Maide Suresi 8. âyette geçen⁵⁹⁴ ‘kavvam’ kelimesine de aynı şekilde ‘gözeten, ayakta tutan’ anlamını veren meal yazarlarımız, neden kadınlar söz konusu olunca kelimenin anlamını değiştirip sertleştirme ihtiyacı hissetmişlerdir? ‘Kavvam’ kelimesi ‘k-v-m’ kökünden türer. Bu kökün türevlerinin geçtiği tüm ayetleri incellerseniz, hiçbir yerde yönetici hâkim anlamını bulamayacaksınız. Aynı ayetteki ‘ba’dehüm’ kelimesindeki ‘hum’ zamirini, sadece erkeklere gönderdiğinizde anlam şöyle olur: ‘Allah, erkeklerin bazısını bazılarına üstün kılmıştır.’ Bu anlam kuşkusuz âyetin içinde bulunduğu metinle uyuşmamaktadır. Ancak ‘ba’dehüm’ kelimesindeki ‘hum’ zamirini, erkek ve kadınlardan oluşan karma bir topluluğa gönderdiğinizde anlam şöyle olur: ‘Allah, erkeklerin ve kadınların bazısını bazılarına üstün kılmıştır.’ Türkçeye en uygun çeviri şöyle olabilir: ‘Allah, her birine farklı yetenekler ve özellikler vermiştir.’ Nisa 34 âyetindeki ‘idribuhunne’ kelimesi ‘o kadınları dövün’ diye çevrilmiş. Denilebilir ki ‘darabe’ kelimesi, Arapçada en zengin anlama sahip kelimedir. Arapçada parayı ‘darabe’ yaparsın yani basarsın. Nitekim ‘darphane’ Arapça, Farsça bileşimi bir kelimedir. Arapçada greve gitmek ‘darb’ tır. Türkçemizde de ‘vurmak’ kelimesi aynı şekilde değişik anlamlarda kullanılır. Tutmak ve çalmak da öyle. ‘Radyoyu çaldım’ diyen birisi, bu ifadeyle ya hırsızlığını itiraf eder ya da radyoyu kullandığını bildirir. Çok anlamlı bir kelimeyle karşılaştığımızda uygun olan anlamını metnin içeriğini, kullanım biçimini ve sağduyuyu dikkate alarak seçeriz. Örneğin Ra’d suresi 17. âyetindeki⁵⁹⁵ ‘darabe’ kelimesini ‘açıklamak’ yerine

(şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırmanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” Nisâ 4/135.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ
وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا
Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da “gayb”ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür. Nisâ 4/34.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Mâide 5/88.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلَهُ كَذَلِكَ
يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
“O, gökten su

‘dövmek’ olarak anlasaydık saçma bir sonuçla karşılaşırđık: İşte Allah hakkı ve batılı böyle döver.”⁵⁹⁶

Yüksel başka bir çalışmasında, “Uydurma hadislerle kadınları, en temel haklarından mahrum ettiler. Müslüman toplumunda kadınlar, kör, sağır ve dilsiz yaratıklar haline dönüştürüldüler. Sarıklı sakallı din adamları, şeytânî öğretileriyle kadını boşama hakkından mahrum ederek, Cuma namazlarına gitmelerini hoş görmeyerek, aybaşı halindeyken namaz kılmalarına, oruç tutmalarına ve Kur’an okumalarına izin vermeyerek, eşekler ve köpeklerle bir tutarak, kara kargalara benzeterek, cehennemi onlarla doldurarak, Âdem’in suçunu Havva’ya yükleyerek, öğrenim ve öğretimden mahrum ederek, danışma meclislerine ve devlet başkanlığına layık görmeyerek, Kur’an âyetlerini yanlış yorumlayarak, kadınları erkek despotluğuna ve dayağā mahkum ederek yüzyıllarca kadınlara zulmettiler” demiştir.⁵⁹⁷

Erkeğē hanımını ne sebeple dövdüğü sorulmaz rivayeti minvalinde mezkûr âyet hakkında Emre Dorman şöyle demektedir: “Alemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Peygamberimizin bu şekilde bir söz söylemesi mümkün değildir. Aynı şekilde kadın ve erkek arasındaki ilişki ve hakların Allah’ın âyetleri çerçevesinde âdil bir şekilde gözetilmesini tavsiye edeceği de son derece açıktır. Günümüzde ülkemiz de dahil olmak üzere birçok ülkede kadına yönelik şiddetin ne boyutlarda olduğu görülmekte ve maalesef içler acısı manzaralar ile karşılaşmaktadır. Bu türden hadis rivayetlerinden güç alarak kadınların dövülmesi hükmünü, Nisâ Suresi’ndeki âyete yanlış anlam vermek sûretiyle Kur’an’a da sokmaya çalışmışlardır. Oysa âyette iffetsizlik etmesinden endişe edilen kadını son çare olarak dövmek değil, ondan ayrılmak söylenmektedir. Karı-koca arasındaki ilişkilerde iki tarafın da birbirlerini dövme hakları yoktur. Dövmek bir hak değildir. İki taraftan da bu şekilde eylemde bulunan kişi, yakışksız ve çirkin bir eylemde bulunmuş demektir. Aynı şey iffetsizlik

indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir.” Ra’ d 13/17.

⁵⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel, *Türkçe Kur’an Çevirilerindeki Hatalar*, s. 13- 20.

⁵⁹⁷ Yüksel, *Müslüman Din Adamlarına 19 Soru*, s. 62.

eden bir erkek için de geçerlidir. Allah erkeğe de kadına da böyle bir hak vermediği gibi eşler arasındaki ilişkiyi şu şekilde tarif etmiştir: “**Onun âyetlerinden biri de sizin için, kendilerine ısınasınız ve aranızda sevgi ve rahmet koysun diye nefislerinizden eşler yaratmasıdır...**”⁵⁹⁸ Hadislerdeki kadınlar ile ilgili bunca iftiraya rağmen hadislerin kadınlar tarafından savunulması anlaşılabilir değildir.”⁵⁹⁹

Cevaplar:

Kadının birey, aile ve toplum merkezli konumu öteden beri tartışılmalı gelmiş temel konulardandır. Bu temel konu kimi bireylerde kadın hakkının olmadığı, kimi bireylerde ise kadın hakkı savunuculuğu ve en ileri noktada feminizm boyutuna ulaşan kanaatler meydana getirmiştir. Ülkemiz açısından kadının imajı geleneksel ve çağdaş bakış açısı olmak üzere iki uç noktaya ayrılmaktadır. İş bu konuda bizlere kadar ulaşan hadis rivayetlerini geleneksel bakış yorum yapmadan kabul ederken; çağdaş bakış bu rivayetleri reddetme yoluna gitmektedir. Biz ise, Hz. Peygamber’e izafe edilen bu rivayetlerin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında, bir başka deyişle orta noktada duracağız. Yukarıda zikredilen hadislerin anlaşılması adına İslâm’ın kadına bakış açısını özetle gösterdiği iddia edilen ilk hadisimiz üzerinden yola çıkarak konuyu izah etmeye çalışalım.

Kadın imajını zedelediği düşünülen bu hadiste Allah Resûlu kadınların dört temel probleminden bahsetmektedir.

1. Cehennem ehlinin çoğunluğu kadınlardandır.
2. Kadınlar kocaları onlara hangi iyiliği yaparsa yapsın, en ufak bir kötülük halinde diğer iyilikleri unuturlar ki, kısaca nankördürler.
3. Kadınlar çokça lânet etmektedirler.
4. Kadınlar akıl ve dini yaşama hususunda yarım veyahut erkeklerden daha düşük derecede yer alırlar.

Rûm 30/21. وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

⁵⁹⁹ Dorman, Emre *a.g.e.*, 292, 294.

Şimdi, kadın imajını zedelediği düşünülen bu ifadelerin yoruma ne kadar açıksa nasıl yorumlanması gerektiğini irdeleyelim;

1) “*Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz. Bana öyle gösterildi ki cehennemdekilerin çoğu siz kadınlardan oluşuyor*” ifadesinde geçen “gösterilme” diye tercüme ettiğimiz أريتكن kelimesi üzerine âlimlerimiz iki farklı görüş beyan etmiştir.

a) Hz. Peygamber cennetin hakikatini değil, yansımasını görmüştür. Kirmânî (786/1384) Hz. Peygamber’in cennet ve cehennemi görme konusunda, “Öyle tahmin ediyorum ki İsrâ olayından sonra kâfirlerin Beytu’l Makdis hakkında sordukları sorulara karşılık temsili olarak Beytu’l Makdis’in gösterildiği gibi, kendisine temsili bir şekilde gösterilmiştir” demiştir.⁶⁰⁰

b) Hz. Peygamber cennet ve cehennemi görmüştür. İbn Hacer “Âlimlerimizin çoğuna göre perde kaldırılmış ve Hz. Peygamber hakikati görmüş, bir seyir halinde değil, mesafesiz bir izleme gerçekleştirmiştir. Bazı âlimler yansıma bazı âlimler ise ‘görme’den kasıt ‘ilimdir’ demişlerse de bunlar uzak ihtimallerdir.”⁶⁰¹ Suyûtî (911/1505)’ye göre “Burada geçen ifadeden maksat, cenneti gözü ile hakikatte görmektir. Tacuddin b. Atâullah (709/1309) diyor ki: Peygamberler eşyanın hakikatlerini seyrederek, evliyalar eşyayı misalleri ile seyrederek” demiştir.⁶⁰²

Bizlere ulaşan rivayetler incelediğinde Hz. Peygamber cennet ve cehennemi İsrâ gecesi ve Kûsûf namazı kılarak görmüştür.⁶⁰³ Bu rivâyet çerçevesinde dikkatimizi çeken iki ana husus vardır. Birincisi; Hz. Peygamber’in doğrudan kadınlara hitap ettiği söylenmesine rağmen bu hadisin hiçbir râvîsinin kadın olmamasıdır ki, bizce bunun ana sebebi o gün kadınların erkekler kadar hadis ilmiyle meşgul olmaması ve kadınların aleyhlerinde bir hadisi yaymak istememesi olabilir. İkincisi ise; cennet ve cehennemi görme hâdisesinin miraçta olduğu

⁶⁰⁰ Kirmânî, *el-Kevâkibü’l-derâri şerhi Sahîh Buhârî*, VI, 140.

⁶⁰¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, II, 448.

⁶⁰² Suyûtî, *Tenvîru’l-Havâlık*, I, 195.

⁶⁰³ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, II, 97; İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 345.

belirtilmesine rağmen, hiçbir miraç rivâyetinde bu hâdisenin kaynaklarda geçmemiş olmamasıdır.

Hadisin varyantları incelendiğinde ‘gördüm, gösterildi’ ifadesini, ‘görüşüm şu şekildedir’ şeklinde tercüme edilmesinde ulemâ nazarında bir beis görülmemiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber’in bu ifadesinden, karşısında bulunan kadın topluluğunun halini bildiğini ve onların içerisinde kocasına nankörlük eden, lanet okumayı alışkanlık haline getiren, tasadduk etmekten çekinen kimselerin olduğunu görünce mezkûr ifadeleri kullandığını anlıyoruz. Burada bir kınama ve ayıplamadan ziyade yukarıda zikredilen özellikleri kendinde barındıran kadınları kırmadan incitmeden bir topluluğa hitap edercesine, “görüyorum ki sizin içinizden bir topluluk cehennem ehlinin huyları olan şu, şu özellikler var” diyerek mesajını ulaştırmıştır. Nitekim bu üslup Hz. Peygamber’in bir sahabîye “görüyorum ki, sende Cahiliyye âdeti var”⁶⁰⁴ sözündeki ifadeyle de uyusmaktadır.

2-3) “*Kocalarınıza karşı nankörlükte bulunursunuz*” ifadesine gelince, burada söz konusu edilen lanetin ne olduğunu iyi idrak etmemiz önemlidir. Özellikle bu ifadeyi “kocalarının yaptığı iyiliklere rağmen lanette bulunmaları” ile birlikte anlamak gerekir. “Lanet, sözlükte ‘kovmak, uzaklaştırmak, iyilik ve faydadan mahrum bırakmak’ anlamındaki la’n kökünden türemiş bir isim olup, dinî bir terim olarak Allah’ın bağış ve merhametinden uzak bırakılmayı ifade eder.”⁶⁰⁵ Tanım üzerinden gidecek olursak, bir kimsenin diğer bir kimseye laneti, iyilik ve faydadan mahrum bırakmasıdır. Nankörlük ise geçmişte yapılmış olan iyilik ve faydayı unutarak iyilik ve faydadan mahrum bırakmaktır. Diğer kastedilen anlam ise, kadının sürekli lanette bulunması değildir. Kadının, ulaşamadığı yaşam standartlarından dolayı umutsuzluk, karamsarlık ve yeis ile kendini kahrederek başına gelen musibetlerin sebeplerini kocasından görüp, kocasının yaptığı iyilikleri de görmezden gelmesidir.

Nassları anlama çabamızda olması gereken temel kriterimiz, nassın bağlamı ve ilk muhataplar için ifade ettiği anlamdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s) döneminde geleneksel Arap kültürü içinde yetişen bir kadın profilini irdelenecek olursak: Bu

⁶⁰⁴ Buhârî, İman, 22.

⁶⁰⁵ Yaşaroğlu, M. Kâmil, Lânet, *DİA*, XXVII, 101, 102.

kadın; evinde istenmeyen, zillet yaşantısından izzete geçişin ise evlilikle olabileceğini düşünmektedir. Fakat evlilik hayatına entegre olup, hayatın acı gerçeklerini tecrübe edince, yukarıda zikredilen söylenme ve şikâyetlenme ameliyelerini tercih etmesi gayet doğal olacaktır. Bu tabiat içerisinde Hz. Peygamber'in, "*Onlara ömür boyunca iyilik etsen, sonra senden hoşlanmadığı bir şeyi görseler 'senden bugüne kadar hangi iyiliği gördüm sanki' derler*"⁶⁰⁶ ifadesi, bu profile tutulan bir ayna konumundadır. Yani burada kategorik olarak kadınları aşağılama değil, bir durum analizi söz konusudur.

4) Diğer bir husus ise kadınların akıl ve dini yaşama noktasında yarım veyahut erkeklerden daha düşük derecelerde olmalarıdır. Öncelikle söylemek gerekir ki, hadisin bu cümlesinin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı konusunda ulema tartışmıştır. İbn Hacer hadisin bu kısmının yorumunda şöyle ifadeye bulunmaktadır: "Aklen mümkün olan bir şey vardır ki, akıl az ya da çok, eksik ya da fazlalık sıfatları kabul eder. Rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki, kadınlardaki bu eksiklik yaratılıştan gelmektedir. Kadınların 'dinimiz neden eksik?' sorusunu sormaları, bu sorunun cevabını bilmediklerini bize göstermektedir. Bizzat bu soruyu sormaları bile, bazı kadınların akıllarının eksikliğini düşündürmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in çok lanet etme, kocalarının yaptığı iyilikleri küçük görme, karşı cinsin aklını çelme gibi sıfatları saydığında kabul etmelerine rağmen, şimdi ise akıllarının eksik olmasının sebebini sormaktadırlar" demektir.⁶⁰⁷ Aynî, bu umumi ifadeyi tahsis ederek şöyle der: "Bu hüküm bütün kadınlar için değil, 'bazı kadınlar böyledir' anlamındadır. Bir şeyin tamamına verilen hüküm, tüm fertleri bağlamaz" demektir.⁶⁰⁸

Hadis, ilk nazarda, kadınların Hz. Peygamber (s) tarafından hafife alındığı gibi bir intiba bırakıyor olabilir; fakat, bu intibaya kapılmak hadisteki inceliği kavramamak olur. Rasûlullah (s), kadınlarda tabii olarak mevcut olan; fakat farkında olmadıkları zaafalarını göstererek, şuurlu olarak o zaafalarının üzerine gidilmediği takdirde doğacak zararın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Şöyle ki; kadınlar annelik gibi, şefkat ve duygusallığın ağır bastığı bir fitrat üzere yaratıldıkları için, bir kısım duygusal davranışlara erkeklere nazaran daha meyillidirler. Bu duygusal yoğunluğun

⁶⁰⁶ Buhârî, Küsûf, 9, Nikah, 88; Müslim, Küsûf, 626.

⁶⁰⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 346

⁶⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l Kârî*, II, 98-102.

beraberinde getirdiği zaaf lar vardır. Bu zaaf lar hususunda şuurlu olunmaz, irade ile yönlendirilmez ve tabii hallerine bırakılırsa, sahibini zarara götüren menfi tezahürleri olacaktır. Rivâyet, bu perspektiften bakınca daha net bir fotoğraf sunmaktadır. “Bazı kadınların aklen nakıs olduklarını söylemek; onları levmetmek, kınamak veya onlara herhangi bir hakaret manası taşımaz. Çünkü bu, yaratılıştan gelen bir hususiyettir. Bunun zikri, o zaafın getireceği fitneye karşı uyarma, tedbirli olmaya çağırma gayesini güder. Nitekim, abdest sırasında hususi dikkat sarf edilmediği takdirde kuru kalma tehlikesine maruz olan ökçeler için Peygamberimiz (s) ‘Ateşte yanacak o ökçelere yazık!’ demiştir. Aslında sadece ökçeler değil, iyi yıkanmazlarsa diğer abdest uzuvlarına da ‘ateşten yazık!’ anlamı var. Bu ‘iyi yıkanma’ riskinin acı neticesi, iyi yıkanmama tehlikesine en ziyade mâruz olan ökçeler zikredilerek gündeme getirilmiş, dikkatlere arz edilmiştir. Kadınlar, kendilerini çokça ateşe atan zaaf larından bihaber olduklarını ‘Niye cehennemliklerin çoğunu kadınlar teşkil ediyor?’ şeklindeki sorularıyla ortaya koymuş olmaktadır. Dikkat çekeceğimiz bir incelik, hadiste kadınların aklen nakıs olmaları sebebiyle ateşle tehdit edilmemiş olmalarıdır. Ateş tehdidi, ‘kötü söz kullanmaları, kocalarına karşı küfranları, erkeklerin aklını çelici olmaları’ sebebiyle yapılmıştır. Aynı şey dinî noksanlık için de söylenebilir. Bu da fitrî bir durumun neticesidir. Hayız halinde Allah’ın yasaklaması ile namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, dolayısıyla bu hâl dahi onlar hakkında bir kınama, bir ayıplama ve tahkir ifade etmez.”⁶⁰⁹

Diğer bir itiraz konusu edilen rivâyet ise *الشؤم في المرأة، والدار، والفرس* “*Kadında, atta ve evde uğursuzluk vardır*” rivayetidir. Burada konunun daha net anlaşılması için hadisin varyantlarını görmemizin önemli olduğunu düşünüyoruz. İbn Ömer, Peygamber (s)’den şöyle rivâyet etmektedir: “Eğer uğursuzluk diye bir şey varsa bu ancak *atta, kadında ve evdedir*.”⁶¹⁰ Bu rivâyet Ebû Hüreyre kanalıyla da aktarılmış ve hâdise Âişe (r.a)’a intikal etmiştir. “Ebû Hüreyre kadında, *atta ve evde uğursuzluk*⁶¹¹ olduğunu söylüyor, siz ne dersiniz?” denilince Âişe (r.a): “Ebû Hüreyre bu hadisi iyi pekiştirmemiş, Peygamber (s) bu sözü ‘Allah Yahûdilerin canını alsın kadında, *atta*

⁶⁰⁹ Canan, İbrahim, *a.g.e.*, XV, 24.

⁶¹⁰ Müslim, *Selam*, 117.

⁶¹¹ Konu ile ilgi eleştiriler için bkz. Sarıms, *Rivâyet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, s. 174-179.

ve evde uğursuzluk olduğuna inanıyorlar’ derken sözün başını duymadan sonunu ezberlemiş” demiş ve akabinde “**Yeryüzünde olan ve sizin nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılı) olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre pek kolaydır**”⁶¹² âyetini okumuştur.⁶¹³

Abdullah b. Ömer (r.a)’den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s) şöyle buyurmuştur: “*Uğursuzluk inancı şu üç şeyde var kabul edilir: Kadın, ev, binit.*”⁶¹⁴

Hâkim b. Muaviye (r.a) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (s)’den işittim “*Uğursuzluk asla olamaz, uğursuzluk ancak evde kadında ve binitedir.*”⁶¹⁵

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Ben Peygamber’i (s) “*Teşe’üm yoktur, onun en hayırlısı ise fâldır*” derken işittim. Ya Rasûlullah fâl nedir? denilince cevaben: “*Birinizin işittiği güzel sözdür*” dedi.⁶¹⁶

Görüldüğü üzere İbn Ömer (r.a)’dan iki farklı rivâyet gelmiştir. Biri kesinlik ifade ederken; diğer rivâyet ‘uğursuzluk varsa’ şeklinde şart cümlesi ile ifade edilmektedir. İbn Ömer tarafından nakledilen ilk hadiste râvînin, “mesele nasılsa anlaşılıyor” düşüncesiyle, muğlak bir ifadede bulunmuş olması ihtimal dahilindedir.

Nitekim Kürşat Demirci de rivayetlerdeki kapalılığa değinerek, hadisi bu minvalde anlamıştır: Demirci, “Sözlükte ‘işlerin ters gitmesine yol açtığına inanılan nesne, olay, fiil ve durum’ anlamına gelen uğursuzluk kelimesi ‘uğur, uğurlu şeyleri gösteren simge’ anlamındaki failin zıddı olup ‘gören ve işiten kişinin nefret duyup reddettiği şey’ demektir. Kur’an’da uğursuzluk telakkisinden menfî şekilde bahsedildiği ve ilk rivâyetin aksine diğer rivayetlerde bu anlayışın Cahiliye dönemine nispet edildiği göz önünde bulundurulduğunda at, kadın ve evi uğursuz saymanın İslâm’a değil, Arapların İslâm öncesi dönemine ait bir âdet olduğu anlaşılır. Birinci

⁶¹² ما أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نُنزِّلَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ Hadid 57/22.

⁶¹³ Tayâlisî, a.g.e., s. 215.

⁶¹⁴ Buhârî, Nikah, 27, Müslim, Selam, 115.

⁶¹⁵ Tirmizî, Edeb, 58.

⁶¹⁶ Müslim, Selam, 110.

rivayetdeki karışıklık râvinin ‘eğer bir şeyde uğursuzluk olsaydı’ ifadesini atlamasından kaynaklanmaktadır.”⁶¹⁷

Öncelikle hadisin nasıl anlaşılması gerektiği hususuna değinelim. İlk olarak diğer rivayetlerden bağımsız düşünemeyen âlimlerimiz bu hadisi anlarken cem metodunu kullanmışlardır. Hadisin zahirini olduğu gibi anlayan İmam Malik (179/795), “Allah Teâlâ bir evi, bir biniti veyahut bir kadını uğursuz kılabilir. Kişiyi; ev zarara, binit kazaya, kadın helake sürükleyebilir” demiştir.⁶¹⁸

Hadislerde hangi ifade ile ne kastetildiğini anlamak için paralel okumalar ve o konudaki tüm rivayetleri bir arada okumak gerekmektedir. Bu bütüncül bakışı görmek adına Enes b. Mâlik tarikiyle bizlere ulaşan şu rivayeti incelemekte fayda görüyoruz: Enes b. Mâlik’ten (r.a) rivâyet edildiğine göre: Bizden bir adam, Peygamber’e (s) geldi ve “Ya Rasûlallah! Biz bir eve taşındık, orada ise hem sayımız hem de malımız azaldı” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s) “*Orayı terk edin ve bırakın. O ev ne kötü bir evdir*” buyurdu.⁶¹⁹ Ne bu hadis yukarıdaki hadisleri nakzeder, ne de yukarıdaki hadisler bu hadisi. Rasûlullah (s) onlara sadece o evden ayrılmalarını emretmiştir. Çünkü onlar o evin havasını ağır buldukları ve başlarına gelen şeyleri o evden bildikleri için tedirgin ve sıkıntılı bir halde orada oturuyorlardı. Bu yüzden Rasûlullah (s) onlara evi terk etmelerini emretmiştir. Şüphesiz insanların, kendilerinde kötü izlenim bırakan mekânların –bu hususta herhangi bir sebep mevcut olmasa bile- ağırlığını hissetmeleri, Allah’ın onların tabiat ve mizaçlarında yaratmış olduğu bir şeydir. Keza kendisine iyiliği dokunan kimsenin -o kimsenin maksadı iyilik etmek olmasa bile- ağırlığını hissetmeleri, Allah’ın onların tabiat ve mizaçlarında yaratmış olduğu bir şeydir. Rasûlullah (s) nasıl olur da, kehanet kabilinden olan uğursuzluğa inanabilir? Cahiliye ehlinin bile pek çoğu uğursuzluğun mevcut olmadığı kanaatinde idiler ve onlar uğursuzluğa inanmayan kimseyi methederlerdi.⁶²⁰

⁶¹⁷ Demirci, Kürşat, "Uğursuzluk", *DİA*, XXXXII, 52, 53.

⁶¹⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, VI, 62; Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevevî, *Sahih-i Müslim bi’şerhi’n-Nevevi*, XIV, 219, 221.

⁶¹⁹ Ebû Dâvûd, *Tıbb*, 20; Muvatta, *İsti’zan*, 8.

⁶²⁰ İbn Kuteybe, *Te’vilu Muhtelifi’l-Hadîs*, s. 163.

Yine İbn Kuteybe'nin (276/889) “*Uğursuzluk yoktur*” hadisi ile “*Uğursuzluk inancı şu üç şeyde var kabul edilir: Kadın, ev, binit*” hadisinin kendi içerisinde çeliştiğini söyleyen bir Mu'tezile mensubuna şöyle cevap verdiği aktarılır. “Bu itiraz ilmî bir itiraz değildir, iki rivayeti de bağlamından kopuk olarak anlarsanız bir teâruz söz konusudur, fakat bağlam dahilinde okursanız “Uğursuzluk aslen yoktur, bu düşünceye sahip olan kimseler için ise kadın, ev ve binitte uğursuzluk vardır” şeklinde anlamamız gerekir. Rasûlullah'ın uğursuzluk inancını yasakladığı bilinmektedir; fakat bunu sürdürmeye devam edenlerin, uğursuzluğun bulunduğu inandıkları sadece bu üç şey kaldı” manasında anlaşılmalıdır.⁶²¹

Bu noktada uğursuzluk olmamasına rağmen ve bunu nehyeden birçok rivâyet varken Buhârî'nin neden bu hadisi *el-Câmi'* sine aldı sorusu akla gelebilir. Bu soruya şu şekilde cevap veririz: Hadis, Hz. Peygamber'den sadır olan kavil, fiil ve takrirleri kapsamaktadır. Bu bağlamda incelenecek olursa bu rivâyet -Hz. Âişe'nin eleştirileri dikkate alındığında- eksik bile olsa Hz. Peygamber'e aittir. Bu sebeple Aynî bu hadisin zahiren metruk olduğunu ifade etmiş ve görüşünü delillendiren mâlumâtı peş peşe sıralamıştır.⁶²² İkinci husus ise; bu hadisin yorumlanarak rivâyet ediliyor olmasıdır. Ulemâ atın uğursuzluğunu üzerinde cihat edilmemesi, kadının uğursuzluğunu kocasına asi olması, evin uğursuzluğun ise kötü komşu barındırması şeklinde yorumlamalarından dolayı⁶²³ Buhârî de bu ve benzeri bir te'vil ile hadisi anlamış olabilir. Nitekim Buhârî hadisleri naklederken metin endeksli bir çalışma yürütmemiş, sıhhat şartlarını taşıyan tüm senetlere ait rivayetleri kitabına almıştır.

Sonuç olarak; uğursuzluğun olmadığını söyleyen rivayetler umum ifade ederken, “üç şey ile tahsis edilmiştir” diyenler var olduğu gibi, “uğursuzluk şu üç şeyde vardır” rivayetlerinde geçen uğursuzluğu şer, kötü işler ve bereketsizlik olarak anlayan âlimlerimiz de vardır. Netice itibariyle, hadisleri anlamamızın en önemli metodlarından birisi olan “konu ile ilgili tüm rivayetlerin toplanması” yöntemini kullanarak uğursuzluk hadislerini incelediğimizde, uğursuzluğun İslam ile bağdaşmadığını görmekteyiz. Rivayetleri tenkit etmeden önce, anlamayı tercih

⁶²¹ İbn Battal, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 436, 437.

⁶²² Aynî, *a.g.e.*, XIV, 150.

⁶²³ Kannûcî, *Avnu'l-Bârî*, III, 393.

edersek rivayeti anlayacak pek çok yorumdan istifade edebilir, argümanlarını güçlü bulduğumuzu tercih edebiliriz. “Kadın, ev, at” gibi hususlarda uğursuzluğa inanmak ne kadar İslâm’ın şiarına uygun değilse, söz gelimi “erkek, iş yeri, merkep” hakkında uğursuzluğa inanmak da bir o kadar uygun değildir. Yâni Kur’ancı-Mealci zihniyetin zannettikleri gibi hadislerde “kadın” düşmanlığı gibi bir şey yoktur. Bilakis onları doğru anlayabilmek için çırpınacak samimi Müslüman bulamama problemi vardır. Bu sebeple İslâm’ın kadın veya mal düşmanlığı yaptığını söyleyerek bu rivayetleri reddetmek yerine hangi bağlam ve anlamda söylendiğine bakıp, inceleme yaparak ve en önemlisi hadislere karşı ön yargıdan sıyrılarak hareket etmemiz gerekmektedir. Bu rivâyetin “kadın, ev ve binitte uğursuzluk vardır” şeklinde değil, diğer rivayetler ve hadisi nakleden râvilerden bir veya bir kısmının konunun anlaşıldığı ümidi taşıyarak farklı anlama gelebilen bir rivayette bulunmasını da göz önünde bulundurarak, “uğursuzluk namına bir şey sabit olsaydı bu ancak kadın, ev ve binitte olurdu ki uğursuzluk zaten yoktur” diye anlaşılması gerekmektedir.

Diğer bir rivâyet olan *لا يسأل الرجل فيما ضرب امرأته* “*Erkeğe karısını niçin dövdüğü sorulmaz*”⁶²⁴ hadisini inceleyecek olursak, bu hadisin Kur’an’a aykırı görülerek reddedilmesi epey dikkat çekicidir. Nitekim Allah (c.c) âyette “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da ‘gayb’ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) **başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermezse) onları dövün.** Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür”⁶²⁵ buyurmaktadır.

Kur’an’da dövme emrinin olmadığını “darabe” kelimesinin birçok anlam barındırdığını ifade Mehmet Okuyan, şöyle demektedir: “Darabe” kelimesi "dövmek" şeklinde anlamlandırılınca konu, içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Çünkü ilk iki uygulama öğüt vermek ve yatakta ayrılmak olunca üçüncüsünün dayak olması

⁶²⁴ Ebû Dâvûd, Nikah, 43.

⁶²⁵ Nîsa 4/34.

anlaşılabilir bir şey değildir. “Darabe” kelimesinin anlamlarına bakıldığında özellikle Kur’an’daki kullanımlarda insanların birbirine karşı işledikleri dünyevi bir suçun cezası anlamında herhangi bir uygulamadan söz edilmediği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Kur’an’da kadının dövülmesi ile ilgili bir emrin ya da terbiye şeklinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Eğer şiddet içerikli rivayetler doğru olsaydı Medine’de yaşanan iftira olayında Hz. Âişe’ye yönelik olarak da benzer bir prosedür uygulanırdı; yani ona da dayak vurulurdu. İçerisinde aile huzurunu derinden sarsacak bir iddia barındıran bu iftira olayında Hz. Âişe’ye uygulanan prosedür -Kur’an’a da uygun olarak- geçici olarak evden ayrılması şeklinde gerçekleşmiş, Hz. Peygamber, hiçbir eşine yapmadığı dövme işlemini Hz. Âişe için de asla yapmamıştır. Denebilir ki, Hz. Peygamber, her yapılabileceğini söylediği şeyi yapmak zorunda değildir. O takdirde de bu defa Hz. Peygamber yapmadığı veya yapmayacağı şeyi söyleyen kişi durumuna düşerdi. Eğer hayatında hükmünü beyan ettiği konuda kendisi herhangi bir uygulama imkânından yoksun idiyse bu, belli oranda anlaşılabilir; ancak evden uzaklaştırma veya eşinin evden uzaklaşması kendi evinde yaşandığı için biz bu uygulamanın Nisâ 34. ayete uygun olduğunu söylemek durumundayız. Benzer durumlarda genel hüküm dayak atma şeklinde belirlenmiş olsaydı, etrafındakiler Hz. Peygamber’e Hz. Âişe olayında neden başkalarına söylediğini uygulamadığını sorar, işin iç yüzünün araştırıp öğrenirlerdi. Kadınlara dayak atılması eğer emir değil de ilahi bir müsaade ise o zaman Buhârî (256/870)’nin adını ‘Kadınlara Dayak Atmanın Çirkinliği’ diye belirlediği ve içinde yukarıda naklettiğimiz rivâyetin yer aldığı bu başlığa ne demeli? Bu işlem eğer bir müsaade içeriyorsa bu müsaadeyi veren Allah’tır; onun izin verdiği şeye Hz. Peygamber nasıl olur da mesafeli durabilir veya en azından işlemi çirkin görebilir?’⁶²⁶

Şunu ifade etmek gerekir ki, “dövün” ifadesi Kur’an’da geçmektedir. Bizim modern düşünen zihinlerimiz bunu kabul etmemek için uğraş verse de Kur’an’da bu ifade vardır. Rabbimiz âyet-i kerimede, **“O, sana Kitab’ı indirendir. Onun (Kur’an’ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun**

⁶²⁶Ayrıntılı bilgi için: Okuyan, Mehmet, "Kadına Karşı Şiddete Kur’an’ın Bakışı", On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 23, s. 93-134

gerçek mânasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, ‘Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır’ derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar”⁶²⁷ buyurmaktadır. Söz konusu ifade Rabbimizin müteşabih diye bildirdiği kısım içerisinde dahi olsa bunun üzerine yorum yaparak, te’vil ederek konuşulması çağın modası haline gelmiştir. Bizlerin taaccub ettiği durum ise; muhkem olan bu âyeti te’vil etmeksizin salt haliyle anladığımızda, dar zihinlerimizin bunu anlamakta zorlanması sebebiyle, nasıl olur da bu ifadeyi bugünün şartlarında kabullenilebilecek bir şekle eviririz. Elbette âyetlerin arka planındaki anlamları ortaya çıkarmak ve Kur’an’ın daha iyi anlaşılması için gayret göstermeliyiz; fakat aynı gayretin hadisleri anlamak söz konusu olduğunda ortaya konmaması, bir de “peygambere iftira edilen rivayetler (!)” olarak anılması burada bir ön yargı olduğunu göstermektedir. İlk müfessir olan Hz. Peygamber’in bu âyetin anlaşılması bağlamında غير مبرح “incitmeden” ifadesi ile âyeti tefsir etmesi göz ardı edildiğinde hadislerden bağımsız bir Kur’an, Kur’an’dan bağımsız bir hadis algısının tezâhürü olarak sapkın bir din anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Şunu ifade etmek gerekir ki; âyette ve hadislerde geçen “darp” ifadesinin amacı aileyi yıkmak, erkek hegemonyasını daim kılmak değil, aile saadetini korumaktır. Darp kelimesi te’dib ve terbiye amaçlı kullanılan bir ifade olmakla birlikte, nüşûz⁶²⁸ halinde bulunan kadının yaptıklarının karşılığında kullanılmıştır. Hayatın her alanında müdahale eden İslâm, aile hukukuna da emir ve nehiyler ile müdahale etmektedir. İslam bireylerin hukukunda olduğu gibi aile hukukunun da belli bir düzen ve intizam içerisinde ilerlemesini hedeflenmektedir. “Darp” kelimesinin suiistimal edilmemesi adına ulema âyette geçen darp hakkında farklı izahlarda bulunmaktadır. İbn Abbas "misvak veya benzeri" bir şey ile sembolik bir uyardır, demiştir.⁶²⁹ “Maddi götürüleri olması adına değil, mânevi kazanımları olması adına bir uyarı mahiyetindedir” denildiği gibi; hadislerden öğrendiğimiz darp ise incitmeden, canını

⁶²⁷ Âli-İmrân, 3/7.

⁶²⁸ Sözlükte “yükselmek, ayağa kalkmak; geçimsiz davranmak” gibi anlamlara gelen nüşûz kelimesi fıkhîta “kadının evlilik hukukuna riayet etmemesi, evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi” demektir. Bu durumdaki kadına nâşize denir. Genellikle kadın için kullanılan nüşûz kelimesi erkeğe izâfe edilerek kullanıldığında kocanın karısına karşı görevlerini ihmal etmesini, ona karşı kötü muamelede bulunmasını ifade eder. Bu durumdaki erkeğe de nâşiz denilmiştir. (Günay, Hacı Mehmet, "Nüşûz", *DİA*, XXXIII, 304, 305.)

⁶²⁹ Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, V, 373.

fazla yakma veya işkenceye kaçmadan bir uyarıdır ve bu uyarı asla aile içerisinde huzursuzluk meydana getiren bir uyarı olmamalıdır diyenler de olmuştur.⁶³⁰ Söz konusu “darp” ifadesi ise bir emir niteliğinde değildir, ruhsattır. Âyetin ve bu konuda Hz. Peygamber (s)’in dediklerini bir bütün olarak okuduğumuz vakit görürüz ki, söz konusu ifadelerin temel kriteri ıslahıdır. İslâm, insan fitratını esas alarak evin reisi olan erkeğin, evini idare etme metodunu bizlere sunmuş ve bu yöntemin son aşamasında ailesini kurtarmak adına eşini uyarmasını önemsemiş, aile saadetine özen göstermiştir. Konunun daha iyi anlaşılması adına Peygamber (s)’in bu konudaki tutumunu onun hayatından vereceğimiz örnekler ile izah etmeye çalışalım:

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki Hz. Peygamber (s) kadınlara saygının hiç bulunmadığı hatta tamamen ortadan kalktığı ve onların bir meta olarak görüldüğü, kullanıldığı bir zamanda risalet görevini almıştı. Bu gerçeğin Cahiliye döneminden birçok örneği olduğu gibi, asr-ı saadet döneminde de bu ahlak ve örfün tezahürleri vardı. Öyle ki Hz. Peygamber’e (s) dönürlük yapan Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer’in kızları Âişe ve Hafsa annelerimize meğafir olayının akabinde takındıkları sert tutum Hz. Peygamber (s)’e muhabbetlerinin seviyesini gösterdiği gibi, bu sertliğin de bir tezahürüdür.⁶³¹ Yine, **“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zâlimlerin ta kendileridir”**⁶³² âyetine mukabil Hz. Peygamber (s), sınırı aşan ve iyilikle geçinme ya da güzellikle bırakmayı yerine getirmeyerek, karısı Cemile binti Abdullah’ın kolunu kıracak derecede döven Sâbit b. Kays b. Şemmâs’a, hanımını serbest bırakmasını ve babasının evine göndermesi gerektiğini söyleyerek,⁶³³ aile içerisindeki şiddeti önlemek için Allah’ın en sevmediği helal olan talakın yerine

⁶³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 379, 380; Nevevî, *a.g.e.*, VIII, 184.

⁶³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Müslim, Talak, 29.

⁶³² Bakara 2/229.

⁶³³ Nesâî, Talak, 53.

getirilmesine ön ayak olmuştur. Yine, “Gece birlikte yatağınızı paylaştığımız kadınları nasıl döversiniz” buyurarak,⁶³⁴ şiddetin insani ve İslamî fitrata ne kadar uzak olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁵ Kızlarını diri diri toprağa gömen, babası öldükten sonra annesine göz dikecek kadar insani değerlerini yitirmiş bireyleri barındıran bir toplum ile mücadele içerisinde olan Hz. Peygamber (s)’in kadınlara verdiği değer ve özen fazlasıyla ortadadır. Nitekim, hanımefendilerin de içinde bulunduğu bir kervanda, develeri süren hizmetçiye “*Ey Enceşe yavaş sür, cam gibi narin kristalleri kırmamaya özen göster*”⁶³⁶ demesi, O’nun kadına verdiği değeri fazlasıyla aşikâr etmektedir. Peki, bu haberler çerçevesinde Nisa Suresi 34. âyetini ve “*Erkeğe karısını niçin dövdüğü sorulmaz*”⁶³⁷ hadisini nasıl anlamamız gerekiyor?

“Dövme hükmünün -bu âyet dışında- en önemli dayanağı ilgili hadislerdir. Bu hadislerin, aksini söyleyen rivayetlere nispetle daha sahîh ve sağlam olanlarında peygamberimiz kadınların dövülmesini men etmekte, eşlerini dövenlere ‘hayırsız’ demekte, bu davranışla aynı yuvayı ve yatağı paylaşmanın bağdaşmazlığına, insanî ve ahlâkî olmadığına dikkat çekmektedir.⁶³⁸ Bu âyetin geliş sebebi olarak zikredilen bir olay da esasen Araplarda âdet haline gelmiş bulunan kadın dövme eylemine Hz. Peygamber’in olumsuz bakışını ve bunu ortadan kaldırma iradesini yansıtmaktadır. Fıkıh kitaplarında dövmenin şekli ve miktarı üzerinde durulmuş, kadına zarar vermemesi, iz bırakmaması, yüze vurulmaması genel olarak kaydedilmiştir. İkinci nesil âlimlerinden Atâ, hukuku çiğneyen kadına uygulanacak müeyyide ile genel olarak kadını dövme konusundaki hadisleri birlikte değerlendirmiş ve şu sonuca varmıştır: ‘Erkek, namusu lekeleyecek bir davranışta bulunmayan, yalnızca nâşize olan karısını dövmez, ancak ona karşı öfkesini ortaya koyabilir.’⁶³⁹

“Bir erkeğe karısını dövmesinin sebebini sormak doğru olmadığı gibi onun bu hareketini kınamak maksadıyla kendisine ‘bu kadını niçin dövüyorsun?’ gibi sözler sarf etmek de caiz değildir. Çünkü onun bu kadını, kendisini çok haklı kılan, fakat

⁶³⁴ İbn Mâce, Nikâh, 51.

⁶³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, s. 213, 214.

⁶³⁶ Buhârî, Edeb, 111.

⁶³⁷ Ebû Dâvûd, Nikah, 43.

⁶³⁸ Buhârî, Nikâh, 93.

⁶³⁹ Heyet, *Kur’an Yolu*, II, 61, 62.

açıklanması o derece sakıncalı bulunan bir sebepten dolayı dövmüş olması mümkündür.”⁶⁴⁰ Bu soru, dışarı yansımaması gereken ailevî bir problemin ortaya çıkarılması için sorulan sorudur ki, Hz. Peygamber aile içerisinde yaşanıp aile içerisinde kalması gereken konuların sorulmasını yanlış bulduğu için böyle buyurmuştur.

Sonuç olarak; bu hadis “kişi istediği zaman eşini dövebilir, bunda özgürdür ve buna hiçbir kimse müdahil olamaz” şeklinde anlaşılmalıdır. Aile kavramının dejenere olduğu ve evlilik oranlarının boşanma oranlarının altında kaldığı günümüz modern çağında dünyevileşmenin etkisi ile huzursuz aile tabloları ortaya çıkmaktadır. Müslümanların Batı kültürü ile yoğrulduğu ve kendi özünden uzaklaştığı günlerde öze inmek en önemli çözümlerden olacaktır. İslâm, kadının ayaklarının altına cennet vaad etmektedir. Kendi kutsal kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de kadınlara mahsus bir sûre ile Allah (c.c) hassaten kadınların hukuku hakkındaki âyetleri Peygamber (s)’e inzal etmiştir. Kezâ Hz. Peygamber (s) de Kadınların aile içerisinde “birey” dahi sayılmadığı zamanlarda gelerek, kadınlar için “kristal” ifadesini kullanmıştır. Hayat bir imtihan sürecidir. Kişi işi ve aşısı ile imtihan olduğu gibi, eşi ile de imtihan olabilir. Bu sürecin kontrolünün, muhatabın ıslahıyla gerçekleşmesi bizlere öğretilmiş ve aile hukukunun korunması adına belirli kurallar konulmuştur. Kur’an’da Rabbimiz “dövün” ifadesini açıkça kullanmış, fakat bunun önü ve arkasını boş bırakmamıştır. Bu minvalde “Erkeğe karısını niçin dövdüğü sorulmaz” hadisi Kur’an’a aykırı değildir. Bu hitapla kastedilen; “bir erkek eşini te’dir etmek için değil, öfkesini dindirmek veya başka sebeplerle döverse buna karışmadan kadını dövmesine müsaade edin ve sesinizi çıkarmayın” demek değildir. Zikredilen ifadeyle, eşler arasında özel durumlar olabileceği vurgulanmış ve bu özel durumlar çerçevesinde şeriatın izin verdiği sınırlar dahilindeki tartışmaya dışarıdan müdahil olmak, aile mahremiyetine aykırı olacağından bunun sorulması uygun bulunmamıştır.

Son olarak; mezkûr konuda, Kur’an Araştırmaları Grubu ve Emre Dorman’ın kitaplarında hadis olarak nakletmelerine rağmen; verdikleri dipnotlarda tespit

⁶⁴⁰ Yeniçel, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Türkçe Tercümesi ve Şerhi*, VIII, 286.

edemediğimiz bir rivâyet daha vardır. Çalışmada iki farklı yerde⁶⁴¹ aktarılan bu rivâyet; Emre Dorman'ın kitabında ise -ayrıntılı dipnot çalışması yapılmasına rağmen- bu rivayete gelince dipnot verilmeksizin,⁶⁴² hadis formunda nakledilmiştir. Hz. Peygamber'e iftira atıldığı iddiasıyla hadis rivayetleriyle arasına mesafe koyan zevâtın, Buhârî'ye (256/870), alenen iftira etmesi hangi ahlak kuralları ile açıklanabilir? Buhârî'ye ithafen “*Kadınlar arasında iyi kadın, yüz tane karga arasında alaca bir karga gibidir*” rivâyetini nakleden bu zevâtın çıkmazları şu şekilde sıralanabilir:

Emre Dorman'ın *Allah'a Öğretilen Din* isimli çalışması tabiri caizse, Kur'an Araştırmaları Grubu'nun *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din* kitabının genişletilmiş halidir. Dorman'ın çalışmasının Kur'an Araştırmaları Grubu'nun çalışmasına göre tek artısı dipnot gösterimi konusunda hassasiyet göstermesidir. Nakledilen bütün rivayetlerin kaynağı gösterilirken bu rivâyetin dipnotunu göstermemeleri öyle görünüyor ki; Kur'an Araştırmaları Grubu'nun kitabından yola çıkarak yapılan bu çalışma, *Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din* kitabında geçen hadisleri almıştır. Söz konusu kitapta gösterilen “sözde dipnotta” bulunamayınca mal bulmuş mağribi edasıyla rivâyet paylaşılmış, fakat kaynak tespit edil(e)memiştir.

1. Kur'an Araştırmaları Grubu'nun çalışmasında gösterilmekle yetinilen dipnot “Buhârî 9/1391” şeklindedir. Fakat ne bu şekilde Buhârî'nin *es-Sahîh*'inin dipnot gösterilmesi doğrudur, ne de gösterilen kaynakta böyle bir rivâyet söz konusudur.

2. Kur'an Araştırmaları Grubu, gösterdiği kaynak ile Peygamber (s)'e iftirada bulunduğunu söylediği⁶⁴³ Buhârî'ye apaçık bir şekilde iftira etmektedir.

3. Benzer hadis Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Müsned* isimli eserinde vardır. Karga mevzusunun aslı şudur: “Amr b. As, hacca giderken geldikleri bir mekânda arkadaşlarına şöyle demiştir: Biz Hz. Peygamberle birlikte hacca gitmek üzere bulduğumuz bu yere

⁶⁴¹ Kur'an Araştırmaları Grubu'nun, *a.g.e.*, s. 101, 226.

⁶⁴² Dorman, *a.g.e.*, s. 95.

⁶⁴³ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 27, 29, 32, 38, 40, 47, 50, 60, 96, 100.

ulaştığımızda, ‘*Bakin bir şey görebiliyor musunuz?*’ diye sordu. Biz de ‘Evet, gagası ve ayakları kırmızı renkte, alaca bir karganın da içinde bulunduğu bazı kargaları görüyoruz.’ dedik. Bunun üzerine Rasûlullah (s) ‘*Kadınlardan ancak bu kargalar içerisinde bu (hemen kendini gösteren, belli eden) karga gibi olan kadınlar cennete gider.*’ buyurdu.”⁶⁴⁴

4. Hadise hüsnü zan ile bakabilen her ilim ve fikir adamının hadisten çıkan mânânın kadınları aşağılamak olmadığını anlamakta zorlanacağını sanmıyoruz.

5. Hz. Peygamber (s) hayatının her aşamasında sahabîlere İslâm’ın yaşanması adına bir şeyler öğretme derdindedir. Bu dert ile doğru zaman ve fırsatı bulduğunda doğru örnekler üzerinden hareketle daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. “Hadislerde Emsal” dediğimiz bu tür içerisinden mezkûr rivâyetin anlaşılması adına bir örnek verelim. “Ebû Hüreyre’den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s) kabristana geldi ve ‘*Selâm size ey mü'minler diyarı! İnşallah biz de size katılacağız. Kardeşlerimizi görmemizi çok isterdim*’ dedi. Ashâb-ı kirâm: ‘Biz senin kardeşlerin değil miyiz yâ Resûlallah?’ dediler. Peygamber (s): ‘*Sizler benim ashâbımsınız, kardeşlerimiz henüz gelmemiş olanlardır*’ buyurdular. Bunun üzerine ashâb: ‘Ümmetinden henüz gelmemiş olanları nasıl tanıyacaksın, ey Allah'ın Rasûlü?’ dediler. Peygamber Efendimiz: ‘*Ne dersiniz? Bir adamın alnı ak ve ayakları şekilli bir atı olsa, yağız ve doru at sürüsü içinde kendi atını tanımaz mı?*’ diye sordu. Sahâbe: ‘Evet, tanır, ey Allah'ın Rasûlü’ dediler. Peygamber (s): ‘*İşte onlar da abdestten dolayı yüzleri nurlu, el ve ayakları parlak olarak gelecekler. Ben havzın başına onlardan önce varacağım*’ buyurdular.”⁶⁴⁵

Burada görüldüğü üzere Hz. Peygamber muhatabın konuyu daha iyi idrak etmesi adına, siyah kargalar arasındaki alaca kargayı kadına

⁶⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV, 197.

⁶⁴⁵ Müslim, Taharet, 39, İbn Mâce, Zühd, 36, Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 402.

benzettiği gibi, kardeşlerim dediği mü'min olduğuna inanan bizleri ise ak ve ayakları şekilli bir ata benzetmektedir. Burada sorumuz şudur: Kadınların siyah kargalar arasında alaca kargaya benzetilmesinden rahatsız olan bu kimseler kendilerinin ata benzetilmesinden aynı huzursuzluğu duyuyorlar mı?

6. Nadir olan şeyler kıymetlidir ve bu rivayette Hz. Peygamber kadınların içlerinden değerli olanları “saliha”lar kategorisinde, değersiz olanları “günahkârlar” kategorisinde zikretmiş olabilir.

7. Hz. Peygamber (s)’in bu sözü o anda karşılına karga sürüsü çıkması ile tezahür etmiştir. Bugün karga renk ve sesi münasebetiyle birçok kişiye sempatik gelmemektedir. Bu sebeple diğer sorumuz şudur: O anda Hz. Peygamber (s) ve arkadaşlarının karşısına karga sürüsü değil de birçok insana sempatik gelmesi ile tanınan bir civciv sürüsü çıksaydı ve civciv üzerinden örnek verseydi yine verilen örnekten çıkacak mesaj değil, örnek verilen hayvan üzerinden bir eleştiri mi sunulacaktı, yoksa bu hadis kabul mü edilecekti?

8. Rivâyetin, “iyi kadın, birçok siyah karganın olduğu bir ortamda beyazlığı ile kendini gösteren karga gibi dışa sirayet eden güzel davranış ve tutumları ile kendi belli eder” şeklinde anlaşılması en mâkul olanıdır.

2.11. Allah’tan Başkası Gaybı Bilebilir mi?

Hadisler:

عن حذيفة، قال: قام فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم مقاما، ما ترك شيئا يكون في مقامه ذلك إلى قيام الساعة، إلا حدث به، حفظه من حفظه ونسيه من نسيه، قد علمه أصحابي هؤلاء، وإنه ليكون منه الشيء قد نسيته فأراه فأذكره، كما يذكر الرجل وجه الرجل إذا غاب عنه، ثم إذا رآه عرفه

Huzeyfe’den (r.a) rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s) aramızda ayağa kalkıp, o günden kıyamete kadar olacak her şeyden bahsetti. Onu belleyen belledi ve unutan da unuttu. Şu arkadaşlarım da bunu bilirler. Rasûlullah’ın haber verdiği ve unutmuş

olduğum o şeylerden biri vuku bulup görünce, öylesine canlı hatırlıyorum ki, tıpkı, kişinin gördüğü bir şahsın yüzünü, o şahıs kaybolunca hatırlamadığı halde bilahare karşılanca hemen tanıyivermesi gibi.”⁶⁴⁶

عن حذيفة، أنه قال: «أخبرني رسول الله صلى الله عليه وسلم بما هو كائن إلى أن تقوم الساعة» فما منه شيء إلا قد سألته، إلا أنني لم أسأله: ما يخرج أهل المدينة من المدينة؟

Huzeyfe’den (r.a) rivâyet edilmiştir: “*Rasûlullah (s) kıyamete kadar gelecek her şeyi bana haber verdi. Onlardan her ne varsa O’na sordum, sadece Medine’den Medine halkını kimin çıkaracağını sormadım.*”⁶⁴⁷

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنَّا أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ

“De ki: ‘Ben size, ‘Allah’ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size ‘Ben bir meleğim’ de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum.’ De ki: Görmeyenle gören bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?”⁶⁴⁸

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يُعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

“Gaybın anahtarları yalnızca O’nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah’ın bilgisi dâhilinde Levh-i Mahfuz’da) olmasın.”⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ Buhârî, Kader, 4; Müslim, Fiten, 23; Ebû Dâvûd, Fiten, 1.

⁶⁴⁷ Müslim, Fiten, 24, Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXVIII, 315; Ayrıca bkz. Tayâlisî, *a.g.e.*, I, 347; İbn Şebbe, *Tarîhu’l-Medine*, I, 281; İbn Mende, *el-Îmân*, II, 912; Hâkim en-Nisaburî, *Müstedrek âle’s-Sahîhayn*, IV, 472.

⁶⁴⁸ En’âm 6/50.

⁶⁴⁹ En’âm 6/59.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ
إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

“De ki: Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”⁶⁵⁰

İtirazlar:

Dorman, mezkûr rivayetler ile âyetlerin tenâkuz halinde olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Bilindiği gibi gayb, akıl ve duylar yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanını ifade etmektedir. İnsanlar genelde bilinmeyen ve duyu yoluyla bilgi edinilemeyen şeylere karşı ilgi duymuşlardır. Kur’an’da gaybı yalnızca Allah’ın bildiği çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Güvenilir kabul edilen hadis kitaplarında ise, bu konuda da birbiri ile çelişen ifadeler vardır. Kimi hadisler âyetler ile uyum içinde gaybın bilgisinin sadece Allah’a ait olduğunu ve peygamberimizin gaybı bildiği yönündeki iddiaların gerçek dışı olduğunu ifade eder. Yine aynı kaynaklarda geçen bazı hadislerde ise peygamberimize gayb ile ilgili bilgilerin verildiği söylendiği için bu türden hadislerle dayanılarak peygamberimizin kıyamete kadar zuhur edecek her şeyi bildiği, gayb konusunda hiçbir şeyin ondan gizli kalmadığı iddia edilmiştir. Birçok benzeri konuda olduğu gibi bu konuda da Allah’ın âyetleri gerektiği gibi dikkate alınmamıştır.”⁶⁵¹

Hız. Peygamber ve gayb ilişkisine mahsus bir kitap da te’lif eden İsrâfil Balcı durumu şu şekilde değerlendirmiştir: “Âyetlerdeki temel vurgu, gaybı Allah’tan başkasının bilemeyeceği gerçeğidir. Bu âyetleri tebliğ eden bir peygamber, acaba bunların hilafına bir tutum veya davranış içerisine girebilir mi? Şayet böyle bir yanlış içine girmişse vahiyle uyarılması gerekmez mi? Dolayısıyla Hız. Peygamber’in gayba dair haberlere muttali olduğu iddialarının hiçbir Kur’anî temeli ve referansı yoktur. Üstelik bu tür iddiaların mucize olarak dillendirilmesi ise kabul edilebilir bir şey

⁶⁵⁰ A’râf 7/188.

⁶⁵¹ Dorman, a.g.e., s. 376, 377.

değildir. Bazı âyetlerde bir takım gaybî haberlerin Rasûlullah'a bildirildiğine işaret edilir. Ancak bunlar vahiydir ve Allah Resûlü de vahiy olarak aldığı mesajı tebliğ etmiştir. Diğer bir deyişle sözü edilen muhtevadaki gaybî bilginin kaynağı Rasûlullah (s) değil vahiydir. Geçmiş kavimlere dair kıssalar bunun somut örneğidir. Keza Rûm Suresi'nde işaret edildiği üzere Sâsânilere mağlup olan Rumların (Bizans) kısa süre sonra galip gelecekleri haberi bu kabil bir örnektir.⁶⁵²

Peygamberler gaybı bilmezler, bilemezler. Bir kimsenin gaybı bildiğini iddia etmek peygamber dahi olsa O'nu ilah seviyesine çıkartmak demektir. Takva sahibi âlimlerin gaybi haberleri bildirmeleri ise ru'yet ve muayene kaynaklı değil, Kur'an'ı düşünerek okuma kaynaklıdır. Misal olarak ahiret âlemi hakkında bir âyet önlerine geldiği vakit zihinleri ile keşfeder, aklı kullanıp fehmeder ve melekût âlemine bağlı kalır.⁶⁵³

İbrahim Sarmış ise konu ile ilgili şöyle demektedir: “Kıyamet saatine kadar olacak bütün şeyleri Rasûlullah'ın bilmesi mümkün olmadığı gibi, Allah'ın Ona hepsini ya da bazılarını bildirdiğine ilişkin hiçbir bilgi de yoktur. Zaten kıyamet saatine kadar olacak bütün şeyleri Rasûlullah'ın bilmesi gerekmediği gibi, bilmesinin ve bildirmesinin bir anlamı/hikmeti yoktur. Onun için bu rivayetler Kur'an'a, akla ve gerçeklere aykırıdır. Bu tür anlatımlar olsa olsa Rasûlullah'ı aşırı yüceltmek adına seslendirilmektedir. Ancak ister bu amaçla uydurulmuş olsun, ister gerçeği bu şekilde olmadığı halde yanlış anlaşılmış ve aktarılmış olsun, Buhârî, Müslim vd. müelliflerin genelde senetle yetinerek metin tenkidi/iç tenkit yapmadan bunları kitaplarına almaları ve sahih rivayetler olarak toplumun önüne koymaları basit bir suç değildir. Bu tür rivayetlerle ilgili olarak Muhammed Ammara şöyle der: ‘Bugün İslâm âleminde ortaya çıkan birçok aşırı akım var ki, bütün düşünce ve inançları, fikir ve mezhepleri ahir zaman fitneleri ile ilgili hadisler üzerine bina edilmiştir. Oysa Kur'an, kesin nasslarla Hz. Peygamber'in gaybı bilemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.’ Hz. Peygamber (s) gaybı/meçhulü ve kıyametin ne zaman kopacağını bilmediğine göre, gerek ahir zaman edebiyatında yer alanlar, gerekse kıyametin zamanı ve alametleri ile ilgili bütün

⁶⁵² Balcı, İsrâfil, *Hz. Peygamber ve Gayb*, s. 47.

⁶⁵³ Haris b. Esed el-Muhâsibî, *Şerhu'l-Ma'rife*, s. 69-72.

anlatımlar ve söylemler doğru olmayıp fitne ve kaos ortamında kitlelerin gerek insanlara uyarı ve teselli amacıyla, gerekse birbirlerini yıpratmak için uydurulmuş anlatımlardır.”⁶⁵⁴ Âyetlerin belirttiği gaybı bilmeme durumu, kesin olarak Hz. Peygamber’i de kapsamaktadır. Zaten âyetlerde görüldüğü gibi, bizzat Hz. Peygamber’in gaybı bilmediğini insanlara açıkça söylemesi emredilmektedir. Onun için gaybı bildiği, levh-i mahfuzu okuduğu, gaybten veya gelecekte haber verdiği, büyüklü küçüklü kıyamet alametleri, Mehdi, Deccal, Mesih gibi şeylere kadar gelecekte birtakım şeylerin olacağını söylediğine ilişkin anlatımların tümü âyetlere aykırıdır. Çünkü Peygamber seçtiği kişilere Yüce Allah’ın bildirdiğini belirttiği şeyler, indirdiği vahyin belirttiği şeylerdir. Bunun dışında hangi Peygamber’e ne zaman gaybten Allah’ın bir şey bildirdiğini peygamberler kendileri açıklamadıkça ve bu açıklama Kur’an gibi yazılıp tevâtüren sabit olmadıkça onlara bu tür şeyleri nispet etmek doğru değildir.”⁶⁵⁵

Sadık Güner ise, “Şu kadar var ki, Yüce Allah (c.c) bazı elçilerine dilediği gayb bilgilerini bildirdiğini ve bildirebileceğini vahyettirmektedir. Meselâ, Rasûlullah (s)’in eşleri arasındaki bir çekişme olayında Yüce Allah elçisine bilgi verdiğini belirtmektedir. Bu bilgiler mahdut ve mâlum bilgilerdir. Yani Allah Teâlâ peygamberine bildirdiği gaybî bilgileri ümmete de bildirmiştir. Bildirmiştir ki, peygamberin kendiliğinden veya vahiy dışı olmak üzere gayb bilgilerine erişebildiği inancına kapılıp onu beşer üstü bazı güçlerle donanmış yüce varlık olarak algılamasın.”⁶⁵⁶

Cevaplar:

Gayb kelimesi, “gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, gözden uzak olmak, güneşin batması, hazırda olmayan bulunmayan şey” anlamlarına gelmektedir.⁶⁵⁷ Aynı kökten gelen türevleriyle birlikte, gayb kelimesi altmışa yakın âyette geçer. Kelimenin çoğulu olan “ğuyûb” kelimesi ise dört ayrı yerde geçmektedir. Râgıb el-İsfahânî (V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) gaybı, “duyular çerçevesine girmeyen ve aklın zaruri

⁶⁵⁴ Sarmış, İbrahim, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, II, 67.

⁶⁵⁵ Sarmış, *Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak*, s. 259.

⁶⁵⁶ Güner, Sadık, *Bu İslâm Kur’an’da Yok*, s. 516.

⁶⁵⁷ İbn Manzur, *a.g.e.*, I, 654.

olarak gerektirmediği şey”; İbnü’l-Esîr (630/1233) de “kalplerde (zihinlerde) mevcut olsun veya olmasın gözlerden gizli kalan her şey” olarak açıklamıştır.⁶⁵⁸ Kur’an’da ise gayb kelimesi görünmeyen her şey,⁶⁵⁹ gizli ve bilinmeyen şey,⁶⁶⁰ kimsenin görmediği hal,⁶⁶¹ bilin(e)meyen⁶⁶² ve olayların iç yüzü⁶⁶³ anlamlarında kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de birçok defa gaybî haberler verilmektedir. Rum ve Sasâni imparatorluklarının yapacakları savaşta Rumların galip geleceği,⁶⁶⁴ Peygamber (s)’in hicret edeceği,⁶⁶⁵ Mekke’nin fethedileceği⁶⁶⁶ vb. birçok âyet bu kategoridendir. Muhaddislerin gayb ve fiten başlığı altında topladığı Hz. Peygamber’e (s) isnâd edilen gaybî haberler malumdur. Bizler “Hz. Peygamber gaybî haber vermekte midir?” sorusunun cevabı olan tartışmaların temelinde Hz. Peygamber’in (s) Kur’an dışında vahiy alıp almadığı tartışmalarının olduğunu düşünüyoruz. Konumuzun kapsamı gereği bu mesele üzerinde uzun uzun durmayacağız.

Gayb konusunda yapılan çalışmalarda veya geleneksel rivayetler ışığında mutlak ve izafi gayb⁶⁶⁷ olarak iki kategorik ayırım yapılmıştır. Mutlak gaybı sadece Allah’ın bileceği kabul edilir. Buna mukabil izafi gayb kategorisinin bir kısmını, Hz. Peygamber’in de bileceği ifade edilmektedir.⁶⁶⁸ Bu tasnif, âyette ifade edilen “Gaybı Allah’tan başkası bilmez” hükmünü, akla ilk gelen anlamından farklı bir formda anlamamızı sağlamaktadır. Bu ayırım, örnekler üzerinde daha net görülecektir. Şöyle ki: “(...) Allah, size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (gaybı ona bildirir). O halde Allah’a ve peygamberlerine iman

⁶⁵⁸ Çelebi, İlyas, "Gayb", *DİA*, XIII, 408.

⁶⁵⁹ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ En’am 6/73.

⁶⁶⁰ تَعْلَمُونَ الْغَيْبِ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْلَمُونَ لَنْ نُوْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ وَسِيرَى اللَّهِ عَمَلِكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ

⁶⁶¹ تَعْلَمُونَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ أَنِّي مُلْكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي

⁶⁶² رُؤُوسِ الظَّالِمِينَ Hud 11/31.

⁶⁶³ ارجعوا إلى أبيكم فقولوا يا أبانا إن ابنك سرق وما شهدنا إلا بما علمنا وما كنا للغيب حافظين Yusuf 12/81

⁶⁶⁴ غلبت الروم Rûm 30/2.

⁶⁶⁵ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ

⁶⁶⁶ فَتِيحًا 48/11

⁶⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vilat*, I, 39, 41; Dumeyriyye, Osman Cum’a, *Âlemu’l-gaybi ve’s-şehâde*, s. 77; Elmalılı Bakara 2/2, A’râf 7/188 ayetlerinde geçen gayb ifadesini “mutlak gayb” anlamında, Yusuf 12/81 âyetinde geçen gayb kelimesini “izafi gayb” anlamında yorumlamıştır. (Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini*, I, 176, 177)

⁶⁶⁸ Balcı, *Hz. Peygamber ve Gayb*, s. 23.

edin (...)⁶⁶⁹ Bu âyetin sibâkına bakıldığı zaman Allah (c.c), Hz. Peygamber (s)’e münafıkların durumunu bildirmiştir, bu bile gayba bakış açımızı belirlemek için yeterlidir.⁶⁷⁰ Yine başka bir âyette “**O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez, ancak seçtiği Resuller başka (...)**”⁶⁷¹ Görüldüğü üzere gayb tamamen Allah tarafından bilinmektedir. Allah’tan başka ise peygamberler bilebilir, fakat peygamberlerin bilmesi genel bir bilgi değil, Rabbimizin bildirdiği kadarıyla bir bilgidir.⁶⁷²

Gayb denildiğinde akıllarda ilk şekillenen şematik bir yapıdan ziyade tek taraflı bakış açısıyla, sadece geleceğe mahsus bilgiler anlaşılmaktadır. Oysaki Kur’an-ı Kerîm üç farklı gaybî haber türü ortaya koymaktadır.

- Geçmişin gayb haberleri
- Hâl-i hazır gayb haberleri
- Geleceğin gayb haberleri⁶⁷³

Amr b. Ahtap el-Ensârî anlatıyor: “*Rasûlullah (s) bir gün bize sabah namazını kıldırıp minbere çıktı. Öğle vakti girinceye kadar hitap etti. Sonra minberden inip namaz kaldı. Tekrar minbere çıkıp ikindi vakti girinceye kadar bize hitap etti. İnup ikindiye kaldı, sonra tekrar minbere çıktı, güneş batıncaya kadar bize konuştu. Bu konuşmalarda kıyamet gününe kadar olacak hâdisatı bize haber verdi. Bunları en iyi bilenimiz, zekâsı en kıvrak olanımızdır.*”⁶⁷⁴ Bu hadis kıyamete kadar olacak hâdisâtın bir gün içinde toptan verildiğini ifade etmektedir. Bazı âlimler “Rasûlullah’ın makamından hiç ayrılmadan, aynı mecliste kıyamete kadar gelecek, tâbileri üç yüz ve daha fazla olacak fitneci başlarının isimlerini, babalarının isimleri ve kabilelerinin isimleriyle birlikte haber verdi” mânasını çıkarmışlardır. Bazı âlimler Hz.

669 مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ جَعَلِيَ مِنْ رُسُلِهِ

670 Sâbûni, *Safvetü’l-Tefâsir*, I, 246.

671 عَالَمِ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا

672 Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren, Sadi, *Gayb Bilgisi*, s. 73. Işık Yay, 1995; Dihlevî, Huccetullah’l-Bâlîğa, 45.

673 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatipoğlu, "Said, Kur’an ve Sünnet Işığında Hz. Peygamber’in Gayba Muttalî Olması", *Ensar Neşriyat İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantular Dizisi*, XXXIV/73, s. 23-31; Ayrıca bkz. Hatipoğlu, *Hz. Peygamber ve Kur’an Dışı Vahiy*, s. 11-29.

674 Müslim, Fiten, 25

Peygamber'in bu bilgileri sırrü'n-nebî olan Huzeyfe ile paylaştığını ifade etseler de cumhurun görüşü bu yönde değildir.⁶⁷⁵

Hız. Huzeyfe'nin, "Sadece Medine'den Medine halkını kimin çıkaracağını sormadım" demesinden anlıyoruz ki, Hız. Huzeyfe sorular sormuş ve bu soruların cevaplarıyla konuşma şekillenmiştir. Geçmiş ve gelecek hususunda sorular sormuştur. Öyle düşünüyoruz ki, bu soruların hepsinin cevabı Kur'an'da vardı ve Hız. Peygamber bu âyetlerin açıklaması üzerinden hareket etmiştir. Eğer Hız. Peygamber'in sırdaşı olmasaydı ilim olarak verileni gizlemesi caiz olmazdı. Bu sebeple Hız. Huzeyfe hiçbir ayrıntıya girmemiştir. Nitekim Hız. Peygamber her şeyden önce bir insandır ve insanların mahremi konuşmak, sır paylaşmak ve tutmak, dertleşmek gibi arzuları Hız. Peygamber'in hayatında da görülmektedir.⁶⁷⁶ Tekrar ifade edelim ki; Allah'ın bildirmedığı sürece gaybı bilemeyen Hız. Peygamber, Allah'ın bildirdiği ölçüde gaybî haberleri arkadaşlarına da anlatmış olabilir ve bu O'nun getirdiği dinin şer'i esaslarına aykırı bir şey değildir. Hız. Peygamber'in uzak gelecek hakkındaki ifadelerini bir kısım âlimler; aklî bir istidlâl olarak değerlendirdiği gibi, diğer bir kısmı ise geçmiş ümmetlere kıyas ederek böyle bir çıkarımda bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁷⁷

"Öte yandan dikkat edilirse, yukarıdaki âyetlerde Hız. Peygamber, "gaybı bilmek" gibi hususlarda asla kendi inisiyatif ve kararına göre hareket edemediğini, sadece kendisine indirilen vahye tâbi olduğunu bildirmektedir. Kanaatimizce burada beşer olmakla Peygamber olmak arasındaki dengeye işaret edilmektedir. Bizzat Hız. Peygamber'in 'Ben ne bana, ne size ne yapılacağını bile bilmiyorum, ben Allah'ın hazinelerine sahip değilim, melek de değilim' şeklindeki ifadeleri, O'nun beşerî yönüne yapılan vurgulardır."⁶⁷⁸ Bir diğer mesele, Hız. Peygamber'in gaybı bilmesinden ziyade Kur'an dışında bir vahiy alıp almaması meselesidir. Nitekim Hız. Peygamber'in Allah'ın sıfat ve fiilleri, göklerin ve yerin melukûtu, geçmişin, mevcudun ve geleceğin gaybı hakkında bilgiler vermesini reddetmenin altında yatan

⁶⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, XV, 294.

⁶⁷⁶ Abdullah el-Hamidî, *el-İfsah an Meani's-Sıhah*, II, 232.

⁶⁷⁷ Şeberhitî, *el-Fütuhâtü'l-Vehbiyye*, s. 234.

⁶⁷⁸ Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, s. 185.

temel argüman, Hz. Peygamber'in Kur'an dışında bir vahiyle muhatap olmadığı iddiasıdır.⁶⁷⁹

“Allah'ın insanlara bazı konuları ilham etmesi hem tecrübî bir bilgi hem de Kur'anî bir gerçekliktir. Normal insanlarla vuku bulan bu iletişimin peygamberlere tanınmadığını kabul etmek kâbil değildir. Peygamber, peygamberlik vasfının yanında diğer insanlar gibi bir insandır. O'nun İslâmî literatürde bilinen mânasıyla vahye mazhar olması, diğer insanlara göre bir üstünlüktür; ancak bu üstünlüğü, O'nun insanî özelliklerinden ve yeteneklerinden bir şey eksiltmez. Daha açık bir ifadeyle, 'tebliğle görevli oluşu', O'nun ilham yoluyla Allah'ın desteğine muhatap olma ihtimalini yok etmez. Belki de diğer insanlara nazaran bu konuda daha da imtiyazlı olması gerekir.”⁶⁸⁰

Sonuç olarak; vahiy olmaksızın gayb bilinemez. Nitekim, Kur'an'da zatiyla gaybı bilmenin Allah'a ait olduğu belirtilmiştir; ancak buna ilave olarak Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'i gayba muttali kılması sonucunda O'nun da gaybı bilebileceği açıklanmıştır.⁶⁸¹ Hz. Musa ile Hızır arasında vuku bulan hâdise salih kulların da gaybı bilebildiğini göstermektedir. Bilindiği gibi bu olayda -bazı görüşlere göre Peygamber olduğu söylene de- Hızır, Hz. Musa'nın bilmediği gaybı, Allah'tan aldığı ilim sayesinde bilmiştir.⁶⁸² Mutlak gayb, “sadece Allah'ın bileceği gaybî bilgiyi” ifade ederken, izâfî gayb “Allah'ın elçisine bir kısmını bildirdiği gayb” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s) bildirdiği gaybî haberler, Allah (c.c) tarafından O'na bildirilmiş olanla sınırlıdır. Hz. Peygamber'in (s) gaybdan haber verdiği rivayetlere getirilen eleştirilerin Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle öne sürülmesi, ilmen uygun olmayan eleştirilerdir. İfade ettiğimiz üzere Kur'an, Allah'ın gaybı dilediği peygamberlere de bildirdiğini ifade etmektedir; bu sebeple mezkûr rivayetler ve benzeri rivayetlerin Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddedilmesi Kur'an'a aykırıdır.

⁶⁷⁹ Genç, Mustafa, *a.g.e.*, s. 324-326.

⁶⁸⁰ Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, s. 225.

⁶⁸¹ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَمْ نَكْفُلْهُمْ مِنْ قَبْلُ مَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ Âl-i İmrân 3/44, ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ Yûsuf 12/102.

⁶⁸² Yavuz, Yusuf Şevki, *Din Dilinde Gayb*, s. 216.

2.12. Horoz Melek Gördüğü İçin mi Öter, Eşek Şeytan Gördüğü İçin mi Anırır?

Hadis:

عن أبي هريرة رضي الله عنه، أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: إذا سمعتم صياح الديكة⁶⁸³، فاسألوا الله من فضله، فإنها رأت ملكا، وإذا سمعتم نهيق الحمار⁶⁸⁴، فتعوذوا بالله من الشيطان، فإنه⁶⁸⁵ رأت شيطان

Ebû Hüreyre'den (r.a) rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s): “*Horozların öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütf ve ikramını talep edin. Zira onlar bir melek görmüştür. Merkebin anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allah'a sığınınız çünkü o da bir şeytan görmüştür.*”⁶⁸⁶

Hadise Aykırı Görünen Âyet:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“**Yedi gök ve onların içindekiler O’nu yücelterek anarlar. Hiçbir şey yoktur ki O’nu överek ve yücelterek anmasın, ama siz onların anışlarını anlayamazsınız. O şefkatlidir, o bağışlayandır.**”⁶⁸⁷

İtirazlar:

Emre Dorman mezkûr rivayetle ilgili şu tenkitlerde bulunmuştur: “Hadis rivayetlerinde masalları aratmayacak şekilde horozun ötmesinin melek görmesinden, eşeğin anırmasının ise şeytan görmesinden olduğu gibi garip iddialarda bulunulmuştur. Hayvanların çıkardıkları sesler Allah’ın onları o tabiat üzerinden

⁶⁸³ Hadisin bir diğer varyantında *إذا سمعتم صياح الديكة من الليل* kaydı bulunmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIII, 427.)

⁶⁸⁴ Hadisin bir diğer varyantında *وإذا سمعتم نهيق الحمار من الليل* kaydı bulunmaktadır. (Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, ay.)

⁶⁸⁵ Bazı rivayetlerde *فإنه* ifadesi yerine *فإنها* ifadesi kullanılmıştır bkz. Müslim, Zikr, 2729; Ebû Dâvûd, Edeb, 115; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIV, 380.

⁶⁸⁶ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 15; Müslim, Zikr, 2729; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 115, Tirmizî, Da’avat, 58; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIV, 380.

⁶⁸⁷ İsrâ 17/44.

yaratmış olmasından kaynaklanır. Çıkardıkları seslerin şeytan ya da melek görmeleri ile bir alakası yoktur.⁶⁸⁸

Kur'an Araştırma Grubu ise rivâyet kültürünün içinde bulunduğu karanlıktan(!) çıkmak için, Kur'an'a dönmeyi (!) tavsiye etmiştir. Grup, "Tüm bu hadisler, dinin mantıksız sanılmasına sebep olmuşlardır. Şimdi sadece Kur'an'dan din anlaşılabilir diyenlere soralım: Sizin dini anlamadaki yönteminize göre hadisler dinin kaynağıdır. O zaman sizin yönteminize göre en güvenilir hadis kitaplarında geçen bu izahları da kabul etmeniz gerekir. Kabul ediyor musunuz? Kabul etmiyorsanız, sadece Kur'an'ın güvenilir olduğu ve o zaman dinin Kur'an'dan anlaşılması gerektiği sonucuna varırsınız. Eğer bu hadisleri kabul ediyorsanız, bir kez daha önce bu hadisleri sonra Kur'an'ı okumanızı ve bu konu üzerinde ciddiyetle düşünmenizi tavsiye ederiz."⁶⁸⁹

Cevaplar:

Kâinatı ortaklaşa paylaşmış olduğumuz hayvanlar gerek ekolojik dengenin sağlanması gerek insanların ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Merhamet elçisi Hz. Peygamber (s), birçok hadis-i şeriften öğrendiğimiz üzere hayvanlarla insanların ilişkisini 'merhamet' temelleri üzerine kaim kılmıştır.⁶⁹⁰ Hz. Peygamber hayvanlar âleminde bazılarını ayrı bir önem vermiştir. Bunlardan birisi olan horoz ile ilgili "*Horozu sövmeyin. Çünkü o, namaza çağırır*"⁶⁹¹ buyurmuştur.

"Rasûlullah (s), horozların bu muntazam ötüşlerinin tesadüfi olmadığını, ilahi irade ile melek tarafından uyarıldıklarını nazar-ı dikkate arz etmektedir. Merkep

⁶⁸⁸ Dorman, *a.g.e.*, s. 228.

⁶⁸⁹ Kur'an Araştırma Grubu, *a.g.e.*, s. 117.

⁶⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Buhârî, *Sayd ve'z-Zebâih*, 5, 25, Edeb, 122; Ebû Dâvûd, Edeb, 176, Cihad, 56, 58, Dahâyâ, 12; Tirmizî, Cihad, 30, Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 507, III, 318, 378, V, 627; Nesâî, Dahâyâ, 4, Dârimî, Mukaddime, 40.

⁶⁹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 115, Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV, 115, V, 193. (Horozu başka hayvanlardan ayıran en önemli özellik, onun gecenin zaman dilimlerini insanı şaşkıncı derecede hissedip ötmek suretiyle haber vermesidir. Bu o kadar ölçülü bir tarzda olmaktadır ki, mevsimlerin değişmesi, gecelerin uzayıp kısalması esnasında da bu denge aynı şekilde korunmakta; ne önce ne de sonra tam zamanında olmak suretiyle, insanlara âdeti gecenin hangi saatinde olduğunu haber vermektedir. Cenab-ı Allah horozu bu özelliği insanların hayrına olmak üzere bahşetmiştir. Çünkü bu geceleyin teheccüd namazına kalkmak, oruç tutmak için sahur vaktinde uyanmak, sabah namazını vaktinde kılmak veya gecenin bir saatinde yolculuğa çıkmak isteyen insanlar için en büyük nimetlerden biridir. Özellikle Anadolu'muzun kasaba ve köylerinde yaşayan insanlarımızın en büyük uyarıcısı ve uyandırıcısı horozlardır. (Heyet, *Riyâzûs-Sâlihîn -İmam Nevevî Tercüme ve Şerh*, IV, 233).

anırmasına gelince, bu da şeytanın şerrinden Allah'a sığınmaya sevk etmelidir. Bazı âlimler bu hadisten hareketle, günahların yanına Allah'ın gazabının indiğine, dolayısıyla öyleleri görülünce istiaze etmenin müstehap olduğuna hükmetmiştir.⁶⁹² Âlimlerimiz horoz öterken Allah'tan dilekte ve temennide bulunmanın, dua etmenin sebebi; "Yapılan duaya meleklerin 'âmin' demesi ve dilek sahibi hakkında Allah'tan bağışlanma dilemeleridir" demişlerdir. Sulehanın huzurunda dua etmenin müstehap olması da bu minvalde değerlendirilmiştir.⁶⁹³ Rivayette eşeğin anırma esnasında şeytanı görmesi, şeytanın o anda orada bulunması sebebiyledir ki, bu nedenle Hz. Peygamber'in (s) istiaze tavsiyesi vardır.⁶⁹⁴

"*Horozda sövmeyin çünkü o namaza dâvet eder*" rivayeti, horozda sövmeyi nehy etmiştir. Çünkü horoz uyuyan kimseleri uyandırarak sabah namazına ve teheccüd namazı kılmalarına sebep olur. Ayrıca horoz sesinden ve bağırmasından rahatsız olmak mekruhtur. Allah'a itaat etmeye yardım eden her bir şeye rağbet etmek, Müslüman'ın yapması gereken işlerdendir. Hadisteki nehy tenzihidir. Lanet etmek haramdır.⁶⁹⁵ Ayrıca horozda hiçbir hayvanda olmayan bir hissiyat vardır. O, gece vakitlerini bilir ve hiç yanılmamak şartıyla ara ara her gece belli vakitlerde öter. Gece uzun olsun kısa olsun, fecr zamanında devamlı öter. Dâvudi diyor ki: "Horozdan beş şey öğrenmek gerekir, bunlar; güzel ses, fecrde kalkmak, cömertlik, kıskançlık ve çokça cinsi münasebet yaşamak."⁶⁹⁶

"Cenab-ı Hak horozlarda bir özellik yaratmıştır. Gecenin muayyen saatinde ve gündüzün belirli vaktinde öterler. Bunu da gecelerin uzamasına ve kısalmasına göre ayarlarlar. Hele bazı horozların ötüşü hiç şaşmaz. Bu ötüşler mânevî bir tesirin, bir meleğin gözükmesiyle meydana geldiği için bu vakitte edilecek dualara melek de 'âmin' der ve böylece onun 'âmin' demesine uygun düşecek dualar da makbul olur. Onun için horoz ötüşü işitildiği zaman Allah Tealâ'nın geniş hazinelerinden ve bol rahmetinden istemeyi Peygamberimiz tavsiye buyurmaktadır. Eşekler de geceleyin zararlı varlıklar görmeleri sebebiyle anırdıklarından, onların kötülüğünden Allah'a

⁶⁹² Canan, *a.g.e.*, XVI, 394.

⁶⁹³ Kadı İyaz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, VIII, 224; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XV, 192.

⁶⁹⁴ Aliyyü'l Kârî, *Mirkâtü'l-Mefatih*, IV, 1278

⁶⁹⁵ Özkes, İhsan, *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, VI, 53.

⁶⁹⁶ Davudoğlu, *a.g.e.*, XI, 67.

sığınmak gerekir. Ayrıca, horozlarda şu vasıflar vardır ki, bunlar insanlarda mevcuttur: Güzel ses, cömertlik; öyle ki, kendisi yemeyip etrafındaki tavuklara yedirecek kadar... Eşini kıskanmak, erken kalkıp davranmak ve idareci durumda olmak gibi.”⁶⁹⁷

Fikret Çetin, mezkûr hadis örneğinde Caner Taslaman’a reddiye niteliğinde yazdığı “Bu Hadisler ya Âyet Olsaydı Caner Bey” isimli yazısında şöyle demektedir: “Horozlar genelde sabah namazına yakın öterler; hele eski zamanda insanları sabah namazına uyandırıyorlardı. Geceleyin seher gibi mübarek vakitlerde sanki Allah’ın rahmetine tâlip olmamızı istercesine harekete geçen horozların bizi namaza kaldıran ötüşlerinin rahmet meleklerini görmekten dolayı olması hakikatten hiç de uzak değildir. Hadisin diğer varyantlarında geceleyin kaydıyla gelmesini nazar-ı itibara alarak, eşeğin geceleyin herkes uykuda iken anırmasının pek hayra alâmet olmayabileceğini anlamak da pek zor olmasa gerektir. Kur’an-ı Kerim’de cinnî şeytanlar gibi insî şeytanların da varlığından haber verilmesi hatırdâ tutulursa burada bahsedilen şeytanın insî bir şeytan, mesela bahçeye, ahıra giren bir hırsız olmasının dahî maksud-ı âli-i Hazret-i Risaletpenâhî’den uzak olmadığı söylenebilir. Bu hadis haber vermese bile gecenin bir vakti durduk yere anırmaya veya havlamaya başlayan eşek ve köpeğin neye tepki gösterdiği kırsal yerleşimde yaşayan ev ahâlisinin kalbine sürûr değil, telaş verecek bir durumdur. Eşek ve köpek genellikle korktuğu veya rahatsızlık duyduğu tehlike anlarında bu tarz reaksiyonlar gösterir. Bu korku ve tehlikenin sebebi bir yılan olabileceği gibi, insî veya cinnî bir şeytan da olabilir. Hangisi olursa olsun, Allah’a sığınmayı gerektirecek bir durumun mevcudiyeti ortadadır. Hadisin ilk kısmında melek kelimesinin geçiyor olması, ikinci kısmında yer alan şeytan kelimesinin onun mukâbili olan varlık olmasını zorunlu kılmaz. Nitekim bu hadisin şâhidi kabilinden şöyle bir rivâyet de mevcuttur: عن جابر بن عبد الله، عن النبي: صلى الله عليه وسلم قال: يا معشر أهل الإسلام أقلوا الخروج بعد هدو الرجل، فإن لله دواب يبثهن في الأرض، فمن سمع نباح كلب، أو نهاق حمار، فليستعد بالله من الشيطان، فإنهن يرين ما لا ترون. Câbir b. Abdullah ve Ubâde b. Sâmit Rasûlullah’tan rivâyet ediyor: ‘*Ey Müslümanlar topluluğu! Ayak sesleri kesilip ortalık ıssızlaştıktan sonra dışarıya (taşraya) çok çıkmayın! Zira Allah Telâla’nın geceleyin yeryüzüne yaydığı kimi (vahşi) canlılar vardır. Öyleyse kim bir*

⁶⁹⁷ Buhârî, *el-Edebu’l-Müfred*, (trc. Yavuz, A. Fikri, *İmam Buhârî’nin Derlediği Ahlak Hadisleri*), II, 596-599.

*köpeğin havlamasını veya eşeğin anırmasını duyarsa şeytandan Allah'a sığınsın. Zira onlar sizin göremediğiniz şeyleri görürler.*⁶⁹⁸Görüldüğü gibi hadis, 'şeytan'dan kastedilenin, vahşi ve zararlı hayvanlar olduğunu anlamamız noktasında bize yardımcı olmaktadır. Özellikle rivâyetin 'takip, tertip ve illet' mânâsını ifade eden ف edatıyla فمن سمع şeklinde vârit olması, bunu destekleyen mühim bir lafzî karinedir. Nitekim köpeklerin havlamasının da bu hadiste zikredilmiş olması meselenin eşekle sınırlı bir durum olmadığını göstermektedir. Köpek gibi hayvanların bizim fark edemediğimiz bazı ses ve canlıları algılayabilip tepki verdiği köpek besleyenlerin veya geceleyin bu hayvanları gözlemlemiş olanların gâyet iyi bildiği bir husustur. Özellikle Arabistan gibi sıcak arâzilerde zehirli ve yırtıcı hayvanlar gündüzün kavurucu sıcaklarında yuvalarına sığınırken, gece serin vakitlerde avlanmaya çıkarlar. Gecenin zifirî karanlığında çölde dolaşmanın gündüzleri dolaşmaktan çok daha tehlikeli olduğu mâlumdur. Hadîs-i Şerîfte geçen دواب kelimesi Arapçada karada yaşayan büyük-küçük her türlü canlı, haşerat, sürüngen için kullanılan bir kelimedir. Dolayısıyla mezkûr hadis-i şeriflerdeki sakındırmanın bu gibi tehlikelere karşı olduğu rahatlıkla söylenebilir.⁶⁹⁹ Arz edilen âyeti incelediğimiz takdirde merkep için Allah'ı anmama söz konusu değildir. Nitekim başka bir rivayette en az zikreden hayvan olarak merkepler anılmaktadır, bu bile zikrin varlığına delalet etmektedir. Rivâyet ilk bakışta anlaşılması zor bir konumda bulunabilir. Ancak rivayeti anlamamızın önüne geçen engeller ortadan kaldırıldığında, rivâyet ne akla ne de Kur'an'a aykırıdır. Âyet ile rivâyet arasında da sarîh bir teâruz söz konusu değildir, bu sebeple rivâyetin Kur'an'a aykırı olduğu söylenemez.

2.13. Peygamberimiz Bazılarının Cennetlik Olduğunu Bildirmiş midir?

Hadis:

⁶⁹⁸ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 344, Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle, 523; İbn Harrâd, *Ahkâmü'l-Kübrâ*, III, 544; Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 115

⁶⁹⁹ Çetin, Fikret, "Bu Âyetler ya Hadis Olsaydı Caner Bey?" (<http://sahniseman.org/bu-âyetler-ya-hadis-olsaydi-caner-bey>)

عن جابر بن عبد الله، يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: لا تمس النار مسلما

رأني أو رأى من رأني⁷⁰⁰ (...)

Câbir b. Abdillâh'dan rivayetle, Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: “Beni gören veya beni göreni gören bir Müslüman'a ateş değmeyecektir”

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفَعَّلُ بِي وَلَا بَكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“De ki: Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”⁷⁰¹

İtirazlar:

Dorman, mezkûr rivayetle ilgili: “Cennete girmenin vizesinin, peygamberimizi görmek ve O’nu görenleri görmek olduğu bir din, Allah’ın dini değildir. Bununla birlikte yine aynı kaynaklarda, peygamberimize ait olduğu rivâyet edilen ve Kur’an âyetleri ile uyumlu olan birtakım ifadeler de yer verilmiştir. Bir hadis rivâyetine göre örneğin peygamberimizin şöyle söylediği iddia edilmiştir: ‘Allah’a yemin ederim ki, ben Allah’ın Resûlü olduğum halde bana ve size yarın Allah tarafından nasıl muamele edileceğini bilemem.’⁷⁰² Görüldüğü üzere iki rivâyet arasında teâruz vardır ve ikinci rivayeti Kur’an desteklerken ilk rivâyet Kur’an’a aykırıdır”⁷⁰³ demiştir.

Fereç Hüdür ise: “Bu tür rivayetlerle, bir kimsenin yalnız iman etmiş olmasından dolayı cennete gireceğini kesinlikle cehenneme girmeyeceğini iddia etmişlerdir. Böylece Müslümanların iyi veya kötü amel işlemiş olmalarının önemi yoktur demekle, Müslümanlar arasında fesadın yayılmasını amaçlamışlardır. Bununla yetinmeyerek bu rivayetlerine ters düşen başka rivayetler uydurmak suretiyle, iyi ve kötü amel

⁷⁰⁰ Tirmizî, Menâkıb, 57; Talha b. Hiraş, bu hadisi rivâyet ederek, Câbir b. Abdillâh’ı görme şerefine nail olduğu için duyduğu mutluluğunu ifade etmiştir. Ayrıca bkz. Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, XVII, 357, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, II, 25.

⁷⁰¹ Ahkaf 46/9.

⁷⁰² Buhârî, Cenâiz, 3.

⁷⁰³ Dorman, *a.g.e.*, s. 176, 177. (Dorman’ın bu çalışmasında mezkûr hadis rivayeti için verilen dipnot hatalıdır. İddia ettiği Tirmizî, Menâkıb, 3857 numaralı olarak naklettiği ‘Beni gören veya beni göreni gören bir Müslüman’a ateş değmeyecektir’ rivâyet bu kaynağa ait değildir.)

kavramlarını belirsiz hale getirmek ve Müslümanları bu konuda şaşkın bir duruma sokmak için çaba harcamışlardır. Zaten onların ana metodu kavramları bozabilmek için bir konu hakkında çelişkili rivayetler uydurmaktadır” demiştir.⁷⁰⁴

Cevaplar:

Hadisle ilgili ayrıntılara geçmeden önce ifade etmemiz gerekir ki, Tirmizî (279/892) bu hadisi naklettikten sonra hadis için sahih değil, hasen-garîb hükmünü vermiştir. Rivayeti garîb hale getiren sebebi ise kendisi: “Bu rivayeti Musa b. İbrahim b. Kesîr’den başka bir kimseden bilmiyoruz” diyerek açıklamıştır. Râvinin durumunu biraz araştırdığımızda; Ebî Rebîa ailesinden⁷⁰⁵ olan İbrahim b. Kesir⁷⁰⁶ için Zehebî (748/1348) sika derken,⁷⁰⁷ İbn Hıbbân (354/965) ise sika demekle birlikte bu zatın bilmeyerek hata yapabilen bir kimse olduğuyla ilgili mâlumat sahibi olduğunu da söylemiştir.⁷⁰⁸

Sahâbî, sahâbe ve ashap kelimeleri İslâmiyet’le birlikte, Resûl-i Ekrem’i görüp O’na inanan kimseler için kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁰⁹ İbn Hacer sahabîyi, “Mü’min olarak Hz. Peygamber (s)’i gören ve Müslüman olarak ölen kimsedir” diye tanımlamıştır.⁷¹⁰ Hz. Peygamber (s)’i görmek o kadar önemli bir hâle gelmiştir ki, O’nu görmek adına bazen günler, aylar süren yolculuklar yapılmış O’nu görmek ve sohbetine katılmak büyük bir öneme haiz olmuştur. O’nu gören insanların birçoğu Müslüman olmuş, yani hayat tarzları bir anda değişerek yeni bir dünyaya açılmıştır. Bu derece önemli bir görüşmeyi basite alarak sıradan bir insanı görmek gibi değerlendirmek doğru değildir. O’nu görmek o kadar önemlidir ki Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde yaşayıp O’nu göremeyenlere muhadramûn denilerek⁷¹¹ sahabe kavramından ayrılmıştır. Yine Hz. Peygamber: “*En hayırlı asır, benim içinde*

⁷⁰⁴ Hüdür, *Kütüb-i Sitte’nin Eleştirisi ve Kur’an’a Arzı*, s. 151.

⁷⁰⁵ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, XI, 327.

⁷⁰⁶ Musa b. İbrahim el-Ensârî diye meşhur olmuştur.

⁷⁰⁷ Zehebî, *Telhis*, 215.

⁷⁰⁸ İbn Hacer, *Tehzib*, X, 333.

⁷⁰⁹ Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 491.

⁷¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 6.

⁷¹¹ Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamber’i Müslüman olarak göremeyen kimselere verilen ad. (Efendioğlu, "Muhadramûn", *DİA*, XXX, 395, 396.)

bulduğum asr-ı saadettir. Sonra onu tâkib eden asır, sonra onu tâkib eden asırdır..."⁷¹² buyurarak kendisi ile aynı dönemde yaşamanın önemine vurgu yapmıştır.

Begavî (516/1122), "Bu rivâyet sahabenin diğer insanlara, tabîînin tebe-i tabîîne olan faziletini ortaya koymaktadır"⁷¹³ derken; Münâvî (1032/1623), hadiste kastedilen ateşin, cehennem ateşi olduğunu söylemiştir.⁷¹⁴ Abdülhak ed-Dehlevî (958/1551) ise bu hadis aşere-i mübeşşere ve cennetle müjdelenen sahabe özelinde değil iman üzere ölen sahabe, tâbiîn ve Müslüman herkes için geçerlidir, demiştir.⁷¹⁵ Hadiste geçen *مسلمًا* kaydı İslâm üzerine hayatını sürdürmüş ve İslâm üzere ölmüş mânasındadır. Hz. Peygamber'in cefa çektiği zamanlarda O'na kol kanat geren O'nun mübarek ağızlarından dökülenlere "o dediyse doğrudur" diye tam teslimiyet takınan arkadaşları elbette üstün kişiliklerdir. Bu üstünlükleri Kur'an'da da belirtilmiş ve "**Onlar Allah'tan razı oldu, Allah da onlardan razı oldu**"⁷¹⁶ ifadeleri ile övgüye mazhar olmuşlardır. Yine başka bir âyette, "**Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar**"⁷¹⁷ diyerek, onların imanı bizler için örnek gösterilmiştir. Bu sebeple onlar ve onlara yakın olanlar övgüye mazhar olmuşlardır. Ehl-i Sünnet akidesine göre ise her Müslüman olarak ölen kişi cennete gidecektir. Günahları varsa cezasını çektikten sonra ebedi bir cennet hayatıyla karşılaşacaktır. Hadisleri anlamaya çalışırken, birbirinden ayrı ve kopuk bir okuma gerçekleştirsek ulaşacağımız sonuç maalesef yukarıdaki itirazlardan ileri gitmeyecektir. Dinin koymuş olduğu hüküm ve kaideleri bir bütün halinde değerlendirmesek bu kaçınılmazdır. Bu hadisi "Hz. Peygamber veya arkadaşlarını gören herkes cennete gidecek" şeklinde algılasak rivayette ciddi problemler görebiliriz. Bir önceki bölümlerde zikrettiğimiz gibi problem, bu rivayetleri tenkid eden kişilerin Kur'an

⁷¹² Hadisi küçük lafız farklılıkları ile İmran b. Husayn nakliyle Buhârî ve Abdullah b. Mes'ud nakliyle Müslim *el-Câmi'üs-Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir. Müslim (261/875)'de geçen *خير أمتي القرن الذين* "İnsanların en hayırlısı benim asrım(daki ashâbım)dır. Sonra onları takib edenler (tâbiun), sonra onları takib edenler (etbâu't-tâbiîn)dir. Daha sonra birtakım topluluklar gelir ki onlardan kiminin tanıklığı yemininin önüne geçer, kiminin de yemini tanıklığının önüne geçer" rivayeti en kapsamlı rivayettir. (Buhârî, Şehâdât, 9, Rikâk, 7, Sahâbe, 2, Eymân ve'n-Nuzûr, 27.)

⁷¹³ Begavî, *Kitâbu'l-Mesâbih*, VI, 399.

⁷¹⁴ Münâvî, *et-Teyisr*, II, 498.

⁷¹⁵ Abdurrahim el-Mübarekfurî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, X, 243.

⁷¹⁶ Beyyine 98/8.

⁷¹⁷ Bakara 2/132.

metnini doğru anlamak için gösterdiği te'vil etme çabasını hadisler için göstermemeleridir. Bu itirazlarının temel sebebi öyle zannediyoruz ki, içlerinde taşıdıkları ve rivayetlerle karşılaştıkça dışa yansıttıkları hadislere karşı var olan önyargıdır.

2.14. Peygamberimiz (s) Gemiye Binmeyi Yasaklamış Olabilir mi?

Hadis:

عن عبد الله بن عمرو قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا يركب البحر إلا حاج، أو معتمر، أو غاز في سبيل الله، فإن تحت البحر نارا، وتحت النار بحر

Abdullah b. Amr şöyle dedi: Rasûlullah buyurdular ki, “*Hac, umre veya Allah yolunda cihat maksatları dışında gemiye binme. Zira denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır.*”⁷¹⁸

عن عبد الله بن عمرو، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا يركب البحر إلا حاج، أو معتمر، أو غاز في سبيل الله، فإن تحت البحر نارا، وتحت النار بحرا، ولا تشتريين من ذي ضغطة سلطان شيئا

Abdullah b. Amr şöyle dedi: Rasûlullah buyurdular ki, “*Hac, umre veya Allah yolunda cihat maksatları dışında gemiye binme. Zira denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır. Bir Müslüman bir Müslüman'ın malını idarenin baskısı altında satın almasın.*”⁷¹⁹

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde

⁷¹⁸ Ebû Dâvûd, Cihad, 9; Sa'd b. Mansur, *Sünen*, II, 186; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 213; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, VI, 30, *el-Ba's ven-Nüşûr*, 265.

⁷¹⁹ Hemezânî, *el-Firdevs*, V, 149; Hatîp el-Bağdâdî, *Telhîs*, I, 156; Ayrıca bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, IV.

Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiğı yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre âmade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.⁷²⁰

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلُوكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ

“Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır.”⁷²¹

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلُوكَ فِي الْبَحْرِ لِيَتَّبِعُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّه كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Rabbimiz, lütfundan nasip arayacaksınız diye sizin için denizde gemiler yürütendir. Şüphesiz O, size karşı çok merhametlidir.”⁷²²

İtirazlar:

Emre Dorman mezkûr rivâyetin Kur'an'a arz edildiğinde uydurma olduğunu ve bu minvalde Hz. Peygamber'den sâdır olan diğer rivayetlerle tenâkuz teşkil ettiğini şu şekilde ifade etmiştir: “Hadis rivâyetinde peygamberimizin ‘hac, umre ya da cihat amaçları dışında gemiye binmeyin!’ dediğı iddia edilmiştir. Buna rağmen başka bir rivayette gemiye binme o denli abartılmıştır ki, gemi tutması sebebiyle kusana bile şehit sevabı olduğu iddia edilmiştir: ‘Rasûlullah buyurdular ki: *Deniz tutması sebebiyle (gemide) kusan kimseye şehit sevabı verilir. Boğularak ölene de iki şehit sevabı vardır.*’⁷²³ Bu türden rivayetler hem kendi aralarında çelişmektedirler hem de peygamberimizin böyle şeyler söylemeyeceğı açıktır. Gemi, geçmişten günümüze hem insan hem de yük taşımacılığında kullanılan ve kolaylık sağlayan bir ulaşım aracıdır. Hac, umre ve cihat dışında pek çok alanda kullanımı söz konusudur. Özellikle

⁷²⁰ Bakara 2/164.

⁷²¹ İbrahim 14/32.

⁷²² İsrâ 17/66.

⁷²³ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 8; Müslim, İmâret, 49; İbn Mâce, Cihad, 10; Ebû Dâvûd, Cihad, 10; Dârimî, Cihad, 29; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XLIV, 581; XLV, 276; İshak b. Rahuye, *Müsned*, V, 91; Hımdî, *Müsned*, I, 343.

İstanbul gibi deniz ulaşımının yaygın olduğu yerlerde yaşayan ve hadisleri dinin kaynağı olarak kabul edenlerin bu rivâyet sebebiyle gemiye binmemeleri ve ulaşımını deniz yolu dışında gerçekleştirmeleri gerekir. Peygamberimize iftira edilmek suretiyle ortaya atılan bu türden saçma iddialar, ancak hadis rivayetlerinde olur. Kur'an'da gemilerin insanların hizmetine sunulan nimetlerden olduğu görülmektedir.⁷²⁴

Cevaplar:

Öncelikle ifade etmemiz gerekir ki, bu hadis genel görüşe göre zayıf bir hadistir.⁷²⁵ İbn Hacer hasen olduğunu,⁷²⁶ Buhârî sahih olmadığını, Hattâbî ise isnadında zayıflık bulunduğu gerekçesiyle hadis için zayıf demişlerdir.⁷²⁷ Hafız el-Münzirî (656/1258), bu hadisin isnadında ızdırap bulunduğunu ifade etmiştir. Çünkü başka bir senette bu hadisin Beşir b. Müslim'e direkt olarak Abdullah b. Amr vasıtasıyla değil, meçhul bir râvî tarafından intikal ettiği ifade edilmektedir. Ebu Davud'da aynı şekilde hadisin senedinde bulunan ravilerin kimliklerinin meçhul olduğunu ifade etmiştir.⁷²⁸ Aynı rivâyetin Leys b. Selîm tarîki de aynı şekilde zayıftır.⁷²⁹ Şevkânî, Sa'd b. Mansur'a hitaben, "Ebû Dâvûd bu hadis için râvîleri meçhuldür, dedi" demiştir.⁷³⁰

Bu hadisi anlarken, " Zorunlu olmadıkça gemiye binmemeyi tavsiye etmektedir"⁷³¹ diye salt ibareden anladığıyla amel edenler olsa da Hâkim en-Nisabûri (405/1014) gibi, "Deniz yolculuğunun zor ve meşakkatli bir yolculuk olmasından dolayı cehennem ve ateş ile özdeşleşmiştir" diyenler de olmuştur.⁷³² İbnü'l Arabî ise, *تحت البحر ناراً* ifadesi için "Ateşin altında da kaya vardır" yorumunda bulunmuştur.⁷³³

⁷²⁴ Dorman, *a.g.e.*, s. 210.

⁷²⁵ el-Bennâ Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbânî li'tertîbi Müsned Ahmed bin Hanbel eş-Şeybânî*, XI, 42.

⁷²⁶ İbn Hacer, *Telhîs*, II, 221.

⁷²⁷ Hattâbî, *Muhtaru's-Sünen*, III, 359; Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Mulakkan, *el-Hulâsa*, I, 72-74.

⁷²⁸ İbnü'l Arabî, *el-Kabes*, 141; Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeniçel, Kayapınar, *a.g.e.*, IX, 459, 460

⁷²⁹ Vellevî, *Zahîretü'l-Ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, II, 81.

⁷³⁰ Şevkanî, *Neylü'l-Evtar*, I, 17; Azimâbâdî, *Avnü'l-Ma'bud*, VII, 167; Vellevî, *a.g.e.*, ay; Sübkî, *el-Menhel*, I, 281.

⁷³¹ Şevkanî, *a.g.e.*, IV, 343.

⁷³² Hâkim en-Nisaburî, *Müstedrek*, IV, 638.

⁷³³ İbnü'l Arabî, *el-Mesâlik*, V, 103.

“Burada kastedilen herhangi bir deniz değil Rum denizidir”⁷³⁴ diyenler de olmuştur.⁷³⁵ Cessâs, buradaki nehyin tahrîm mânâsında olmadığına, istihbaben ifade edildiğine dikkat çekmiştir ve deniz yolculuğunun dünya menfaati anlamında bir çok getirisi ve kişiyi cezbedici özelliği sebebiyle, böyle bir yasaklamaya gidilmiş olabileceğini söylemiştir.⁷³⁶ Bizim burada aktardığımız kanaatler, rivâyet ekseninde serdedilen yorumları göstermektedir ve elbette zan bildirmektedir. Bu bağlamda düşünmek ve yorumları tek doğru olarak kabul etmek gibi yanlış bir bakışa kapılmamak yerinde olacaktır.

Mezkûr rivayetle ilgili olarak Mustafa Öztürk, “Kur’an’da Uhrevî Azap Figürleri” isimli makalesinin bir bölümünde bu rivayete değinmiş ve tarihsel olgular gölgesinde anlayarak şöyle demiştir. “Bu hadis, Kur’an’ın vahyedildiği dönemde yaşayan Arapların denizden ürktüklerini ve bu yüzden onu cehennemle özdeşleştirdiklerini göstermektedir. Klasik tefsirlerde bazı sahabilerin denizden ne denli korktuklarını tasvir eden daha ilginç kayıtlar da mevcuttur. Mesela Taberî (310/922), Kehf Sûresi’nin 29. âyetin⁷³⁷ tefsirinde Safvân b. Ya’lâ’dan şöyle bir rivâyet aktarmıştır: ‘Babam Ya’lâ, Rasûlullah’ın (s) ‘Deniz cehennemdir’ sözünün aktarınca, kendisine ‘Deniz nasıl cehennem olur?’ diye soruldu. Bunun üzerine Ya’lâ, Kehf Sûresi’nin 29. âyeti okudu ve ardından, ‘Allah’a yemin olsun ki, asla denize girmeyeceğim veya yaşadığım sürece denizin bir damlası dahi bana dokunmayacak’ dedi.⁷³⁸ Kıyametin kopuşuyla birlikte gerçekleşecek olan kozmik değişimi tasvir eden Tûr⁷³⁹ ve Tekvîr⁷⁴⁰ sûrelerinin 6. ayetlerinin tefsiriyle ilgili bazı rivayetler de yine ilk nesil Müslümanların denizi cehennem olarak algıladıklarını göstermektedir. Mesela,

⁷³⁴ Bugünkü Arapça’da el-Bahrü’l-ebıyaz el-mutavassıt denilen Akdeniz, tarih boyunca Müslümanlar tarafından daha çok Bahrü’r-Rûm (Romalılar denizi) ve kıyısında yer alan kara parçalarından dolayı da Bahrü’l-Endelüs, Bahrü’l-Mağrib, Bahrü’l-İfrîkıyye, Bahrü’l-İskenderiyye, Bahrü’ş-Şam, Bahrü’l-Kostantiniyye ve Bahrü’l-Efrec gibi adlarla anılmıştır. (Tuncel, Metin, "Akdeniz", *DİA*, II, 231.)

⁷³⁵ İbn Receb el-Hanbelî, *Ravâiü't-Tefsîr*, II, 539.

⁷³⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, I, 131.

⁷³⁷ وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَن شَاء فَلْيُؤْمِن وَمَن شَاء فَلْيُكْفُرْ ۗ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَجِيبُوا يَغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ ۚ وَشَوِي الْجُوهُ ۚ يَسُ الْسَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ۚ (Kehf 18/29). “Ve de ki: O hak Rabbimizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Çünkü biz zalimler için öyle bir ateş hazırlamışız ki, duvarları, çepeçevre onları içine alacaktır. Eğer feryad edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. O ne kötü bir içecek ve ne kötü bir dayanma yeridir.” (Kehf 18/29).

⁷³⁸ Taberî, *Camiü'l-Beyân*, XVIII, 12.

⁷³⁹ عَذَابٌ رَّبِّكَ لَوَاقِعٌ ۚ إِنَّ رَبِّنَا أَكْبَرُ ۚ (Tûr 52/6).

⁷⁴⁰ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (Tekvîr 81/6).

Tûr 6. âyetin tefsirinde Hz. Ali'nin bir Yahudi'ye 'Cehennem nerededir?' diye sorduğu; Yahudi'nin 'Denizin altında' diye cevap vermesi üzerine onu tasdik edip ardından bu âyeti okuduğu kaydedilmiş; yine bu âyetten hareketle cehennemin yeryüzünde olduğu ileri sürülmüştür.⁷⁴¹

Bu bilgiyi günün şartları dahilinde irdeleyenler olduğu gibi coğrafi yapı ile bağlantı kurarak mucizevî bilgi olarak sunanlar da olmuştur. Bu görüşü savunanlar şöyle demektedir: "Denizin altında ateş, ateşin altında deniz vardır ifadesini bazı âlimlerimiz Hz. Peygamber'in (s) mucizesi olarak adlandırmışlardır. Çünkü bugünkü jeoloji bilgisi yer kürenin merkezini ateş kabul eder. Arzımızın küre olması hasebiyle, bilhassa güney yarım kürenin ve özellikle Suudi Arabistan'a yol veren denizlerin antipodları hep denizdir. Bu bilgi günümüzde sıradan bir bilgi olarak gözükse de coğrafya bilgisinin sınırlı olduğu Hz. Peygamber zamanında mucizevî bir bilgidir."⁷⁴²

Azîmâbâdî (1857-1911), bu rivâyet "Deniz yolundan başka bir yolla hacca gitme imkânı bulunmayan bir kimsenin haccı terk edebileceğini" söyleyen kimseler aleyhine bir delildir. Çünkü hadis, Allah yolunda cihad edecek ya da hac veya umre yapacak olan kimselerin bu gayelerine erişebilmek için her hâlükârda deniz yolculuğu yapabileceklerini açıkça ifade etmektedir. Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (373/983) de dediği gibi hacca gitmek için deniz yolculuğundan başka çaresi olmayan bir kimseye denizin genellikle tehlikelerden emin olması halinde deniz yoluyla hacca gitmesi farz olur. Fakat denizde böyle bir emniyetin bulunmaması halinde, o kimse hacca gidip gitmemekte serbesttir.⁷⁴³ Zamanımızda ise deniz yolculuklarının tam bir güven içinde yapıldığı bilinen bir gerçektir.⁷⁴⁴ Mecelle'de de ifade edildiği üzere "Ezmânın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz" kaidesine göre, böyle bir hüküm o gün geçerli olsa bile; bugün tehlikelerden arınmış olan deniz yolculuğu şer'i bir problem doğurmamaktadır.

Sonuç olarak ifade etmemiz gerekir ki; hadis ilmi içerisinde sıhhat dereceleri farklı metinlerle karşılaşılabilmektedir. Uydurma hadis bu kategorik ayrımın sınırları

⁷⁴¹ Öztürk, Mustafa, "Kur'an'da Uhrevi Azap Figürleri", İslâmiyât, V, sayı: 1 s. 97, 98.

⁷⁴² Canan, a.g.e., VIII, 41.

⁷⁴³ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, VII, 166.

⁷⁴⁴ Yeniçel, Kayapınar, a.g.e., ay.

dışında tutulduğunda en alt tabakada zayıf hadisler kalmaktadır. Burada görüldüğü üzere hadis ilminin otoritesini sarsmak adına zayıf bir hadis üzerinden hareket etmek ise, ilmin izzetine yakışan bir yaklaşım değildir. Hadis metinlerinin genel olarak problemlili bir şekilde bizlere ulaştığını ifade eden bu şahısların, Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle reddettikleri hadisleri yeniden ele almaları gerekmektedir; çünkü mezkûr âyetler ile hadisler arasında sarîh bir aykırılık söz konusu değildir. Yukarıda zikrettiğimiz açıklamaları görmezden gelerek düşündüğümüz takdirde, gemiye binmeyi yasaklayan rivâyet ile Kur'an arasında bir teâruz olması gerekmektedir. Hâlbuki ne rivâyet gemiye binmeyi yasaklamış ne de Kur'an bunu sarîh bir şekilde serbest bırakmıştır. Rivâyet üzerine birçok te'vil yapıp anlaşılması adına gayret gösterilmişse de bu yorumların hangisinin Hz. Peygamber'in muradı olduğunun bilinmesi imkânsızdır. Bu sebeple Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, diyerek hareket etmek gerektiğini düşünmekteyiz. Hacca gitmek için deniz yolculuğundan başka bir çare bulamayan bir kimsenin tehlikelerden uzak olması şartıyla deniz yoluyla hacca gitmesi farz olur. Çünkü hadiste hac, umre ve cihat yapacak kimselerin hedeflerine ulaşabilmesi için deniz yolculuğunu yapabilecekleri ifade edilmiştir. Bugün ise, deniz yolculuklarında bu güven ortamı sağlanmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde rivâyet ne akla ne Kur'an'a aykırıdır. Rivâyetinin anlaşılmasının önüne geçen "ön yargı perdesi" kaldırıldığında rivâyetin bir problem barındırmadığı görülmektedir. Ezcümle, Kur'an'a aykırılık gerekçesiyle tenkîd edilmesine rağmen rivâyetin Kur'an'a aykırı olmadığı apaçık ortadadır.

2.15. Haksız Yere Öldürülen Herkesin Suçu Kâbil'e Yüklenir mi?

Hadis:

عن عبد الله رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تقتل نفس ظلماً، إلا كان على ابن

آدم الأول كفل من دمها، لأنه كان أول من سن القتل

Abdullah (r.a) şöyle dedi: “Rasûlullah buyurdular ki; “Yeryüzünde haksız yere öldürülen bir insan yoktur ki, katilin günahından bir misli Hz. Âdem’in ilk oğluna (Kabil’e) gitmemiş olsun. Çünkü o, haksız öldürme yolunu ilk açandır.”⁷⁴⁵

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جِمْلِهَآ لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَن تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Günah yükü ağır olan kimse, (bir başkasını), günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırıldığı kimse yakını da olsa. Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah’adır.⁷⁴⁶

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. **Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır.** (Şöyle diyerek dua ediniz): “Ey Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâ’mızısın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”⁷⁴⁷

إِن أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِن أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا

“İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, onu da kendi aleyhinize işlemiş olursunuz. Derken sonraki (yeni) taşkınlığımızın vaadesi gelince, kederinizden suratlarınız asılsın, daha önce girdikleri gibi yine

⁷⁴⁵ Buhârî, Diyat, 2, Enbiya, 1, İ’tisâm, 15; Müslim, Kasame, 27.

⁷⁴⁶ Fâtır 35/18.

⁷⁴⁷ Bakara 2/286.

Mescid'e (Kudüs'e) girsinler ve istila ettikleri yeri mahvedip dursunlar diye başınıza yine düşmanlarınızı musallat ederiz.⁷⁴⁸

İtirazlar:

Emre Dorman, rivâyetin Kur'an'a aykırı olduğunu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Hadis rivayetlerinde yeryüzünde haksız yere öldürülen bütün insanların katillerinin günahından bir mislinin haksız yere kardeşini öldüren Hz. Âdem'in oğluna da yüklendiği iddia edilmiştir. Oysa Kur'an'da açık bir şekilde hiçbir günahkârın bir başkasının günah yükünü yüklenmeyeceği ifade edilir.⁷⁴⁹

İbrahim Sarmış ise, “Rivayetlerde anlatılan bu anlayış, Hristiyanlardaki ‘doğuştan günah’ veya ‘Âdem'in işlediği günahın soyundan gelen bütün insanlara geçtiğini Hz. İsa'nın insanları bu günahattan kurtarmak için canını çarmıh üzerinde feda ettiğini’ söyleyen anlayışın İslâm kültüründe bir yansıması olsa gerektir. Bilindiği gibi Hristiyanlar Âdem'in işlediği günahın onun soyundan gelenlere geçtiğini iddia ederken, rivâyet, haksız yere öldürenlerin günahları kadar günahın, öldürmeyi yapan ilk kişiye yüklendiği söylemektedir. (...) Âdem'in iki oğlundan birinin diğerini öldürmesinden dolayı İsrailoğullarına böyle bir cezanın yazılmasının tutarlı ve mantıklı olmadığı göz önünde bulundurularak bu iki kişinin Âdem'in öz iki oğlu olmayıp bütün insanlar gibi onun soyundan gelen İsrailoğullarından iki kişi olduğu belirtilir. (...) Âdem'in iki oğlu/İbn Âdem ifadesinin kullanılması mutlaka kendisinin öz iki oğlu olmasını gerektirmez. Nitekim çoğul olarak ‘Ademoğulları/Benî Âdem’ denildiği gibi ‘Âdemoğlu/İbn Âdem’ olarak da kullanılabilir ve bununla bütün insanlar kastedilir. (...) Bu ceza haksız bir şekilde Âdem'in iki oğluna kadar geri götürülerek onlardan kâtil olduğu söylenen Kabil'e mal edilmiş ve âyetin ‘bütün insanları öldürmüş gibi olur’⁷⁵⁰ bölümü, Kabil'in şahsında genelleştirilerek yeryüzünde ‘Haksız yere öldürülen bir insan yoktur ki, kâtilin günahından bir misli Hz. Âdem'in ilk oğluna

⁷⁴⁸ İsrâ 17/7.

⁷⁴⁹ Dorman, *a.g.e.*, s. 179.

⁷⁵⁰ Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. And olsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir. (Mâide 5/32).

(Kabil'e) gitmemiş olsun. Çünkü o, haksız öldürme yolunu ilk açandır⁷⁵¹ rivâyetine dayanak yapılmıştır. Tıpkı zinâ suçu için recm cezası uygulamasının İsrailoğullarına verilen özel bir ceza olduğunu düşündüğümüz gibi, peygamberleri öldürmelerine verilen 'bütün insanları öldürmüş gibi olur' cezasının da bu cinayetlerin önüne geçmek için onlara verilmiş özel ağır bir ceza olduğunu düşünüyoruz. Çünkü onlara yazılan böyle ağır cezaların başka ümmetlere de yazılmaması, Allah'ın adaletini ve ayrımcılıkla haksızlık yapmayacağını belirten bunca âyetle uyuşmamaktadır. Onun için bu rivayeti Kur'an'ın söyledikleriyle bağdaştırmak mümkün değildir. (...) Acaba bundan sonra o adamın yaptığını örnek alarak veya taklit ederek aynı işi yapan kişilerin günahı kadar ona da günahın gitmesi ne kadar adaletli ve mantıklı olur? Ondan sonra gelenlerin onu örnek alarak benzer bir günah işlemeleri sebebiyle bu adamın günahının ve de cezasının katmerleşmesi, Allah'ın adaletine sığar mı? Sonrakilerin işlediği aynı günahı kendisine de kıyamete kadar payın gitmesi durumunda bu adamın kan diyeti, tevbesi ve bağışlanması ne işe yarayacaktır? Bu söylem, yüce Allah'ın tevbe edenlerin bütün günahlarını bağışladığı söylemi ile nasıl bağdaşır? Nitekim uygulanan had cezalarının suçu işleyen için kefaret olduğu rivâyet edilir.⁷⁵²

Cevaplar:

“İslâm ceza hukukunda ‘cezaların şahsîliği’ ilkesi esastır. Cezaların şahsi olması demek, bir suçu ya müstakil ve münferit olarak yahut iştirak suretiyle işlemiş olmayan bir kimsenin cezalandırılmaması demektir. Diğer bir tabirle, ceza hukukunda herkes kendi fiilinden mesuldür, sübjektif mesuliyet prensibi hâkimdir. Kimse başkasının fiilinden mesul tutulamaz ve objektif mesuliyet ceza hukuku sahasında cari olamaz.”⁷⁵³

“İslâmî kaynaklarda Hâbil olarak zikredilen kelimenin aslı İbrânîce Hebel'dir (Hevel) ve etimolojisi tartışmalıdır. Kelimenin 'soluk, nefes, buhar' anlamına geldiği, ebeveyninin kısa ömürlü olacağını önceden sezdiği için ona bu ismi verdiği ileri sürülmüş, ayrıca asıl adının başka olduğu, hayatı bir nefes ve bir buhar gibi çabuk

⁷⁵¹ Buhârî, Diyat, 2, Enbiya, 1, İ'tisam, 15; Müslim, Kasame, 27.

⁷⁵² Sarmış, *a.g.e.*, I, 222-233.

⁷⁵³ Dönmezer, Erman, *Ceza Hukuku Dersleri*, 582.

bittiği için daha sonra kendisine bu adın verildiği rivâyet edilmiş, fakat bu rivayetler kabul görmemiştir.”⁷⁵⁴

Hâbil ve Kâbil arasında cereyan eden olaylar Mâide Suresi’nde şu şekilde anlatılmaktadır: ‘(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, “And olsun seni mutlaka öldüreceğim” demişti. Öteki, ‘Allah, ancak takva sahiplerinden kabul eder’ demişti. ‘And olsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır’ derken, nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de (nefsine uyarak) onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu. Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?’ dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu.”⁷⁵⁵

“Hâbil-Kâbil kıssasına dair Tevrat’ta yer alan ayrıntılı bilgiler arasında tutarsızlıklar olduğu görülür. Meselâ Tevrat’a göre, Kâbil Hâbil’i öldürdükten sonra insanların kendisinden öç almasından korkmuş ve ‘Kim beni bulursa öldürecek’ demiştir.”⁷⁵⁶ Hâlbuki Tevrat’ın aynı bölümünde o sırada yeryüzünde yalnızca Âdem ve Havva ile oğulları Hâbil ve Kâbil’in mevcut olduğu kaydedilmektedir. Öte yandan yine Tevrat’ta Kâbil’in Nod diyarına gidip orada bir şehir kurduğu, torunlarından Tubal-Kâin’in tunç ve demircilikle uğraştığı, Kâbil’in yeryüzünde medeniyeti ilk başlatan soyun atası olduğu belirtilmektedir.⁷⁵⁷ Bu bilgiler de insanların yerleşik hayata geçip şehirler kurmalarının ve madenciliğin çok daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığı gerçeğiyle çelişmektedir.⁷⁵⁸ Tâbiünden Hasan-ı Basrî ve bir kısım müfessirlere göre burada anlatılanlar Hz. Âdem’in kendi oğulları değil, İsrailoğullarından iki şahıstır. Bütün insanlar Âdem’in soyundan geldiği için bu iki

⁷⁵⁴ Harman, Ömer Faruk, "Hâbil ve Kâbil", *DİA*, s. 376-378.

⁷⁵⁵ Mâide 5/27-31.

⁷⁵⁶ Tekvîn 4/14.

⁷⁵⁷ Tekvîn, 4/16-22.

⁷⁵⁸ Harman, Ömer Faruk, "a.g.m." *DİA*, ay.

şahıs da Âdem'in oğulları olarak anılmışlardır.⁷⁵⁹ Hâbil ve Kâbil kıssası olarak bildiğimiz bu pasaj Tevrat'ta da anlatılmakta, ancak Kâbil'in ismi Kain olarak geçmektedir.⁷⁶⁰

Önceki âyette Hâbil'in Allah'tan korktuğu için kardeşini öldürme teşebbüsünde bulunmadığı bildirilirken, burada ikinci bir sebep olarak kardeşinin her ikisinin günahını yüklenerek cehenneme gitmesini istediği anlaşılmaktadır. Oysa Kur'an-ı Kerîm'in bildirdiğine göre hiç kimse bir başkasının günahından sorumlu tutulmaz, o halde kâtil maktulün günahını neden yüklersin? “Bundan maksat ‘Benim işlediğim günahı senin yüklenmeni istiyorum’ demek değildir; maksat, ‘Senin diğer günahlarınla birlikte beni öldürmenin günahını da yüklenerek cehennemliklerden olmanı istiyorum’ demektir” şeklinde yorumlamışlardır.⁷⁶¹ Kıyamette beni razı edecek bir şey bulamadığın takdirde benim günahımı ve beni öldürmenin günahını yüklenmeni istiyorum, şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.⁷⁶²

Hız. Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlattıktan sonra onların kutsal kitaplarında da haksız yere bir insanı öldürmenin bütün insanlığı öldürmek; bir canı kurtarmanın da bütün insanlığı kurtarmak gibi olduğunun yazılı bulunduğunu haber vermiştir. Bu tâlimat elimizdeki Kitâb-ı Mukaddes'te yer almamakta, fakat Mişna'da,⁷⁶³ İsrail'den tek bir kişiyi öldürenin bütün ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacağı ve İsrail'den tek bir kişiyi koruyanın Allah'ın kitabına göre bütün dünyayı korumuş sayılacağı şeklinde bir ibare bulunmaktadır. Yüce Allah gerek İslâm'da gerekse İslâm'dan önceki ilâhî dinlerde insan hayatının kutsal olduğunu bildirmiş, bu sebeple bir canı korumayı bütün

⁷⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, III, 85

⁷⁶⁰ “Ve Âdem karısı Havva'yı bildi ve gebe kalıp Kain'i doğurdu ve yine kardeşi Habil'i doğurdu. Ve Habil koyun çobanı oldu, fakat Kain çiftçi oldu. Ve Kain, günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden Rabbe takdime getirdi. Ve Habil, sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab, Habil'e ve onun takdimesine baktı; fakat Kain'e ve onun takdimesine bakmadı. Ve Kain çok öfkeleni ve çehresini astı. Ve Rab, Kain'e dedi: Niçin öfkelenin ve niçin çehreni astın? Eğer iyi davranırsan, o yükseltilmeyecek mi? Ve eğer iyi davranmazsan, günah kapıda ve pusuya yatmıştır ve onun istediği sensin; fakat sen ona üstün ol. Ve Kain, kardeşi Habil'e söyledi. Ve vaki oldu ki kırda oldukları zaman, Kain, kardeşi Habil'e karşı kalktı ve onu öldürdü” (Tevrat; Tekvin, 5: 18). Genel olarak bilinenin aksini söyleyenler de mevcuttur. "Hz. Adem'in öldürülen oğlunun adı Kâbil'dir. Bu isim Allah için verilen kurbanın kabul edilmesinden türetilmiştir. Ancak O'nun ismine Kâbin de diyenler olmuştur." (Cemaleddin İbn. Vasl, *et-Tarih*, I, 233.)

⁷⁶¹ Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu*, II, 251-254.

⁷⁶² Fahreddin Râzî, *a.g.e.*, XI, 207.

⁷⁶³ Sanhedrin, IV/5

insanlığı korumak kadar üstün bir fazilet saymış; bir cana kıymayı da bütün insanları öldürmek kadar büyük bir cinayet olarak değerlendirmiştir.

Kurtubî, mezkûr rivayeti naklettikten sonra konuyla bağlantılı rivayetleri peş peşe aktararak bir bütünlük yakalamaya çalışmış ve şöyle demiştir: “Bu hadis ile öğreniyoruz ki, secde emrine ilk uymayan kişinin İblis olmasından dolayı bütün secde etmeyenlerin günahı İblis’e de yazılmaktadır. Başka bir rivayette ‘Kim İslâm’da iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra o çığır ile amel edenlerin ecirleri, kendi sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir. Kim de İslâm’da kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, kendi günahlarından bir şey eksilmeden ona aittir”⁷⁶⁴ ifadelerinden öğreniyoruz ki, ister hayır olsun, ister şer olsun kanun-ı ilahî bu şekilde işlemektedir.” Kurtubî rivayetleri zikrettikten sonra “Tüm rivayetler sahih ve sarihtir, fakat burada günahın yazılmasının kişinin tevbesi ile ilişkisi vardır. Hz. Âdem yeme-içme nehyine uymayan ilk kimse olmasına rağmen bu yasağı çiğneyenlerin günahı Hz. Âdem’e yazılmamaktadır, çünkü o tevbe etmiş ve Allah tevbesini kabul etmiştir.” demiştir.⁷⁶⁵

Burada söz konusu edilen iyilik ve kötülüğün geçmişe sirayeti İslâm’ın ana esaslarına aykırı değildir. Bu sahih hadis “artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir”⁷⁶⁶ esasına muvafıktır.⁷⁶⁷ “Burada bir adaletsizlik yok mudur? Neden işlemediği bir günah yüzünden Kâbil cezalandırılıyor?” denilmesi ma’kul değildir. Çünkü adaletsizlik kefenin diğer tarafının boş veya eksik olması ile ortaya çıkar. Kâbil kötülük yolu olan katli başlattığı için ceza çekerken iyilik yolunu açan birisinin bu iyilikten istifade etmemesi adalet ilkesine ters düşer. Oysa Tirmizî, Hz. Peygamberden

⁷⁶⁴ Hadis farklı metin ve senetlerle birçok kaynakta mevcuttur. Mamer b. Râşid, *Câmî*, XI, 446; Ebû Dâvûd Tayâlisî, *a.g.e.*, II, 55; Humeydî, *a.g.e.*, II, 50; İbn Ca’d, *Müsned*, 89; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 350; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXI, 509, 519, 532, 537, 541; Dârimî, Mukaddime, 43; Müslim, Zekat, 20, İlim, 6; İbn Mâce, İftitah, 14; Nesâî, Zekat, 64; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 60; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VIII, 101; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, VIII, 374; *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, II, 315, 328-330, 344-366; Beyhakî, *es-Sünenü’s-Sağîr*, II, 68; *es-Sünenü’l-Kübrâ*, IV, 293, 294; *Şuabü’l-İmân*, V, 26, 28; Ebî Avâne, *Müstahrec*, II, 143.

⁷⁶⁵ Kurtubî, *Tefsir*, VI, 140.

⁷⁶⁶ Zilzâl 99/7, 8. فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

⁷⁶⁷ Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, XI, 166.

naklettiği rivayette “Hayır olsun, şer olsun bütün işlerde sebep olan o işi yapan kimse gibidir” sahih haberini bizlere ulaştırmıştır.⁷⁶⁸

Söz konusu rivâyetin Kur’an’a arz edilme metodunda büyük bir müşkil vardır. Rivâyet yukarıda zikrettiğimiz ayetlere arz edildiğinde uydurma (!) olarak görülürken Nahl Sûresi 25. ayete arz edildiği takdirde bilakis Kur’an’ın onayından geçmiş, Kur’an’ın desteklediği bir rivâyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ “Böylece kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarının da bir kısmını yüklenirler. Dikkat et, yükledikleri ne kötüdür.”⁷⁶⁹ Dikkat edilecek olursa âyette “Kendi günahını çekenlerin bununla beraber saptırdıkları kimselerin de günahını çekecekleri” ifade edilmektedir. Bu itibarla söz konusu rivâyet Kur’an’a aykırı değildir. Çalışmamız boyunca yer yer ifade ettiğimiz gibi, spesifik âyet ve hadisleri seçerek hareket etmek ilmin üslubuna da düsturuna da uygun düşmemektedir. Hem Kur’an’ı hem Sünnet’i paralel olarak bütüncül bir bakış açısıyla okumak ve tabii ki hadislere sûizan beslemeksizin bakmak gerekmektedir. Sonuç olarak; yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere rivâyet Kur’an’a aykırıdır görüşü, zahiren doğru olarak görülse de Kur’an’ın başka nassları rivayeti güçlendirmekte ve desteklemektedir.

2.16. Kimse Ameli ile Cennete Giremeyecek mi?

Hadis:

عن أبي هريرة رضي الله عنه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لن ينجي أحدا منكم عمله قالوا: ولا أنت يا رسول الله؟ قال: ولا أنا⁷⁷⁰، إلا أن يتغمدني⁷⁷¹ الله برحمته، سددوا وقاربوا، واغدوا وروحوا، وشيء من الدلجة، والقصد القصد تبلغوا

⁷⁶⁸ Kâdî İyaz, *İkmâlü'l-Mu'lim*, V, 478.

⁷⁶⁹ Nahl 16/25.

⁷⁷⁰ أنا lafzından anlaşılıyor ki; bütün insanlar ancak Allah’ın rahmetiyle cennete girebilecektir. (Beydavî, *Tuhfetü'l-Ebrâr*, II, 88).

⁷⁷¹ يتغمدني lafzından; "rahmeti giyinmek, kuşanmak, kılıcın kınını kuşanması gibi kuşanmak" anlaşılmaktadır. (Beydavî, *a.g.e.*, ay.)

Ebû Hüreyre (r.a) dedi ki: “Rasûlullah (s) şöyle buyurdu; ‘Sizden hiçbir kimseyi ameli kurtaramaz’ Oradakiler: ‘Seni de mi Ey Allah’ın Rasûlü?’ dediler. O da: ‘Evet beni de! Ancak Allah bir rahmetle beni kaplayıp bürürse. (Amellerinizde) orta yollu olunuz, aşırı gitmeyiniz. Gündüzün ilk saatlerinde ve son saatlerinde gecenin sonundaki bir miktar vakitte (amel işlemeye devam ediniz) ama orta yolu takip ediniz ki, böylece maksada erebilesiniz’ buyurdu.”⁷⁷²

Hadise Aykırı Görülen Âyetler:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“İman edip salih amel işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁷⁷³

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا

“İman edip salih amel işleyenleri de ebedî olarak kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur. Kimdir sözü Allah’inkinden daha doğru olan?”⁷⁷⁴

وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

“Allah, iman edip salih amel işleyenler hakkında, ‘Onlar için bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır’ diye vaatte bulunmuştur.”⁷⁷⁵

⁷⁷² Buhârî, Rikâk, 18; Hadisin diğer varyantları için: Buhârî, İman, 16-29; Ezan, 81; Müslim, Salat, 283; Nesâî, Kıyamu’l-Leyl, 1; Ebû Dâvûd, Salat, 317. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 179, 220, 266, 316. Amelinin hiç kimseyi kurtaramayacağı babında, Ebû Saîd el- Hudrî’den gelen rivâyet hakkında Heysemî, “Ahmed rivâyet etmiştir. İsnadı hasendir.” demektedir. Ebû Hüreyre’den gelen ilk rivâyet için “Sahîhte kısaltılmış şekli yer almaktadır. Ahmed rivâyet etmiştir. Ricâli güvenilir kimselerdir.” diyen Heysemî, Ebû Hüreyre’den ikinci bir rivâyeti, Ebû Musâ’dan, Şerîk İbn Tarîf’den, Esed İbn Kürz’den gelen rivâyetleri de inceleyerek değerlendirmelerde bulunmaktadır. Münzirî, Hakîm Tirmizî, Deylemî, Münâvî ve Ebû Nuaym da eserlerinde bu hadîse yer vermişlerdir. Aclûnî, hadîsin Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivâyet edildiğini belirtmekte ve değişik lafızlarına dikkat çekmektedir. (Gültekin, Ayşe, İsmail Ankravî’nin Mesnevî Şerhi Mecmu’atü’l-Letâif ve Matmuratü’l-Mearif”te Hadis -Altıncı Cilt Örneği- Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Basılmamış Doktora Tezi)

⁷⁷³ Bakara 2/82.

⁷⁷⁴ Nisâ 4/122.

⁷⁷⁵ Mâide 5/9.

فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ

“Şu hâlde kim mü’min olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız.”⁷⁷⁶

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَأَلْزَمَ الْكافِرُ الْكَافِرَاتِ وَالْمُشْرِكُ الْكُفْرَانَ وَالْمُشْرِكُ الْمُشْرِكَاتِ فَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْتَعِينُونَ وَآتُوا زَكَاةَ الَّتِي كُنْتُمْ تُكْفَرُونَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
الْأَنْهَارُ تُرَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

“Rableri, onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelinin zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de and olsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.”⁷⁷⁷

İtirazlar:

Emre Dorman, mezkûr rivayeti şu bağlamda eleştirmiştir: “Bir rivayette peygamberimizin, kendisi de dâhil olmak üzere kimsenin kendi ameli ile cennete giremeyeceğini söylediği iddia edilir. Şüphesiz ne kadar hayırlı işler yaparsak yapalım sonunda Allah’ın rahmeti ve merhametine sığınmak durumundayız. Ancak “Biz bir şey yaparsak da yapmasak da Allah rahmet edip affedecekse zaten edecek ya da etmeyecek” şeklinde temelsiz ve âyetler ile örtüşmeyen bir tavırda olmaktan ve Allah’ı da ne yapacağı belli olmayan bir varlık olarak görmekten sakınmak gerekir. Çünkü Allah, hayra ve barışa yönelik işler yapan kullarını rızası ve cennetleri ile müjdelemiş ve onlara sağlam bir vaatte bulunmuştur. Dolayısıyla Allah’ın rızasını ve cennet mükâfatlarını hak edecek olan, yaptığı hayırlı ameller sonucunda kişinin kendisidir. Âyetler bu duruma açıklık getirir. Dolayısıyla inanan insan her daim hayırlı işler yapmada aktif ve kararlı olmalı, Allah’ın sözünü yerine getireceğine güven duymalı

⁷⁷⁶ Enbiyâ 21/94.

⁷⁷⁷ Âl-i İmran 3/195.

ve ben zaten kendi amelimle cenneti hak edemem demeden, Allah'ın sözünden asla dönmeyeceğini bilip hayırlı işlerde yarışmalıdır.”⁷⁷⁸

İbrahim Sarmış ise, “İslâm, her şeyin Allah'ın elinde olduğunu kabul etmek, kalple kesin inanmak ve ona ortak koşmadan tam teslimiyetle amel etmek olduğu kadar, açık ve kesin naslara dayanan adaletli ve rasyonel bir dindir de. İki ucu belirsiz yahut karanlık, iyilik ve kötülük işleyenlerin sonunun ne olacağı ve amellerinin değerinin ne olduğu ne yaparlarsa yapsınlar gidecekleri yerin belirsiz olduğu bir din değildir. (...) Madem ki insanlar ne yaparsa yapsın işleri Allah'a kalmıştır, o zaman rivayetlerde sorulduğu gibi, Allah ne diye öğretilerini bildirir ve insanların onlara uymalarını ister yahut insanlar ne diye amel ederler diye sormazlar mı? Madem ki yalnız başına ameller kişileri cennete götürmez, o zaman amel etmeyi istemeden Allah lütfu ve rahmetiyle insanları cennete koysa olmaz mı?”⁷⁷⁹

Cevaplar:

Mezkûr rivâyet ekseninde şerhleri karıştırdığımızda birbirine benzer birçok ifade ile karşılaşmaktayız. Kişinin kendi amelleri ile mi yoksa Allah'ın engin merhametiyle mi cennete gireceği ulema tarafından ciddi tartışmalara medar olmuştur. Tartışmaların ekseninde pek tabii Mu'tezile alimleri ile Ehl-i Sünnet âlimleri bulunmaktadır. Bu çerçevede söz konusu rivâyet ve muadilleri için serdedilen görüşler benzeşmektedir. Biz burada benzer yorumları aktarmak yerine birbirinin tekrarı olan yorumlardan kaçınmaya çalışacağız.

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre Allah'a hiçbir şey zorunlu tutulamaz. O Allah ki dünya ve ahirete dair her şey onun sultanlığı altındadır. O sultanlığı ile isterse bütün salih, itaatkâr kullarına azap eder -ki verdiği nimetler karşılığında bu adaleti ile çelişmez- isterse salih, itaatkâr kullarını cennetine sokar, bu ise O'nun fazlındandır. Dilerse kâfir topluluğunu nimetine gark ederek cennetine sokar, dilerse mü'min kimseleri cennetinden men edebilir. Fakat bizlere ulaşan sadık haberler ile bizler anlarız ki, Allah mü'minlere mağfiret edip cennetine sokarken, münafıkları

⁷⁷⁸ Dorman, *a.g.e.*, s. 188, 189.

⁷⁷⁹ Sarmış, *Rivâyet Kültürü ve Din Anlayışı*, s. 389, 392.

hesaplayamacayakları kadar uzun bir süre azaba duçar edecektir.⁷⁸⁰ Mu'tezile ise hükümleri akıyla anlamaya kalkarak amele karşılık sevap matematiğini kullanmaktadır. Sevap (cennet) tamamen amel ile bağlantılı diyerek **الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ** **“Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, ‘Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete’ derler”**⁷⁸¹ mealindeki âyetlerle çeliştiği için bu mânadaki tüm rivayetleri reddetmiştir. Oysa; cennete girmek salt ameller sebebiyle değil, Allah’ın ameli yapmak için verdiği muvafakata, hidayete, kabulü için ihlasa ve Allah’ın rahmetinin tamamı sebebiyledir. Sadece amel cennet için tek başına yeterli değildir. Hadisten çıkartılan temel mesaj şudur: “Cennete ameller, amellere ise Allah’ın rahmeti sayesinde ulaşılır.”⁷⁸² Benzer yorumlarla hadisi izah eden Aynî devamında şu ifadeleri kullanmıştır: “Bu görüşlerinden dolayı Mu'tezile hadisi, hadis de Mu'tezile'yi inkâr etmektedir.”⁷⁸³

İbn Battal (449/1057) **وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ** “İşte bu, yapmakta olduğunuza karşılık size mîras verilen cennettir” âyetinde geçen ifadeyle hadis arasında bir teâruz söz konusu değil midir sorusuna, “hayır” diye cevap vermiş ve eklemiştir: “Mücerret cennete giriş, Allah’ın rahmet ve faziletiyledir. Ancak makamların farklılığı salih amellere göredir.”⁷⁸⁴ İbnü'l Cevzi ise bu konudaki görüşlerini dört başlık altında serdetmektedir.

1. Amellerle cenneti kazanmak için öncelikle Allah’ın rahmetinin birey üzerinde tezahür etmesi gerekir,
2. Efendisinin kölesinden faydalanması haktır, fakat kölenin yaptığı iş karşılığınca nimetlendirilmesi zarurî değildir,⁷⁸⁵
3. Bazı hadislerden öğreniyoruz ki; cennete giriş Allah’ın rahmetine, derecelendirme kulların amellerine bağlıdır,

⁷⁸⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, XVII, 159.

⁷⁸¹ Nahl 16/32.

⁷⁸² Kâdî İyâz, *İkmalu'l-Mu'lim*, VIII, 352; Nevevî, *a.g.e.*, ay.

⁷⁸³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXI, 227.

⁷⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 295; Aynî, *a.g.e.*, VI, 123; Ebû Yahya Zeynüddîn, *Minhatü'l-Bârî*, IX, 450.

⁷⁸⁵ Muhammed el-Kur'anî, *el-Kevseru'l-Cârî*, X, 150.

4. Ameller refah zamanında olur, sevap ise bitip tükenmez. Allah'ın bitip tükenen ameller⁷⁸⁶ karşılığında verdikleri ancak bitmez tükenmez fazlılardır.⁷⁸⁷

Bu hadis “Hz. Peygamberin ümmetinin amel etmesini istemediği” şeklinde anlaşılmalıdır.⁷⁸⁸ Bilakis Hz. Ali'nin naklettiği şu hadis, bizlere onun bu konuya bakış açısını daha net göstermektedir. “Gargad ağacı arazisindeki (mezarlıkta) bir cenazede bulunuyorduk. Rasûlullah (s) yanımıza geldi ve oturdu. Biz de etrafına oturduk, yanında bir değnek vardı başını yere eğdi, değneği ile vurmaya başladı. ‘Sizin her birinize ruh verilmiştir, her kimsenin cennet ve cehennemdeki yerini Allah, mutlaka ta'yin etmiştir. Şakî veya saîd olacağı da mutlaka yazılmıştır’ buyurdu. Bu sırada bir kimse: ‘Ey Allah'ın Rasûlu, o zaman çalışmayı bırakıp Allah'ın yazdığı yazgıyı mı beklemeliyiz? Çünkü her kim saadet ehlinden ise saadet ehlinin ameline varacak, her kim de şakî ehlinden ise şakî ehlinin ameline varacaktır’ dedi. Rasûlullah (s) bunun üzerine ‘Siz çalışmaya devam ediniz. Herkese (yapacağı amel) kolaylaştırılmıştır. İyilik ehli iyilik ameli ile işlerini kolaylaştıracak, günah ehli de günah ameli ile işlerini kolaylaştıracaktır’ buyurdu ve **“Fakat kim (itaatini Allah'a) verir de gūnahtan sakınır, en güzel olanı doğrularsa biz de ona kolay olanı, kolaylaştırırız. Kim cimrilik eder kendini yeterli görür, en güzel olanı yalanlarsa biz de zor olana düşmesini ona kolaylaştırırız”**⁷⁸⁹ âyetini okudu.⁷⁹⁰ Hz. Peygamber'in (s) bu konudaki tavrı ve duruşu gayet nettir. Dünya tevekkül etme perdesinin arkasına gizlenerek istirahat etme yeri değildir. Havf ve reca arasında bir ömür geçirmek gerekmektedir.

Aliyyü'l-Kârî (1014/1605): “Ehl-i Sünnet itikadınca çalışmak rızkın gelme sebebi değildir. Çalışıp çabalayan kişi Allah'ın rızkından istifade edemeyebilirken; çalışmayı terk eden ibadet veya başka işlerle meşgul olan Allah'ın rızkından istifade edebilir. Fakat insanlar çalışmakla, birbirlerine yardım etmekle görevlendirilmiş,

⁷⁸⁶ Alevî, *Kevkebü'l-Vehhâc*, XXV, 454.

⁷⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 296.

⁷⁸⁸ Heytemî, *Fethu'l-Mübîn*, 215.

⁷⁸⁹ Leyl 92/5-10.

⁷⁹⁰ عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسًا وَفِي يَدِهِ عُودٌ يَنْكُتُ بِهِ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ نَفْسٍ إِلَّا وَقَدْ عُلِمَ مَثَرُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلِمَ نَعْمَلُ؟ أَفَلَا تَنْكُلُ؟ قَالَ: «لَا، اعْمَلُوا، فَكُلُّ مَيْسَرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ» ثُمَّ قَرَأَ: {فَأَمَّا مَنْ [الليل: 10] أَعْطَى وَاتَّقَى، وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى} [الليل: 6]، إِلَى قَوْلِهِ {فَسُنِّيْرُهُ لِلْعُسْرَى} [الليل: 10]

dünyalık kazanç kapısı olan ziraat, inşaat vb. kapıları ise kendilerine açılmıştır. Bu şekilde insanlar kovulmuş şeytandan uzak durarak salih amel yapmakla görevlendirilmiştir, cenneti kazanmaları ise (rızk için çalışmaları gibi) amellerine bağlı değil, Allah'ın fazlına bağlıdır” demiştir.⁷⁹¹

Sonuç olarak; Kur'an'a baktığımız gibi, Hz. Peygamber'e (s) izafe edilen rivayetlere de bütüncül bir bakışla bakmak zorundayız. Bir konuda Hz. Peygamber'e (s) izafe edilen birden fazla rivâyet varsa bunları bir araya getirerek genel çerçeveyi görmemiz gerekmektedir. Bu, ilim yolculuğunda iptidai seviyede olan herkesin öğrendiği ilk düsturlardandır. Kur'ancı-Mealci söylemin usulden uzak, ilimde rusuh sahibi olma gibi bir derdi olmayan bakış açısı, bu rivayette de görüldüğü gibi, körelmiş bir bakış açısıdır. Nitekim Hz. Peygamberin “*Sizden hiçbir kimseyi ameli kurtaramaz*” ifadesi ile âyetlerde geçen “sâlih amel” vurgusu bir teâruz barındırmamaktadır. Hz. Peygamber bu ifadesinde “Yaptığınız ibadetler ile övünüp, böbürlenmeyin; kâinatın sahibi olan Allah'ın verdikleri karşısında yaptığınız tüm ibadetler, en küçük azanızın bile şükrünü edâ etmek için yeterli değildir” demektedir. Bu ifade, amellerin hiçbir fonksiyonun olmadığını değil; kişinin amellerle birlikte Allah'ın engin rahmetinin kuşatıcılığına olan ihtiyacına vurgu yapmaktadır. Hadisin arka planı görülüp, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine bütüncül bir bakış açısıyla bakılmadığı takdirde bağlamından koparılmış her âyet birçok hadis rivayeti ile çelişebilir. Bu nedenle Kur'an ve Hadis'in zahiren ortaya çıkan teâruzunu gidermek adına kolları sıvamadan önce rusuh seviyesinde bir ilim elde etmenin yolları aranmalıdır.

2.17. İffetsizlik Yapan Kadının Durumu Ne Olacak?

Hadis:

عن ابن عباس، قال: جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: إن امرأتي لا تمنع يد لامس قال: غريبها قال: أخاف أن تتبعها نفسي، قال: فاستمتع به

İbn Abbâs'tan rivayetele; “Bir adam Râsulullah'a gelerek: ‘Ey Allah'ın Rasûlü! Hanımım, kendisine değen eli reddetmiyor!’ dedi. Râsulullah (s): ‘Onu uzaklaştır’

⁷⁹¹ Aliyyül-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, III, 198.

diye emretti. Adam: ‘Nefsimin ona takılmasından korkuyorum’ deyince: ‘Öyleyse ondan faydalan’ buyurdular.⁷⁹²

Hadise Aykırı Görünen Âyetler:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da ‘gayb’ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.⁷⁹³

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“Zinâ eden erkek ancak, zinâ eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zinâ eden bir kadınla da ancak zinâ eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü’minlere haram kılınmıştır.⁷⁹⁴

İtirazlar:

Emre Dorman, mezkûr rivayeti şöyle tenkit ediyor: “Görüldüğü gibi peygamberimize gelen adam karısının başkaları ile de birliktelikten sakınmadığını söylemesine rağmen peygamberimizin adama, o kadınla evliliğini devam ettirmesini söylediği iddia ediliyor. ‘Tüm bunlar peygamberimize atılmış iftiralar’dır’ demek varken, bu türden uydurmaları, sırf güvenilir kabul edilen hadis kitaplarında geçiyor

⁷⁹² Ebû Dâvûd, Nikâh, 4; Nesâî, Nikâh, 12; Talak, 34; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübra*, VII, 249, 250; *Ma’rifetü’s-Sünen*, X, 88

⁷⁹³ Nisâ 4/34.

⁷⁹⁴ Nûr 24/3.

diye savunup yorumlamaya kalkanların kırk dereeden su getirmeye çalışarak nasıl bir duruma düştüklerini görmek de son derece acıdır. Oysa Kur'an'a göre şayet kadın iffetsiz davranışlarda bulunuyorsa ne yapılması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir.”⁷⁹⁵

Cevaplar:

Hadis hakkında kimi âlimler sahih,⁷⁹⁶ kimileri zayıf,⁷⁹⁷ İbn Kesîr gibi bazı âlimler ise sıhhati hususunda ihtilaf olduğunu⁷⁹⁸ ifade etmiştir. Mezkûr rivayete bütün olarak bakmadan önce, hadiste geçen lafızlar üzerinde durup, hadisin nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmeye gayret edeceğiz.

لا تمنع يد لامس “hanımım değen eli reddetmiyor” şeklinde tercüme ettiğimiz ifadeden kasıt, kocasının karısından şüphe etmesidir. Ulema bu lafzın ne anlama geldiği noktasında ihtilaf, iki anlama geldiği noktasında ise ittifak etmiştir. Bunlardan birincisi; “Karım kendisini fuhuştan alıkoyamıyor” anlamındadır ki Ebu Ubeyd (224/838), Nesâi, Hattâbî (338/998), İbn Arabî (543/1148) bu görüştedirler.⁷⁹⁹ Ayrıca “el” lafzının kullanılmasıyla elele hareket etmenin değil, kastedilenin cimâ olduğu da ifade edilmiştir.⁸⁰⁰ İkincisi ise, “Birisi karımdan dünyalık bir mal istediğinde onu bol keseden dağıtıyor” anlamındadır.⁸⁰¹ Emir es-San’ânî’ye (1182/1768) göre birinci görüş, ikinci görüşe nazaran uzak bir ihtimaldir. Zîra Peygamberimiz bu sahabeye deyyus⁸⁰² olmayı emretmemiştir. San’ânî, ikinci te’vilin de ihtimalden uzak olduğunu savunmuş ve şöyle demiştir: "Kadın kendi malından israf etse bu önlenemez, kocasının malından israf etse bunun da önüne geçilebilir ki, bunlar zaten boşanma sebebi olarak sayılamaz. Ayrıca bu ifade ile cömertlikten kinaye yapılması da örfte görülmemiştir.”⁸⁰³

⁷⁹⁵ Dorman, *a.g.e.*, s. 191.

⁷⁹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XII, 243; Nevevî, *Telhîs*, III, 452; Vellevî, *Zahîretü'l-Ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*, XXIX, 100.

⁷⁹⁷ İbnü'l Cevzî, *el-Mevzuât*, II, 272; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetava*, ay.

⁷⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, X, 6.

⁷⁹⁹ İbn Saîd el-Mağribî, *el-Bedrü'd-Temâm*, VIII, 161.

⁸⁰⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, III, 116; İbn Kayyîm, *Ravzatü'l-Muhibbîn*, 129.

⁸⁰¹ Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, VI, 172.

⁸⁰² Deyyûs: Eşini kıskanmamak anlamına gelmektedir. (Kal'acî, *Mu'cemü Lugatü'l-Fukahâ*, s. 188; İbnü'l Esîr, *en-Nihaye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, s. 592.)

⁸⁰³ Emir es-San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, 282.

içinde taşıdığı bu büyük kaygıdan daha hafif kalacağını ifade etmiştir. Bu ifadelere farklı bir yorum katan Muhammed b. Salih el-Useymîn, kanaatimize göre zorlama bir te'vil yoluna gitmeyi tercih etmiş ve şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in sahabenin karısını kastederek ‘Onu boşla!’ demesi düşünülemez. *غريها* ifadesi ‘karını zinâ fiiline sevk etmeyecek başka bir yere götür’ anlamındadır. Kendi beldesi insanın sosyal ilişkiler içerisinde bulunmasını sağlar, bu sebeple yabancı bir beldeye göç etmek onu bu hasletten uzaklaştırma anlamına gelecektir. Bunun üzerine ⁸¹⁰ *امسكها* demesi, ‘götürdüğü yerde karını muhafaza edecek kimse olmayacağı için onu muhafaza etmek üzere yanında sen de git’ anlamındadır.”⁸¹¹

Genel planda rivayeti incelediğimizde sıhhati tartışılmalı bu rivâyetin Kur’an’a aykırı bulunarak reddedilmesi ma’kul gözükmemektedir. Nitekim hadise aykırı gösterilen âyetler ile hadis arasında açık bir teâruz söz konusu değildir. Ayrıca rivâyetin farklı anlamlara haml edilebilecek lafızları barındırması ve hangi anlama geldiği ile ilgili sarîh bir ittifak olmaması, rivayete temkinli bakmayı gerektirmektedir. Emre Dorman’ın, “Kur’an’a göre şayet kadın iffetsiz davranışlarda bulunuyorsa ne yapılması gerektiği açık bir şekilde ifade edilmiştir”⁸¹² şeklindeki izahına gelince, bu konuda büyük bir “usulsüzlük” ile karşı karşıya kalmaktayız. Dorman, mezkûr âyet ile ilgili şöyle demektedir:

"Nisâ Suresi’ndeki âyete yanlış anlam vermek sûretiyle Kur’an’a da sokmaya çalışmışlardır. Oysa âyette iffetsizlik etmesinden endişe edilen kadını son çare olarak dövmek değil, ondan ayrılmak söylenmektedir. Âyette geçen ‘darabe’ kelimesinin Kur’an’da ‘vurmak’, ‘örnek vermek’, ‘vazgeçmek’, ‘uzaklaşmak’, ‘çıkarmak (ayrılmak)’ gibi birden çok anlamda kullanımı vardır. Kelimenin ne anlama geldiği, âyetin bağlamından anlaşılır. Örneğin Zuhruf Sûresi’nin beşinci âyetindeki kullanımında ‘vazgeçmek’, ‘uzaklaşmak’ anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde Nisâ Suresi 34. âyette de ‘ayrılmak’ anlamında kullanılmıştır. Karı-koca arasındaki ilişkilerde iki tarafın da birbirlerini dövme hakları yoktur. Dövmek bir hak değildir.

⁸¹⁰ Yukarıda zikredilen yorumlar ışığında *امسكها* ifadesi, eşini zinâ yapmaktan veya malı saçıp savurmaktan alıkoy anlamındadır. (İbn Saîd el-Mağribî, *el-Bedrü’-d-Temâm*, ay.)

⁸¹¹ Useymî, *Fethu zi’l-Celâli ve’l-İkrâm*, V, 98.

⁸¹² Dorman, *a.g.e.*, ay.

İki taraftan da bu şekilde eylemde bulunan kişi, yakışsız ve çirkin bir eylemde bulunmuş demektir. Aynı şey iffetsizlik eden bir erkek için de geçerlidir.”⁸¹³

Âyette geçen *وَاصْرُبُوهُنَّ* ifadesinden rahatsızlık duyarak, Arapça bilmemesine rağmen bu ifadenin yanlış tercüme edildiğini ifade eden Dorman, âdeta bizi çaresiz bırakmaktadır. Hadisin Kur’an’a aykırılığı iddiası ortaya atıldığında, hadisi destekler âyetler dile getirerek bu iddiaları çalışmamızın başından beri çürütmekteyiz. Kur’ancı-Mealci grubun, “âyetleri de yanlış anlıyorsunuz” diyerek muhkem olan âyetlere dahi bir müdahalede bulunması, âdeta hadisi reddetmek için gerekirse âyetler ile de oynama yetkisini elinde barındırdığı iddiasını taşımaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde Kur’ancı-Mealci grup rivayetleri Kur’an’a arz etmek yerine, “Kur’an’dan anladıklarının sonucunda ortaya çıkan yorumlara” arz etmektedirler. Kur’ancı-Mealci söylemin diğer bir probleminin “usulsüzlük” olduğunu birçok kez dile getirdik. Söz konusu rivayette “ahlaksızlık yapan kadına verilecek cezayı Kur’an ta’yin etmiştir” diyenler; sözde kadınları aşağılayan rivayetlerle karşılaştıklarında bu âyeti gündeme getirmekten çekinmektedirler. Çalışmamızın önceki bölümlerinde *وَاصْرُبُوهُنَّ* ifadesinin bir emir değil, ruhsat olduğunu dile getirdiğimiz için burada ayrıca o konuya girmek istemiyoruz. Sonuç olarak; Hz. Peygamber’e ailevî bir problemini getiren şahsa yönelik Hz. Peygamber’in tavrı rivayette bizlere aktarılmıştır. Rivâyet incelendiğinde mecazi ifadeler barındırdığı ve bu bağlamda rivâyetin pek çok zaviyeden anlaşıldığı yukarıda izah edilmiştir. Kur’an’cı-Mealci söylemin bu kadar kapalı ifadeler içerisinde, tercih ettiği mâna üzerinden rivayeti Kur’an’a arz etmesi en basit tabiri ile ilmî ahlaksızlıktır. Bu ahlaksızlığa rağmen hadis ile aykırı olduğu iddia edilen âyetler arasında doğrudan bir ilinti yoktur. “Kur’an’da ahlaksızlık yapan kadına verilecek ceza ta’yin edilmiştir” anlayışı ise, safsatadan ibarettir. Nitekim bu hâdisenin ne zaman gerçekleştiğine dair elimizde kesin doneler yoktur. Yani rivayette geçen hâdis e âyetin nüzulünden önce cereyan etmiş olabilir. Bu denli mestur bir durumda arz uygulamasını gerçekleştirmek, geleneksel Kur’an’a arz anlayışın usul ve esaslarına aykırıdır.

2.18. Zinâ Eden Maymunların Taşlanması

⁸¹³ Dorman, *a.g.e.*, 292.

Hadis:

عن عمرو بن ميمون، قال: رأيت في الجاهلية قردة اجتمع عليها قردة، قد زنت، فرجموها، فرجمتها معهم

Amr b. Meymun⁸¹⁴ şöyle demiştir. “Ben Cahiliye devrinde zinâ etmiş olan bir maymunun üzerine birçok maymunların toplanmış olduklarını gördüm. Maymunlar o zinâ eden maymunu recm ettiler. Ben de o maymunlar topluluğuyla birlikte zinâ eden maymuna taş attım.”⁸¹⁵

Hadise Aykırı Görülen Âyetler:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلَيْسَ لَهُمَا طَافِقَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”⁸¹⁶

⁸¹⁴ Yemen’deki Mezhic kabilesinin Evd koluna mensuptur. Hz. Ebû Bekir devrinde Kûfe’ye gelip yerleştiği için el-Kûfî nisbesiyle de anılır. Câhiliye döneminde doğdu. Müslüman olmakla birlikte Hz. Peygamber’i göremedi, bu sebeple muhadramûndan sayıldı. İslâmiyet’i kabul edişi, Yemen Valisi Muâz b. Cebel’in tesiriyle oldu. Bundan dolayı ona karşı gönlünde derin bir muhabbet uyandı ve yanından hiç ayrılmadı. Muâz’ın vefatından sonra ashâb-ı kirâmın en fakihî olarak gördüğü Abdullah b. Mes’ûd’un peşini bırakmadı ve kıraat ilmini ondan arz usulüyle tahsil etti. Kendilerinden hadis rivâyet ettiği diğer sahâbîler Hz. Ömer (23/644), Hz. Ali (40/661), Sa’d b. Ebi Vakkas (55/675), Ebû Hüreyre (58/678), Âişe (58/678) ve Ebû Eyyûb el-Ensârî (49/669)’dir. Amr’dan da Şa’bî, Saîd b. Cübeyr (94/713?), Amr b. Mürre (116/734), Ebû İshak es-Sebî (127/745) gibi tanınmış muhaddisler rivayette bulundular. Ebû İshak, ondan ayrıca kıraat da öğrendi. Bütün münekkitle Amr’ın güvenilir bir muhaddis olduğunu kabul etmişlerdir. Rivayetleri çok olmamakla beraber Kütüb-i Sitte’de yer almıştır. Hz. Ömer’in çeşitli uygulamalarını rivâyet etmiş, Ebû Lü’lü’ tarafından şehid edilmesini bizzat görmüş, onun suikasttan sonraki halini ve Hz. Osman’ın halife seçilişini bütün teferruatıyla anlatmıştır (bk. Buhârî, “Fezâilü ashâbi’n-nebi”, 8). Talebesi Ebû İshak’ın söylediğine göre Amr b. Meymûn, çevresindeki Müslümanların, hatta ashâb-ı kirâmın takdirini kazanmıştır. Yaşadığı uzun yıllar boyunca hac ve umre münasebetiyle birçok defa (rivâyete göre 60 veya 100 defa) Kâbe’yi ziyaret etmiştir. Çok yaşlanmasına rağmen ölümü hiç temenni etmemiş, ancak Emevî valilerinden Yezid b. Ebû Müslim’in rahatsız edici muamelelerine mâruz kalınca, Allah’tan kendisini kötülerle bir arada bulundurmamasını dilemiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekte, 74 (693) veya 75 (694) yılında vefat ettiği rivâyet edilmektedir. (Kandemir, M. Yaşar, "Amr b. Meymûn", *DİA*, III, 89.)

⁸¹⁵ Buhârî, Menâkıbü’l-Ensar, 27; Harâitî, *I’tilâlü’l-Kulûb*, I, 94, *Mesâvi’l-Ahlâk*, s. 226; Ebû Nuâyem, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, IV, 2047.

⁸¹⁶ Nûr 24/2.

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكَحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ
 أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِيهِنَّ وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا
 مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ
 مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Sizden kimin, hür mü’min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü’min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zinâ etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁸¹⁷

İtirazlar:

Kur’an Araştırma Grubu, mezkûr rivâyet çerçevesinde kitabında özel bir bölüm açmıştır. Genel olarak Grub’un rivâyet özelindeki tenkitleri şu çerçevededir: “Bu uydurmalarla yetinmeyenler, maymunların da zinâ eden bir maymunu yakalayarak taşladıklarını ve sahabelerden birisinin de maymunu recm etme olayına katılarak maymunu öldürdüğünü anlatırlar. Recmin ne kadar mantıklı olduğu, maymunların bile bunu uyguladığı, fakat bazı insanların bunun yerindeliğini anlayamadığı mesajını veren bu hadisi kimin naklettiğini tahmin edebilir misiniz? Evet, bu, bir hadisini bile inkâr edenin kâfir olacağı söylenen, en doğru hadis kitabının yazarı olan (diğerlerini siz düşünün) Buhârî’de geçen hadisidir.⁸¹⁸ Kurtubî’nin bir izahında ise Ahzab Suresi’nin sonunda recm âyetinin eksik olduğu; Hz. Osman döneminde bunun yazılmadığı söylenir. Bu izahta da Kur’an’da mevcut olmayan, fakat bazılarınca sürdürülmek istenen recm geleneğine dayanak yaratma endişesinin, nasıl Kur’an’a iftiralar atmaya kadar uzanmış olduğunu gözlemliyoruz. (...) Maymunların recminden ve sahabelerin buna katıldığı komedisinden bahsedilir. Üstelik Kur’an’daki açık

⁸¹⁷ Nisâ 25/4. (Sarih bir aykırılık olmasa dahi bu âyetin zinâ fiilini insanlara mahsus kıldığı için teâruz doğurduğu gerekçesiyle gündeme getirilmiştir.)

⁸¹⁸ Bu ifade, Kur’ancı-Mealci zihniyetin ilm-i hadis ile var olan ilişkisini gayet net ortaya koymaktadır. Buhârî’deki bir hadisi bile inkâr edenin kâfir olduğunu söyleyen bir âlim yoktur.

hüküm yok sayılır. Neresine el atılırsa mantıksızlık ve çelişki olan bu konu, geleneksel mezhepçi yaklaşımın kurucularının sıkışınca nasıl Kur'an-ı Kerim'e iftiralar attıklarını da göstermektedir. Oysa birçok mezhepçi hem Kur'an'ın hem hadislerin doğruluğunu hem de kelimesi kelimesine kabul ettiklerini söylemektedirler. Kur'an'ın hepsinin günümüze ulaştığını, aksi izahlı hadis kitaplarını kabul etmelerindeki çelişkiyi fark edememektedirler. Bu kabulü yapan mezhepçilerin çoğunun, ne yazık ki kendi gelenek ve inançlarından habersiz oluşları büyük bir sorundur. Kur'an'a göre Kur'an yeterlidir ve dinin tek kaynağıdır.”⁸¹⁹

Emre Dorman ise, “Buhârî’de yer alan bu rivâyetin ne kadar saçma olduğunu tartışmaya gerek olmadığı açıktır. Ancak bazı önemli noktalarına vurgu yapmakta fayda vardır. Hayvanlar, insanlar gibi ahlaki anlamda sorumluluk sahibi varlıklar değildirler. Hayvanlara gönderilmiş olan bir din ve ahlak yasası bulunmamaktadır. Hayvanlar arasında zinanın söz konusu olabilmesi için hayvanlar arasında evlilik kurumunun olduğunun iddia edilmesi gerekir. Böyle bir şeyin söz konusu olmadığı da açıktır. Bu türden rivayetleri kurtarmaya çalışanlar, zinâ cezasının recm yani taşlanarak öldürmek olduğu hükmünün gayet doğal bir şey olduğunu hatta maymunlar arasında dahi uygulandığını ileri sürmeye çalışmaktadırlar. Muhtemelen bu rivayeti uyduranlar da bu amaçla uydurmuşlardı. Rivayeti aktardığı iddia edilen sahabenin maymunu ne sebeple taşıdıkları bilgisini maymunlardan nasıl aldığı ise ayrı bir soru işaretidir” demiştir.⁸²⁰

Cevaplar:

Rivâyet gelenekte iki yönden tenkide tâbi tutulmuştur: Bunlardan birincisine göre İbn Abdilber (463/1071), Amr b. Meymûn’un bu kıssasını reddetmiş ve şöyle demiştir: “Bu rivayette mükellef olmayan varlığa zinâ ve hayvana had uygulama isnadı söz konusudur. Bu ilim ehli nezdinde kabul edilemez” demiştir. İkinci olarak ise, İbn Abdilber bu hadisin üzerinde uzunca durmuş, zayıflığına da işaret ederek İsa b. Hittan’dan aktarmış ve şöyle demiştir: “Farz edelim ki, bu hadisin gelişi sahih olsun, o zaman bunlar cinlerdir; çünkü onlar mükelleftirler” demiş ve şu karinelere istidlal

⁸¹⁹ Kur'an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 304, 305.

⁸²⁰ Dorman, *a.g.e.*, s. 231.

etmiştir: “Amr b. Meymûn (74/693 [?]) Kûfe’de tâbiînin büyüklerinden sayılır. Eğer doğruysa Cahiliye döneminde maymunların taşlamasını gördüğünü aktarmıştır. “Doğruysa” diyoruz çünkü onun rivayetleri meçhuldür. Buhârî, Ebu Nuâym → Hüseyim → Amr b. Meymûn tariki ile hadisi nakletmiştir. Bu senedle hadisi muhtasar olarak aktarmış, bununla beraber rivayeti geniş bir şekilde Abdümelik b. Müslim → İsa b. Hittan’dan naklederek bizlere ulaştırmıştır. Bu ikisi de kendisinden delil getirilen kimseler değillerdir. Zira zinanın mükellef olmayanlara izafesi, hayvanlara hadlerin uygulanması gibi sebeplerden ötürü kabul edilemez. Hadis ilmi çerçevesinde bu şahısların rivayetleri münker kabul edilmektedir. Eğer doğruysa bu rivayetteki maymunlar ancak cinler olabilir. İbadet de ceza da sadece insan ve cinler içindir.”⁸²¹

İbn Hacer ise İbn Abdilber’in tenkit ettiği bahislere değinerek şöyle demiştir. “İbn Abdilber bu hadisi uzun olarak, zayıflığına da işaret ederek sadece İsa b. Hittan’dan aktarmış ve diğer tariklerinden hiç bahsetmemiştir. İbn Abdilber’in ‘Farz edelim ki, bu hadisin gelişi sahih olsun, o zaman bunlar cinlerdir; çünkü onlar mükelleftirler’ demesine ise İbn Hacer cevaben, ‘Olayın bu surette (recme benzer şekilde) olması, zinâ faaliyetinin sonucunda verilen bir ceza olduğunu göstermez. Amr b. Meymûn’un rivayeti bu şekilde tasvir etmesi bir şüpheden dolaydır. Bu da hayvanların mükellef olduğu anlamına gelmez’ demiştir.⁸²²

İbnü’l-Mülakkin (804/1401) Amr b. Meymûn’u kastederek: “Şeyh bizim bilmediğimiz bazı delillerden ötürü maymunun zinâ ettiğini anladı. Çünkü maymunlar çok zinâ eden varlıklardır. Arap toplumunda ‘maymunlardan daha zinakâr’⁸²³ diye darb-ı mesel olmuş sözler vardır. Şayet maymunların çokça birliktelik arzusunda bulunmaları bilinmese bu kavil meşhur olmazdı. Diğer taraftan maymunlarda insanlarda olduğu gibi bir evlilik ve kıskançlık durumu söz konusu değildir”⁸²⁴ demiştir.

⁸²¹ İbn Abdilber, *el İsti’âb*, III, 1205, 1206; Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, VIII, 360; Kirmânî, *Kevâkibü’-d-Derâri*, XV, 75; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Ğabe*, IV, 275.

⁸²² İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 203.

⁸²³ Makrizî (845/1441) Memlukleri kınamak için "Memluk Sultanlığında halkın içerisinde en alçak, namussuz ve cahilleri dinden en uzak olanlar idiler. İçlerinde öyle kimseler vardı ki, bunlar maymundan daha zâni, fareden daha hırsız, kurttan daha çakaldı" (Makrizî, *el-Hitâtu’l-Makriziyye*, II, 214.) Bu ifadelerden maymunlar ile zinâ fiilinin örtüşerek anlaşıldığını ve anlatıldığı görüyoruz.

⁸²⁴ İbn Mülakkin, *Şevâhidü’-t-Tavzih*, XX, 464-472.

İbnü'l-Cevzî (597/1201) bu rivayeti mevzuâtta bir haber olarak kabul etmiştir. Âlimler ise İbn'ül-Cevzî'ye şu eleştiriye getirmişlerdir. “İbn'ül Cevzî bu konuda alalecele davranmış ve çok hatalı bir karar vermiştir. Biz başka bir musibet daha görüyoruz ki, o da şudur: Akla yatmayan bir sahîh hadisle karşılaşıldığında burada olduğu gibi ‘Hayvan nasıl olur da recm edilebilir? Bu recm insanlara mahsustur’ şeklinde bir tavır takınılması, İslâm ilim geleneğine büyük bir ket vurmaktadır.” Keşmîrî (1875/1933), eserinde maymunların recm edilmesi hâdisesinin mühlmel bir şey olduğunu, günümüzde maymunların zekâsını gösteren fiiller yaptıklarının ilmen sabit olduğunu ve insanın duyunca şaşırıp kaldığı meşhur kıssaların anlatılageldiğini söylemiştir. Bilim adamlarının ise maymunların lisanını dahi tespit ettiklerini ifade ederek bu rivayeti bir mucize olarak bile anlayabileceğimizi söylemektedir. İmam Suyûfî (911/1505), diğer ulema gibi İbnü'l-Cevzî'ye bu hadisi tenkid etmesinden ötürü reddiyeler sunmuş ve şöyle demiştir: “İbn'ül-Cevzî bu hadise uydurma demekle aşırı gitmiştir. Onun müteşeddît biri olarak meşhur olması, bize bu rivayeti reddetmesinin arkasındaki illeti göstermektedir” der.⁸²⁵

Hadisin senet kritiğini yapan İbn Hacer şöyle demiştir: “Buhârî, Nuaym b. Hammad'dan çok az mevzul rivayetlerde bulunmuştur. Onun âdeti Nuaym'dan muallak olarak rivayette bulunmasıdır. Ayrıca Buhârî'nin getirdiği bu babtaki tarik, İbn Abdilber'in zayıf olarak İsa b. Hittan'dan onun da İsmailî'den getirdiği tarikten farklıdır. Yani onun zayıflığı bu tarik ile ortadan kalkmıştır” demiştir.⁸²⁶ Keşmîrî ise: “Senetteki Nuaym b. Hammad Buhârî'nin mesânitlerinden değil ta'liklerindedir, yani senetleri muallak olarak nakil ettiği kimselerdendir” demiştir.⁸²⁷

İbn Hacer, maymunlar hakkında, “Maymuna çevrilen nesil⁸²⁸ devam etmiş midir etmemiş midir? Eğer devam etmişse bunlar Tevrat'ta da recm olmasından dolayı recmi

⁸²⁵ Keşmîrî, *Feyzû'l-Bârî*, IV, 517.

⁸²⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 160.

⁸²⁷ Keşmîrî, *Feyzû'l-Bârî*, IV, 517.

⁸²⁸ Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yaşağın çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, “Aşağılık maymunlar olun” demiştik. (Bakara 2/65) *قُلْ هَلْ أَنْتُمْ بِشِرِّ مَنْ لَكُمْ مَثُوبَةٌ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَعْنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ* De ki: “Allah katında cezası bundan daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan kimselerdir. İşte bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır.” (Mâide 5/60)

yapan İsrailoğullarından bir grup olabilir mi?" tartışmalarına delilleriyle değindikten sonra şöyle der: "Hadiste geçen maymunların, maymuna çevrilen neslin devamının olması şart değildir. Belki maymuna çevrilen nesil, anlama yetileri kendilerinde kalmasıyla birlikte, maymuna çevrilmenin akabinde yaratılış itibariyle kendilerine benzemelerinden ötürü gerçek maymunlarla ünsiyet kurup kaynaşmış olabilirler. Bu ihtimal doğrultusunda onlardan gördükleri bazı fiilleri hafızalarına kazıyarak, bu fiilleri taklit ediyor olabilirler. Ayrıca maymunların diğer hayvanlardan farklı olarak zeki oluşları, yine diğer hayvanlara nazaran birçok alanda eğitime eğilimli olmaları, insanlar gibi gülmeleri, sevinip heyecanlanmaları ve daha birçok benzeşen yönlerinin olabileceğini ortaya koyuyor" demiştir.⁸²⁹ Keşmirî ise: "Mesh edilmiş olmaları makul görünmemektedir, çünkü bu 'Allah helak ettiği kavmin ardından bir nesil getirmez' hadisi ile çelişki gösterir" demiştir.⁸³⁰

Abdullah b. Mes'ud'dan rivâyet edilen uzun bir hadisin sonunda Hz. Peygamber'in şu ifadesi konumuz için ayrı bir önem taşımaktadır. Kader ile bağlantılı konular hakkında Hz. Peygamber bilgi verdikten sonra içlerinden birisi: "Yâ Resûlallah! Maymunlarla domuzlar sûreti değiştirilen insanlardan mıdır?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s): "Şüphesiz Allah bir kavmi helâk etti yahut bir kavme azâb ettiyse, onlar için nesil yaratmamıştır. Maymunlar ve domuzlar bundan önce de vardı" buyurmuştur.⁸³¹ Ayrıca bu rivâyet maymun ve domuzların meshden önce de var olduğunu ve bugün yaşayan maymun ve domuzların insandan dönme olmadığına da delil olmaktadır.⁸³²

⁸²⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 162.

⁸³⁰ Keşmirî, *a.g.e.*, IV, 515.

⁸³¹ عن عبد الله بن مسعود، قال: قالت أم حبيبة: اللهم متعني بزوجي رسول الله صلى الله عليه وسلم، وبأبي أبي سفيان، وبأخي معاوية، إنك سألت الله لأجال مضروبة، وأثار موطوءة، وأرزاق مقسومة، لا يعجل شيئا منها قبل حله، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: ولا يؤخر منها شيئا بعد حله، ولو سألت الله أن يعافيك من عذاب في النار، وعذاب في القبر لكان خيرا لك قال فقال رجل: يا رسول الله القردة والخنازير، هي مما مسخ؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: إن الله عز وجل لم يهلك قوما، أو يعذب قوما، فيجعل لهم نسلا، وإن القردة والخنازير، قال ذلك Müslim, Kader, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 230, 231, 292, 312, VII, 39, 40, 102, 191, 286, 439, 440; İbn Hibbân, *Sahih*, VII, 235; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 208, VI, 86; Hâkim, *Müstedrek*, II, 413; Ebû Dâvûd Tayâlisî, *Müsned*, I, 243; Humeydî, *Müsned*, I, 221; İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, I, 195, *Musanef*, VI, 19; İbn Ebî Âsım, *es-Sünnet*, I, 116; Bezzâr, *Müsned*, V, 300; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, IX, 212, 215; Şâşî, *Müsned*, II, 168, 177, 179, 180; İbn Ebi Dünyâ, *el-Ukûbat*, s. 156.

⁸³² Davudoğlu, Ahmed, *Sahih Müslim Tercümesi ve Şerhi*, X, 649.

İbnü'l-Cevzî, eleştirilerini Buhârî nüshaları üzerinden sunarak bu rivâyetin Buhârî'nin her nüshasında yer almadığını, sadece birkaç nüshasında olduğunu iddia eder.⁸³³ Özellikle Buhârî'nin râvîlerinden olan Firebrî'den (320/932) bu hadisin nakledilmediğini söyler.⁸³⁴ İbn Hacer ise bu gibi tereddütlere mahal olmadığını, kendisinin Buhârî'nin nüshalarının çoğunluğunu gördüğünü ve hepsinde bu rivâyetin yer aldığını söylemiştir.⁸³⁵

İbn'ül-Cevzî'nin nüsha eleştirisine değinecek olursak, Buhârî, *Sahîh*'ini bizzat kendisi on binlerce talebeye okutmuştur. Bu kadar talebe içinde binden fazla talebe *Sahîh*'in râvîsi olmuştur. Bunların içerisinde ise ancak beş kişinin ismi bilinmektedir. Onlar, sırasıyla şu zatlardır: Muhammed b. Hârûn el-Hadrâmî en-Nesevî (ö. 290/903), İbrâhîm b. Ma'kûl en-Nesevî (ö. 294/906), Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî (ö. 320/932), Mansur b. Muhammed el-Bezdevî (ö. 329/940) ve Huseyin b. İsmâil el-Mehâmîlî (ö. 330/941).⁸³⁶ Firebrî ve Nesevî nüshaları bu nüshalar içerisinde en meşhurları olmuş, kısa sürede diğer nüshaları unutturmuşlardır.⁸³⁷ Bazı nedenlerden dolayı Nesevî, Buhârî'nin her dersine katılamamıştır. Bu yüzden metni baştan sona kadar sadece sema'ya dayanmamaktadır. Bundan dolayı Firebrî gibi aynı değere sahip olmadığı belirtilmiştir. Oysa Firebrî hiçbir ders kaçırmamıştır. Nesevî nüshası iki tarîk ile bizlere ulaşırken, Firebrî nüshası dokuz tarîk ile ulaşmaktadır. Firebrî *es-Sahîh*'i ilk olarak 248 yılında Ceyhun ile Buhara arasındaki Firebr (Ferebr) köyünde ikinci defa ise 252 yılında iki defa İmam Buhârî'den dinlemiştir.⁸³⁸ Nesevî ise tamamını sem'a yoluyla nakledemediği için son kısımlarında icazet yolu ile rivâyet etmiştir.⁸³⁹ Bu beş meşhur râvînin içerisinde sadece Nesevî nüshasında mezkûr rivâyet yoktur. Nesevî'de olmaması ise bu rivâyetin *es-Sahîh*'de olmadığı anlamına gelmez, çünkü Firebrî'nin rivayetleri Nesevî'nin rivayetlerinden fazladır. Böylece birçok hadis Firebrî'de olduğu halde Nesevî'de yoktur. Nüsha gerekçesiyle bu hadisin kabul edilmemesinin akabinde

⁸³³ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 161.

⁸³⁴ İbn'ül Cevzî, *Keşfü'l-Müşkil*, IV, 175.

⁸³⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 159.

⁸³⁶ Çakan, İsmâil Lütfî, *Hadis Edebiyatı*, 82.

⁸³⁷ Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 186.

⁸³⁸ Firebrî rivayetlerinin nüshaları arasında farklılıklar tespit eden Yûnûnî (701/1302) edisyon kritiği yaparak elimizde bulunan Buhârî (256/870) metnini ortaya çıkarmıştır. (Sandıkçı, Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, s. 13.)

⁸³⁹ el-İşbilî, *Envâil-Meârif*, s. 97; Abdulluttalip, Rifat Fevzi, *Kütübü's-Sünne*, I, 164; Ayrıca bkz. Sezgin, *a.g.e.*, s. 187-190.

birçok hadisin inkâr edilme kapısı aralanacaktır. Yine bu rivâyetin garip bir rivâyet olması ile Neseî nûshasında olmaması arasında bir ilişki söz konusu değildir, çünkü bu rivâyetten bir sonraki rivâyet garip bir rivâyet olmamasına rağmen, Neseî nûshasında yoktur.⁸⁴⁰

Birilerinin sürekli Buhârî üzerinden ilm-i hadisi karalama çalışması sürdürmesi bu rivâyet özelinde daha ağır basmaktadır. Unutulmaması gereken temel doktrin; elimize ulaşan sağlam kaynakların geçirdiği her bir merhale adım adım bilinmekte ve bu rivayetler tamamen güvenilir kabul edilmektedir. Şevahidleri içerisinde zayıf veya hasen derecesinde hadisler barındırır da hiçbir mevzû haber barındırmaması bu kitabın (*es-Sahîhü'l-Buhârî*) temel özelliğidir.⁸⁴¹ “Bu kitap neden böyle bir eleştiri yumağının içinde kalmaktadır?” diye sorduğumuzda, mezkûr rivayetlerle ilgili yapılan eleştiriler, arka plandaki niyeti ortaya koymaktadır. Rivayetleri tenkîd edenler sözlerine “O çok güvenilen Buhârî’nin *Câmiu’s-Sahih*’inde bile bu tür rivayetler var” diye başlayınca, Buhârî’nin eserini karalayarak bütün hadisleri zan altında bırakmaya çalışmaktadırlar.⁸⁴²

İbn Hacer rivâyetle ilgili genel tabloyu çizdikten sonra, uzun bir paragraf ile şu minvalde bir kanaat belirtmektedir: Bir an olsun bu rivâyetin Buhârî’nin *Câmiu’s-Sahih*’ine sonradan ilave edildiğini varsayarsak, başta Buhârî’nin kitabı ve akabinde bütün kaynakların can damarlarını koparmış oluruz ve ulemanın ömür feda ettiği yüz yıllarca bizlere kadar ulaşan hadislerden beslenen İslâm Medeniyeti ile bağımızı bitiririz. Bir an olsun bu eleştirileri getirenlerin düşündüğü gibi düşünerek empati yapalım ve hadisin Buhârî’nin *el-Câmiu’s-Sahih*’ine sonradan sokuşturulmuş olduğunu varsayalım.⁸⁴³ İlk olarak İslam âlimlerinin, Buhârî’nin kitabında getirmiş olduğu hadislere koydukları sahih kaydıyla teâruz etmiş oluruz. Bu takdirde sonuç

⁸⁴⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 127.

⁸⁴¹ Aynî, İbn Hacer’in âlimlerin, Buhârî’nin kitabında getirmiş olduğu “Hadislerin tamamının âlimler tarafından sahih hükmünün verilmiş olduğu” görüşüne itiraz ederek, ricallerinin bazılarının heva ehli ve güvenilir olmadığını belirtmiş ve hepsinin sahih olduğunu iddia etmekte kesin delile ihtiyaç duyan bir yön olduğunu söylemiştir. (Aynî, *a.g.e.*, XVI, 300.)

⁸⁴² Ayrıca bkz. Kur’an Araştırmaları Grubu, *a.g.e.*, s. 304, 305.

⁸⁴³ Humeydî, bu gaflete düşerek rivâyetin sonradan *el-Câmiü’s-Sahih*’e sokuşturulduğunu söylemiş, aynı rivayeti Buhârî’nin *et-Târihu’l-Kebîr*’inde naklettiğini belirtmiş, fakat *et-Târih*’te قد زنت ifadesinin geçmediğini bu sebeple en azından bu kısmının sonradan ilave edilmiş olabileceği üstünde durmaktadır. (İlgili rivâyet için bkz. Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, VI, 367.)

olarak her hadis şüpheli hale gelir ki âlimler, bu hadislerin Buhârî'ye nispetinin kesin olduğu konusunda ittifak halindedirler. Bir hadisın sonradan *Sahîh* 'e ilave edildiğinin caiz olması demek, birer birer her hadisın de bu şekilde itham edileceği anlamına gelir ki, kitapta hiçbir hadisın güvenilir olmadığı zamanla iddia edilerek sünnetin temellerine dinamit konulmuş olacaktır.⁸⁴⁴

“Humeydî, *el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn* adlı eserinde: ‘Nesefî'nin Firebrî'den rivâyet ettiği nüshada, maymunlarla ilgili bu haber hakkında hiçbir şey kesinlikle yoktur. Herhalde bu, Buhârî'nin kitabına sonradan katılmış (mukhamât) şeylerdendir.’ demektedir. İbn Hacer, recm hâdisesi üzerine söylenen kavilleri sıraladıktan sonra şunları söylemektedir: ‘Humeydî, *el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn*'da acayip bir iş yapmış, bu hadisın Buhârî'nin bazı nüshalarında (ya da bir nüshasında) bulunduğunu ve sadece Ebû Mes'ud (ed-Dımeşkî)'nin (ö.401/1010) *Etrâfû's-Sahîhayn* adlı eserinde bunu zikrettiğini zannetmiştir. Buhârî nüshalarında asla bu hadis yoktur, belki de Buhârî'nin eserine ilâve edilmiş hadislerdendir’ demiştir. Onun bu söylediği merdûddur. Mezkûr hadis, vukûfumuz olan asılların çoğunda mevcuttur. Hâfız Ebû Zerr'in, güvenilir üç imam olan şeyhlerinden (Müstemlî, Serahsî, Küşmeyhenî) nakletmesi, Ebû Nuaym ile İsmâîlî'nin *Müstahrec*'lerinde ve Ebû Mes'ud'un *Etrâf* ında zikredilmesi delil olarak kâfidir. Evet, bu ve bundan sonraki hadis Nesefî rivâyetinden düşmüştür. Bu, Ferebrî'nin rivâyetinde bulunmamasını gerektirmez. Ferebrî'nin rivâyetinde Nesefî'ye göre birçok hadis fazladır. Humeydî'nin *Sahîh-i Buhârî*'de olmayan şeylerin ona ilâve edilmesini tecviz edişi, ulemânın Buhârî'deki tüm rivâyetlerin sıhhatine dâir verdikleri hükme ve kitabın ona nispetinin kesinliği hakkındaki ittifaklarına münâfidir. Humeydî'nin sözü, *Sahîh* 'teki bütün hadislerin mevsûk olmadığı fikrine yol açan fâsid bir tahayyüldür. Zira bu hal herhangi biri için câiz olunca, tek tek hepsi için de câizdir. Böylece kitaptaki hiçbir hadisın mevsûkiyeti kalmaz. Hâlbuki ulemânın ittifâkı bunun tam aksidir. İbn Abdilberr'in, İsmâîlî'nin tahrîc ettiği tarîki zayıf görmesi, Buhârî'nin bu hadisi tahrîc ettiği tarîk ile ortadan kaldırılmıştır.”⁸⁴⁵

⁸⁴⁴ Konu ile ilgili benzer ifadeler ve ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *a.g.e.*, VII, 197.

⁸⁴⁵ Dayhan, Ahmet Tahir, “Buhârî'ye Yöneltilen Bazı Tenkitler, s. 140, DEÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995.

Buhari ve Sahih'i konusunda müstakil bir çalışması olan Ahmet Tahir Dayhan, konumuzla ilgili Goldziher'in Buhari'ye yönelttiği tenkitler bağlamında şöyle demektedir: "Goldziher'in, Buhârî metninin katmalardan masun kalmadığı iddiasına örnek olsun diye zikrettiği tek rivâyet budur. Onun, tüm aramalarına rağmen *el-Câmiu's-Sahîh*'te bulabildiği bu ve benzeri birkaç örnek, aslında İmam Buhârî'nin başarısını ve hata payının azlığını ispat eder. Ki Humeydî'nin öne sürdüğü mezkûr ihtimal de Fuad Sezgin tarafından yersiz bulunmuştur. Ona göre, Nesefî rivâyetinde bu haberin bulunmayışı, Ferebrî nüshasına nazaran daha mütakâmil olduğundandır. Zira Buhârî'nin, bizzat kendisinin sonradan hadisi kitabından çıkarmış olması muhtemeldir. Bununla birlikte, rivâyetlerin filolojik tahlîli, İbn Hacer'in reddiyesini haklı kılmaktadır. Yani İbn Hacer'e kadar gelen farklı Buhârî nüshalarının birbirleriyle kıyası, bu haberin esere sonradan sokuşturulma ihtimâlini ortadan kaldırmaktadır."⁸⁴⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı âlimler maymunların Araplar tarafından iyi bilinen zinâ denilen işi çok yapmaları ve darb-ı mesele konu etmeleri, yapılan bazı araştırmalarda maymunların insanlara birçok fiillerinde benzemeleri, hatta konuşma dillerinin bazılarının tespit edilmesi gibi birçok açıdan konu değerlendirilmiştir. Acaba gerçekten maymunların hayatında özel bazı hususlar var mı? Varsa bunları hayata nasıl yansıtıyorlar. İşte bütün bunlara cevap bulmanın rivâyetin anlaşılmasında etkin rol oynadığı da görülmektedir. İmam Buhârî açısından bu hadisi nakletmek kendisine bir eksiklik getirmez. Zira İmam, Amr b. Meymûn'dan bu rivayeti nakil ederek onun sahâbi olmadığına vurgu yapmak istemiştir. Sonuç olarak şu kanaatlere ulaşılmıştır:

1. Muhadramûn'dan olan Amr b. Meymûn'un Cahiliye döneminde karşılaştığı maymunların birbirini taşlaması olayını kendi vehmiyle İslâm dininde karşılaştığı recm hâdisesine benzetmiştir.
2. Hadisi Amr b. Meymûn'dan rivâyet eden Husayn'ın (139/756) Ahmed b. Hanbel'in ifadesi ile ihtilata düştüğünü biliyor olmamız,⁸⁴⁷ rivâyetin değerlendirmesi açısından önem arz etmektedir.

⁸⁴⁶ Dayhan, a.g.t., s. 140.

⁸⁴⁷ Kelabâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî*, I, 206.

3. Maymunların da insanlar gibi hayatları, aileleri, kolonileri vardır. Kısacası hem biyolojik hem de ontolojik olarak bir maymun grubunun bir maymun grubunu taşlaması, niyeti bağcıyı dövmek değil üzüm yemek olan herkes tarafından takdir edilecektir ki, garipsenecek bir hâdise değildir.
4. Hadisler peygamber efendimizin sözü fiili ve tavrı olabildiği gibi, sahabenin ve tâbiîn⁸⁴⁸ kavli ve fiilleri de olabilir. Muhadramûn'dan olan bu zatın yaşadığı olayı recm hâdisesine benzeterek maymunlarla beraber taş atmaya başlaması, onun bu olayı recm zannetmesi ve kanaatini fiile yansıtmasından ibarettir. Bu, Amr b. Meymûn'u bağlayan bir fikrî tasarruftur. Bu sebeple Müslümanların buna inanması şart değildir. Nitekim itikadî veya ameli bir mevzu değildir.
5. Rivâyetin Buhârî'nin Firebrî nüshasında geçip diğer bir popüler nüsha olan Neseffî nüshasında geçmemesi, rivâyetin garip bir rivâyet olması ile ilintili değildir.
6. Buhârî'nin mezkûr rivâyet gibi aklî mülâhazalara ters düşen rivayetleri nakletmekten çekinmiyor olması ilk dönem muhaddislerinin birçoğunda olduğu gibi onun da metin tenkidinden ziyade senet zincirlerini önemseydiğini gösterir. İbn Hacer'in Buhârî savunularına bakıldığı zaman aynı gerekçenin ağır bastığını görmekteyiz.

⁸⁴⁸ Tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn söz ve fiilleri anlamında hadis terimi. Sözlükte "kesmek" anlamındaki kat kökünden ism-i mef'ûl olan maktû' "kesilmiş, kesik" demektir. Terim olarak "tâbiîn yahut tebeu't-tâbiînden birinin söz veya fiili ya da isnadı onlara kadar varmakla birlikte daha ileri gidemeyen hadis" mânâsında kullanılmaktadır. Böylece sahâbeden sonra gelen neslin söz ve fiillerinin de bir hadis çeşidi olarak kabul edildiği görülmektedir. II. (VIII.) yüzyıldan itibaren İslâm âlimleri ve özellikle muhaddisler Hz. Peygamber'in, "Ümmetimin en hayırlı nesli benim zamanımda yaşayanlardır, sonra onları takip edenler, daha sonra da bunların peşinden gelenlerdir" hadisini (küçük lafız farklılıkları ile İmran b. Husayn nakliyle Buhârî (256/870) ve Abdullah b. Mes'ud nakliyle Müslim (261/875) *el-Câmi'üs-Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir. (Buhârî, Şehâdât, 9, Rikâk, 7, Sahâbe, 2, Eymân ve'n-Nuzûr, 27.) Müslim (261/875)'de geçen خير أمتي القرن الذين يلوني، ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم، ثم يجيء قوم تسيق شهادة أهدهم بيمينه ويمينه شهادة لم يذكر هذا القرن في حديثه، وقال قتيبة: ثم يجيء أقوام (dâki ashâbım)dir. Sonra onları takip edenler(tâbiun), sonra onları takip edenler(etbâu't-tâbiin)dir. Daha sonra birtakım topluluklar gelir ki, onlardan kiminin tanıklığı yeminin önüne geçer, kiminin de yemini tanıklığının önüne geçer" rivayeti en kapsamlı rivayettir. Sonuç itibarıyla hadis "muttefekun aleyh'tir.") meâlindeki hadisiyle övülen ilk üç nesli (sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn) diğer nesillerden farklı saymışlardır. (Efendioğlu, Mehmet, "Maktû", *DİA*, XVII, 457, 458.)

7. Buhârî bu rivayeti nakletmekle senedi sağlam olarak elde edilmiş bir rivayeti aktarmak istemiştir. Bunu “Cahiliye Günleri Babı” altında ifade etmesi, o günlerden bir haber niteliğinde aktardığını göstermektedir.
8. Buhârî bu hadisi Amr b. Meymûn’un muhadramûndan olduğuna delil getirmek için de nakletmiş olabilir.
9. Kur’an âyetlerini anlama çabası içinde olduklarını iddia eden Kur’ancı-Meâlcî söylemin aynı hassasiyeti rivayetleri anlama noktasında göstermemeleri ilginçtir. Çünkü “rivâyet kültürü içerisinde karanlık dönemler var” diyerek Buhârî’nin kitabına bu hadisin sonradan ilave edildiği iddiası üzerine mülahazalar sunan bu zihniyetin hemen yanı başında aynı görüşleri ifade eden İgnaz Goldziher’in olması garip bir tecellîdir.⁸⁴⁹
10. Bu rivayeti ele alıp “Hz. Peygamber’in (s) böyle bir hadisi var” deyip O’nun ağzından çıkmışçasına ifadeler kullanarak hadis ilmi üzerine kara propaganda yapmak, en hafif tabirle ilmi ahlaka sığmayan bir yöntemdir. Rivâyetin, Kur’an’a aykırılık gerekçesi ile reddedilmesi ise ma’kul değildir. Rivayete aykırı görünen âyetler bölümünde zikrettiğimiz hiçbir âyet bu rivâyet ile teâruz etmemektedir.

2.19. Zinâ Sonucu Doğan Çocuk Babasına Vâris Olamaz mı?

Hadisler:

عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أيما رجل عاهر بحرة أو أمة فالولد ولد زنا لا يرث ولا يورث

Amr b. Şuayb (r.a)’ın babasından ve dedesinden rivâyete göre, Rasûlullah (s) şöyle buyurdu: “*Hür veya cariye bir kadınla kim zinâ yaparsa bundan hâsıl olacak çocuk veled-i zinadır. Ne o babasına ne de babası ona vâris olabilir.*”⁸⁵⁰

⁸⁴⁹ Goldziher’in Buhârî’nin *es-Sahih*’ine sonradan ilaveler yapıldığına kanıt olarak öne sürdüğü tek hadis mezkûr hadistir. (Goldziher, İgnaz, *Muhammedanische Studien*, trc. Mehmet Said Hatiboğlu, Ankara, 1969, s. 245.)

⁸⁵⁰ Tirmizî, Feraiz, 21; İbn Mâce, Ferâiz, 14.

عن عائشة رضي الله عنها، زوج النبي صلى الله عليه وسلم، أنها قالت: كان عتبة بن أبي وقاص عهد إلى أخيه سعد بن أبي وقاص أن ابن وليدة زمعة مني، فاقبضه إليك، فلما كان عام الفتح، أخذه سعد، فقال: ابن أخي قد كان عهد إلي فيه، فقام عبد بن زمعة فقال: أخي، وابن أمة أبي ولد على فراشه، فتساوقا إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال سعد: يا رسول الله، ابن أخي كان عهد إلي فيه، فقال عبد بن زمعة: أخي وابن وليدة أبي، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: هو لك يا عبد بن زمعة، الولد للفراش وللعاهر الحجر ثم قال لسودة بنت زمعة: احتجبي منه لما رأى من شبهه بعتبة، فما رآها حتى لقي الله

Hız. Âişe anlatıyor: “Utbe b. Ebî Vakkas kardeşi Sad’a: ‘Zema’a’nın cariyesinden doğan oğlan bendendir, onu sahiplen’ diye vasiyet etmişti. Fetih yılında, onu Sa’d yakalayıp: ‘Bu, kardeşimin oğludur, kardeşim onu bana vasiyet etmişti’ dedi. Abd İbnu Zema’a da: ‘O, benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur, onun yatağında doğmuştur’ dedi. Problemin çözümü için Rasûlullah (s)’e koştular. Sa’d: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Bu kardeşimin oğludur. Kardeşim onun hakkında bana vasiyette bulundu. Hele onun benzerliğine de bakın’ dedi. Abd: ‘O benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğdu’ dedi. Rasûlullah (s) ondaki benzerliğe baktı. Utbe’ye açık bir benzerlik gördü. Sonra: ‘*Bu sana aittir ey Abd b. Zema’a. Çocuk yatağa aittir, zani için de mahrumiyet vardır*’ buyurdu. Sonra da Sevde b. Zem’a’ya: ‘*Bunu kardeşin bilme, ihtiyat et, ona karşı tesettürünü muhafaza et*’ diye emretti. Bu emri, onun Utbe’ye olan benzerliği sebebiyle vermişti. O, kadını, Allah’a kavuşuncaya kadar göremedi. Sevde Rasûlullah (s)’in zevcesi idi.”⁸⁵¹

Hadise Aykırı Görülen Âyetler:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah, size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin

⁸⁵¹ Buhârî, Vesâyâ, 4, Buyû’, 3, Ahkâm, 29; Müslim, Radâ’, 36; Ayrıca bkz. Buhârî, Hudud, 23, Buyû’, 3, Ferâiz, 18, Meğâzî, 53, Vesâyâ, 4; Müslim, Radâ’, 36, 37; Ebû Dâvûd, Talak, 34; Tirmizî, Radâ’, 8.

çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁵²

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَأَوْهْمُوا نَصِيْبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

“(Erkek ve kadından) her biri için ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından (pay alan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.”⁸⁵³

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جِمْلِهَا لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ دَا فُرْبَىٰ إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَن تَرَكَ فَإِنَّمَا يَتَرَكَ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

“Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Günah yükü ağır olan kimse, (bir başkasını), günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırıldığı kimse yakını da olsa. Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah’adır.”⁸⁵⁴

İtirazlar:

Emre Dorman, mezkûr rivayeti şu zaviyeden tenkit etmiştir: “Bir rivayette evlilik dışı yaşanan ilişki sonucu dünyaya gelen çocuğun, babasına vâris olamayacağı iddia edilmiştir. Oysa evlilik dışı yaşanan bir ilişki sebebiyle doğan çocuğun bir kabahati varmış gibi mağdur edilmesi mümkün değildir. Kur’an’da çocuklar mirasçı kılınırken, zinâ sonucu doğan çocukların istisna edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. İlişki evlilik dışı yaşanmış olsa da doğan çocuğun babası o ilişkiyi yaşayan

⁸⁵² Nisâ 4/11.

⁸⁵³ Nisâ 4/33.

⁸⁵⁴ Fâtır 35/18.

kişidir. Çocuğun babası olduğu gerçeği değişmez. Evlilik sonucu doğan çocuk gibi hak sahibidir.”⁸⁵⁵

Cevaplar:

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, yukarıda zikri geçen hadisler mezkûr kitaplarda eleştiri konusu yapılan hadislerdir. Aynı mânâyı destekler mahiyette kaynaklarımızda tespit edebildiğimiz rivayetler ise küçük lafız farklılıkları dışında şu şekildedir:

عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده، قال: قام رجل فقال: يا رسول الله، إن فلانا ابني عاهرت بأمة في الجاهلية، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا دعوة في الإسلام، ذهب أمر الجاهلية، الولد للفراش وللعاهر الحجر

Amr b. Şuayb'ın dedesi, Abdullah b. Amr b. el-As'dan rivayetle demiştir ki: Adamın biri ayağa kalkarak; “Ey Allah'ın Rasûlü! Falan kimse benim oğlumdur (çünkü ben) Cahiliye döneminde onun annesiyle zinâ etmişim” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s): “*İslâm'da, bir kimsenin, kendi nikâhı altında olmayan bir kadının doğurduğu çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etme (hakkı) yoktur. Cahiliye dönemi ile ilgili hüküm(ler yürürlükten) kalkmıştır. Çocuk döşek (sahibi)nindir. Zinâ eden kimse için mahrumiyet vardır*” buyurdu.⁸⁵⁶

عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده، قال: إن النبي صلى الله عليه وسلم قضى أن كل مستلحق استلحق بعد أبيه الذي يدعى له ادعاه ورثته، فقضى أن كل من كان من أمة يملكها يوم أصابها، فقد لحق بمن استلحقه، وليس له مما قسم قبله من الميراث شيء، وما أدرك من ميراث لم يقسم فله نصيبه، ولا يلحق إذا كان أبوه الذي يدعى له أنكره، وإن كان من أمة لم يملكها، أو من حرة عاهر بها، فإنه لا يلحق به ولا يرث، وإن كان الذي يدعى له هو ادعاه فهو ولد زنية من حرة، كان أو أمة

Amr b. Şuayb (r.a)'ın babasından ve dedesinden rivâyete göre, Rasûlullah (s) vârisler tarafından babaya nispeti talep edilip de hayatında inkâr etmediği için babanın ölümünden sonra nesebe dâhil edilen bu çocuğun babanın cima yaptığı gün mülkünde bulunan cariyelerden doğmuş olması halinde vârislere ilhak edilmesine, ancak çocuğa,

⁸⁵⁵ Dorman, *a.g.e.*, s. 184.

⁸⁵⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 34; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XI, 525.

bu ilhaktan önce taksim edilen mirastan herhangi bir payın geçmeyeceğine, fakat taksim edilmeyen mirastan pay alacağına, çocuğun kendisine nispet edildiği baba, şayet ölmezden önce çocuğun kendisinden olduğunu inkâr etmişse, bu çocuğun o babaya ilhak edilemeyeceğine, eğer çocuk mülkünde olmayan bir cariyeden veya kendisiyle zinâ yaptığı hür bir kadından ise, bu çocuğun da o babaya ilhak edilmeyeceğine ve o babaya vâris olamayacağına -hatta çocuk kendisine nispet edilen şahsın bizzat kendisi, onun hür veya köle kadından edindiği veled-i zinası olduğunu itiraf etse bile- o çocuğun vâris olamayacağına hükmetti.⁸⁵⁷

Batı toplumunda içselleştirme gayretine girilmiş ve kendine göre başarılı sonuçlar almış “cinsî özgürlük” söylemleri günümüz teknoloji ve iletişim imkânlarının genişlemesi ile İslâm dünyasına da sirayet etmiştir. Kadın-erkek ilişkilerinde sınırsız cinsel özgürlük kavramını geliştirmeye çalışan bu anlayış, uzun vadede söylemini “kadın-kadın ve erkek-erkek arasında sınırsız cinsel özgürlük olmalıdır” raddesine kadar götürmüştür. Dünyalık zevklerin hepsini tatma arzusu; insanlıktan uzak, iğrenç zevklerin topluma anlatılmasında ve yaşanmasında bir problem teşkil etmediği kanaati oluşturulmaya çalışılmış ve hilafetin son durağı olan İstanbul/Taksim meydanından LGBT⁸⁵⁸ yürüyüşleri ile bu iğrençlikler İslâm dünyasının gündemine kadar girmiştir. Söz konusu cinsel özgürlük söyleminin doğal neticesi olarak “evliliğin bireyin özgürlüğünü kısıtladığı” kanaatini taşıyan kimseler, cüretkâr bir tavırla sesini iyiden iyiye yükseltmiştir.

Cinsel ihtiyaç fitraten insanın ihtiyaç duyduğu bir arzudur.⁸⁵⁹ Bu fitrî arzunun sükûneti ve bireyden topluma dönüşmenin tek doğru yolu nikâh ile sağlanabilmektedir. Hz. Peygamber bu sebeple gençlere evliliği tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: *من استطاع الباءة فليتزوج، فإنه أغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم، فإنه له وجاء* “Sizden evlenmeye gücü yeten evlensin. Çünkü evlilik gözü harama

⁸⁵⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 30.

⁸⁵⁸ Lezbiyen, gay, biseksüel, transeksüel veya travesti.

⁸⁵⁹ *رِئَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعٌ* “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimlidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır.” (Mâide 3/14.)

bakmaktan korur. Tenasül uzvunu zinadan alıkoyar. Evlenmeye gücü yetmeyen de oruç tutsun."⁸⁶⁰

Evlilik dışı gerçekleşen ilişkiyi İslâm "zinâ" olarak isimlendirmiş ve zinânın mahsulü olan çocuğa ise veled-i zinâ demiştir.

Konuyu izah etmeden önce ifade etmemiz gereken iki kavram vardır:

1) Veled-i Zinâ: Aralarında nikâh olmayan (veya nikâh şüphesi barındıran)⁸⁶¹ erkek ve kadının münasebetlerinden meydana gelen çocuk⁸⁶² diyerek tanımlanırken,⁸⁶³

2) Nesep: Dar anlamda çocukla anne ve babası, geniş anlamda kişiyle usulü (annesi-babası, nineleri-dedeleri) arasındaki soy bağıını ifade eden nesep, fıkhıta ve günümüz hukuk incelemelerinde daha çok dar anlamına göre ele alınan bir kavramdır. Çocuğu doğuran kadının tespit edilmesi çocukla anne arasındaki nesep ilişkisinin tayini için yeterli olup hukukta nesebin daha çok baba açısından belirlenmesi önem taşır.⁸⁶⁴

Bu kavramları izah ettikten sonra, evlilik dışı ilişkiler sonucundan dünyaya gelen çocukların miras payından müstefid olamamaları konusunu sosyal, ahlakî ve hukukî açıdan tek tek ele alalım:

İnsan nesli kadın ve erkeğin cinsel birleşimi ile sürekli hâle gelmektedir. İlahi kanun bu şekilde işlemekte ve insanlar bu işleyişin içerisinde doğup, büyüyüp ölmektedirler. Bununla beraber her toplumun barındırdığı ahlakî ilkeler vardır. Zinâ dediğimiz fiil olan evlilik dışı ilişki sonucunda meydana gelen sarsıntılar her topluma zarar vermiş ve vermeye devam etmektedir. Toplumda zinanın yaygınlaşması ise,

⁸⁶⁰ Buhârî, Savm, 10; Dârimî, Nikah, 2; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VI, 71, VII, 122, 132, 184, 304; Abdurrezzak, *Musannef*, VI, 169. İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, I, 156, 174.

⁸⁶¹ Şahitsiz nikâh gibi görünürde bulunan fakat hakikatte olmayan nikahtır. (Muhammed Revvas Kal'acî, *Mu'cemü Lugatü'l-Fukahâ*, s. 229.

⁸⁶² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, VIII, 430; Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 603.

⁸⁶³ Veled-i Zinâ ile Veled-i Mülâ'ane ortak yönleri olsa bile birbirinden farklı şeylerdir ve karıştırılmaması gerekir. Veled-i Mülâ'ane: Liân sonrası eşlerin ayrılmasından sonra nesebinin babasından reddine hükmolunan çocuk anlamındadır. (Erdoğan, *a.g.e.*, a.y.)

⁸⁶⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, "Nesep", *DİA*, XXXII, 573-575.

gençlerin evlilikten uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Cinsel arzularını, üzerlerinde hiçbir sorumluluk taşımaksızın söndürebilen bireylerin evlilikten uzaklaşması gayet normaldir. Toplum tarafından “gençliğini yaşasın” denilerek, gençler; vaktinde evlenmeyen, tüm zevk ve arzuları tatmış, ilerleyen yaşlarda da karşı cinsi beğenememe sebebiyle evlilikten uzak bir hayat sürmektedir. Zinâ, toplumun temel yapılarından olan aile kavramını yıkmak, huzursuz bireyler ve akabinde huzursuz toplum serüveninin orta çıkmasında bir başlangıç olarak algılanmalıdır. Çalışmamız kapsamında yapmış olduğumuz araştırma ile zinâ sonucunda namusunu kaybettiği gerekçesiyle yaşanan intiharlar ve kürtaj cinayetleri,⁸⁶⁵ cinsel yolla bulaşan hastalıklarla çürüyen hayat hikâyeleri azımsanmayacak derecededir.

Gayr-i meşrû, yani evlilik dışı bir ilişkiden meydana gelen çocuk (veled-i zinâ) istisnalar olsa da babasız büyüme, ekonomik sıkıntılara karşı tek başına direnememe; anne ve babasız olması sebebiyle nesep iddiasında bulunan ahlaksız kimselerle karşılaşma gibi normal insan psikolojisinin kaldırması güç şartlarda yetişmektedir. Sulhi Dönmezer tarafından Türkiye’de suçlu çocuklar üzerine yapılan bir araştırmada şu şekilde bir tablo ortaya çıkmıştır.⁸⁶⁶

⁸⁶⁵ Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nün hesaplamalarına göre, dünyada her yıl, 210 milyon civarında gebelik meydana gelmekte, bunların yaklaşık 1/3’ü istenmeden oluşmaktadır. Dünyada meydana gelen gebeliklerin 46 milyonu isteyerek düşükle sonlanmaktadır. Yasaklamalar nedeni ile düşüklerin 19 milyonu güvenli olmayan koşullarda gerçekleşmektedir. Güvenli olmayan düşüklere bağlı olarak dünyada her sekiz dakikada bir kadın ölmektedir. Güvenli olmayan düşüklere dünyadaki anne ölümlerinin %13’üne, her yıl 68 bin kadının ölümüne ve 5,3 milyon kadının hastalık ve sakatlığına neden olmaktadır (WHO-2007) (tjod.org/turk-jinekoloji-ve-obstetrik-derneği-tjod-kurtaj-raporu 10.01.2018)

⁸⁶⁶ Diğer ülkeler hakkında detaylı bilgi için bkz.: Dönmezer, Sulhi, Genel Kriminoloji, s. 31; (Ayrıntılı bilgi ve nkl. için bkz.: Koşum, Adnan, "İslâm Hukukunda Evlilik Dışı İlişki Sonucu Dünyaya Gelen Çocukların Babalarına Mirasçılığı Sorunu", Dini Araştırmalar, IX, sayı: 27 s. 166.)

	Babası Olmayanlar	Annesi Olmayanlar	Anne Baba yok	Toplam
ADET	32	16	22	70
ORAN	%25,8	%12,9	%17,7	%56,4
Genel Toplam: 124 - %100				

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere suç işleyen çocukların birçoğu aile bağlarında kopukluk olan çocuklardır. Anne-baba sevgisi ve ilgisinden mahrum yetişen bir çocuk ile bu sevgi ve ilgiyle yetişen bir çocuk arasında büyük uçurumlar söz konusudur. 124 suçlu çocuk üzerinden yapılan bu araştırmada çocukların %56,4'ü aile bağlarında kopukluk olan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklardan %25,8'inin babası, %12,9'unun annesi, %17,7'sinin ise hem annesi hem de babası yoktur. Burada dikkatimizi çeken husus ise, babaları olmayan çocukların hem anne hem babaları olmayan çocuklara nazaran suça daha fazla meyilli olmaları. Anadolu'nun örf ve kültürünün de verdiği katkı ile baba, ailenin temel taşıdır ve düzeni, intizamı, insicamı kontrol altında tutmaktadır. İslâm'da nesebin baba üzerinden işletilmesinin, sosyal açıdan bir diğer hikmetinin bu olabileceği kanaati bizlerde hâsıl olmuştur.

Hukukî açıdan ele alacak olursak Kur'an-ı Kerîm'de Rabbimiz وَلَا تَقْرَبُوا الرِّئَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok

çocuk annenin bir parçası gibidir”⁸⁷⁴ demiştir. Anne ve veled-i zinânın birbirlerine mirasçı olmalarında herhangi bir beis olmadığı konusunda ittifak vardır.⁸⁷⁵ İslâm hukuku açısından bakıldığı zaman nesebin ispatı için helal birliktelik sonucu doğum olması gerekir.⁸⁷⁶ İslâm hukukunda mevâni’l-irs (miras engelleri) olarak bilinen engeller; öldürme, kölelik, farklı dinlere inanılması, tebaa farkı, liân ve zinâ olarak tespit edilmiştir. Her kim bu zümreden ise mirasçı olamaz denilmektedir.⁸⁷⁷

İki kişinin birbirine mirasçı olabilmeleri için temel gereksinim, neseptir. Veled-i zinânın ise nesebinin dayandırılacağı kişi, günümüz tabiriyle biyolojik babasının tespit edilmesinde problem yaşanmaktadır. Bu ifademize karşın “teknolojinin geldiği nokta itibariyle DNA testleri ile kişilerin biyolojik babaları tespit edilebilir” itirazı gelmesi olağandır. Fakat zinâ faktörünün hukuki yönünü anlatmadan önce sosyal yönüne değinmemizdeki asıl maksat bu sorunun sorulmasını engellemektir. Yani veled-i zinânın babasına mirasçı olamamasın önünde hukukî bir engel olmakla birlikte, toplumsal bir engel de vardır. Nitekim zinâ, toplumun ahlakî seviyesini düşüren ve bireylerle beraber toplumu da olumsuz etkileyen bir faktördür. Bu sebepten olsa gerek ki, zinâ eden kimsenin cezasının verilmesinde dört kişinin şahitliği istenmektedir. Bu şu anlama gelmektedir; “Yapılan bu fiil artık bireysel bir hareket olmaktan çıkmış, ulu orta yapılır bir hale gelmiştir. Bu hâl toplumun ahlakını bozulması için yeterlidir.” Bu bağlamda düşünüldüğünde bugünkü teknolojik imkânlar ile bireylerin biyolojik babasının tespit edilebilir olması bu hükmü ortadan kaldırmamaktadır. Mecellede ifade edildiği şekliyle söylemek gerekirse “zarar-ı âmm için, zararı hâs ihtiyar olunur.” Başka bir ifadeyle, kişilerin şahsi menfaatleri ile toplum menfaatleri göz önüne alındığı takdirde toplumun menfaatinin başladığı yerde kişilerin menfaatleri ikinci plana atılır. Toplumun sosyal yapısını bozan zinâ eyleminin sonucunda doğacak çocuğun, toplumun ahlaki yapısına verdiği zararlar yukarıda örneklerle izah edilmişti, bu sebeple bu bahsi burada tekrar açmak istemiyoruz.

⁸⁷⁴ İbn Nüceym, *Bahru’r-Râik*, IV, 251; Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 323.

⁸⁷⁵ Bâcî, *el-Müntekâ*, VIII, 282.

⁸⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zuhaylî, *a.g.e.*, VII, 673- 682.

⁸⁷⁷ Muhammed Ebu Zehra, *Ahkâmu’t-Teriketi ve’l-Mevâris*, s. 92.

Hiz. Peygamber'in ifade buyurduğu الولد للفراش، وللعاھر الحجر “Çocuk döşeye aittir. Zinâ edene ise mahrumiyet vardır”⁸⁷⁸ hadisi, konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu hususta Hiz. Peygamber'e isnat edilen rivayetlerde müşterek olarak zikredilen ve en sahih ifadeleri ihtiva eden mezkûr haberi tek tek incelemek gerekirse الولد çocuk demektir. Burada kast olunan mana; “zinâ mahsulü çocuk” değildir, genel bir ifadedir. الفراش yatak, döşek anlamına gelmektedir. Bu ifade iki anlama gelir, ilkinde göre; “Bir kadının ancak sahibi olan bir şahıs için doğurulabilir olması” anlamına gelmektedir. Yatağın sahibi ise ya kocasıdır ya da cariyeye nispetle efendisidir. Bu durumda bulunan erkeğe “müstefriş,” kadına da “müstefreşe” denilmektedir.⁸⁷⁹ Daha genel ve tercihe şayan olan görüşe göre, “Yatağın sahibi olan (koca) çocuğu ancak liân yoluyla kabul etmez ki, bu da eşini zinâ ile itham etmesi anlamına gelir. Liân olmaksızın çocuk başkasının nesebine bağlanamaz, bu sebeple çocuk döşeyindir” anlamına gelmektedir. عاھر ise başkasının nikâhlısı ile gayrimeşru cinsel ilişkide bulunan günahkâr, zâni kimse olarak tanımlanmıştır.⁸⁸⁰ Öncelikle bu kelime tüm günahlar için kullanılırken zamanla sadece zinâ fiili için kullanılmıştır.⁸⁸¹ Yani Hiz. Peygamber'in söyleminin başka bir anlama tevdi edilmesi imkânsızdır, çünkü bu kelimenin tek geçerli anlamı “zinâ yapan kimse”dir. الحجر ise ilk olarak taş, Kâbe'nin yanında bulunan ve ne kadarının Kâbe'nin içine dâhil olduğu tartışılmış olan Hicr-i İsmail anlamına gelirken, aynı zamanda Semûd yurdunda bir yer ismi olarak da bilinmektedir.⁸⁸² Tebük seferinde Hiz. Peygamberin “buradan hızlı geçin!” dediği yer olarak isimlendirilmiştir.⁸⁸³ Rivâyet bağlamında düşündüğümüzde ise, kelimeyi ilk akla gelen anlamı olan ‘taş’ mefhumuyla hareket edenler “bu hadis recm mânası içermektedir” demişlerdir. Fakat bu anlama pek itibar edilmemiştir.⁸⁸⁴ Mezkûr rivayette geçen bu kelime “mahrumiyet” olarak anlaşılmalıdır.⁸⁸⁵

⁸⁷⁸ Buhârî, Hudud, 23, Buyû, 3, Ferâiz, 18, Međâzi, 53, Vesâyâ, 4; Müslim, Radâ', 36, 37; Ebû Dâvûd, Talak, 34; Tirmizî, Radâ', 8.

⁸⁷⁹ Curcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, 244; Erdoğan, *a.g.e.*, 146, 147.

⁸⁸⁰ Şafîî, *İhtilafü'l-Hadîs*, VIII, 258; Ahmed en-Neseî, *Tilbetü't-Talebe*, s. 149; Nevevî, *el-Minhâc*, X, 276; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 16.

⁸⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 211; İbnü'l-Esîr, *En-Nihaye*, III, 326; thk. Muhammed et-Tahanî; Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, XIII, 171.

⁸⁸² وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجْرِ الْمُرْسَلِينَ And olsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı. (Hicr 15/80.)

⁸⁸³ el-Meclisî, *Biharu'l-Envâr*, I, 453.

⁸⁸⁴ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VI, 331.

⁸⁸⁵ Şevkânî, *a.g.e.*, ay.

Sonuç olarak; veled-i zinânın babasına mirasçı olamayacağı görüşü dört mezhep imamı tarafından kabul görmüş, bu konuda Şia imamları da aynı görüşleri belirtmişlerdir. Mezkûr rivayetler ışığında sosyolojik zararları göz önüne alındığında zinâ, bireysel ve toplumsal anlamda tamiri mümkün olmayan yaralar açmaktadır. Her ne kadar çocuk için zarar olarak görünse de, toplumun menfaatini göz önünde tutan İslâm dini, zinâ mahsulü çocuğun babasının mirasından pay almaması konusundaki hükmünü muhkem nasslar ve sedd-i zerâi çerçevesinde değerlendirmiştir. İslâm, kötülüğe götüren yolu kapatmak olarak tanımlanan “sedd-i zerâi” kapsamında toplumun ahlaki çöküntüye gitmemesi adına bireylerin yaşadığı problemleri ikinci plana ötelemiştir. Sahih nikâhla gerçekleşmiş bir birleşmenin sonucunda meydana gelen çocuğun babasına nispet edilmesi ne kadar doğruysa, gayr-i meşrû bir birleşme sonucunda meydana gelen çocuğun babalığını iddia edene nispet edilmemesi de o kadar doğru kabul edilmiştir. Bu konu çerçevesinde günümüz seküler/modern hayat tarzının dayatmasıyla veled-i zinânın babasına nispet edilebileceğini varsaydığımız takdirde, âdetâ hukuk kuralları içerisinde kalanlar cezalandırılmış olacaktır. Son olarak belirtmemiz gerekir ki; şeriat kurallarını asgari düzeyde hayatına yansıtmak gibi bir hedefi olmayan, nikâhı çağ dışı görerek evlilik olmaksızın kız-erkek aynı evi-odayı paylaşmalarında mahsur görmeyen kimselerin hayat anlayışlarına bakarak fikhî bir kanaat belirtme gayretine düşmek, fikhin ve fukahânın esaslarına aykırıdır. İslâm’ın çağın şartlarına uygun olmadığı veya veled-i zinâ olan şahsa acır gözlerle bakarak söz konusu yaptırımın “İslâm’ın mağfîret temellerine sığmadığı” görüşleri, İslâm’ın değil transformasyona uğramış zihinlerin görüşleridir. Aile kurumu “cinsel özgürlük” ve “benim bedenim, benim kararım” sloganları altında ezilecek kadar basit değildir. Aile kurumunu toplum yaşantısının bir parçası olarak görmek ve nesebin meşru yollarla sağlanması gerektiğini her an ve durumda ifade etmek zorundayız. Vermiş olduğumuz bilgiler ışığında rivâyetin Kur’an’a aykırı olmadığı, bilakis Kur’an’ın temel öğretilerinden olan “toplumun ıslahı” ile uyduğu aşikârdır.

SONUÇ

İslam dini 14 asır önce olağanüstü hâl (genellikle de savaş) dönemi diyebileceğimiz şartlarda vahyedilmiş bir dindir. Bu dinin temel kaynağı olan Kur'an, 23 yıllık bir zaman içinde peyderpey Hz. Peygambere indirilmiş ve O'nun (s) tarafından tebliğ edilmiş, fiilen hayata aktarılmış bir kitaptır. İslam düşmanları istisna edilirse İslam tarihinde Kur'anın mahiyetiyle ilgili bilhassa sübut açısından bir tartışmaya rastlanmaz. Dahası; Cumhur tarafından ehl-i bid'at olarak kabul edilen fırkalar içinde dahi Sünnet'in, Kur'andan sonra İslam'ın ikinci temel kaynağı olduğunu inkâr eden bir fırka yoktur. Sadece sünnetin sıhhati ve kendisiyle amel edilebilmesi için öne sürdükleri şartlar konusunda çeşitli ihtilaflar söz konusudur. Nitekim, Mutezile'nin önde gelen âlimlerinden Kadı Abdülcebbar, "sübutu ve delaleti kat'i olan sünnetin Kur'an seviyesinde bir delil olacağını" ifade etmiştir. Lakin hadisler için aynı şey söylenememektedir. Öncelikle, gayet tabii olarak hem hadislerin sayısı konusunda bir ittifak yoktur hem de sıhhati konusundaki görüşler farklıdır, fakat bunların hiçbiri, hadislerin göz ardı edilmesi için bir bahane olmamıştır. Zira sonuçta, ilzam edicilik açısından Kur'anla Sünnet arasında "mahiyet" değil, sadece "derece" farkı vardır. Başka bir ifadeyle; eğer Sünnet'le ortaya konan dinî bir hüküm, "sabit ise" ve vahiy tarihi boyunca, Allah'ın aksine bir hükmü (vahyi) yoksa, bunların Allah tarafından din olarak kabul edildiği sonucuna varılmıştır. Bunların, "dinin aslı" olup olmadıkları değil, sabit olup olmadıkları ve hem ilk muhatap ve hem de sonraki nesiller için "delâletleri" tartışılmıştır.

Keza; her ne kadar ilk hicri asırda "Dinin sadece Kur'andan ibaret olduğu" yönünde kimi rivâyet ve münferit tartışmalar nakledilmekte ise de bunlar bir akım oluşturmamış, İslam ümmetinin büyük kısmı Hz. Peygamberin teşri yetkisini tartışma konusu yapmamış, sadece bunun hangi konularda olduğu ve derecesi tartışılmıştır. Böyle olmasından daha tabii bir şey de olamaz. Zira Kur'anda Hz. Peygambere itaati emreden, O'na itaat edilmesini Allah'a itaatle eşdeğer gören, O'na isyan edenlerin ahiretteki feci akıbetlerini haber verip onları kınayan âyetler, bizzat Hz. Peygamberin, dinî konularda kendi emirleri ya da nehiyelerine muhalefet edenlere karşı takındığı tavır, bundan farklı bir tasavvura sahip olunmasını imkânsız kılmaktadır. Kur'an ve

Sünnetin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu hususunda ulema da icmâ etmiştir. Kur'an'da Hz. Peygamber'e itaat emredilmiş ve O'nun en güzel örnek olduğu vurgulanmıştır. Kur'an ile ilişkisi bağlamında sünnet; Kur'an'ın sarîh ifadelerini te'yit, müphem veya mücmel ifadelerini beyân, müşkil ifadeleri tavzih, genel ifadelerini tahsîs ve mutlak ifadelerini takyîd etmektedir.

Diğer taraftan fiili duruma baktığımızda da Hz. Peygamber, Sünnet'le dinî hükümler ortaya koyduğunda aynı zamanda Kur'an vahyi inmeye devam ediyordu ve eğer bunların içinde Allah'ın onaylamadığı bir hüküm olsaydı, peygamber mutlaka uyarılırdı. Nitekim böyle bir durumda Hz. Peygamber'in uyarıldığına dair örnekler mevcuttur. Başka bir ifadeyle, eğer bir hükmün sünnetle ortaya konduğu sabit ise, onun Kur'anla birlikte "din"den oluşu tartışma dışı kabul edilmiştir. İslam tarihi boyunca hadislerin sıhhati bağlamında öne sürülen kriterlerden biri de "Kur'ana uygunluk"tur, "Kur'ana aykırı olmamak"tır. Ancak İslami gelenekte "Kur'ana uygunluk"la kastedilen, "Sünnet'le ortaya konan hükmün bizzat Kur'anda yer alması ya da Kur'anın lafzına uygun olması" değil, "Kur'anın temel ilkelerine ve felsefesine aykırı olmaması"dır.

Modern dönemlere geldiğimizde bu konudaki anlama ve yorumlama faaliyetlerinin çehresinin hayli değiştiğini görüyoruz. İlk izdüşümüne Hint alt kıtasında "Kur'aniyyun" adıyla rastladığımız bu faaliyetler, İslam dünyasının diğer bölgelerinde daha da ilkesiz, metotsuz ve sistemsiz bir çehreye bürünmüştür.

Hint alt kıtasındakiler de dahil olmak üzere klasik modernistler diye tanımlayabileceğimiz Seyyid Ahmet Han, Emir Ali, Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh vb. isimlerin yine de belli bir oranda İslami gelenek içinde hareket ettikleri ve tenkitlerini bu gelenek içinde yaptıkları, en azından bunun için bir temel aradıkları söylenebilir. Lakin bunun Türkiye'de ortaya çıkan temsilcileri (Mealciler) arasında klasik eğitim görmüş kişiler varsa da, bunların hiçbirinin tenkitlerini İslami gelenek içinde yapma veya bunun için sahih bir temel bulma gibi bir derdi olmamıştır. Bir kısmı ise Kur'an-ı Kerim'i bile yüzünden doğru okuyamayacak kadar İslami geleneğe yabancı kişilerdir. Bu yüzden de her ne kadar isim olarak klasik modernistlerin bazı sloganlarını kullansalar da, hiçbir zaman tutarlı bir metot ortaya koyamamış,

iddialarını İslami ilim geleneği içinde kabul ve izah edilebilecek bir temele oturtmamışlardır. Çalışmamızda ele aldığımız ve görüşlerini genişçe aktarıp tenkit ettiğimiz Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Edip Yüksel, Caner Taslaman, Emre Dorman vb. isimlerin iddia ve tasavvurlarında bu husus rahatlıkla görülebilir.

Söz konusu yazarların hiçbir şekilde tutarlı hareket etmedikleri, belli bir usule tâbi olmadıkları ve biraz günü kurtarma amaçlı hareket ettikleri söylenebilir. Çünkü örneğin, içlerinde hadisleri mutlak anlamda açıkça reddeden biri çıkmazken, fiilen Hz. Peygamber ve sünnetinin devrede olmadığı bir din (!) inşa etme çabası içindedirler. Öne sürdükleri “hadislerin sahih olmaması” ya da “Kur’ana aykırı olması” gibi bahanelerde de hiçbir şekilde İslami ilim geleneğindeki metotları göz önüne almamaktadırlar.

Keza; İslami ilim geleneğinde olan-biteni tenkit ederken veya değerlendirirken çoğu zaman anakronizme düşmekte, dünü bugünün değerleri hatta imkânları ve şartları ile değerlendirmektedirler. Bunun en çarpıcı örneği, dillerine sürekli doladıkları “İslam âlimlerinin daha çok senet tenkidi yaptıkları, neredeyse metin tenkidi ile hiç uğraşmadıkları” iddiasıdır. Zira, günün şartları göz önünde bulundurulduğunda olması gereken de budur. Yani, tedvin dönemi âlimlerine düşen, kendilerine şu ya da bu vasıta ile ulaşan haber ve rivâyetleri çeşitli yönleriyle kendilerinden sonrakilere nakletmekti ki, bunu da hakkıyla ve fazlasıyla yapmışlardır. Onlardan, söz konusu nakillerle ilgili her çağda geçerli olabilecek ya da her çağda ve her konuda kendisinden yararlanılabilecek yorum ve değerlendirmeler beklemek doğru olmaz. Çünkü onlar, nakillerden, kendileri için alacakları hisseyi alıp, çıkarmaları gereken hükümleri zaten çıkarıyorlardı ve nakillerin kendisine karşılık geldiği tarihsel zemin ve toplumsal-kültürel bağlam değişmediği için, bizim ihtiyaç duyduğumuz tarzda yorumlara da ihtiyaç duymuyorlardı. Öncelikle ortada sahih ve güvenilir nakiller olmalı ki, sonraki nesiller bu nakilleri kendi toplumsal şartları içinde yorumlayabilsinler. Dolayısıyla, bu anlamda İslâm tarihinde olması gereken olmuştur ve bu durum hiç de gariipsenmemelidir; fakat bu, onların metin tenkidi ile hiçbir ilişki içerisinde olmadıkları anlamına da gelmemektedir. Nitekim, senet konusunda gösterilen her türlü

çabanın ve araştırmanın amacı da zaten sağım ve sağım bir metin elde etmektir ki, hadis literatürü bu gayretlerle lebalep doludur. Yine örneğin; kendisi sebebiyle tenkit ettikleri hadislerdeki aynı unsurlar âyetlerde olduğunda ya bunu řu ya da bu şekilde te'vil etmekte ya da görmezden gelmektedirler. Çalışmamızda bunlar ayrıntılı olarak örneklemlerle gösterilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah An-Naim vd; *Müslüman Reformcular İslâmi Reform Üzerine Kritik Düşünceler*, Ozan Yay; İstanbul, 2011.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'â'nî (211/826/7), *el-Musannef*, I-XI, 1. bsk; thk. Habibürrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Beyrut, 1970.

Abdülvahap el-Efendi, *İslâm ve Modernliği Yeniden Düşünmek*, Pınar Yay; çevr; Lale Ersoy, İstanbul, t.y.

Accâc, Muhammed el-Hatîb (97/715-16), *es-Sünnetu kable't-tedvîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1383/1963.

Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâhî (1162/1749), *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, I-II, 3. bsk; Dâru İhyâi'tturâsi'l-arabî, Beyrut, 1932.

Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, I-VI, 2. bsk; Fihrist hazırlayan: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay.-Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

Ahmed Ebû Hâka vd; *Mu'cemü'n-Nefâisi'l-Vasît*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.

Alâüddin es-Semerkindî, Muhammed b. Ahmed b. Ali (539/1144), *Mizânu'l-usûl fî netâici'l-'ukûl*, I-II, thk. Dr. Abdülmelik Abdurrahman es-Sa'dî, Matbaatu'l-Hulûd, Mekke, 1407/1987.

_____ *Tuhfetü'l-Fukahâ*, I-III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1405.

Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Ensar Yay; 3. bsk; İstanbul, 2014.

Alevî, Muhammed el-Emîn b. Abdullâh el-Uremî, *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravdu'l-behhâc alâ Sahîhi Müslim ibni'l-Haccâc*, I-XXVI, Dâru'l-minhâc, Mekke, 2009.

Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Muhammed el-Kârî (1014/1605), *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1994.

Alkan, Ahmet Turan, *Ateş Tecrübeleri*, Ötüken Neşriyat, 7. Bsk; 2014.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdî (1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, I-XVI, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1997.

Aras, Kemal, *Kur'an Ebedî Doğrular Putlara Ultimatom*, I-II, İstanbul, 2013.

Arslan, Ali, "Hadis Kaynaklarında Tarihe/Vâkıya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi", Hitit Üniversite İlahiyat Fakültesi Dergisi, VIII, sayı: 15, 2009/1.

Arslan, Gıyasettin, “Türkçe Kur’an Meallerinde Min Harfinin Aktarım Problemi”, Marife, 4, sayı: 1, 2004.

Aşıkutlu, Mehmet Emin, “Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım,” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2006/2.

Atay, Hüseyin, *Kur’an’a Göre Araştırmalar*, I-IV, Atay Yay; Ankara, 1993.

Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yay; İstanbul, t.y..

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri*, I-VIII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Aydar, Hidayet, “Kur’an”, *DİA*, TDV, Yay..

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Timaş Yay, İstanbul, 1987.

_____ "Arz", *DİA*, TDV, Yay..

Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451), *Umdetu'l-kârî Şerhu Sahîhi'l- Buhârî*, I-XX, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Kahire, 1392/1972.

Azîmâbâdî, Muhammed Şemsü'l-hak (1857/1911), *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef (474/1081), *Kitabü'l-Müntekâ Şerhu Muvattai'l- İmam Mâlik b. Enes*, I-VII, Dâru'l-Kitabi'l-İslamî, Kahire, 1332.

Balcı, İsrail, *Hiz. Peygamber ve Gayb*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.

Baljon, J.M.S *Kur’an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*, çevr. Şaban Ali Düzgün, Fecr Yay; 2. bsk; Ankara, 2000.

Bayraklı, Bayraktar, *Kur’an’sız Müslümanlık*, Düşün Yay; 4. bsk; İstanbul, 2017.

Bedreddin ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şafîî (794/1392) *el-İcâbe limâ istedrekehu Âişe ale's-Sahabe*, trc. Bünyamin Erul, *Hiz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, OTTO, Ankara, 2016.

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. El-Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (458/1066), I-XI, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1. bsk; Beyrut, 2003.

_____ *es-Sünenü's-Sağîr*, I-IV, thk. Abdulmu'ti Emin Kılıcî, Camiu'd- Diraseti'l İslamî, Pakistan, 1989.

_____ *Delâilü'n-Nübüvve*, I-VIII, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

_____ *el-Esmâ ve's-sıfât*, I-II, thk. İmaduddin Ahmed Haydar, Dâru'l-Kitab, Beyrut, 1985/1405

_____ *el-Âdâb*, nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid es-Sevrî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.

_____ *Şuabu'l-İman*, thk. Besyûnî Zağlûl, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410/1990.

_____ *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Birleşik Arab Emirlikleri, 1969.

_____ *el-Ba's ve'n-nüşûr*, nşr. Muhammed b. Saîd Basyûnî Zağlûl, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1988.

Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdulhalik el- Atiki (292/905), *el-Bahru'z zehhar el-Ma'ruf bi müsnedi Bezzar*, I-XV, thk. Adil b. Sa'd, Mektebetü'l Ulum ve'l Hikem, Medine, 1988.

Bilgü, İlhan, *Müslümana Din Uydurmak*, Ravza Yay; İstanbul, 2017.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara, 1960.

_____ *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Enes Sarmaşık Yay; İstanbul, t.y.

Birişık, Abdülhamid, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul, 2001.

_____ "Pervîz, Gulâm Ahmed" *DİA*, TDV, Yay.

Birmâvî, Şemseddin Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdüddâim b. Musa b. Abdüddâim en-Nu'aymî el-Akalâni el-Birmâvi (831/1428), *el-Lâmi'u's-Sabih fi şerhi'l-Câmi'i's-Sahih li'l-Buhârî*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 2003.

Bozkurt, Tunahan, *Kartaca Yıkılacak Uydurulan Din'den İndirilen Din'e*, Düşün Yay; İstanbul, 2016.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, I-VIII, Matbaa-i Âmire, Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay, 2. bsk; İstanbul, 1992.

_____ *el-Edebu'l-müfred*, Kemal Yusuf el-Hût, Âlemu'l-kütüb, Beyrut, 1405/1985.

_____ *et-Târîhu'l-Kebîr*, I-XII, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1.Bsk., Beyrut, 1986.

Burhânî, Mahmud b. Ahmed b. Sadr, *el-Muhîtü' l-burhânî fi' l-fikhi' n-Nu' mâni*, I-XI, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 2003.

Bülbül, Halit; *Allah'ın İndirdiği Ve İnsanların Uydurduğu Din*, Doğu Kitabevi, 3. bsk; İstanbul, 2013.

Canan, İbrâhim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVIII, Akçağ yay, İstanbul, t.y..

Candan, Abdülcélil, “Meal ve Tefsirlerde Görülen Bazı Sözcük ve Deyim Hataları İle Bunların Önemli Nedenleri”, *Marife*, 1, sayı: 3, 2002.

Cessâs, Ahmed b. Ali b. Ebû Bekir er-Râzî (370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I-V, thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd (400/1009), *Tâcu'l-Arûs ve Sihahu'l-Arabiyye*, thk. Şihabuddin Ebu Amr, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1418/1998.

Cevizoğlu, Hulki, *Edip Yüksel “Çöpe At”*, AD Yay. İstanbul, 1997.

Cezâirî, Tâhir b. Sâlih b. Ahmed es-Sem'ânî (1852-1920), *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrût, 1995.

Coşkun, Selçuk, *Hadise Bütüncül Bakış*, İFAV, İstanbul, 2014.

Cündioğlu, *Bir Kur'an Şâiri*, Kapı Yay. İstanbul, 2010.

_____ *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi, İstanbul, Mart 1998.

_____ *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, Kaknüs Yay; 1. Bsk; y.y., 2005.

Cürcâni, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *Et-Ta'rifât*, thk. Dr. Abdurrahman Umeyra, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 1407/1987.

Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV Yay; İstanbul, 2008.

Çakın, Kâmil, “Hadislerin Kur'an'a Arzı Meselesi”, *AÜİFD*, XXXIV, 1993.

Çakır, Ruşen, *Âyet ve Slogan: Türkiye'de İslâmi Oluşumlar*, İstanbul, 1990.

Çamlıca, Sait, *Peygamberimizi Çağa Taşımak*, Oku-Yorum Yay; İstanbul, 2017.

Çelebi, İlyas, “Gayb”, *DİA*, TDV, Yay..

Çolak, Ali, “Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Resim ve Heykele Bakışı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sayı: 2, 2008.

Damat Efendi, Şeyhîzâde Gelibolulu Damad Abdurrahman, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, I-IX y.y., 1273.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî (280/894), *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, Çağrı yay; Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

Davudoğlu, Ahmed, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bedir Yay; İstanbul, 2015.

_____ *Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi*, I-XII, İstanbul, 2017.

Dayhan, Ahmet Tahir, “Buhârî’ye Yöneltilen Bazı Tenkitler”, DEÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1995.

Deedat, Ahmed, *Kur’an En Büyük Mucize*, trc. Edip Yüksel, İnkılap, 1984.

Demirci, Kürşat, “Uğursuzluk”, *DİA*, TDV, Yay..

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 21. bsk., Ankara, 2004.

Deylemî, Şîrûye b. Şehredâr b. Şîreveyh el-Hemdânî (509/1115), *el-Firdevs bi mesûri’l-hitâb*, I-V, thk. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Daru’l- kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

Dorman, Emre, *Allah’a Öğretilen Din*, İstanbul Yay., İstanbul, 2017.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul, 2016.

Dönmez, İbrahim Kâfî, “Nesep”, *DİA*, TDV, Yay..

Dönmezer, Sulhi *Ceza Hukuku Dersleri*, y.y., t.y..

Dumeyni, Musfir Azmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997.

Dumeyriyye, Osman Cum’a, *Âlemu’l-gaybi ve’ş-şehâdeti fi’t-tasavvuri’l-İslâmî*, Mektebetü’s-Sevâdî, Cidde, 1410/1989.

Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmed Âkîf Mısır Hayatı ve Kur’an Meali*, Şule Yay., 5. Bsk., İstanbul, 2015.

Düzgün, Şaban Ali, “Hüseyn Atay” *Çağdaş İslâm Düşünürleri*, Editör: Çağfer Karadaş, y.y., t.y..

_____ *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

Ebû Avâne, Yakub b. İshâk b. İbrahim el-İsferânî (316/929), *el-Müsnedu’s-sahîh el-muharrec alâ Sahîhi Müslim*, nşr. Ebû Alî en-Nazîf, Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrût, 2006.

_____ *Mustahrec Ebi Avane*, I-V, thk. Eymen b. Arif ed-Dımeşkî, Beyrut, 1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. El-Eş’as b. İsh’ak es-Sicistânî el-Ezdî (275/889), Süleymân

b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, I-V, 2. bsk; Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı yay., Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

Ebû Hanîfe, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (150/767), *el-Âlim ve'l-muteallim*, (İmam Â'zamın Beş Eseri içerisinde), İstanbul, 1992.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. İshâk b. Mihrân el-İsfehânî, *Ma'rifetu's-sahâbe*, I-V, (nşr. Âdil b. Yusuf el-Azâzî), Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1998.

Ebû Reyeye, (1889-1970), *Şeyhu'l-Madîre Ebû Hüreyye*, Dâru'l-Maârif, Kahire, t.y..

Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali b. El- Müsenna (307/919), *el-Müsned*, I-XI, thk. Hüseyin Selim Esed, Daru'l- Me'mun li't-Turas, Dimeşk, 1984.

Ebû Yahya Zeynüddîn, Ebû Yahya Zeynüddîn Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed, *Minhatü'l-Bari bi-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, y.y., 2005.

Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî (1095/1684), *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş- Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1413/1993.

ed-Demirî, Kemaleddin Muhammed b. Musa b. İsa (808/1405), *Hayâtu'l-Hayevâni'l-Kübrâ*, I-II, Dâru'l-Elbâb, Beyrut t.y..

Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, TDV, Yay..

_____ "Muhadramûn", *DİA*, TDV, Yay..

_____ "Maktû", *DİA*, TDV, Yay..

el-Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrar* (Usûlü'l-Pezdevî Şerhi), Mektebetü's- Sanayi', y.y., 1307.

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (463/1071), *Târîhu Bağdâd Ev Medîneti's-Selâm*, I-XXIII, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1997.

El-Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*, Nida Yay; İstanbul, t.y..

_____ *Bilgi Ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çev: Özcan Hıdır, Nida Yay; 2015.

El-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebu'l-Haccâc el-Mizzî (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl*, I-XXXV, I. bsk., Beyrut, 1980.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, DİB. Yay. Matbaai Ebuzziya, İstanbul, 1935.

Elşad, Miri, *İslâm'da Yoxdur*, İstanbul Yay; İstanbul, 2017.

Emîn, Ahmed (1886-1954), *Duha'l-İslâm*, I-III, Dâru'l-Kutub'l-Arabî, Beyrût, ty..

Emir es-San'ânî, Muhammed b. İsmail Emir es-San'ânî (1182/1768) *Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğu'l merâm*, I-IV, thk. Hâzım Ali Behced el-gâzî, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 2009.

Erdeğer, Bülent Şahin, *Kur'an'ın Elçisi Hz. Muhammed*, Düşün Yay., İstanbul, 2017.

_____ *Rivâyet mi Hadis mi Sünnet mi*, Düşün Yay., İstanbul, 2017.

Erdoğan, İhsan, "Evlilik Dışı Çocuğun Tabii Babası Kolu Hısımlarına Mirasçı Olması ve Baba Kolu Hısımlarının Ona Mirasçı Olması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, II, sayı: 1, 2.

Eren, Şadi, *Gayb Bilgisi*, Işık Yay, y.y., 1995

Ersoy, Mehmet Âkif, "Cemaleddin Efgani", Sırat-ı Müstakîm, c. 4, sayı: 90, 13 Mayıs, 1326/1908.

Ertürk, Mustafa, "Nebevî Sünnet'in Târihî Gerçeklikteki Konumu Açısından 'Kur'an İslâm'ı Söyleminin İlmî Değeri" Hadis Tetkikleri Dergisi, I/1, ty..

Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay; 10. bsk; Ankara, 2017.

Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed (250/864?), *Ahbâru Mekke*, nrş. Rüşdî Sâlih Melhese, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1979.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali (770/1368-69), *el-Misbâhu'l-munîr fî garîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfî*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb (817/1415) *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Müessesetü'r-Risale'nin tahkîku't-turâs heyeti, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1406/1986.

Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahy İlişkisi*, Beka Yay., Haziran, 2015.

Goldziher, Ignaz. *Vorlesungen über den Islam (İslam Üzerine Dersler)* Heidelberg, 1925.

_____ *Muslim Studies (Muhammedanische Studien)*, I-II, İngilizce'ye çev. J. R. Barber ve S. M. Stern, London, 1971.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Kur'an'ı Kerim Meali*, Elif Kitabevi, 1. bsk., y.y., 2007.

Görgün, Tahsin, Goldziher, Ignaz, *DİA*, TDV, Yay..

Görmez, Mehmet, *Kur'an İslâmı ve Kitâbü's-Sünne*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2014.

Gültekin, Ayşe, “İsmail Ankravî'nin Mesnevî Şerhi Mecmu'atü'l-Letâif ve Matmuratü'l-Meârif'te Hadis –Altıncı Cilt Örneği-,” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2006.

Günay, Hacı Mehmet, “Nüşûz”, *DİA*, TDV, Yay..

Güner, Osman, *Ebû Hüreyre'ye Yönelik Eleştiriler*, İnsan Yay; 2. bsk., İstanbul, 2008.

Güner, Sadık, *Bu İslâm Kur'an'da Yok*, Güneralp Yay., İstanbul, t.y..

Habbâzî, Ebû Muhammed ‘Umer b. Muhammed (691/1292) *el-Muğnî fî usûli'l fikh*, nşr. Muhammed Mazhar Bekâ, Mekke, 1983.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah, Muhammed b. Abdullah (405/1014), *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, (Zehebî'nin Telhisi ile birlikte), I-IV, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l Kütübî'l İlmiyye, 1. bsk; Beyrut, 1990.

Hamîdullah, Muhammed (1908-2002), *İslâm Peygamberi*, Beyan Yay., çvr. Mehmet Yazgan, 2. bsk., İstanbul, 2011.

Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî (327/939) *İ'tilâlü'l-Gulûb*, y.y., t.y..

Harman, Ömer Faruk, “Hâbil ve Kâbil”, *DİA*, TDV, Yay..

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit (463/1071), *Tarîhu Bağdâd ve medîneti'sselâm*, I-XIV, Daru'l-kütübî'l-arabi, Beyrut, ty..

_____ *Kitâbul-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, y.y., ty..

_____ *el-Câmi li ahlâki'r-Râvî*, thk. Mahmud et-Tahhan, Riyad, t.y..

_____ *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, thk. ve tlk. Mehmed Said Hatipoğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

_____ *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Cemiyetü Dâirati-Maarifi'-Usmâniyye, Hayrâbâd, 1357.

_____ *el-Müttefik ve'l-müfterik*, I-III, nşr. Muhammed Sâdık Aydın, Dımaşk, 1417/1997.

Hatiboğlu, Said, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, OTTO, 5. bsk., Ankara, 2016.

_____ “Kur'an ve Sünnet Işığında Hz. Peygamber'in Gayba Muttalî Olması”, *Ensar Neşriyat İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, XXXIV/73, ty..

Hatipoğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Büstî, (388/998) *Meâlimu's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-IV, thk. Abdusselam Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1411/1991.

_____ *A'lâmu'l- hadis fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahmân Âl-i Suûd, Câmiatu Ümmî'l-Kurâ, Mekke, 1988.

Hâzimî, Ebû Bekr Muhammed b. Musa (584/1188), *el-İ'tibâr Fi'n-Nâsîh Ve'l-Mensûh Mine'l-Âsâr*, thk ve tlk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Câmi'atu Dirâsâtî'l-İslâmiyye, Kahire, 1410/1989.

Heyet, *Diyânet İşleri Başkanlığı Kur'an Meâli*, Ankara, 2016.

Heyet, *İslâm'da Kılık, Kıyafet ve Örtünme*, Ensar Yay., 2. bsk., 2010.

Heyet, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr (807/1405), *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I- X, 2. bsk; Dâru'l-kütüb, Beyrut, 1967.

_____ *Mevâridü'z-Zamân ilâ Zevâidi İbn Hibbân*, I-VIII, thk. Huseyn Selim Esed-Abdah Ali Köşk, Dimeşk, 1990.

Heytemî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Hacer (974/1567) *Fethu'l- mübîn li şerhi'l-Erbâin*, Matbaatu'l-Meymeniyye, Kâhire, 1307.

Hudârî, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî (1872-1927), *Târîhu't-Teşri'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

Hüdür, Fereç, *Kütüb-i Sitte'nin Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı*, 1.bsk., İstanbul, 2004.

_____ *Kur'an Dışı Oluşumların Eleştirisi ve Kur'an'a Arzı*, 1. Bsk., İstanbul, 2006.

İrâkî, Ebi Fazl Zeynü'd-din Abdurrahim b. Hüseyin (806/1404), *Tahrîcu İhyau Ulumud-dinel-müsemma el-Muğni ani'l Hamli'l el-Esfar*, Dâru İbn Hazm, 1. Bsk., Beyrut, 2005.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî (463/1071), *Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlih ve ma yenbagi fî rivayetih ve hamlih*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. bsk., el- Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1968.

_____ *el İsti'âb fî Mârifeti'l-Ashâb*, I-IV, Kahire t.y..

_____ *et-Temhîd*, I-XXII, thk. M. Ahmed el-Alevî, M. Abdulkebîr el-Bekrî, Vezâratu Umûmi'l-Evkâf, Mağrib, 1387.

_____ *el-İstizkâr*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru Kuteybe, Beyrût, 1993.

İbn Abidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşkî (1252/1836), *Reddü'l-muhtar ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut, t.y..

_____ *Kitabü Cihad*, I-VI, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003.

İbn Asâkir, Ebu'l Kasım Ali b. Hasan 8571/1176), *Tarihu Medineti Dimeşk*, I-XXX, thk. Muhibbeddin Ebi Said, Daru'l Fikr, Beyrut, 1995.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir (1284/1868), *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, I-XV, Tunus, ed-Dâru't- Tûnusiyye, t.y..

İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef el-Kurtubî (449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2003.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnu'n-Nebîl Ahmed b. Amr b. Dahhâk (829/1426), *el-Âhâd ve'l-mesâni* nşr. Yahya Murâd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.

_____ *Kitâbu's-sünne*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût, 2005.

İbn Ebî Davud, Ebû Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eş'as, *Müsnedu Âişe*, nşr. Abdulgafûr Abdulhak Hüseyin, Mektebetu Dâri'l-Aksâ, Kuveyt, 1985.

İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed (235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*, I-VII, 1. bsk., thk. Kemâl Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1988.

İbn Ebi'd-Dünya, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Kuraşî el-Bağdâdî, *el-Ukûbât*, thk. Muhlis Muhammed, Beyrut, 1988.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyyâ el-Luğavî (395/1004), *Mücmelu'l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan, Beyrut, Dâru'l-cîl, 1404/1984.

İbn Hacer, Şihâbüddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *Lisânü'l-mizân*, I-VII, Müessesetü'l-âlemî, Beyrut, 1971.

_____ *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XII, thk. Muhammed Fuat Abdalbâki-Muhibbuddin el-Hafîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y..

_____ *Tehzîbü't-tehzîb*, I-XIV, 1. bsk., Dâru'l-fikr, Beyrut, 1984.

_____ *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânîdi's-semâniyye*, I-IV, thk. Habîburrahmân el-Azamî, et-Türasü'l-islamî, Kuveyt, 1973.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali el-Endelusî (456/1064), *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, I-II, thk. Ahmed Şakir, Dâru'l-i'tisâm, Kahire, t.y..

_____ *el-Muhallâ*, I-XI, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire, 1996.

İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî (354/965), *Sahîhu*

ibni Hibbân, I-XVIII, 2. bsk., thk. Şuayb Arnâûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyub ez-Zerî (751/1350), *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, I-IV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1411/1991.

_____ *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müştâkîn*, Beyrut, 1983.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail (774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XV, thk. Ahmed Ebu Kasım vd., Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1407/1987.

_____ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-XV, Mektebetü evlâdiş-Şeyh li't-Turas, Kahire, 1421/2000.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ, Beyrut, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 1408/1988.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Abdurrahmân (273/887), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, 2. bsk., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddîn Çetiner, Çağrı Yay., Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut, t.y..

İbn Mende Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahya (395/1005), *Kitâbu'l-îmân*, nşr. Eymen Sâlih Şa'bân, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrût, 2001.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (230/845), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru İhyâit- Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417/1996.

İbn Sîde Ali b. İsmail (458/1066), *el-Muhkem ve'l-muhiti'l-a'zam fi'l-luğa*, I-XII, thk. Yahya el-Haşşab- Abdülvehhab Seyyid Avadallah, Ma'hedu'l-mahtûtati'l-Arabiyye, Kahire, 1417/ 1996.

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman (385/996), *et-Tergîb fi fadâili'l-a'mâli ve sevâbu zâlike*, I-II, thk. Salih Muslih el-Ve'îl, Riyad, Dâru İbni'l-Cevzî, 1415/1995.

İbn Şihne, İbrahim b. Ebî'l-Yemen Muhammed el-Hanefî, *Lisanü'l-Hukkâm*, Kahire, 2. bsk., 1393/1973.

İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed b. Abdilhâlîm el-Harrânî (728/1328), *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, I-II, thr. A el-Cezzâr Enver el-Bâz, Riyad, Mektebü'r-Rüşd, 1414/1994.

İbn-i Sinâ, Ebu Alî el-Huseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sinâ (428/1037), *el-Kânun fi't-Tıbb*, I-IV, nşr. İdvâr el-Kaş, Beyrut, 1413/1993.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe (262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, I-IV, nşr. Fehim Muhammed Şeltûti, Cidde, 1972.

İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr İbnu'l-Arabî (543/1148) *Kitâbu'l-Kabes fî Şerhi Muvatta'î Mâlik b. Enes*, I-III, thk. Muhammed Abdullah Veledü Kerîm, 1. bsk., Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1992.

İbnu'l-Mulakkin, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Ali b. Ahmed (804/1401), *el-Bedru'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkıa fî's-Şerhi'l-Kebîr*, nşr. Mustafa Ebû'l-Gayt, Abdullah b. Süleyman, Yâsir b. Kemâl, Dâru'l-Hicre, Riyâd, 2004.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1233), *el-Kâmil fî't-Târih*, Dâru's-Sâdır-Dâru Beyrut, Beyrut, 1965.

İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîsi ve'l-eser*, I-V thk. M. Muhammed et-Tanâhî - Tahir Ahmed ez-Zâvî, Matbaatu İsa el-Babî'l-Halebî, Mısır, 1383/1963.

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed b. Abdilvâhid (861/1457), *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh el-câmi' beyne'stılaheyi'l-Hanefiyyeti ve's-Şâfiyye*, Matbaatu Mustafa el-Babî'l-Halebi, Kahire, 1351.

İbnü's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî (643/1245), *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-fikri'l-muâsir, Dımaşk, 1418/1998.

İbnü'd-Demâmînî, Muhammed b. Ebi Bekr ed-Demâmîni el-Mâlikî (827/1424), *Mesâbihü'l-Câmi'i's-sahîh*, Dâru'l-Hicre, Beyrut, 2002.

İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *Kitâbü'l Mevduat Mine'l Ehâdisi'l Merfûat*, I-IV, thk. Dr.Nureddin Boyacılar, Edvâü's Selef, Riyad, 1997.

_____ *Keşfü'l-müşkil min hadisi's-Sahihayn*, I-IV, Dâru'l-Vatan, Riyad, 1997.

_____ *el-Muntazam fî Târîhi'l- Mulûk ve'l-Umem*, Haydarabad, 1938-1939/1358

İlhan, Avni, “Amr b. Ubeyd”, *DİA*, TDV, Yay..

İnan, Abdulkâdir, *Hurafeler ve Menşeler*, DİB Yay., y.y., 1962.

İshâk b. Râhûye, Ebû Yakub İshâk b. İbrâhim b. Mahled (238/853), *Müsnedu İshâk b. Râhûye*, nşr. Abdulgafûr Abdulhak Hüseyin el-Belûşî, Mektebetü'l-İmân, Medîne, 1991.

İslâmoğlu, Mustafa, *Kader Risalesi*, Düşün Yay., İstanbul, 2013.

Joulha, Abdülmennan, Joulha, Munibah; *Sünnet İlâhi Vahyin Bir Parçasıdır*, Guraba Yay., t.y., İstanbul.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl İyâd b. Mûsa el-Yahsûbî (544/1149), *İkmâlu'l-Mu'lim bi-Fevâid-i Müslim*, thk. Yahyâ İsmâil, Dâru'l-Vefâ, y.y., 2004.

Kahraman, Hüseyin, “Fıkıhî Hadislerin Rivâyet Değeri Bağlamında ‘Varise Vasiyyet Olmaz’ Hadisinin Tahrîc Ve Tenkîdi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, XI, sayı: 9, 2000.

Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yay., 2. bsk., Kahramanmaraş, 2017.

Kandemir, M. Yaşar, “Amr b. Meymûn”, *DİA*, TDV, Yay..

Kannûcî, Ebu't-Tayyib Sıddık b. Hasan b. ‘Ali (1307/1890), *Avnu'l-bârî li halli Edilleti'l-Buhârî*, I-VII, Kahire, t.y..

Kara, İsmail, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, Dergâh Yay; 2. bsk., İstanbul, 2014.

Karaca, Sibel, *Uydurulmuş Din’den İndirilmiş Din’e Hicret*, Anti Tasavvuf Yay., 1. bsk., İstanbul, 2016.

Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed (587/1191), *Bedaiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, I-X, thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

Kasîmî, Abdullah b. Ali en-Necdî, *Kavâidu't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, tlk. M. Behçet el- Baytar, Matbaatü İbn Zeydûn, Dimaşk, 1353/1935.

Kastallânî, Şihabuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ebi Bekr (923/1517), *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l- Buhârî*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y..

Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî el-Kelâbâzî, (398/1008) *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rîfeti ehli's-sika ve's-sedâd ellezîne ahrece lehum el- fî Sahîhihi*, I-II, Beyrut, 1407/1987.

Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur’an’a Arzı*, İnsan Yay; 4. bsk., İstanbul, 2014.

Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016.

_____ *Alternatif Hadis Metodolojisi*, OTTO, 5. bsk., Ankara, 2015.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Doğru Yolun Sapık Kolları “Arınma Çağında İslâm”*, 20. bsk., 2016.

Kızıl, Fatma, *Müşterek Râvî Teorisi Ve Tenkidi*, İSAM Yay., İstanbul, 2013.

Kirmânî, Muhammed b. Yusuf b. Ali (786/1384), *el-Kevâkibu'd-derârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1401/1981.

Koç, Mehmet Âkif, **Albayrak**, İsmail, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, OTTO, 2. bsk., Ankara, 2015.

Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*, TDV Yay., 4. bsk., y.y., 1989.

Koşum, Adnan, “İslâm Hukukunda Evlilik Dışı İlişki Sonucu Dünyaya Gelen Çocukların Babalarına Mirasçılığı Sorunu”, Dini Araştırmalar, IX, sayı: 27.

Köksal, Dinçay, *Çeviri Kuramları*, Neyir Yay; y.y., 1995.

Köktaş, Yavuz, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.

Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Cafer b. Ali b. Hakemûn (454/1062) *Müsnedü's- Şihâb*, I-II, thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1986.

Kur'an Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din Ve Kur'an'daki Din*, İstanbul Yay., 58. bsk., İstanbul, 2017.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubi (656/1258), *el-Câmi li- Ahkâmi'l- Kur'an*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2003.

Leknevî, Abdülhayy Muhammed Abdülhâlim (1848-1886), *el-Ecvibetü'l-Fâdila li'l-es'ileti'l- 'aşarati'l-kâmile*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde Kahire, 1984

Makrîzî, Takıyuddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir (845/1442), *el-Hitâtül-Makriziyye*, I-IV, Mısır, 1324.

Mâlik b. Enes, Ebu Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik Ebî es-Asbahî el-Yemenî (179/795) *el-Muvatta*, I-II (tek mücellid), 2. bsk., thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay; Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992, (Mevsûatü's-sünne adıyla Kütüb-i Tis'a bir arada basılmıştır.)

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî (ö. 153/770), *el-Câmi'*, Beyrut, 1986.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944), *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Boynukalın, Dâru'l-Mîzân, İstanbul, 2005.

Mâzirî, El-İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer, *El-Mu'lim bi Fevâidi Müslim*, I-III, thk; Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer, Dâru'l Ğarbi'l- İslâmî, II. bsk., Beyrut, 1992.

Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî b. Maksûd Alî el-Meclisî (ö. 1110/1698-99 [?]), *Bihâru'l-Envâr*, I-CX, Beyrut, 1404.

Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî (ö. 593/1197), *Hidâye*, (Aynî'nin *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*'si ile birlikte), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1990.

Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ (1903-1979), *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I-VII, çvr. Ahmed Asrar, Bengisu Yay., İstanbul, 1997.

Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-ta'lili'l-Muhtar*, I-V, Beyrut, 1998.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî (ö. 1298/1881), *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, 2. bsk., Beyrut, 1996.

Miras, Kâmil, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XIII, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, t.y..

Musa Şâhin Lâşîn, *Fethu'l-Mün'im*, I-X, Dâru's-Şurûk, 2002.

Mutlu, İsmail, *Geleneksel İslâm Anlayışına Aykırı Görüşlerim*, İstanbul, 2002.

Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekpûrî (1865-1935), *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi Câmiî't-Tirmizî*, I-XI Matbaatu'l-Medenî, Kâhire, 1963.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Münâvî el-Haddâdî (ö. 1031/1622), *Feydu'l-Kadîr şerhu'l-Câmiî's-Sağîr*, I-XIII, thk. Hamdi ed- Demirdaş Muhammed, Mektebu Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad, 1418/1998.

_____ *et- Teysîr bi-Şerhi'l-Camii's-Sağîr*, I-II, Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, Riyâd, 1988.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-III, 2. bsk., thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı Yay., Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen*, I-VIII, 2. bsk., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

_____ *Kitâbu's-süneni'l-kübrâ*, I-XII nşr. Abdulgaffâr Süleyman el-Bündârî, Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1991.

_____ *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Fârûk Hammâde Beyrut, Müessesetü'r-risale, y.y., 1406.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (*Kitabu Mecmuatin mine't-Tefâsîr* içinde), I- VI, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y..

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî (ö. 537/1142), *Tilbetü't- Talebe fi Istilâhi'l-Fıkhiyye*, Beyrut, 1416/1995.

_____ *Tefsîrû'n-Nesefî*, Daru'l İbn Kesîr, Beyrut, 2013.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *Sahih-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, I-XVIII, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1347/1929.

_____ *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1405.

Okuyan, Mehmet, “Kadına Karşı Şiddete Kur’an’ın Bakışı”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 23, ty..

Orum, Fatih, *Âyetlerin Başına Gelenler*, İstanbul, 2017.

Öğüt, Sâlim, "Tahâret", *DİA*, TDV, Yay..

Öz, Mustafa, “Seyyid Ahmed Han”, *DİA*, TDV, Yay..

Özafşar, Mehmet Emin, “Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti”, *İslâmiyât*, I, sayı: 3, 1998.

Özcan, Hanefi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İFAV, 7. bsk., İstanbul, 2016.

Özel, Ahmet, *İslâm ve Terör -fikhî bir yaklaşım-*, Küre Yay., 2. bsk., İstanbul, 2007.

Özer, Salih, *Sünneti ve Hadisi Yeniden Düşünmek*, Pınar Yayınları, İstanbul, t.y..

Özkan, Mustafa, “Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Kur’an Tercümelere”, Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2010.

Özkes, İhsan, *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İslâmoğlu Yay., İstanbul, 1993.

Öztürk, Mustafa, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur’ancılık*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2015.

_____ *Cumhuriyet Türkiyesi’nde Meal ve Tefsirin Serencamı*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2017.

_____ *Meal Kültürümüz*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016.

_____ “Kur’an’da Uhrevi Azap Figürleri”, *İslâmiyât*, V, sayı: 1, t.y..

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’andaki İslâm*, Yeni Boyut Yay., İstanbul, 2016.

_____ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, İstanbul, 1998.

Öztürk, Yener, “Kaderle İlgili Üç Hadisin Kelâmî Perspektiften Yorumu,” Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, sayı: 1, ty..

Parlak, Salih, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur’an’ı Kerim Meal-Tefsiri*, 2001 Yay., 1. bsk; y.y., 2001.

Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, Kimlik Yay., Genişletilmiş 6. bsk., Kayseri, 2017.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, İstanbul, Kahraman Yay., 1986.

Ramazan el-Bûtî, *Davâbitü'l-maslaha fî şer'ati'l-İslâmiyye*, Dimaşk, 1966.

Râmhürmüzî, Ebü Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî (ö. 360/971), *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîp, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1404/1984.

Razî, Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî (ö. 606/1210), *Tefsir-i kebir = Mefatihü'l-gayb*, I-XIV, çev. Suad Yıldırım, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.

Rıf'at Fevzî Abdulmuttalib, *Tevsîku's-sünne fî'l-karni's-sânî el-hicrî*, Mektebetu'l-Hâncî, Mısır, 1981.

Rûyânî, Ebü Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî (ö. 307/919-20), *Müsnedu's-sahâbe*, nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.

Sââtî, Ahmed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Bennâ es-Sââtî (1884-1958), *el-Fethu'r-rabbânî li tertîbi'l- Müsnedi İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî ve meahû kitâbu Bülûğu'l-emânî min esrâri'l-Fethi'r-rabbânî*, I-XXIV, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrût, t.y..

Sâbûnî, Ebü Muhammed Nureddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, *Mâturîdiyye Akaidi*, trc. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

Sakallı, Talat, *Hadis Tenkidi*, Araştırma Yay., Ankara, 2014.

Sancaklı, Saffet, *Hadis İnkarcılığı*, Rağbet Yay., İstanbul, 2017.

Sandıkçı, Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, 1. bsk., Yeni Zamanlar Sahaf, 1991.

Sarmış, İbrahim, *Rivâyet Kültürü ve Yanlış Din Anlayışı*, I-II, Düşün Yay., İstanbul, 2016.

_____ *Hiz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Düşün Yay; İstanbul, 2009.

_____ *Rivâyet Kültürü ve Olumsuz Kadın Algısı*, Düşün Yay., İstanbul, 2013.

_____ *Hadisler Kur'an'la Eşdeğer Midir?*, Düşün Yay; 3. bsk., İstanbul, 2013.

Serahsî, Ebü Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]), *el-Muharrar fî Usûli'l-Fıkh*, I-II, thk. Salah b. Muhammed b. Uvayda, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.

_____ *Kitabü'l-Mebsut*, I-XXX, tsh. Şeyh Muhammed Râzi'l-Hanefî, Matbaatü's-seâde, Mısır, 1324.

Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları*, OTTO, 5. bsk., Ankara, 2017.

Shehzada, Kashîf Ahmed, *Dinin Kaynağı Olarak Kur'an Yeter mi?*, İstanbul Yay., 10. bsk., İstanbul, 2017.

Sıdkî, Muhammed Tefvik, "el-İslâm hüve'l-Kur'ani vahdeh", *el-Menâr*, IX/7, t.y..

Sibâî, Mustafa, (1915-1964) *es-Sünnetü ve mekânetühâ fi't-teşrîi'l-İslâmî*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1398/1978.

Sicistânî, Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed b. Osmân b. Kâsım (Yezîd) el-Cüşemî es-Sicistânî (255/869), *Kitabu Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edip Abdülvâhid Cemrân, Dâru Kuteybe, Dımaşk, 1416/1995.

Sifil, Ebubekir, *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi*, Rihle Kitap, İstanbul, 2015.

_____ Kur'an'a Aykırı Hadis Söylemi, Milli Gazete, (15 Ocak 2004).

Sindî, Muhammed Âbid b. Ahmed Alî b. Muhammed Murâd el-Eyyübî el-Ensârî es-Sindî (ö. 1257/1841), *Minhâtu'l-Bâri fi cem'i rivâyâti mükerrerâti*, t.y., y.y..

Suphi, es-Salih, *Kur'an İlimleri*, çevr., M. Said Şimşek, Konya, t.y..

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Câmiu's Sağîr fi Ehâdisi'l Beşîri'n Nezir*, I-II, Daru'l Kütübi'l İlmîyye, 1. bsk., Beyrut, 1990.

_____ *Miftâhu'l-Cenne fi'l-ihcâci bi's-Sünne*, Matâibu'l-Câmiati'l-İslâmiyye, Medine, 1411.

_____ *Tenvîru'l-Havâlik*, I-II, *el-Mektebetü't-Ticâriyye*, Mısır, 1389/1969.

_____ *et-Tevşih Şerhu'l-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1396.

Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvud*, I-X, Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, Beyrût, 1394.

Şâfiî, bû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru't-turâs, Kahire, 1399/1979.

_____ *İhtilâfu'l-hadîs*, (*Kitâbü Muhtasari'l-Müzenî'nin* ekinde), Dâru'l-marife, Beyrut, t.y..

_____ *el-Ümm*, I-VII, Dâru's-Şa'b, Bulak, 1321-1326.

_____ *Tefsîru'l İmam eş-Şafîî*, 2. bsk; Beyrut, 1990.

Şah Veliyullah Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî (ö. 1176/1762), *Hucce'tu'l-lâhi'l-bâliğâ*, I-II, İz Yayıncılık, 5. bsk., İstanbul, 2018.

Şâşî, Ebû Saîd el-Heyssem b. Küleyb b. Süreyc eş-Şâşî el-Binkesî (ö. 335/946), *el-Müsned*, nşr. Mahfuzurrahmân Zeynullah, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne, 1990.

Şâtibî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtibî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât Fî Usûli's-Şer'â*, I-IV, (Abdullah Derrâz şerhiyle birlikte), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y..

Şeberhîti, İbrahim b. Mer'î b. Atiyye el-Mâlikî, *el-Fütûhatü'l-vehbiyye bi şerhi'l-Erbain hadîsen en-Neveviyye*, Mektebetü Mustafa el-Babi'l-Halebî, Kahire, 1374/1955.

Şemseddin Sâmi, (1850-1904), *Kâmûs-ı Türkî*, Yeditepe Yay., y.y., 2015.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtâr şerhi münteka'l-ahbar*, I-VI, Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Kahire, 1971.

_____ *Fethu'l-Kadîr el-câmi beyne fenneyi'r-rivâyeti ve'd-dirâyeti min ilmi't-tefsîr*, thk. Ebû Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1992.

_____ *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki ilmi'l-usûl*, thk. Ebu Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1992.

_____ *el-Fevâidü'-Mecmûâ fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûâa*, thk., Abdurrahman b. Yahya Yemânî, tsh., Abdülvehhab Abdüllatif, 1. bsk., Matbaâtü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1380.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XXV, thk. ve thç. Hamdi Abdulmecid es-Selefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, t.y..

_____ *el-Mu'cemu'l-evsat*, I-XI, 1. bsk., thk. Mahmûd et-Tahhân, Mektebetü'l-meârif, Riyâd, 1985.

_____ *el-Mu'cemü's-sağîr*, I-II, Muhammed Şekûr, Beyrut, 1985.

_____ *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, I-IV, thk. Hamdi Abdülmecîd es-Selefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1416/1996.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

_____ *Câmiu'l-Beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, I-XV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405/1984.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933), *Şerhu Maâni'l-Âsâr*, I-IV, thk. Muhammed Seyyid Câdulhak-Muhammed Zührî en-Neccâr, Matbaatü'l-envârî'l-Muhammediyye, Kahire, 1388/1968.

_____ *Şerhu müşkili'l-âsâr*, (nşr. Şuayb el-Arnaûd), Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1994.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1985.

Tânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tânevî el-Fârûkî (ö. 1158/1745'ten sonra), *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, I-II, trc. Abdullah el-Hâlîdî, thk. Ali Dahrûc, İstanbul, 1404/1984.

Thomas, Carmen, *Çiştiki Mucize*, çvr., Leman Çalışkan, 1. bsk., İstanbul, 1995.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, 2. bsk., Fihrist ekleyen ve numaralandıran: Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., Dâru Sahnûn, İstanbul, 1992.

Tuncel, Metin, "Akdeniz", *DİA*, TDV, Yay..

Tuzcu, Recep *Hanefî Usulde Hadis -Debûsi Örneği-*, İFAV, İstanbul, 2014.

_____ *Teşri Süreci Rivayetlerin Kronolojik Değerlendirmesi*, Hüner, Konya, 2019.

Türkmen, Hamza, *Türkiye'de İslâmcılığın Kökleri*, Ekin Yay., 3. bsk., y.y., 2008.

Uludağ, Süleyman, "Ağıt", *DİA*, TDV, Yay..

Yaşaroğlu, Hasan, "İslâm'da Resim-Heykel Yasağı ve Ahmed Hamdi Akseki'nin Konu Hakkındaki Görüşleri", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 9, 2016/5.

Yaşaroğlu, M. Kamil, "Lânet", *DİA*, TDV, Yay..

Yavuz, A. Fikri, *İmam Buhârî'nin Derlediği Ahlak Hadisleri (Edebü'l Müfred)*, I-II, y.y; t.y..

Yavuz, Yusuf Şevki, *Din Dilinde Gayb*, KURAMER, İstanbul, 2015.

Yeniçel, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Türkçe Tercümesi ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, y.y., 1989.

Yıldırım, Enbiya, *Hadis Meseleleri*, Rağbet Yay., İstanbul, 2013.

Yiğit, Metin, “İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usul Anlayışında Sünnet,” Doktora Tezi, AÜİF Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Yücel, Ahmed, Hadis Usulü, İFAV, İstanbul, 2011.

Yüksel, Edip, *Üzerinde 19 Var*, Ozan Yay; 3. bsk. 2017.

_____ *Mesaj: Kur’an Çevirisi*, Ozan Yay., İstanbul, 2014.

_____ *Müslüman Din Adamlarına 19 Soru*, Ozan Yay; İstanbul, 2016.

_____ *Açıklamalı Kur’an Meali*, Ozan Yay., İstanbul, 2014.

_____ *Türkçe Kur’an Çevirilerindeki Hatalar*, Ozan Yay., İstanbul, 2016.

Yüksel, Nevzat, *Konularına Göre Kur’an’ı Kerim Fihristi*, Bayrak Yay., 10. bsk., 2010.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdülalîm et-Tahâvî, I-XX, Vezâretü'l-i'lâm, Kuveyt, 1968.

_____ *Ukûdu'l Cevâhirü'l-Munife*, thk. Vehbi Süleyman Gânûcî el-Elbânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406/1985.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348), *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, I-IV, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y..

_____ *Târîhu'l-İslâm*, thk., Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l- Kitâbi'l-Arabî, I-LIII (Son cilt Zeyl), Beyrut, 1421/2000.

_____ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratu'l-Huffâz*, I-IV, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Beyrut, t.y..

_____ *Kitâbu telhîsi'l-Müstedrek*, nşr. Mahmûd Mataracî, Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 2002.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *Esâsu'l-Belâğa*, Mısır, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme, 1985.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, thk. M. Ebu'l- Fadl İbrahim, Beyrut, Dâru'l-marife, t.y..

Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî (ö. 762/1360), *Nasbu'r-Raye li ehâdisi'l-Hidaye*, Kahire, 1995.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîf ez-Zeylaî (ö. 743/1343), *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik*, I-XVIII, el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Bulak t.y..

Zuhaylî, Vehbe (1932-2015), *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 3. bsk., Dârul- Fikir, Dımeşk, 1989.

Elektronik Kaynaklar

<http://19.org/tr/kurana-gore-namaz>

<http://sahniseman.org/bu-âyetler-ya-hadis-olsaydi-caner-bey>

<http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0139.htm>

<https://www.youtube.com/watch?v=6sxLdNgI2II>

<https://www.youtube.com/watch?v=7j-chzX-HX8>

<https://www.youtube.com/watch?v=b34EiSh8u0c>

<https://www.youtube.com/watch?v=etXDv8ax76M>

<https://www.youtube.com/watch?v=omEf8J79BR4>

<https://www.youtube.com/watch?v=qjshYkMTTGE>

<https://www.tjod.org/turk-jinekoloji-ve-obstetrik-dernegi-tjod-kurtaj-raporu>

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖZGEÇMİŞ

1993 yılında Konya-Merkez’de doğdum. Konya Selçuklu Hocacihan Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun olup 2011 yılında başladığım Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimimi 2016 yılında tamamladım. Yine aynı sene Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Hadis Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım. 2017 Nisan ayı itibariyle Selçuk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi bünyesinde Araştırma Görevlisi olarak çalışmalarımı sürdürmekte olup evli ve bir çocuk babasıyım.

FURKAN ÇAKIR